

Dibuix de Vicenç Bicedo, 2003

SA POBLA. LA GENT, EL MEDI, LA HISTÒRIA

SA POBLA. LA GENT, EL MEDI, LA HISTÒRIA

Martí Canyelles Crespí

Margalida Pujals Mas

Sara Ripoll Vaquer

Alexandre Seguí Coll

Ajuntament de sa Pobla

Edició de:

Ajuntament de sa Pobla

Sa Pobla, novembre de 2003

© Martí Canyelles, Margalida Pujals, Sara Ripoll, Alexandre Seguí

Dibuix portada: Gabriel Pellicer

Dipòsit Legal: PM-2814-2003

Maquetació, disseny i impressió: Gràfiques Gelabert, SL.

Carrer Renou, 62 - 07420 Sa Pobla (Illes Balears)

e-mail: gelabert@e-gelabert.com

Prohibida la reproducció total o parcial sense l'autorització dels autors.

Conèixer sa Pobla amb ulls externs

L'aproximació a la realitat poblera es pot fer des de moltes vessants. De fet, l'atracció que exerceix sa Pobla sobre el visitant és clarament polivalent, i afecta una nombrosa varietat d'aspectes: el caire lúdic i festiu del nostre poble, el llegat quasi èpic dels creadors de les marjals, la nostra gastronomia, l'inesgotable dinamisme de la societat poblera... parts que conformen, tot plegat, una realitat polièdrica, però que molt poca gent coneix de manera integral. Una realitat social, històrica i cultural uniforme, que es projecta en el temps i que atorga als ciutadans de sa Pobla un tarannà propi i en molts de sentits absolutament singular.

El llibre que avui presentam als lectors aspira, en part almanco, a corregir aquesta deficiència secular, a omplir un buit que, des de sempre, hem patit els poblers –i també els no poblers que han guaitat, encuriosits, a la nostra realitat- a l'hora de contemplar sa Pobla com un ens unitari. En aquest sentit, la guia didàctica que han elaborat Margalida Pujals, Sara Ripoll, Alexandre Seguí i Martí Canyelles representa la primera visió integral de sa Pobla, la primera aproximació al medi geogràfic, social i cultural sobre el que s'ha bastit aquest estimulant projecte col·lectiu que anomenam sa Pobla.

De les característiques tècniques i del valor pedagògic d'aquest document no en parlaré aquí: els lectors –tant els estudiants que accedeixin a ell com una part de la seva formació acadèmica, com els qui l'abordaran moguts per una curiositat afectiva o intel·lectual- seran els jutges supremes i inapel·lables de l'encert dels autors a l'hora de plasmar la seva visió de sa Pobla. En canvi, sí que voldria incidir en un detall: no és necessari el pedigrí pobler per estimar el nostre poble. De fet, entre els autors no hi ha cap pobler de naixement, però els seus ulls externs no els ha impedit acostar-se a la nostra realitat amb l'honestedat i el rigor que avalen una feina ben feta.

Per a l'Ajuntament de sa Pobla representa una gran satisfacció haver contribuït a fer possible l'edició d'aquest llibre. Pens que són aquestes iniciatives les que ajuden a "fer poble" des d'una concepció positiva, oberta i plural d'aquesta expressió. A partir d'ara, tots els qui se sentin atrets per la nostra realitat tindran una guia útil per intentar esbrinar l'evolució del nostre poble per entre els plecs d'una història que ja no ens podem permetre el luxe d'ignorar.

Antoni Serra Mir
Batle de sa Pobla

PRÒLEG AMB AIRES D'ENALTIMENT

Sortosament, de tant en tant, els esforços intel·lectuals, i no sols els físics, reben la immediata i merescuda recompensa de l'elogi o de l'enaltiment.

Aquest és el cas del llibre, "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI, LA HISTÒRIA", una notable fita, i crec que la primera publicada en la metodologia pedagògica local, digna del nostre més sincer reconeixement.

La tasca, voluntariosa i generosa de quatre professors que han exercit, i alguns exerceixen encara, a un centre docent de la nostra vila: Martí Canyelles, Margalida Pujals, Sara Ripoll i Alexandre Seguí —els he nomenat per ordre alfabètic, que és l'ordre més neutral de les nominacions—, en la concepció i realització d'aquest llibre, és vertaderament encomiable. I crec que, tot s'ha de dir, des de la idea generadora fins la seva redacció, composició i estampació, ja portava al damunt el signe de les obres beneïdes pels déus de l'ensenyament. Aquells que, de la mà del pedagog, conduïen els alumnes a l'acadèmia o al gimnàs.

L'escriptura d'un llibre, o d'una part d'un llibre, suposa, per a cada autor, una abundosa dedicació d'hores, de dies i setmanes. I un llibre de caire didàctic com el present, a l'acumulació d'hores d'escriptura, redacció entenedora i suggestiva, s'hi ha d'afegir, abans, un llarg temps de prolixa recerca i documentació.

És més laboriosa l'obra documentada que l'obra de ficció. Cada pàgina de "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI I LA HISTÒRIA", ha exigit la recerca a moltes i distintes fonts, documentals i bibliogràfiques, tant del passat històric com de l'escenari físic com del factor humà.

I, quan es té tot aquest material previ, documental, sobre la taula, comença la delicada, exigent i responsable operació de resumir, recapitular, compendiar l'amplitud i la profunditat de les múltiples aportacions. És l'operació de condensar, tot essent clar i sense perdre les essències dels temes que es tracten d'explicar. I aquesta és una labor que requereix un domini dels coneixements i una gran capacitat d'anàlisi i de síntesi. Resumir sense mutilar, deixant oberta la porta a possibles i futures ampliacions del saber, és el secret iniciàtic del bon mestre.

Aquest llibre de "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI I LA HISTÒRIA", a compleix una funció essencial. És la llavor per als alumnes d'una vasta proposta cultural sobre un dels eixos més importants de la seva vida, l'indret on viuen, on juguen i enraonen i, des del qual, descobriran el món. Naturalment, seran els alumnes els qui, el dia de demà, si volen, hauran d'ampliar i vigoritzar, cultivar la llavor que és aquest llibre. Cultura és cultivar els coneixements més o manco bàsics que, precisament s'han adquirit en l'època estudiantil. Tots ens hem nodrit, al llarg de la vida, d'aquelles nocions que aprenguérem a l'escola, a l'institut.

Des del meu punt de vista de pobler i d'escriptor, i una mica coneixedor del present i del passat de la nostra vila, consider el llibre d'Alexandre Seguí, Sara Ripoll, Margalida Pujals i Martí Canyelles, com un importantíssim assoliment pedagògic. Però, i això és remarcable, consider que "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI I LA HISTÒRIA", a més d'ésser un text especialment destinat a l'alumnat, pot ésser un llibre profitós, com a lectura informativa, per a totes aquelles persones que freturen per a assabentar-se dels trets fonamentals de sa Poble. Ara, amb aquest llibre, tendran en un conjunt coherent i ben estructurat, l'oportunitat d'endinsar-se en l'entrellat geogràfic, històric i social de sa Poble. Un llibre bàsic, imprescindible per a tots els qui viuen, treballen i estimen aquesta vila.

Evidentment, i abans ja n'he fet menció, el llibre "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI I LA HISTÒRIA", té una àrea natural i genuïna d'incidència: la pedagògica. És dins l'àmbit dels estudiants allà on podrà atànyer el més profund i útil significat. El més alt aprofitament. Per a l'ensenyament fou concebut i vers l'ensenyament és destinat. A les aules pobleres és on, les seves pàgines, obtindran la seva vàlua real. A les aules és on l'esforç de Sara Ripoll, Margalida Pujals, Alexandre Seguí i Martí Canyelles, recollirà les primeres recompenses.

La pedagogia, que és l'art i la ciència, o la ciència i l'art de l'educació, tant intel·lectual com ètica i social i artística i física dels infants i dels adolescents, té a les escoles, als instituts, l'espai idoni per a desenvolupar les seves sagrades activitats. I escric el mot sagrat amb tota la seva càrrega espiritual, racional i vocacional. Per tant, l'aparició a sa Pobla d'un llibre eminentment pedagògic sobre el fet pobler, ha d'ésser saludat amb goig per tots els poblers. Pels qui pertanyen a les distintes àrees docents i pels qui, des d'una responsabilitat cívica, miren amb amor i preocupació l'evolució, teoria i praxis, educativa, formativa i integradora, que avui opera sobre la infantesa i la joventut de la nostra vila.

El llibre "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI I LA HISTÒRIA", amb un llenguatge clar i precís, curós i didàctic, ofereix, en cercles concèntrics d'interés, el subjecte estudiat: sa Pobla, des de tots els possibles punts d'observació, amb uns avançaments explicatius, amb exercicis adients i amb ben escollits fragments de distints autors, el llibre ens va acostant, temàticament, poc a poc, al bessó, al cor d'aquesta entitat geogràfica, històrica, social i humana que és sa Pobla. Entram des de la claror exterior, el medi geogràfic, a la llum interior, el batec històric de la nostra vila.

He escrit aquest pròleg, amb aires d'enaltiment, posant alt el mèrit de Margalida Pujals, Martí Canyelles, Alexandre Seguí i Sara Ripoll, per una simple raó. Perquè s'ho mereixen. A la callada, tots quatre, han realitzat una obra plena d'encerts. Ells, tots quatre, sense presumir, sense parencia i sense una gota de vanitat. Senzillament, han escrit un llibre de sa Pobla i per a sa Pobla. Enhorabona, amb tot el meu cor.

I enhorabona a l'Ajuntament de sa Pobla, que, estalonant i patrocinant la publicació de "SA POBLA: LA GENT, EL MEDI I LA HISTÒRIA", ha demostrat, una vegada més, la seva sensibilitat envers el foment de la cultura a la nostra vila.

Alexandre Ballester
Cronista Oficial de la vila de sa Pobla
Novembre del 2003

Pròleg amb aires d'enaltiment	9
Índex	11
1.- El medi geogràfic	17
1.1.- El terme municipal	17
1.2.- La diversitat del paisatge	17
1.3.- Hidrologia	18
1.4.- Climatologia	19
1.5.- El treball geogràfic. Mapes i plànols	22
1.6.- El treball de camp	24
1.6.1.- Sortida al pujol de Son Sabater	24
1.6.2.- El camí de na Pontons i sa Bassa Ferrera	27
2.- S'Albufera	29
2.1.- El medi natural	29
2.2.- El Parc Natural de s'Albufera	31
2.3.- Els ecosistemes de s'Albufera	31
2.4.- L'Activitat humana	34
2.4.1.- S'Albufera abans de la dessecació	35
2.4.2.- Els primers intents de dessecació	37
2.4.3.- La dessecació de s'Albufera	37
2.4.4.- Altres activitats a s'Albufera	40
2.4.5.- Canvis d'usos a s'Albufera	41
2.5.- S'Albufera. Llegenda i literatura	46
3.- La nostra història	51
3.1.- El llegat del passat: la prehistòria	51
3.1.1.- La prehistòria de Mallorca	51
3.1.2.- Principals construccions	53
3.2.- Les primeres colonitzacions	54
3.3.- El domini de Roma	54
3.4.- Els anys obscurs	56
3.5.- El domini musulmà	56
3.5.1.- Economia i societat	56
3.5.2.- Cultura	56
3.5.3.- Sa Pobra musulmana	57
3.6.- La conquesta catalana	58
3.6.1.- Sa Pobra durant el regnat de Jaume I	59
3.7.- El regne privatiu. Naixement de sa Pobra d'Uiafàs ...	60
3.7.1.- Els seus inicis	60

3.8.-	Lluites socials a l'edat mitjana. La Revolta Forana	61
3.8.1.-	Causes	61
3.8.2.-	El Contracte Sant i la Universal Consignació .	61
3.8.3.-	La Revolta Forana	61
3.8.4.-	Conseqüències	62
3.8.5.-	La batalla de Muro	62
3.8.6.-	Conseqüències de la Revolta Forana a sa Pobla	62
3.9.-	Mallorca en temps dels Àustries	63
3.9.1.-	Les Germanies	63
3.9.2.-	Altres conflictes	67
3.9.3.-	El capità Pere	68
3.10.-	El segle XVIII	69
3.10.1.-	Sa Pobla al segle XVIII	69
3.10.2.-	El Tresorer Cladera	69
3.10.3.-	Una descripció de sa Pobla al segle XVIII . . .	70
3.10.4.-	El mapa del Cardenal Depuig	72
3.10.5.-	El metge Cabanelles	72
3.11.-	El segle XIX	73
3.11.1.-	La modernització de l'agricultura	73
3.11.2.-	L'arribada del ferrocarril a sa Pobla	74
3.11.3.-	La indústria i manufactura	79
3.11.4.-	Sa Pobla vista per l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria	81
3.12.-	El segle XX	82
3.12.1.-	L'arribada de l'electricitat	82
3.12.2.-	La República	84
3.12.3.-	La Guerra Civil	86
3.12.4.-	El règim de Franco	89
3.12.5.-	La democràcia	95
3.13.-	La construcció de la història: l'arxiu i les fonts orals . .	97
3.13.1.-	L'arxiu	102
3.13.2.-	Definició d'arxiu	102
3.13.3.-	Divisió dels arxius	102
3.13.4.-	L'arxiu històric	102
3.13.5.-	Els arxius municipals	103
4.-	Geografia humana	105
4.1.-	La població	105
4.1.1.-	L'evolució de la població	105
4.1.2.-	El règim demogràfic antic	106
4.1.3.-	La transició demogràfica	107
4.1.4.-	El règim demogràfic modern	109
4.1.5.-	L'estructura actual de la població	111
4.2.-	El sector primari	114
4.2.1.-	L'agricultura tradicional	114
4.2.2.-	L'agricultura de regadiu	117
4.2.3.-	El sector agrari a l'actualitat	119
4.3.-	El sector secundari: indústria i construcció	127

4.4.-	El sector terciari	130
4.4.1.-	El comerç	131
4.4.2.-	El transport terrestre	133
4.4.3.-	Els serveis públics	134
5.-	El patrimoni arquitectònic	137
5.1.-	El nucli de població. Evolució urbana	138
5.2.-	Itinerari urbà	140
5.2.1.-	L'arquitectura tradicional	140
5.2.2.-	Casals i edificis emblemàtics	141
5.3.-	L'església parroquial	145
5.4.-	Crestatx. L'arquitectura històrica	150
5.5.-	Les sínies	152
5.6.-	Els molins	153
5.7.-	Les creus de terme	155
5.8.-	La creu d'en Martí Seguí	156
5.9.-	Les possessions	157
5.9.1.-	Funcionament i estructura de les possessions .	157
5.9.2.-	Les possessions de sa Pobla	157
6.-	La tradició i la cultura	161
6.1.-	Festes populars de sa Pobla	161
6.2.-	Espais culturals	164
6.2.1.-	Can Planes: espais d'art i cultura	164
6.2.2.-	Sa Congregació	165
6.2.3.-	Altres espais culturals	166
	Bibliografia	167
	Autors	175

1.- EL MEDI GEOGRÀFIC

Vista del pla de sa Pobla. Foto: Martí Canyelles.

1.1- El terme municipal

El terme municipal de sa Pobla està situat al nord-est de l'illa de Mallorca, entre la serra de Tramuntana, el Pla i la badia d'Alcúdia.

Té una extensió de 48,53 km² i confronta amb els termes municipals de Pollença, Alcúdia, Muro, Llubí, Inca, Búger i Campanet. Al 2002 tenia 11.704 habitants.

Predomina el relleu pla, a una altitud mitjana de 36 m. sobre el nivell del mar, mentre que el nucli de població es troba sols a 25 m d'altura.

1.2.- La diversitat del paisatge

Dins el terme municipal de sa Pobla es distingeixen quatre àrees geogràfiques:

a- La zona de muntanya, al nord, constituïda per les primeres elevacions de la serra i forma part del que es coneix com a raiguer, o "peu de muntanya". Constitueixen aquesta zona dues formacions muntanyoses, formades per una sèrie de turons d'escassa altura, separades per la vall de Crestatx, fins al coll de Son Vila (85 m). A ponent, la serra de Gaieta, que arriba fins els 327 m i les timbes de s'Escull (184 m). Destaquen el **puig de na Vissa** (204 m), **puig de la Casa** (141 m), **puig des Castellots** (150 m) i **puig de Maria** (232 m). A la part de llevant trobam el **puig de sa Talaïassa** (334 m) i **sa Penya Roja** (250 m)

En aquesta zona predomina el bosc de pinar i alzinar. S'hi poden trobar les plantes típiques: el pi, l'alzina, l'ullastre, l'arbocera, la murta, el llentisc, el matapoll, falgueres,... És una zona d'erosió càrstica, com tota la serra, on s'hi troben **l'avenc de s'Arboçar** i la cova des **pujol de Son**

Sabater. Els conreus són de secà: olivera, ametler i gra.

b- El pla, ocupa la major extensió del terme municipal; i constitueix una zona d'intensa activitat agrícola, amb els tradicionals conreus de secà -ametller i gra- i de reguiu.

Geològicament, el sòl d'aquesta zona, s'ha anat formant durant l'era quaternària, amb terres i còdols de l'erosió de la serra, arrossegats per les successives torrentades al llarg del temps. Per això, a bona part dels terrenys hi predominen les pedres arrodonides pel transport de l'aigua.

c- La marjal, formada pels terrenys guanyats a l'Albufera a través del temps, mitjançant la canalització de l'aigua embassada, i que s'han posat en conreu de reguiu. El nom "*marjal*" ve de l'àrab "*almarjo*", i significa "*prat de pasturatge*".

d- L'Albufera ("sa Bufera" en llenguatge col·loquial), situada a llevant del terme, és una zona d'aiguamolls que arriben fins la badia d'Alcúdia.

S'Albufera ocupa una extensió aproximada de 2.600 ha, repartides entre sa Pobla, Alcúdia i Muro, de les quals, 1.700 ha formen el primer parc natural de les Illes Balears.

Entre les plantes predominants a s'Albufera predomina el canyissar (canyet, canya, bova...), les sesqueres, jonc, lleties d'aigua, créixens, etc. S'hi crien també els arbres típics de les zones humides: àlber, om, poll, etc.

Sa Pobla vista des de s'Albufera. Foto: Martí Canyelles.

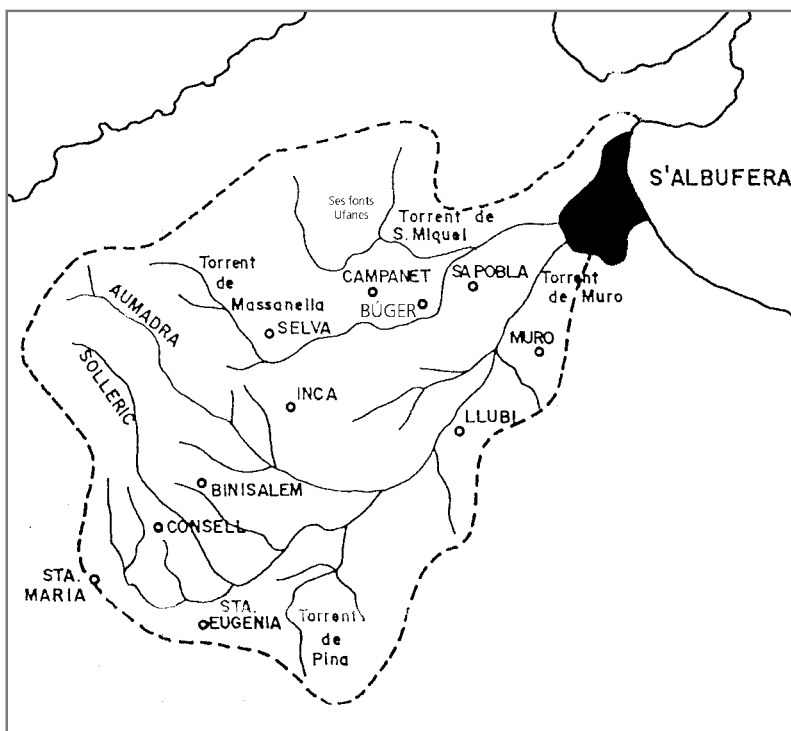
1.3.- Hidrologia

La conca de sa Pobla és la zona de Mallorca que recull major cabdal d'aigües aportades pels torrents, que aboquen a l'Albufera:

El **torrent de Sant Miquel** o d'Alcanella: neix a les fonts Ufanes de Gabellí, a Campanet, i de les diverses torrenteres que baixen de la serra, i després de travessar les terres de sa Pobla, aboca a l'Albufera. Té uns 165 km² de conca i aporta 16 hm³ d'aigua de mitjana anual.

Les fonts Ufanes de Gabellí constitueixen la surgència d'un important aquífer del qual, bàsicament, es nodreixen els pous de sa Pobla.

El **torrent de Muro**, conegut també com torrent d'Almadrà, del Rafalgarcès o de Vinagrella: és el torrent més llarg de Mallorca. Neix a la vall d'Almadrà, a Lloseta, i recull les aigües de tot el pla, amb importants afluents com el torrent de Solleric i el de

DA: S'Albufera. Guia de passeig. Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma, 1991, p.9

Pina. Té 456 km² de conca i aporta entre 4 i 8 hm³ anuals. El llit d'aquest torrent assenyalava la separació entre els termes municipals de Muro i sa Pobla.

El **torrent de Búger**, de Massanella o de Son Vivot: Neix a Mancor, als contraforts de Massanella i Tossals Verds i després de travessar Inca i Búger, desguassa al torrent de Sant Miquel. El seu curs constitueix la confronta entre els termes de sa Pobla i de Búger.

El **torrent de Siurana**: de menor recorregut que els anteriors, neix als contraforts de la serra de Gaieta, i desemboca a l'Albufera travessant la vall de Crestatx.

Tots aquests torrents i altres de menor importància, formen la unitat del pla d'Inca - sa Pobla, dins la conca de la badia d'Alcúdia, i suposen una important aportació hídrica a s'Albufera.

El torrent de sant Miquel després d'una avinguda. Hivern 2001. Foto: Martí Canyelles.

1.4.- Climatologia

El clima és mediterrani - humit: les màximes d'agost oscil·len sobre els 31° C i les mínimes de gener sobre els 5°C. La precipitació mitjana anual és de l'ordre dels 600-650 mm, fins a uns 800 mm a la part de muntanya.

Pel que fa a les temperatures, sa Pobla ostenta el segon màxim històric de Mallorca, amb 42°C de temperatura el 21 de juliol de 1983. El mateix dia, a

Muro es va registrar la màxima històrica de Mallorca, amb 43,8°C)

Tot i aquestes dades, cal assenyalar la gran irregularitat del clima mediterrani. Vora anys de sequera en succeeixen d'altres caracteritzats per intenses pluges, que sovint tenen una gran intensitat, provocant desbordaments de torrents, inundacions, etc.

VALORS MITJANS DE PRECIPITACIÓ I TEMPERATURA (Període 1981-2001)
OBSERVATORI DE SA CANOVA – SA POBLA

	Precipitació (l/m²)	Temperatura mitjana	Temperatura màxima (°C)	Temperatura mínima (°C)
gener	47,5	9,8	20,2	-1,2
febrer	35,6	10,3	21,8	-,05
març	34,2	11,9	25,1	0,3
abril	35,7	14,0	26,8	2,3
maig	36,8	17,8	30,2	5,9
juny	16,4	21,6	35,0	10,5
juliol	6,4	24,8	38,0	13,5
agost	21,9	25,4	37,9	14,5
setembre	65,9	22,2	34,0	11,5
octubre	81,3	18,2	29,1	7,3
novembre	80,7	13,7	24,5	2,6
desembre	57,6	10,8	21,2	0,1
Total	520,0	16,7		

Inundacions a sa Pobla

En moments de pluges intenses, els torrents que baixen de la serra poden replegar molta aigua, provocant inundacions i desbordaments, sobretot a les zones més baixes.

D'entre les precipitacions registrades en 24 hores, es pot indicar la del 13 de setembre del 1972, amb 113 litres/m². Altres màximes importants han estat la del 31 d'octubre de 1956, amb 103 l/m², la del 8 d'octubre de 1958, amb 100 l/m², o la del 1 d'octubre de 1973, també amb 100 l/m²

Per la seva situació vora els trams finals del torrent de Sant Miquel i de Búger, sa Pobla ha estat molt afectada per les inundacions, sobretot a les terres de sa Marjal, a causa de la seva baixa altura sobre el nivell del mar. Fins i tot en alguns trams, el llit del torrent transcorre penjat sobre el nivell dels horts, protegits per un sistema de molls i malecons en crestell. Per tal de facilitar el corrent de l'aigua i evitar els desbordaments, modernament, el llit del torrent de Sant Miquel ha estat encimentat en alguns trams.

Però, altres vegades, les inundacions han afectat el mateix nucli de població, sobretot pel desbordament del torrent de Búger.

De sa Pobla, sabem d'algunes inundacions històriques:

- El 30 de novembre de 1691, dia de sant Andreu, es va produir una gran plena que va inundar bona part de sa marjal.
- El 1842, el desbordament del torrent de Búger arrasà ponts i diverses cases i molins.
- El 30 de novembre de 1852 i el dia següent va ploure intensament i els torrents de Sant Miquel i de Búger duien tanta d'aigua que, en no trobar sortida cap al mar, es va inundar l'Albufera i bona part de sa Marjal, i causà la mort de molt de ramat de vaques i mules. L'aigua dels torrents va rompre la barra dunar a s'Oberta, al pont dels Anglesos. Aquesta inundació va ésser coneguda popularment com "sa plena d'en Gelat", ja que un jove, conegut per aquest nom, es va aconseguir

salvar, romanent unes trenta hores sobre uns feixos de canyet, a Son Fornari.

Aquesta situació de pluges va afectar quasi tot Mallorca. A Búger va morir un jove, ofegat a un molí d'aigua, i a Sineu moriren tres nines. A més, la tempesta va enderrocar algunes cases, i es feren malbé els conreus.

- Les pluges torrencials solen tenir un caràcter cíclic. Durant els segles XIX i XX es produïren les següents inundacions: el 31 de maig de 1871 i el 2 de març de 1874; el 31 de setembre de 1875,

Una plena històrica: 8 d'octubre de 1958. Obrador Socies, J. Marginalia. Marjals de Huyalfas (sa Pobla), Ed. CAP, sa Pobla, 1987

que desbarataren les obres de dessecació de s'Albufera; el 5 de gener de 1877; el 7 de desembre de 1883; l'1 de novembre de 1885; el 3 de febrer de 1888 i el 7 de març de 1893.

- Inundacions més recents varen ésser les d'octubre de 1958, del 13 de setembre de 1972 (113 litres en 24 hores) i del 12 d'octubre de 1973 (77,5 litres en 24 hores).
- El gener de 1972 es va desbordar el torrent de Sant Miquel i l'aigua va tallar la carretera Inca-Alcúdia. Moltes terres de sa Marjal quedaren negades, tot i que el canal Gran de s'Albufera, pel qual el torrent desemboca a la mar, estava acabat de netejar.
- El 31 de desembre de 1972 i el 6 de gener de 1973 es tornaren a desbordar els torrents de Sant Miquel, de Búger i de Muro. Les pluges continuades del 17 al 20 de febrer de 1974 provocaren el desbordament dels torrents a l'entrada de s'Albufera. Hi hagué també desbordaments el 29 de març de 1974, el 18 i 19 d'octubre de 1978, el 20 de gener de 1980, el 22 d'abril de 1981, el 29 de setembre de 1986, el setembre de 1989, el 8 d'octubre de 1990, amb el màxim històric de 210 litres en 24 hores i el 25 de gener de 1991.

La plena d'en Gelat

Qui de vosaltres, estimats poblers, no ha sentit parlar qualche vegada de la famosa "Plena d'en Gelat" Idò, perquè, morint les persones velles, no quedin dins l'oblid, he recollit, amb senzillesa, algunes dades ben autèntiques, perquè puguin passar a la història.

Era el dia de sant Andreu Apòstol, això és, dia 30 de novembre de l'any 1852, quan començà a ploure a les totes, caiguent tot lo dia i tota la nit aigua a portadorades. El dia següent, o sia, dia primer de desembre, no s'aturava de ploure, i el temps que feia por, tant com amenaçava. A sa marjal hi havia tanta plena, que l'aigua ja arribava a n'es figural de l'amo en Joan Llobera, "Xoroi", situat al Rafal Roig. Pel camí d'Artà hi havia tanta aigua que als homes els arribava fins als genolls, i pel clot de son Amer, on en aquell temps es reunien les aigües dels carrers de la vila, tot era una mar. Per la carretera de Muro, aquí on l'atravessa el ferrocarril, l'aigua arribava fins al ventre de les bísties.

Varis carrers de sa Pobla semblaven torrents més que regulars; i el torrent de Búger, que és tan maleït quan s'hi posa, esbroncà pel carrer Major, que pareixia un torrent gros, i el celler de l'amo Antoni Siquier "Cotà", que estava davant can Flor, i tenia més de quinze palms de fondària, s'omplí d'aigua, i les bótes congrenyades, malgrat ser plenes, nedaven com si fossin buides.

Panoràmica de sa serra de Tramuntana des de sa Pobla. Foto: Martí Canyelles.

La mar anava tan plena i tan esvalotada, que no deixava desembocar dins ella l'aigua que duïen els torrents de Muro i de Sant Miquel. Aleshores, molts d'amos de sa Pobla tenien bous i egües que pasturaven dins sa Bufera, i solament de l'honor Antoni Crespí "Coves", es negaren un centenar de bous, poguent-se salvar tan sols el brau que duïa molt de poder i pogué prendre muntanya, i algunes egües duïen tanta fúria, que quedaren espirades dins una mota de batzers que hi havia prop de can Blau. Les egües que pogueren, de dins el prat, vengueren a sa Pobla i moltes altres, sense remei, moriren anegades.

Aleshores, en Bartomeu Company Serra a. "Gelats", estava d'oguer a ca l'amo en Jusep Simó "Ravell", i en Pere Serra "Garrut", estava també d'oguer a ca l'amo en Julià Mir "Nin". Sabent aquests dos amos la gran plena que hi havia dins el prat i les males notícies que els arribaven, a les altes hores de la nit, enviaren cada qual el seu missatge a cercar les egües. En Bartomeu "Gelats" i en Pere "Garrut", que eren cosins bons, partiren plegats a devers la una de la nit, per manar les egües que no havien vengut, i quan ja tornaven del prat amb les egües, a dins la marjal de Son Fornari se toparen amb tanta aigua que no hi havia cap garbera de canyet o bagatge que no nedàs com les barques dins la mar un dia de tempesta.

En Gelats i en Garrut, a la fi, després de mil esforços, pogueren arribar a una garbera de canyet, composta de 1.200 feixos d'un cap, com els feien en aquell temps, que estava dins la finca de don Toni Fornari, avui dia dels hereus de l'amo en Toni Crespí "Marron", conegut amb el nom de s'hort dets Anoguers. Dalt aquella garbera, idò, en Gelats i el seu company, passaren aquella llarga nit, creguent cert morir anegats, com altre temps es negà el món, quan vivia Noè.

El dia següent, la plena de la mar va mancabar, i es va fer pas d'aigua, que estava empantanada dins sa Bufera i sa Marjal. I tanta era l'abundància i la força d'aquella aigua, que rompé el gran arenal i va fer un gran portell, que és el mateix per on desemboca al mar el Canal Gran de sa Bufera.

Més de trenta hores d'agonia passaren damunt aquesta garbera els dos oguers, que per por que el corrent no se'ls endugués, es fermaren un amb l'altre amb dos sedenys o cabestrells que duïen per les egües.

La garbera salvadora, perquè les ventades no l'esgavellassen, per sort, tenia dos rests de vergues, o sigui, unes cordes com les que s'usaven pels rests de les sínies, ara fa uns quinze anys. Aquestes cordes enganxaven les garbes de canyes, i a cada cap de la corda hi posaven penjada una pedra poal o foradada, que pesava, per ventura, setanta lliures.

Després que el sol els hagués encalentsats algun tant, doncs l'aigua ja havia minvat en molt, i fent més de trenta hores que no havien menjat res absolutament, i havien begut molta aigua sense cap mica de sed, s'acomiadaren d'aquella garbera, per ells fort castell roquer o si més no, Arca de Noè.

Tothom parlava molt d'ells i de la seva sort, tan llastimosa com és el morir anegats. Però, quina sorpresa va ésser pels seus pares, quan aquelles bones persones los entregaren, direm que ressucitats, els seus fills, que ja ploraven morts, després de trenta hores i pico que faltaven.

Quina alegria per tota la família i el poble! Quan arribaren, ja no podien parlar de fred i de fam i tenien les barres estretes, i per això no podien donar cap explicació fins després, que amb una cullera els obriren les barres i los feren prendre molt i bon brou de gallina.

M'han proporcionat aquesta informació: Catalina Company "Gelada", de 73 anys, germana del mateix Gelats, i l'amo en Josep Tugores, "Melsión", de 81 anys; Francesc Cabanelles, "Col·lecta", de 66 anys; Catalina Siquier "Cotana", de 78 anys i l'honor Llorenç Canyelles, de 79 anys) Francesc Gost Comes

Sa Pobla, 15 de març de 1909

Adaptació de la revista sa Marjal, Tom II, 1910.

ACTIVITATS

- Sobre el mapa de Mallorca localitza el terme municipal de sa Pobla i els municipis veïns.
- Observar el mapa de sa Pobla i localitza els topònims (muntanyes i torrents) del text.
- Elabora un climograma a partir del quadre de precipitacions i temperatures de l'observatori de sa Canova.
 - Quina és l'estació de l'any més plujosa?
- Llegeix i comenta a classe el text "La Plena d'en Gelat".

1.5.- El treball geogràfic. Mapes i plànols

La Geografia és la ciència que estudia l'espai i els fets que hi tenen lloc. Per això és imprescindible l'observació del territori, mitjançant el que es coneix com "treball de camp".

Per altra part, el coneixement del territori, no és patrimoni exclusiu dels geògrafs. En realitat tothom té un coneixement més o menys profund de l'espai on viu, el poble, la comarca, etc. Hi ha gent que té un especial coneixement i sensibilitat pel territori, per raons del seu treball i per una especial sensibilitat; són, sobretot, els pastors, caçadors, pagesos etc. El que defineix el geògraf és que intenta trobar una explicació científica i sistemàtica dels fenòmens que tenen lloc en l'espai i una relació d'aquests amb el mateix espai.

Per observar i estudiar els fets geogràfics, es disposa de diferents instruments entre els quals, els plànols i mapes són imprescindibles.

Els mapes i plànols són representacions simplifiades de l'espai, per a facilitar-ne la comprensió, i són una eina imprescindible pel treball geogràfic. La diferència entre mapa i plànol rau en l'escala. Els plànols són representacions de l'espai a escala més gran que els mapes. Així, es parla de plànol d'un poble, d'una ciutat... però de mapa d'un terme municipal, una comarca, una regió, etc.

La representació de l'espai

Els mapes poden ser de molts tipus, en funció de l'objecte d'estudi: físics, polítics, històrics, topogràfics, de distribució de fenòmens diversos, com la població, sectors econòmics, de vegetació, climàtics, etc.

Les coordenades geogràfiques

La latitud i longitud serveixen per a situar un determinat territori en relació a la superfície de la Terra, a partir dels paral·lels i l'Equador i els meridians. Se solen expressar als mapes en graus i fraccions. Com a exemple, Mallorca se situa a la latitud 39° nord i longitud 3° E.

Els signes convencionals

Són els signes explicatius del que representen: cases, camins i carreteres, vegetació, conreus, nuclis de població, torrents, corbes de nivell, etc.

L'orientació

Els mapes solen estar orientats de tal manera que el nord se situa a la part superior. A voltes també porten indicats els punts cardinals.

Per orientar-nos de manera adequada amb un mapa, és imprescindible situar-lo de manera paral·lela al terreny, a partir del punt on estam situats. Per això, és important també la utilització de la brúixola.

L'escala

L'escala és la proporció que guarda el plànol o mapa amb el territori real que representa. Pot ésser gràfica, mitjançant el regle o numèrica. Així, per exemple, l'escala 1:10.000 significa que cada unitat del mapa és equivalent a 10.000 unitats iguals de l'espai. Un centímetre del mapa equival a 10.000 centímetres, o sigui, 100 metres de l'espai.

Mapes a gran escala són els que tenen el denominador més petit, i s'usen per a representar un espai relativament reduït, com pugui ésser per exemple un terme municipal. Contràriament, a petita escala és quan representen espais més grans, com puguin ésser les Illes Balears, Europa, la Terra, etc.

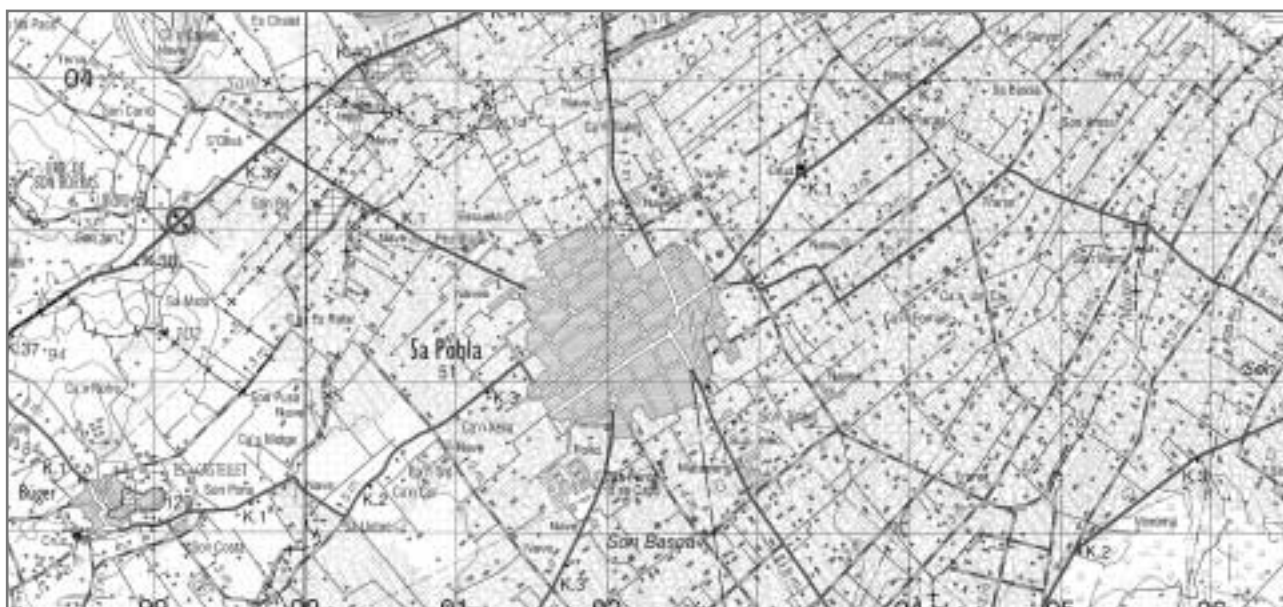
El relleu. Els mapes topogràfics

Un mapa és una superfície plana. El relleu se sol representar amb les corbes de nivell, que són cercles concèntrics, distribuïts de manera equitativa, que representen la part del terreny compresa entre dues altures determinades. Segons l'escala, les corbes de nivell se situen, a partir del nivell del mar, cada 10, 50, 100, etc. metres.

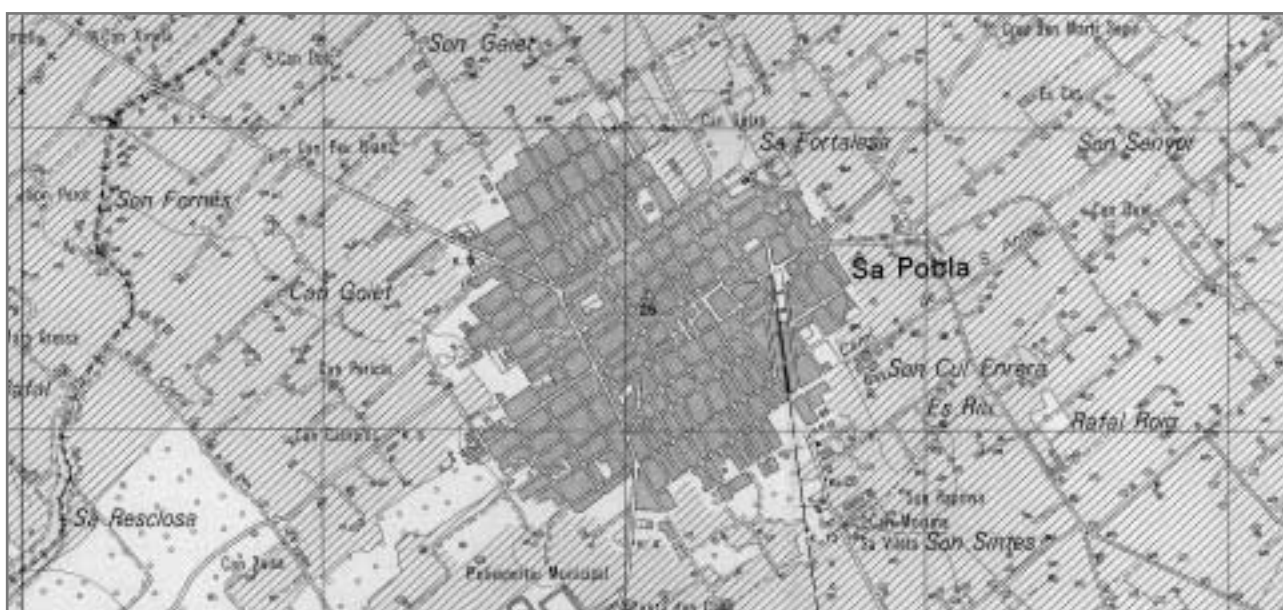
Un tall o perfil topogràfic no és més que la transformació de la superfície plana del mapa en la representació dels diferents nivells, a partir d'una determinada secció. Normalment l'escala vertical se sol incrementar, per a fer més patent el desnivell entre els diferents punts.

Escala: 1:150.000. Mallorca. "Instituto Geográfico Nacional", 1994

Escala: 1:50.000. "Cartografía Militar de España", Centro Geográfico del Ejército, 1997

Escala: 1:25.000. "Mapa Topográfico Nacional de España", 671-II. Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, 1988. Vol fotogramètric 1979

ACTIVITATS

- Observa els mapes de sa Pobla representats a diferents escales. Quina és l'escala més gran?
- Fixa't amb els símbols convencionals que utilitza el mapa. Observa com es representa el relleu mitjançant les corbes de nivell.
- Amb ajuda del regle, fes càlculs de distància entre diferents punts del mapa, utilitzant l'escala gràfica i l'escala numèrica.
- Representa el perfil topogràfic del pujol de Son Sabater

1.6.- El treball de camp

1.6.1.- Sortida al pujol de Son Sabater

El pujol de Son Sabater és un turó de 60 m d'altura, separat a poca distància dels primers contraforts de la serra i envoltat de conradissos. A la part SO hi ha l'antiga possessió de Son Sabater, de titularitat privada, mentre la part de tramuntana és propietat de l'església, i avui és l'única part de muntanya d'accés públic.

Començam l'excursió pel camí que de Crestatx va cap al pujol. Travessam la síquia del torrent de Siurana per un pontarró de factura moderna i arribam a unes barreres. Pujam la paret i seguim per un senderol que, per la part esquerra, enfila cap amunt. Els caminois de pujada es confonen entre la vegetació, i el millor és pujar tot dret. Ben aviat arribam a baix d'uns penyals. Al seu peu s'hi troba l'avenc de Son Sabater, i vora d'ell trobam una gran roca amb la inscripció "1522" i una creu, que va fer gravar el 1912 el vicari Parera, en commemoració de la batalla del Pujol, durant les Germanies (veure el capítol corresponent). Seguim, vorejant el penyal, cap a tramuntana, i prest, se'ns obre al davant el paisatge de camps llaurats de sa Pobla. Pujam fins dalt del pujol, sense camí, per la part de llevant, la més accessible, com

Pujol de son Son Sabater. A partir del Mapa Topogràfic Balear 671-6-2. Son Siurana de baix. Govern Balear. Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori. 1989. (Escala 1:5000)

podràs veure per la disposició de les corbes de nivell. El camí de tornada el farem seguint les passes que ens han duit fins al cim.

El bosc de Son Sabater

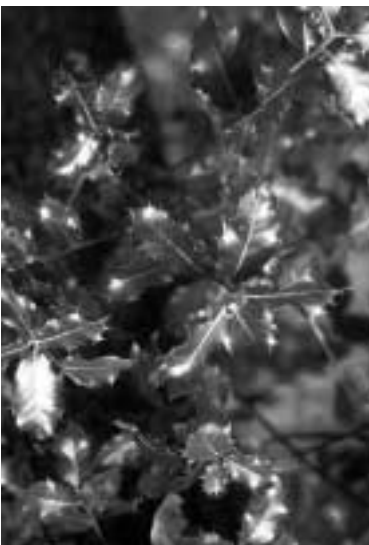
La vegetació del pujol de Son Sabater forma dues comunitats vegetals ben diferenciades: a la cara nord, trobam un alzinar jove, en procés de recuperació, mentre a la part de migjorn, mirant cap a sa Pobla, presenta restes d'un antic conreu d'olivar, amb marjades, on abunden l'olivera i l'ullastre (*Olea europaea*) i alguns garrovers (*Ceratonia siliqua*).

L'alzinar forma un espès i ombrívol bosc, en el qual predominen l'alzina (*Quercus ilex*), amb abundància de peus joves o aulets, i alguns pins (*Pinus*

Pujol de son Sabater. Foto: Martí Canyelles.

alephensis). Al sotabosc podem trobar els arbusts típics: l'aladern de fulla ampla (*Phillyrea latifolia*) l'aladern de fulla estreta (*Phillyrea angustifolia*), el

Fulla d'alzina.
Foto: Martí Canyelles.

llampúdol (*Rhamnus alaternus*), la mata (*Pistacia lentiscus*), el cirerer de betlem (*Ruscus aculeatus*), l'estepa blanca (*Cistus albidus*) i l'estepa llimonenca (*Cistus monspeliensis*) així com algunes lianes com l'arritja (*Smilax aspera*), la vidalba santjuaní (*Clematis flammula*), etc.

Al roquissar, als llocs més ombrívols i humits, trobam algunes falgueres típiques, que s'identifiquen per les espores que tenen a l'anvers de les fulles, com la dauradella (*Ceterach officinarum*) i el polipodi (*Polipodium australe*).

Però on més rica i variada és la vegetació és al substrat herbaci, i depenent de l'època de l'any que es visita -l'estació més recomanable és primavera-, s'hi poden observar multitud de plantes en flor. D'entre elles, destaquen la gran varietat d'orquídies, com la sabateta del bonjesús (*Ophrys speculum*), i la més gran i espectacular *Orchis italica*.

Sabateta del bonjesús.
Foto: Martí Canyelles.

Dauradella. Foto: Martí Canyelles.

L'erosió química i el paisatge càrstic

Criden l'atenció la gran quantitat d'enderrocs, alguns de gran mida, que han anat caient, al llarg del temps, del penya-segat que hi ha al vessant nord del puig. Si els observes atentament veuràs que presenten a la superfície petites estries i arestes, motivades per l'acció química de l'aigua. Aquest fet es coneix com erosió.

Les roques i sòls de Mallorca són, gairebé en la seva totalitat, de naturalesa calcària, i presenten un elevat component de calç. Aquesta, en principi, és

indissoluble en l'aigua, però l'aigua de pluja, a mesura que corre per la superfície, es va carregant de substàncies de naturalesa àcida, provinents de les arrels, terra, matèria orgànica en descomposició, etc., i va dissolent, en un procés lent i continu, la roca, provocant aquestes petites estries.

Aquesta erosió química és també la responsable de la formació de coves i avencs. A mesura que s'infiltra per la terra, l'aigua va formant corrents de filtració, progressivament més grans, que donen lloc a les grans cavitats subterrànies, amb abundants formacions: estalactites, estalagmites, "gours", etc.

El paisatge que d'aquesta manera es va modelant, de roques amb arestes, coves i avencs, es coneix com a "paisatge càrstic", en referència a la regió del "Kras" (Eslovènia), on aquestes formacions són més espectaculars.

L'avenc de Son Sabater

L'espeleologia és una activitat esportiva i científica que estudia les cavitats subterrànies. Com a disciplina científica, agrupa un conjunt heterogeni de ciències: la geologia, la hidrologia, la biologia, l'arqueologia i la topografia.

Tot i que l'exploració de coves i avencs de manera sistemàtica i científica neix el segle XVIII, es considera Edouard-Alfred Martel (1859-1938) com el fundador i sistematitzador de l'espeleologia. A Mallorca, realitzà diverses exploracions entre 1896 i 1901, invitat per l'arxiduc Lluís Salvador, entre les quals destaca la de les coves del Drac a Portocristo.

L'espeleologia requereix una gran preparació física i una formació tècnica adequada, i són imprescindibles una sèrie de precaucions per la seva pràctica.

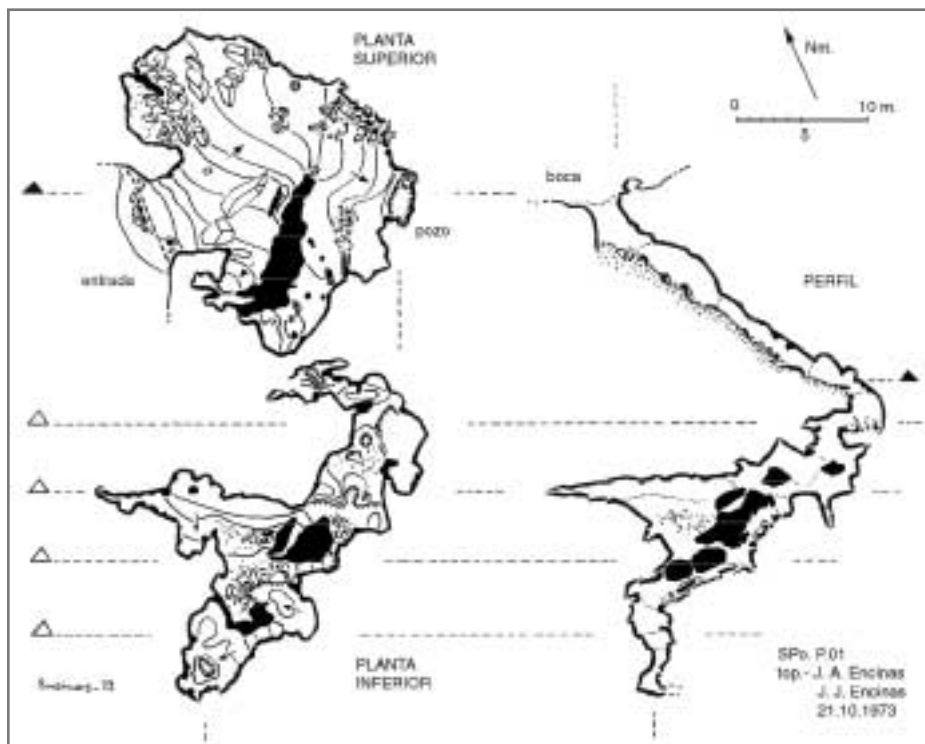
L'avenc de Son Sabater és un exemple clàssic de formació càrstica subterrània. Té un recorregut de 53 m. i un descens vertical, amb un acusat pendent, de 37 m. El plànol topogràfic que ve a continuació va ésser aixecat el 1973 per l'espeleòleg J.A. Encinas.

Avenc de Son Sabater. Foto: Martí Canyelles.

Observant el paisatge

El pujol de Son Sabater és un punt idoni per a observar el paisatge agrari de sa Pobla. Es poden veure la multitud de petites parcel·les, amb les diferents tonalitats, des del bru terrós dels camps llaurats fins el verd dels sembrats. Destaquen, sobre els camps, els molins, amb els quals els pagesos obtenien l'aigua del subsòl per a regar, avui substituïts per bombes hidràuliques amb energia elèctrica. Al fons, el nucli de sa Pobla, presenta una formació compacta, radical separació entre habitatge i camp, o lloc de treball. Més enllà es distingeix Muro, i tota la plana, fins la serra de Llevant, mentre, cap al nord-est, podem veure s'Albufera, amb la central elèctrica des Murterar.

Planta i perfil de l'avenc de Son Sabater. Per gentilesa de J.A. Encinas

"1522" inscripció que feu gravar el vicari Parera en memòria de les Germanies (veure capítol corresponent). Foto: Martí Canyelles.

ACTIVITATS

- Sobre el plànol, indica el recorregut seguit
- Observa durant l'itinerari les diferents plantes indicades i d'altres, característiques del bosc mediterrani. Et pot ésser útil alguna guia de plantes
- Observa les formacions càrstiques: el rascler i l'entrada a l'avenc de Son Sabater
- Observa el paisatge des del cim de Son Sabater i fes-ne una descripció, remarcant els elements que creguis més definidors d'un paisatge agrari.
- Comenta el següent text d'Alexandre Ballester, i extreu alguna conclusió en relació al paisatge agrari:

"Un fet singular és que el pagès de sa Pobla, mai no ha pernoctat al camp, a diferència d'altres pobles en què el camperol anava a la vila el cap de setmana. Les marjals i camps de sa Pobla no han tengut cases de camp per sojornar. Més que casa, la caseta de camp era per guardar eines i passar-hi el dia, sense cap condicionament de vivenda. Tots els conradors, en acabar el jornal, de sol a sol, tornaven a jaure al poble. La concentració urbana donava un ritme notable de vida ciutadana, sobretot a l'hivern. El poble, carrers i tavernes eren plenes de gent".

Alexandre Ballester: "L'home i la terra entorn al mil noucents deu".
Programa de festes de Sant Jaume, 1990.

Foto: Martí Canyelles.

1.6.2.- El camí de na Pontons i sa Bassa Ferrera

Amb el nom de na Pontons és conegut encara un antic camí que va de Muro a Sant Miquel de Campanet, passant pel Rafal de Búger i Ullaró. Possiblement es tracta d'una antiga via de transhumància a través de la qual, des de temps immemorial, el ramat era conduït a pasturar als estiuatges de muntanya, on trobava herba fresca a l'estiu, per tornar a baixar al pla durant l'hivern.

Sobre el seu origen hi ha diverses llegendes: segons una versió, na Pontons era una dona rica de Sant Llorenç des Cardassar que va fer obrir aquest camí per a anar del seu poble a missa a Sant Miquel. Altres versions diuen que, passant per Caimari, anava fins a Lluc, el lloc sagrat de Mallorca, ja abans del cristianisme.

El camí només en part travessa el terme de sa Pobla, després de fer partió amb el terme de Muro. Des del poble ens dirigim cap a Talapi (una visita a aquesta possessió, només a un centenar de metres, s'ho paga; veure el capítol corresponent a "Patrimoni arquitectònic") i, abans d'arribar a aquesta possessió, tot just passat al camp agrícola experimental de Sa Canova, prenem la desviació de l'esquerra. El camí transcorre entre camps de conreu d'hortalisses: patates, carxofes, cebes... En direcció a Talapi el paisatge canvia per donar pas a l'agricultura de secà: ametller, grà i pasturatge de ramat oví. Al cap d'un quilòmetre, aproximadament, trobam l'oratori de Sant Vicenç Ferrer, conegut antigament com "sa Bassa Ferrera". Tot i trobar-se al terme de Muro, just al lindar dels dos municipis, la seva història està molt lligada també a la vila de sa Pobla.

Entre 1422 i 1499 hi hagué un pleit entre les parròquies de sa Pobla i Muro sobre la demarcació dels dos termes. Es posaren fites entre les possessions de Talapi i Biniaco, separades per una paret, quedant sa Bassa Ferrera dins el terme de Muro.

L'oratori de Sant Vicenç Ferrer

L'actual oratori va ésser construït l'any 1884, i és de planta pentagonal, d'imitació neogòtica. Presenta un arc ogival amb una llinda que marca el timpà, sense

decoració. A dalt, una làpida amb el lema de Sant Vicenç Ferrer: "Tímete Deum et date illi honorem" ("Temeu a Déu i honoreu-lo"). La coberta és de volta poligonal.

Hi ha constància del projecte de construcció d'un oratori per part de la vila de sa Pobla el 1680. L'antic oratori probablement era la humil caseta d'un aiguavés que hi ha un poc més enrere. Té una porxada al davant, i unes rajoles amb un dibuix del sant predicant i amb el mateix lema. S'hi venerava una antiga imatge del sant amb la trompeta del Judici Final. A l'interior, un pedrís envoltant la paret, per asseure-s'hi els pelegrins. Un cisternó que hi ha dins la caseta, servia per llevar la set als pelegrins.

En altre temps, hi havia una bassa, coneguda com a "sa Bassa Ferrera", en honor del sant, que segons la tradició, va predicar en aquest indret, a mig camí entre els pobles de sa Pobla i Muro. Era famós el poder miraculós i curatiu de l'aigua de sa bassa, a beure aigua hi acudien els poblers malalts. Amb aquesta fi s'hi va fer un petit pouet, que el 1914 va condemnar el propietari per a plantar-hi vinya.

Seguint aquesta tradició, conta Vicenç Mut a la "Història de Mallorca", publicada el 1648, que a sa Pobla de Vialfàs estigué Sant Vicenç Ferrer, i replegant la gent, predicà els poblers al camp, i els malalts, qui, cansats i assedegats amb el calor que feia, begueren a una bassa d'aigua, qui està prop de sa Pobla, cobraren salut, i des d'aleshores s'anomena sa Bassa Ferrera".

Geroni Berard (l'any 1789) descriu de la següent manera la bassa de sant Vicent Ferrer:

"Altra església edificaven a la bassa que diuen de sant Vicent Ferrer, on el sant predicà, i que era districte de sa Pobla, i que insensiblement o per accident, s'ignora, va venir a quedar del domini de la vila de Muro.

A aquelles aigües i banys s'hi experimenten moltes millores de salut. S'hi venera el sant, de bult o escultura, en un petit oratori o capella, d'uns dotze palms d'alt, amb portes de fusta i sota un pòrtic de teula sostingut per uns peus de pedra. Tot de vuit passes de llarg i set d'ampla, amb una església començada, a la seva vora, que sols aixecaren quatre palms de terra i no la segueixen. I hi ha un petit llac que l'estiu s'eixuga."

Versió adaptada de Berard, G:
Viaje a las villas de Mallorca, 1789, p. 111

Una altra tradició conta que els poblers no volgueren el sant al seu terme, i per això a sa Pobla no hi ha

pedreres bones, mentre a Muro tenen bon marès per a construcció.

Oratori de sant Vicenç Ferrer.
Foto: Martí Canyelles.

Antiga caseta de camp, el primitiu oratori segons la tradició.
Foto: Martí Canyelles.

Sant Vicenç Ferrer ***(València, 1350 - Bretanya, 1419)***

Va ésser un frare dominicà que assolí gran fama com a predicador. Amb el seu prestigi i oratòria va intervenir en la resolució del Cisma d'Occident i va fomentar la candidatura de Ferran d'Antequera a la corona d'Aragó a la mort de Martí l'Humà.

Va desenvolupar la seva tasca predicadora per tots els Països Catalans, Castella, Galícia, Llenguadoc, França, Bretanya, nord d'Itàlia, etc. Entre la multitud de seguidors, hi havia alguns notaris i escriptors que anotaven els seus sermons, per la qual cosa ens són coneguts avui. Es basava en exemples populars. Canonitzat el 1458, se li atribueixen molts miracles.

L'1 de setembre de 1413 va arribar a Mallorca. Va predicar primer a Ciutat, i entre octubre i desembre va recórrer els diferents pobles de la part forana, fins al 22 de gener de 1414, en què abandonà l'Illa. D'una habilitat i una capacitat de persuasió excepcional, les seves predicacions produïen un gran impacte entre els oients, amb les contínues al·lusions a la fi del món, la comminació a la penitència i conversió, i acabaven amb una processó de penitents, acompanyada d'un seguici de flagelaments.

La seva figura ha passat a formar part de la llegenda i tradició popular. Se li atribueixen moltes predicacions, miracles, anècdotes i sermons, no tots certament verídics.

2.- S'ALBUFERA

Gran Canal. Foto: Martí Canyelles.

2.1.- El medi natural

Una albufera (de l'àrab "al-buhayra" = llacuna, prat negat d'aigua), és una zona humida separada del mar per una barrera litoral de dunes d'arena, i on es mesclen l'aigua salobrosa del mar i l'aigua dolça aportada pels torrents o rius. Com a exemples: el delta de l'Ebre, l'Albufera de València o els aiguamolls de Doñana, a Sevilla.

S'Albufera de Mallorca (a sa Pobla pronunciat "Bufera"), forma la zona humida més important de Mallorca, integrada dins els municipis de sa Pobla, Muro i Alcúdia (on ha estat urbanitzada). Constitueix un sistema ecològic molt interessant quant a fauna, flora i paisatge natural, que ha estat utilitzat pels homes i dones, des dels temps primitius, de diferents maneres: caça, pesca, obtenció de matèries primeres, conreus, etc.

A les Illes Balears existeixen, a més de s'Albufera, altres zones humides: **es Grau, Favàritx i Son Bou**, a Menorca, **s'Albufereta** d'Alcúdia i Pollença, **es Salobrar** de Campos i ses Salines, **s'Estany des Peix i s'Estany Pudent**, a Formentera i **ses Salines** d'Eivissa. Hi ha a més aiguamolls de menor extensió però igualment interessants a moltes desembocadures de torrents: **S'Estanyol** de Campos, torrents de **Na Borges, Son Bauló, Son Real, de Canyamel** etc. Algunes han estat dessecades en temps recents, com **es Prat de Sant Jordi**.

Formació i característiques de s'Albufera

S'Albufera forma una extensa plana inundada al NE. de Mallorca. Els torrents de **Sant Miquel** amb l'aportació del torrent de **Búger**, i el torrent de **Muro**, repleguen l'aigua d'escorrentia de més de la meitat de l'illa, i en transcórrer per la plana de sa Pobla, van perdent força, fins que topen, a la **badia d'Alcúdia**, amb una barrera de dunes de 8 km de llargària i 250-500 m. d'amplària, coneguda com **es Braç**, que impedeix l'arribada d'aigua al mar, excepte a l'indret conegut per **s'Oberta**. Així, s'Albufera està formada per la mescla d'aigua dolça i salobrosa, en diferent proporció segons la proximitat del mar i l'època de l'any.

Una altra important aportació d'aigua dolça prové de la infiltració subterrània i la seva surgència a la superfície a *ses fonts Ufanes de Gabellí* (Campanet), i altres ullals de dins la mateixa Albufera, com la *font de Son Sant Joan*.

-Aportacions d'aigua dolça a s'Albufera:

-torrent de Sant Miquel: 16 hm³

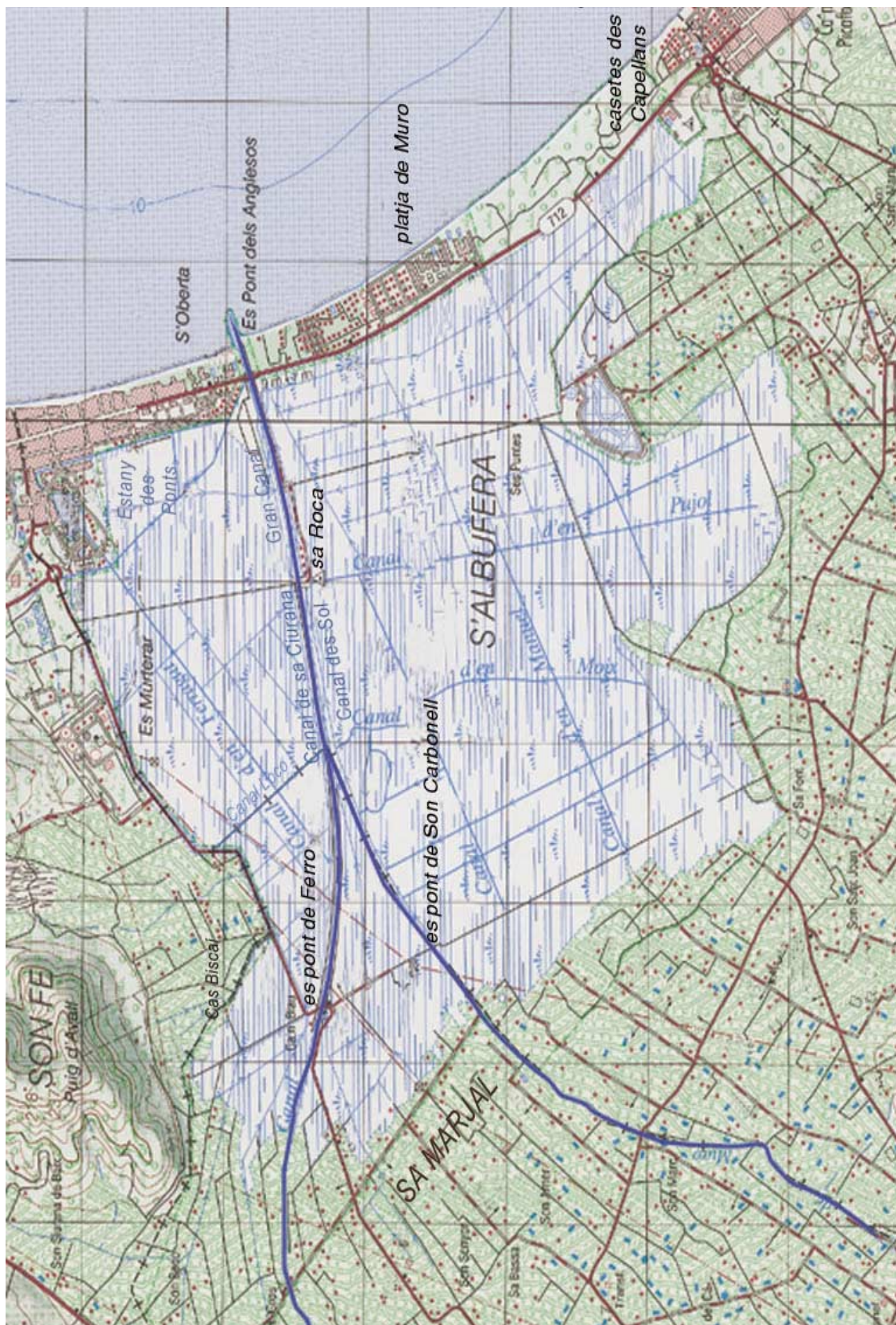
-torrent de Muro: 4-8 hm³

-ses Ufanes de Gabellí

-font de Son Sant Joan i altres ullals del prat: 25-30 hm³

-Entrada d'aigua marina:

-s'Oberta (Alcúdia)

Elaboració pròpia a partir del mapa. E: 1:50.000, de Cartografia Militar de España. 1997

L'illa de Mallorca es va formar durant el període Miocè, a l'Era Terciària, fa uns 18 milions d'anys, que emergiren les actuals zones muntanyoses de la Serra de Tramuntana i de Llevant. Durant aquesta era geològica el mar Mediterrani va tenir diversos avanços i reculades de nivell, fins assolir la forma semblant a l'actual.

Durant la glaciació Riss, fa uns 100.000 anys es va formar el cordó litoral arenós actual, mentre la plana de sa Pobla s'anava reblint amb sediments que les aigües torrencials baixaven de la muntanya.

Avui s'Albufera ocupa unes 3.100 ha i està molt reblida de sediments, i sols als canals l'aigua forma una vertadera llacuna, però en temps històrics; va ésser molt més extensa. Durant l'època romana, fa uns 2000 anys, el nivell del mar era 2-3 m més alt que l'actual, i s'Albufera arribava fins al puig de Sant Martí, es Murterar, Son Fe i la carretera Palma-Alcúdia.

Durant el segle XIX es varen dur a terme importants treballs d'assecamment de s'Albufera, guanyant molts terrenys per a conreus, que avui formen sa Marjal de sa Pobla i de Muro.

2.2.- El Parc Natural de s'Albufera

El gran valor ecològic, com a reserva d'aus, vegetació única, testimoni dels usos tradicionals dels homes i dones en altre temps, interès paisatgístic, etc, varen motivar la creació del Parc Natural de s'Albufera el 1988 pel Govern Balear, d'una extensió de 1700 ha, amb la finalitat de conservar-la i de preservar-la davant la pressió urbanística i la degradació de l'entorn i adaptar-la a finalitats educatives, medioambientals i lúdiques.

"A una illa seca com la nostra, un paisatge de ponts i canals té un atractiu cert, irrefutable... A s'Albufera es manté un altre ritme, el ritme de la naturalesa. Quan el visitant passa les barreres de s'Albufera entra en un món tranquil que exigeix deixar la pressa fora. Una visita de mitja hora, una estada curta, és endebades. S'Albufera és bella, però per mostrar els seus encants exigeix temps, i tal vegada això, el temps, ja n'és un"

DA: S'Albufera. Guia de passeig, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma 1991, p.5

S'Albufera. Canal. Foto: Martí Canyelles.

S'Albufera. Foto: Martí Canyelles.

2.3.- Ecosistema de s'Albufera

Els éssers vius (plantes, animals i microorganismes) estableixen una relació de dependència entre ells i també amb el medi en què viuen. Un ecosistema està format per tres elements: **éssers vius, medi i acció de l'home**

L'acció de l'home al llarg del temps ha anat modificant els ecosistemes primitius, introduint nous elements: cultius, camins, encaixonament del llit dels torrents, recol·lecció de plantes, cacera, incendis, neteja, etc.

S'Albufera constitueix un ecosistema format per plantes que necessiten una humitat més o menys constant, d'aigua dolça o més o menys salabrosa i

una sèrie d'espècies animals adaptats a aquestes condicions, destacant els ocells migratoris.

Juntament a les modificacions tradicionals introduïdes per l'activitat humana, aquests darrers temps l'ecosistema de s'Albufera es pot veure afectat greument per quatre actuacions:

- 1.- Pressió urbanística, sobretot a les dunes del litoral.
- 2.- La central elèctrica des Murterar
- 3.- L'excés de nitrats i fertilitzants utilitzats als camps de sa Pobla i Muro
- 4.- La possible explotació comercial de ses Fonts Ufanes.

Els éssers vius (I): les plantes de s'Albufera

"La vegetació de s'Albufera està determinada per dos elements decisius: l'aigua i la sal. ... Les pluges de tardor, hivern i primavera coincideixen amb un màxim de surgències d'aigua freàtica i dels aportaments de les fonts al voltant de s'Albufera. A l'estiu coincideix la manca de pluja i l'elevada temperatura, amb una fortíssima evaporació i augment de la concentració salina a molts llocs".

DA: S'Albufera. Guia de passeig, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma 1991, p.11)

Salicorniar. Foto: Martí Canyelles.

La platja i les dunes

L'arena de la platja forma un sòl molt àrid on sols hi poden sobreviure plantes molt especialitzades, com el **lliri blanc de marines** i el **card marí**

A les dunes de l'interior, on l'arena es troba més o menys fixada, hi podem trobar el **pi**, la **mata llençisquera**, el **xiprell**, el **ginebró** i el **romaní**.

Vegetació de prat

A les zones més properes al mar, podem trobar la **salicòrnia** o "herba salada". Les plantes més característiques de les zones inundades d'aigua són: el **jonc**, el **canyet** i la **sesquera**. A les vores dels canals i a les reganes o terraplens per on transcorren els camins, trobam la **bova** i els arbres com l'**om**, el **poll blanc**, el **cirerer de pastor** i el **tamarell**, algunes lianes, com la **corretjola**, i segons l'època de l'any, s'hi poden trobar **orquídes**, com la **sabateta del bonjesús**, l'**orquídia de prat**, etc.

Orquídea de prat. Foto: Martí Canyelles.

Sesquera o cesquera. *Saccharum ravennae*.

Planta gramínia, vivaç, d'un o dos metres. Rizoma rèptil i tiges dretes, robustes, de fulles llargues, caniculades, aspres. Floreix a la tardor. Frequent a l'Albufera i l'Albufereta d'Alcúdia.

Salicòrnia. *Salicornia europaea*.

Coneguda també vulgarment com a "herba salada". Planta anual, de 10-40 cm, glabra, verda o vermella. Tija dreta, al principi carnos, després subllençosa, ramificada des de la base, amb rames esteses, dretes.

Salicòrnia (de FONT I QUER: plantes medicinals).

És planta hal·lòfila, és a dir, adaptada a l'aigua salada. Viu a salobrars i zones humides. És escorbútica i aperitiva. Diurètica, afavoreix la menstruació; la seva aplicació cura les ferides, sarna, herpes i infeccions de la pell. Les cendres contenen sosa i potassa, i s'empren en la fabricació del sabó.

Segons l'Arxiduc, la salicòrnia es recollia en estat natural per a obtenir sosa per a fer sabó, i que no es conreava. També se n'importava de la península.

Canyet. *Phragmites communis*.

Planta vivaç, gramínia. Les tiges, llises, poden tenir de 1 a 4 metres. Fulles linears lanceolades.

S'utilitzava en grans quantitats a la fàbrica de paper de s'Albufera, per a fabricar paper de baixa qualitat, per embalar.

Jonc. *Scirpus maritimus*

Planta vivaç, verda. Tiges de 50 cm a 1 m, fasciculades.

Bova. *Typha latifolia*

Planta robusta, de 1-2 m. Fulles més llargues que la tija, estretes, planes.

S'utilitzava per fer barraques, cordes i per cordar cadires.

Els éssers vius (II). Els ocells de s'Albufera

Els ocells, i principalment les aus migratòries constitueixen la principal riquesa biològica de s'Albufera. Se n'han inventariat més de dues-centes d'espècies.

-ocells sedentaris: hi són presents tot l'any. Els més característics són **l'ànnera salvatge o capblau, la fotja, la gallineta d'aigua, el rascló, *Rallus aquaticus*, l'arpella i l'agró blanc** (aquest darrer és migratori). D'altres ocells, comuns de zones no humides: el puput, la mèl·lera, la cadenera, el falcó, la gavina, el xoriguer, l'àguila peixatera...

-ocells estivals: arriben a la primavera provinents del nord d'Àfrica, on tornen l'hivern: destacam **l'agró roig o suís i l'avisador**.

-ocells hivernals: arriben a finals de tardor provinents d'Europa del nord i central, cercant climes menys

Fotges. Foto: Martí Canyelles.

freds, i se'n tornen a la primavera. Destaquen: **l'àguila peixatera, l'agró gris, el siulador, les oques salvatges, ropit, tord, cega**, etc.

-ocells migradors o de pas: són els que seguint els corrents migratoris fan una curta aturada a s'Albufera. De manera esporàdica visiten s'Albufera **l'agró blanc gros, la cigonya i el flamenc**. Hi ha constància que en altre temps hi havia cignes niaven a s'Albufera.

Éssers vius (III): animals de s'Albufera

Pel que fa als mamífers, abunden les **rates i ratolins** de diferents espècies, i amb densitats de les més elevades. El **mostel**, les **rates pinyades**, etc. Darrerament, els moixos assilvestrats poden posar en perill algunes espècies, així com els cans abandonats.

Quant a amfibis i rèptils: **el granot, el calàpet, la tortuga d'aigua dolça, la serp d'aigua, el dragó i el dragonet**.

Pel que fa als peixos, se'n coneixen una vintena d'espècies: llisses, llops, orades... El més característic és **l'anguila**. Una altra espècie, **el moixó de moscard** (gambússia) és d'origen americà i va ésser introduït a tot el món per ser un gran devorador de larves i ous de moscard, per eradicar la malària o febres tercianes. A s'Albufera va ésser introduït els anys trenta.

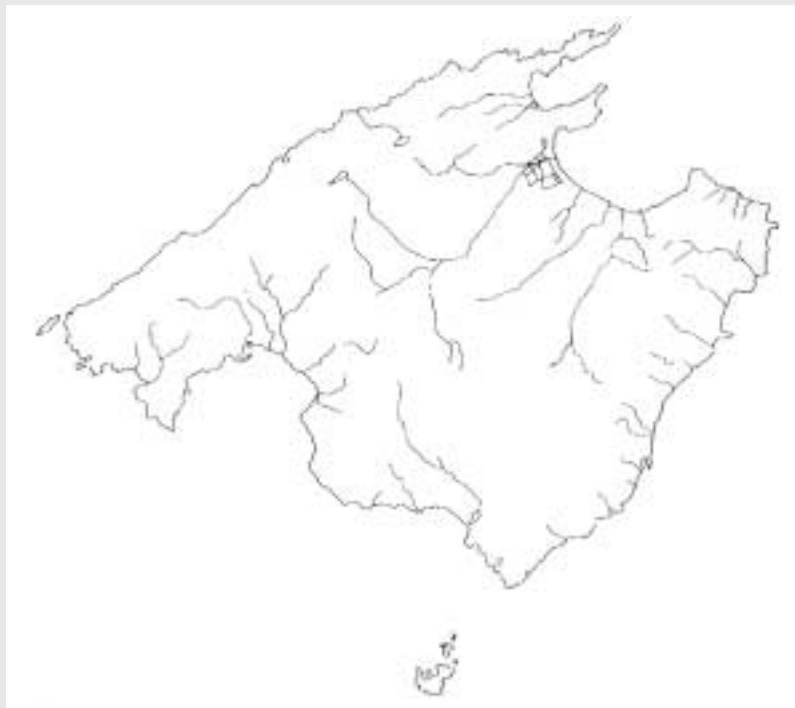
L'anguila

És un peix migratori, que cria al mar dels Sargassos, al centre de l'Atlàntic, a més de 4000 km del Mediterrani. Les larves segueixen els corrents, i arriben a Europa al cap de tres anys. Aquí es transformen en angules, diminutes i transparents. A l'hivern entren en grans grups a s'Albufera, on arriben a l'estat adult, de color negre amb el ventre blanc, als 4 o 5 anys. Als 8 o 10 anys tornen al mar, aprofitant els dies de temporal, i es desplacen fins als Sargassos altra volta, on fecunden els ous i moren.

ACTIVITATS

- Sobre el mapa físic de Mallorca, dibuixa:
 - a.- S'Albufera
 - b.- Els torrents de Sant Miquel, de Búger i de Muro
 - c.- El vessant de la badia d'Alcúdia
 - d.- Els nuclis de població de sa Pobla, Búger, Campanet, Alcúdia, Muro i Santa Margalida
 - e.- Les zones humides de Mallorca
- Sobre el mapa de les illes de Menorca, Eivissa i Formentera, situa les zones humides
- Observa, sobre el mapa de s'Albufera:
 - a.- Els límits de s'Albufera
 - b.- Els torrents de Sant Miquel i de Muro, el canal de Siurana, el canal des Sol i el canal Gran, que uneix el llit dels dos torrents
 - c.- La central elèctrica es Murterar, el pont dels Anglesos, el pont de Ferro, el pont de Son Carbonell, sa Roca i s'Oberta, on es comunica s'Albufera amb el mar

- Durant el recorregut has d'intentar identificar les plantes que es relacionen, almanco les més comunes i característiques: la bova, la sesquera, el canyet i la salicòrnia
- Intenta localitzar alguns dels animals que es relacionen. Et poden ser d'utilitat els panells que hi ha a les casetes d'observació d'aus. Recorda que són un requisit imprescindible la calma, la paciència i el silenci.

2.4.- L'activitat humana

L'espècie humana ha mantingut, al llarg de la història, una relació amb el seu medi, condicionada per diversos factors: la capacitat tècnica i material, els usos i costums, la cultura, la tradició, etc. S'Albufera va ésser durant molt temps el lloc salvatge i en gran part desconegut, focus de malalties i de perills, canviant al ritme de les pluges i les estacions, escenari de llegendes i de creences avui ja oblidades. Però

també el territori de proveïment d'importants recursos de subsistència: de matèries primes com el canyet i la bova, de caça i pesca, de pasturatge, etc.

A partir de mitjan segle XIX es produeixen els grans canvis i s'Albufera va adquirint progressivament la fisonomia d'un espai humanitzat, amb les obres de dessecació, les obres de ponts i camins i una intensa activitat agrícola, sobretot amb el sistema de les veles.

Finalment, amb el turisme i la introducció de noves formes de vida, s'Albufera ha assolit una altra dimensió, més lligada a l'oci, el gaudi de la naturalesa, l'interès científic i educatiu i la necessitat de preservació com a espai natural de gran interès ecològic.

En aquest capítol intentarem copsar, a grans trets, com, a través del temps, ha anat canviant el paisatge de s'Albufera, a partir de la informació que ens proporciona la història i la llegenda i literatura.

Pont de ses Jonqueres Veres. Foto: Martí Canyelles.

Segant canyet. (Arxiu Joan Llabrés)

S'Albufera, tradicionalment lloc de pasturatge. Foto: Martí Canyelles.

2.4.1.- S'Albufera abans de la dessecació

Abans de la intervenció humana, s'Albufera era un terreny salvatge i incult, format per marjals, prats i estanys, destinats a diversos aprofitaments, entre els quals destaca la pesca.

El sistema estava format per una sèrie d'estanys, dels quals destaquen **l'estany de Baix**, que ocupava la zona central de s'Albufera, **l'estany Major**, a les proximitats d'Alcúdia, i **l'estany dels Ponts**, on hi havia la sortida natural al mar. Per a facilitar la sotida

al mar, s'havia construït un sistema de síquies que comunicava els estanys entre si, i eren el lloc privilegiat de pesca.

El plànol de s'Albufera que aixecà l'il·lustrat Bonaventura Serra Ferragut (1728-1784), ens introdueix una visió aproximada de com seria s'Albufera en el seu estat natural.

De la mateixa època és la descripció que va fer de s'Albufera Jeroni de Berard, de la qual presentam una versió adaptada:

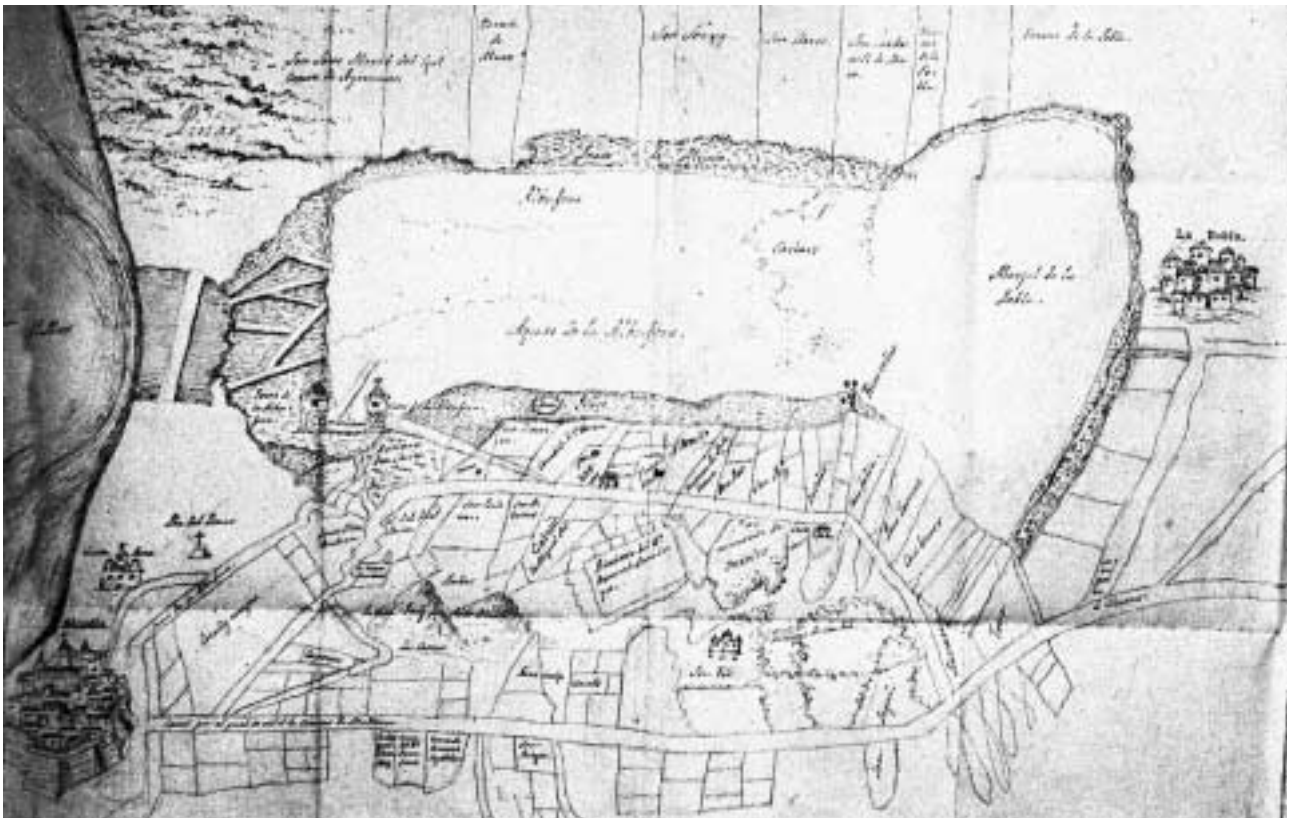
A menys d'un quart d'hora distant d'aquesta cova (de Santmartí), hi ha les cases, barraques i magatzems dels estanys que en diuen Albufera. Aquests comencen no lluny de les murades de la ciutat, i a mitjan camí es comuniquen amb el mar, on han construït un llarg pont de fusta, i és diversió la gran quantitat de peïxos que, amb la mà, sembla que es puguin agafar.

El camí des de les cases de s'Albufera és molt més alt que el terreny, perquè hi passen per sota nou síquies o braços artificials d'aigua, que parteixen de dues més grans, d'uns vint peus d'amplària, que vénen dels estanys. I a cada síquia hi ha el seu dic, amb xarxes per a pescar.

Però on més abunda la pesca és a les dues síquies grans, on hi ha unes torres fetes de quatre fustes altes amb dos pisos o bastiments, dites "agoitadors", des d'on, tancades les síquies menors, es vigila la quantitat de peïxos que entren des de la Llacuna Gran, i en haver-n'hi a bastament, tanquen el pas d'entrada, per a pescar-los amb unes xarxes.

Tot el terreny és baix, pantanós i fluix. Es tapa d'aigua tot l'hivern, i encara que creu que les aigües provenen del mar, l'escorrentia, des de s'Albufera de Muro, i els torrents i reguerols que hi desguassen, ho desmenteixen. I encara que tengués algun vessant que pogués treure les aigües al mar, no es corregiria el terreny, degut a que és baix, arenós i humit, accidents que basten per a impedir que sigui habitable.

Podria millorar-se si les incomoditats del lloc i plagues de terribles mosquits no destorbassin aquesta activitat, i aleshores es podria gaudir de la caça de cignes i altres aus aquàtiques que tant hi abunden.

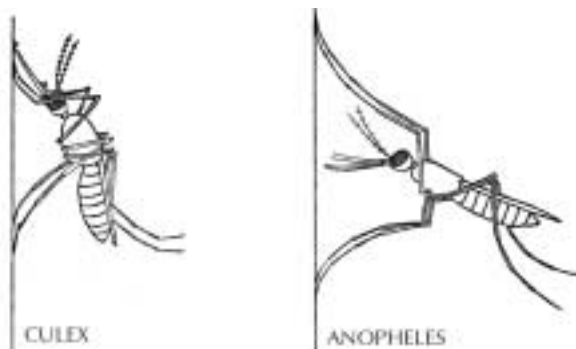
Mapa de s'Albufera de l'erudit Bonaventura Serra i Ferragut Obrador, J: *Marginalia. Marjals de Huyalfas (sa Pobla)*, Ed. CAP, sa Pobla, 1987

El paludisme

La insalubritat de s'Albufera, causada per les aigües estancades, era un problema constant els segles passats. Els pobles d'Alcúdia, Muro i sa Pobla cada any patien -sobretot a l'estiu-, les conseqüències del paludisme. Aquest fet va ésser remarcat pels viatgers i cronistes de l'època: Berard (1789), A. de Cabanyes (1837), Pagenstecher (1865). Fernando Weyler y Laviña, metge militar va escriure, el 1855 "*Topografía físico-médica de las Islas Baleares*" un tractat sobre la influència dels llocs en les malalties, on fa abundants referències a s'Albufera:

"Tres son los pueblos limítrofes del pantano de la albufera, cuya extensión alcanza unas cinco leguas, Alcudia, Muro y La Puebla. Según las noticias comunicadas por profesores que allí tienen cierta práctica médica, y por lo que yo mismo he observado, se padecen en ellos las intermitentes palustres bien manifiestas, incluso las perniciosas, las que anualmente causan algunas defunciones. Su padecimiento es proverbial en la Isla... Esto por lo que respeta a los lugares pantanosos, porque en el resto de la Isla, las intermitentes son tan abundantes, que el sulfato de quinina se vende hasta en las tabernas, y se toma sin orden médico. (...)

Estas calenturas, que atacan desde los niños de pecho, hasta los ancianos de ambos sexos, se dejan ver por julio, aumentan desde agosto a setiembre, principian a retirarse por fines de octubre y desaparecen casi por noviembre... No se extrañará, pues, ver junto a los pantanos, esos hombres de rostros pálidos, abotagados, de vientre abultado, indolentes e indiferentes a todo movimiento, así del cuerpo com del alma: razas degeneradas, y de las que tenemos un trasunto en varios habitantes de La Puebla, Muro y Alcudia"

Dibujos de l'anopheles: A més de certes característiques morfològiques, el moscard anòfel es distingeix del moscard comú per la manera de posar-se, formant angle recte amb la pared.

de Buen, S.: *El paludismo en el campo*, Ed. Calpe, Madrid, 1922

El paludisme o malària és una malaltia molt estesa per tot el món, sobretot als països subdesenvolupats de clima tropical, on constitueix encara avui una de les principals causes de mortalitat, i es caracteritza per l'aparició de febres intermitents, de caràcter més o menys persistent als malalts.

Aquesta malaltia és provocada per un protozous del gènere *Plasmodium*, conegut com a hematozooari de Laveran, en honor de Alphonse Laveran (1845-1922), el metge francès, premi Nobel de medicina el 1907, que en descobrí el cicle de reproducció.

El protozous s'introdueix al cos de les persones per la picadura del mosquit del gènere *Anopheles*, el qual constitueix l'hoste. Una volta dins el cos humà, es reproduïx per divisions progressives i s'alimenta de l'hemoglobina de la sang, destruint els glòbuls rojos.

L'*Anopheles* és un gènere de mosquit, distint del mosquit comú, que viu en aigües estancades, on ponen els ous les femelles. Aquests passen pel cicle normal dels mosquits: ou-larva-nimfa-estat adult, i necessita calor i humitat per a completar aquest cicle mentre els mascles dels mosquits s'alimenten de saba vegetal, les femelles s'alimenten de la sang dels mamífers. Quan un mosquit xucla la sang d'una persona malalta de paludisme, absorbeix una determinada quantitat de protozous, que després pot transmetre a una persona sana, reproduint la malaltia.

El paludisme es caracteritza per provocar en la persona malalta un cicle de febres intermitents, dites terçanes ("tercianes" en el llenguatge popular), quan

es produeixen cada tres dies, o quartanes, quan la intermitència és de quatre dies, coincidint amb els cicles reproductius del protozous dins el cos dels malalts. Aquests solen presentar anèmia i un color esgrogueït de la pell, causat precisament per la pèrdua d'hemoglobina.

Fins començaments del segle XX va ésser una malaltia molt comú arreu de Mallorca, per l'abundància d'aigües estancades. Els pobles de l'Albufera: sa Pobla, Muro i Alcúdia n'eren especialment afectats. Encara el conreu de l'arròs afegia un hàbitat òptim pel mosquit.

Tot i que s'hi donaven casos en què podia ésser mortal, la malària als països mediterranis en general era de caràcter benigne, i les persones sanaven al cap d'un temps, com diu el refrany popular: "Tercianes i quartanes no fan tocar campanes". Tot i així, a la península Ibèrica, encara a l'any 1918, moriren 2.367 persones de paludisme.

Pel seu tractament s'emprava la quinina, alcaloide que s'extreu de la quina, present a l'escorça de determinats arbres de climes intertropicals, i que va ésser portada d'Amèrica del Sud a Europa el segle XVII. Es prenia també de manera preventiva i el seu consum va arribar a ésser molt comú entre la població, coneguda popularment com a "solfacte", es venia a botigues, tavernes, hostals, etc.

Per protegir-se dels mosquits, antigament era costum fer foguerons de palla a les entrades del poble, així com cremar sofre o encens a les habitacions, sobretot

si hi havia a la casa persones infectades. Altres procediments populars per a allunyar els insectes, eren posar plantes aromàtiques, com l'alfabreguera, eucaliptus, etc. Hi havia el costum, entre els arrossers, de penjar-se una bosseta d'alls pel coll mentre feinejaven a s'Albufera.

El paludisme va anar desapareixent a mesura que millorà el tractament mèdic dels malalts, evitant la reproducció dels protozous, i combatent el moscard transmissor. La dessecació de s'Albufera va contribuir en gran part a la radicació de la malària. El 1932 es va introduir una espècie de peix d'origen japonès, el moixó de moscard (*Gambusia affinis*), per iniciativa del biòleg Odon de Buen, que a s'Albufera es va reproduir en gran quantitat i va esvair els moscards Anopheles.

2.4.2.- Els primers intents de dessecació

Des de temps primitius, s'Albufera va ésser una important reserva de caça, pesca i recol·lecció de plantes. També s'hi practicava la ramaderia.

Les primeres notícies de terrenys guanyats a s'Albufera per a conrear, fent síquies i canals i configurant la Marjal són dels segles XVII i XVIII. Aleshores la zona central de s'Albufera era inundada i gairebé inaccessible en no ésser en bots i rais, per a pescar.

El 1798, el francès Alexandre Cauterac d'Ornezau, va presentar a la Societat Econòmica d'Amics del País, que s'havia fundat el 1778, un projecte d'assecar 3.000 quarterades de s'Albufera, que sols era aprofitada per a pastures, jonqueres, pesca d'anguila, etc. mitjançant un sistema de síquies i canals, i amb una màquina hidràulica de la seva invenció, per a sembrar ametllerar, vinya i patates. Aquest darrer cultiu encara era totalment desconegut a Mallorca. Assenyala també la importància que podrien tenir els prats artificials per a pasturatge de la ramaderia. Menciona també la importància de sanejar la zona de les febres tercianes. A canvi, demanava la propietat de les terres que es recuperarien per a conreu.

La gent del poble s'oposava a la dessecació de s'Albufera, per por que no s'eixugassin els pous de marjal, i també per no perdre els drets d'ús comunal que tenien sobre s'Albufera. Finalment, el projecte no es dugué a terme.

El segle XIX es varen dur a terme una sèrie de projectes de dessecació, sobretot per motius sanitaris, per eradicar la malària. Entre 1845 i 1850 Paul Bouvy havia realitzat les obres de dessecació des Prat de Sant Jordi, i el 1847 el Ministeri de Comerç, Indústria i Obres Públiques va encarregar un estudi sobre la salubritat de s'Albufera, que va culminar amb la Reial Ordre de 1851, manant dessecar s'Albufera.

El projecte d'Antonio López, de 1853

El primer projecte fou redactat per l'enginyer Antonio López, el 1853, per raons d'utilitat pública. S'Albufera no tenia sortida directa al mar, i desguassava a través de **s'estany des Ponts**. Es proposava fer dos canals que envoltassin s'Albufera i traguessin d'ella els torrents de Sant Miquel i de Muro. Al mateix temps havien de servir per drenar l'aigua de les zones inundades de s'Albufera.

Es va constituir una companyia per a dur a terme el projecte, dirigida pels empresaris Claudi Marcel i Joan Ferragut, que el 1856, quan es deturà el projecte, havien obert els canals **d'en Ferragut, de s'Ullastrar, d'en Molines i d'en Conrado**.

S'Albufera segons el plànol que aixecà Antoni Lopez. PICORNELL, C: "L'acció dels homes a s'Albufera..." Revista *Lluc* n. 225, març-abril 1985

El projecte de Villaverde

El 1859 va reprendre la dessecació de s'Albufera Joan M. de Villaverde, amb un projecte que modificava l'anterior, unint els torrents de Sant Miquel i de Muro en un únic canal central que havia de travessar tota s'Albufera. El 1863 quedà obert **el Gran Canal**, que permetia la sortida directa al mar de les aigües dels dos torrents.

2.4.3.- La dessecació de s'Albufera

El 1863 es va concedir l'explotació de s'Albufera a una companyia anglesa, la *New Majorca Land Co*, que seria coneguda popularment com "s'Empresa", fundada pels enginyers anglesos John Frederic Bateman i William Hope. Aquesta va dur a terme la major part d'obres de dessecació, per la qual cosa varen rebre en propietat o comprar 2.136 ha, de les quals 239 eren del patrimoni reial o de particulars.

Les compres que va realitzar la companyia de s'Albufera foren:

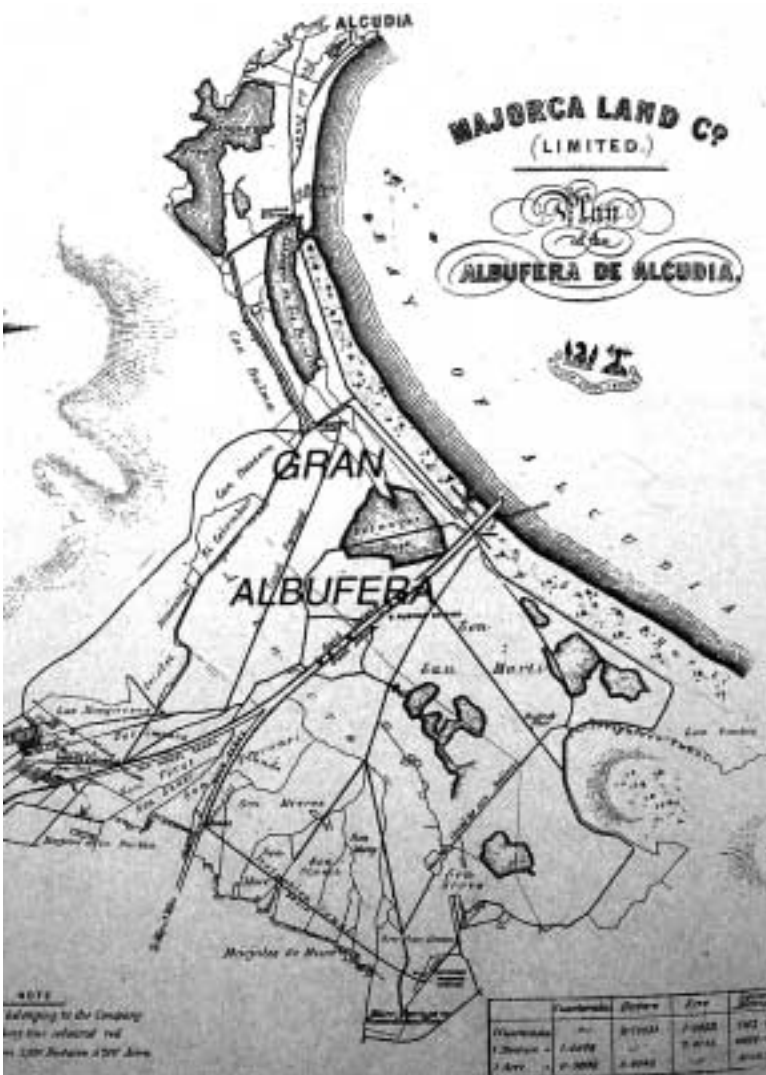
- Can Vauma:	700 quarterades
- Diverses finques de sa Pobla:	600 quarterades
- Finques del Reial Patrimoni (Ses Mosqueres, es Tancadet, Son Sunyer, Son Fornari...)	300 quarterades
- Terres de s'Albufera, de Muro	2.274 quarterades

El Gran Canal. Foto: Martí Canyelles.

Primer es va prolongar el Gran Canal mar endins, per tal d'evitar les obstruccions. S'obriren els canals laterals **del Sol** i de **Ciurana**, per a recollir els excessos d'aigua del Gran Canal.

Per a dessecar les zones inundades es varen instal·lar tres bombes hidràuliques mogudes per màquines de vapor: a **sa Roca**, una zona de terra ferma enmig de s'Albufera, on ara hi ha el Centre d'interpretació del Parc Natural, vora **Can Blau** i a **es Pla des Pinar**.

Plànol de s'Albufera que aixecà Bateman (DE: Gran Enciclopèdia de Mallorca).

Una altra obra d'enginyeria important va ésser el **canal Riego**, de 70 km de llarg, que vorejava tota l'Albufera, i distribuïa l'aigua de la font de Son Sant Joan per a regar els cultius. Es completava el treball de dessecació amb més de 400 km de síquies i canals de reg, a més d'una important xarxa de camins.

El 1871 s'havien dessecat més de 2000 ha, de les quals sols en pogueren aprofitar per l'agricultura unes 400, degut a la salinització dels terrenys, la qual cosa va provocar a mig termini la ruïna de l'empresa.

Del temps dels anglesos, es feren populars les següents gloses:

*S'enginyer que té sa clau
de sa caixa des dobbers
per pagar es jornalers
que fan feina an es canal
Ja comença a fer gotetes
i es torrent que ja se'n ve
mal s'endugués s'enginyer
es taulons i ses casetes.*

F.L. BATEMAN

LLUÍS L. BATEMAN

Martínez, A. i Mayol, J. (ed): *S'Albufera de Mallorca*, Monografies de la Societat d'Història de les Illes Balears, Ed. Moll, 1995

Treballaven en la dessecació més d'un milenar d'homes, venguts de tota Mallorca i de fora, atrets pels elevats sous que es pagaven, entre 8 i 12 reals diaris. El treball era molt dur, dins el fang i aigua tot el dia. Vivien a **ses Casetes**, unes divuit barraques que es bastiren ran de mar, vora **s'Oberta**.

Ponts i camins

L'Albufera es trobava solcada per uns 50 km de camins. Entre els ponts destaquen:

Pont dels Anglesos: Construït el 1866 sobre la carretera d'Alcúdia a Artà, aleshores en construcció. Abans no hi havia cap pas en no ésser sobre raïls. Té cinc arcs rebaixats, de 9,40 m. de llum el central, 8,20m els dos laterals i 7,10 m dels extrems. Per a poder fer els fonaments es va haver de construir un complicat artefacte que drenava l'aigua, mitjançant la força de vapor.

Pont dels Anglesos. Foto: Martí Canyelles.

El 1947, en construir-se la carretera Formentor-Pollença-Alcúdia-Artà es va haver d'ampliar, dels 6 metres a 7,50 m. El 1983 es va fer una nova ampliació

Pont de Ferro (pont de Can Blau): Construït també el 1866

Pont de Son Carbonell: Sobre el torrent de Muro, també de ferro. Té 36 metres de llum, amb pilastra

Pont de Son Carbonell. Reblons (detall). Fotos: Martí Canyelles.

central. Es va construir a Anglaterra i transportar a Mallorca.

Els dos ponts de ferro es varen construir amb reblons, ja que les soldadures d'aleshores no proporcionaven solidesa suficient, amb la mateixa tècnica que vint

Netejant canals (Arxiu J. Llabrés).

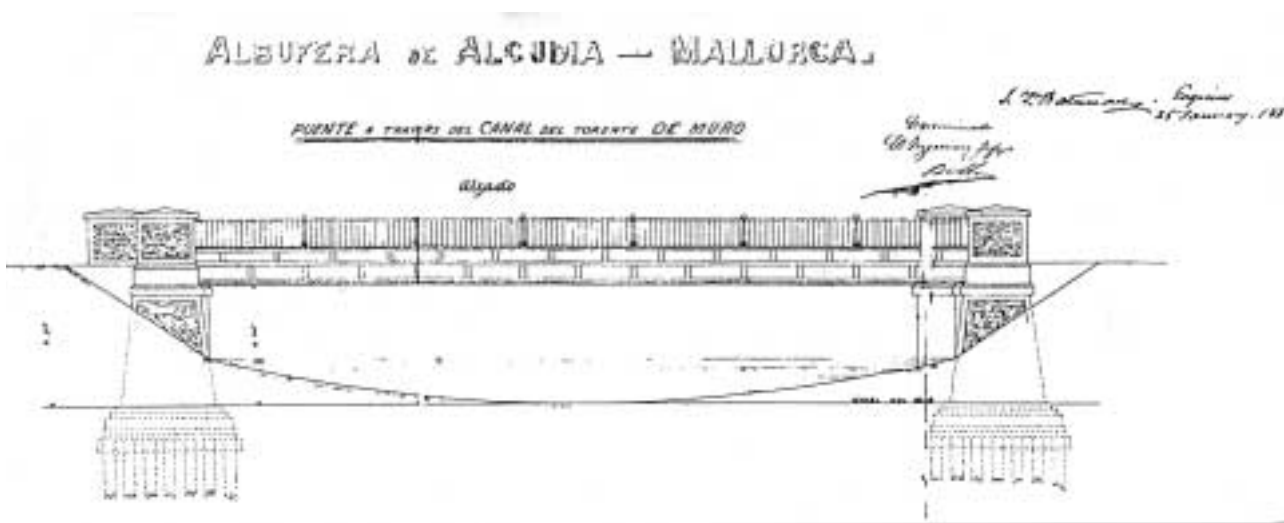
anys més tard s'aplicà a la construcció de la Torre Eiffel.

La Colònia de Gatamoix

John Frederick Bateman i Henry Robert Waring passaven llargues temporades a sa Pobla. Tenien la residència al carrer de sa Plaça núm. 1. Per cultivar les terres dessecades, el 1876, aprofitant la llei de Colònies de 1868, varen fundar la Colònia de Gatamoix, dins el terme d'Alcúdia, abaix del puig de Santmartí, molt aprop de s'Albufera. Era coneguda popularment com a **Poble Nou**. Tenia unes 200 ha de conreu, dedicades a la figuera, la morera i el poll. Arribà a tenir unes vint-i-tres cases, distribuïdes en dos carrers, vicaria, escola i un petit oratori.

S'hi establiren una quarantena de famílies de colons, ja que moltes habitaven la mateixa casa. Entre els avantatges que obtenien els nous pobladors, seguint la llei de Colònies de 1868, hi havia l'exempció de determinats impostos, i els fills no havien de complir el servei militar, aleshores tan temut pels mallorquins, que havien d'abandonar llarg temps la seva terra.

El 1889 el fill de Frederick, Louis Latrobe Bateman va heretar l'explotació de l'Albufera, i el 1892 va canviar

Pont de Son Carbonell. Dibuix original de J. F. Bateman. DA: 150 anys d'obres públiques a les Illes Balears, Sa Nostra, Palma 1996

El Poble Nou. Foto: Martí Canyelles.

el nom de la colònia pel de **Colònia Agrícola Sant Lluís**. Edificà una església dedicada a sant Lluís Gonzaga, i es va convertir al catolicisme.

El 1894 la colònia va ésser abandonada pel nou propietari Joaquim Gual de Torrella, i va entrar en una progressiva ruïna. El 1923, s'aprofitaren les restes que quedaven per a restaurar l'oratori de Crestatx.

2.4.4.- Altres activitats a s'Albufera

El 1894 la *New Majorca Land* va fer fallida, i un dels principals creditors, Joaquim Gual de Torrella, va adquirir la finca de s'Albufera, essent-ne propietari fins 1938. Aleshores es va introduir el conreu de l'arròs, amb tècnics vinguts de València, i el 1909 es va fundar la companya *Agrícola Industrial Balear*, amb capital valencià, per a l'explotació d'aquest conreu.

Durant els anys d'explotació de s'Albufera, Joaquim Gual de Torrella fou multat pel Ministeri d'Hisenda a causa d'un expedient de denúncia sobre l'ocultació de riqueses. Això provocà que s'haguessin d'abandonar els cultius i aturar les màquines que sanejaven s'Albufera. Tal i com era d'esperar, el fet d'aturar les màquines provocà l'embassament i la putrefacció de les aigües, i la propagació de malalties. Tots els diaris illencs es varen fer ressò de la problemàtica que patien les zones properes a s'Albufera:

"Desde hace ya algún tiempo los vecinos de los pueblos enclavados en la comarca de la Albufera de Alcudia han venido sufriendo, pacíficamente y sin protesta de ninguna especie las consecuencias del paro de los trabajos de desagüe de las aguas estancadas del citado predio; pero las cosas han llegado a tal punto de gravedad, son tantos los casos de paludismo que se han declarado en los pueblos comarcanos, es tan crítica la situación, que las autoridades sanitarias de las poblaciones antedichas no han podido menos de reunirse para ver de poner remedio al grave mal que amenaza convertirse en verdadera epidemia. [...] Una vez en dicha vastísima finca, pudimos notar sin necesidad de explicaciones, que realmente el problema es gravísimo, pues por todas partes se ven grandes charcas de agua en estado putrefacto, despidiendo un hedor insoportable. [...] Tal situación, no tan sólo produce el paludismo que amenaza seriamente a los citados pueblos, si no que además sobre todo los términos municipales de la Puebla y Muro se hallan en estado inminente de ver inundadas sus fértiles marjales con las próximas avenidas de los torrentes de S. Miguel y el de Muro, debido también a que rellenos los cauces de la Albufera también abandonados y no pudiendo dar salida a las aguas, retroceden desbordando y rompiendo sus malecones que irremisiblemente han de producir las inundaciones y muchísimos perjuicios".

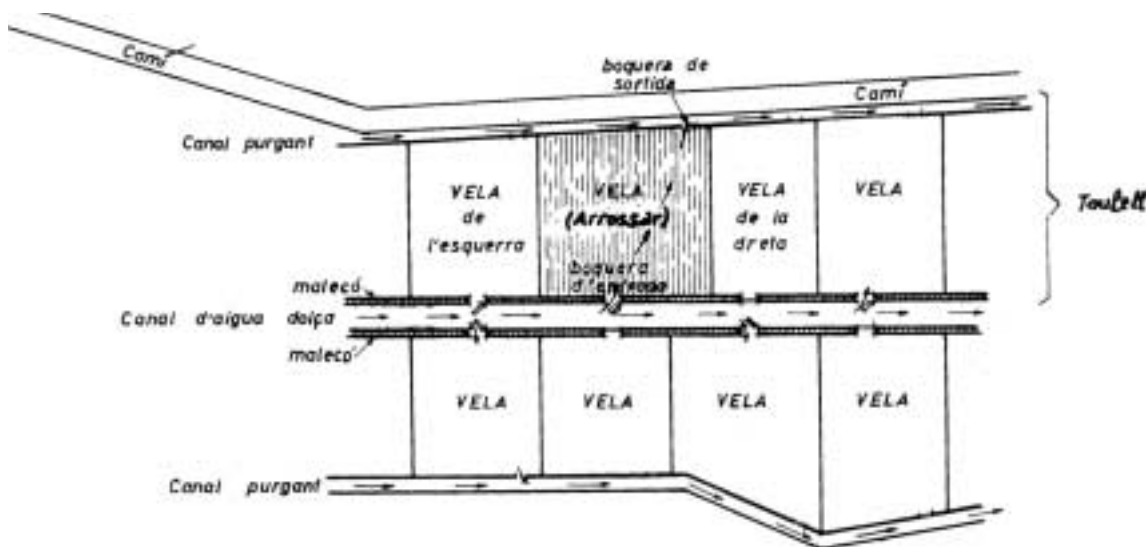
Última Hora, 7 de setembre de 1916, p.3

Pocs anys després, la davallada dels preus i una gran inundació provocaren l'abandonament d'aquesta activitat per part de l'empresa valenciana. Aleshores, el conreu de l'arròs es va cedir a petits agricultors, en règim d'arrendament, amitges o en propietat, que posaren en explotació **ses veles**.

Comportes. Canal den Sol. Foto: Martí Canyelles.

Cap els anys vint, Joaquim Gual de Torrella decidí dedicar part de les riqueses de s'Albufera a produir paper. Aleshores es va construir la fàbrica coneguda com **sa Roca**, un edifici senzill, amb una xemeneia de secció quadrangular, a les antigues instal·lacions de la bomba hidràulica.

Distribució hipotètica de les veles. Duran, D: "Producció i crisi arrosiera de sa Pobla i Muro" *Trabajos de Geografia* núm. 35 UIB, Palma 1978 i 1979

Conreu de l'arròs

Es fabricava paper de baixa qualitat per a embalar, que utilitzava com a matèries primeres el canyet i la cesquera. Aquesta explotació, però, suposà la introducció d'alguns problemes, ja que la fabricació de paper és una activitat molt contaminant i l'abocament de productes químics a s'Albufera suposava greus perjudicis ecològics.

L'any 1938 es féu càrrec de l'explotació l'empresa Celulosa Hispánica S.A, formada per capital de la família Gual de Torrella i d'alguns empresaris italians. Aquesta activitat es va mantenir fins els anys seixanta.

Fàbrica de peper. Arxiu: Joan Llabrés

2.4.5.- Canvi d'usos a s'Albufera

El 1934, amb una indústria turística incipient, es va iniciar la pressió urbanística sobre s'Albufera, cobrint les zones pantanoses amb terra i enderrocs per a construir un hotel i camp de golf.

A partir dels anys seixanta, s'Albufera patí les conseqüències del desenvolupament econòmic de l'illa. El 1956 s'inicià la urbanització de la zona litoral de s'Albufera: s'estany des Ponts es va convertir en Lago Esperança. Les cendres provinents de la combustió de carbó de la central elèctrica d'Alcanada i els enderrocs s'abocaven sobre les zones humides. Es construïren hotels envoltats de llacs i canals, i grans blocs d'apartaments destinats a acollir als turistes, fins la total urbanització de la franja costanera i amb greu perill per la conservació de s'Albufera.

A més, la necessitat d'augmentar la producció d'electricitat en una illa on, sobretot a l'estiu, la població creixia de manera desmesurada, féu necessària la construcció de la Central Tèrmica des Murterar. El 1979 es varen obrir dues grans canonades per a portar aigua del mar a la central, que després es cobriren i el 1981 es va posar en funcionament energia mixta de carbó i fuel.

La construcció d'aquesta central provocà nombroses manifestacions i mobilitzacions de persones conscients de l'impacte mediambiental que suposava una central d'aquesta envergadura. El GOB amb el lema "Si, un parc natural: s'Albufera d'Alcúdia", defensà la creació de s'Albufera com a parc natural per tal d'impedir l'especulació i la degradació dels seus terrenys.

En certa manera, aquestes campanyes varen tenir un efecte positiu, ja que el Govern de les Illes Balears comprà 830 Ha l'any 1985, convertint-se així en copropietari, juntament amb l'ICONA, l'Ajuntament

de Muro i diversos particulars. Tres anys després (1988), un decret del Govern Balear creava el Parc

Els impactes del turisme. Foto: Martí Canyelles.

Natural de s'Albufera de Mallorca, amb una superfície de 1.700 hectàrees.

La central elèctrica es Murterar. Foto: Martí Canyelles.

ACTIVITATS

- Fes un esquema que reflecteixi les diferents utilitats de les terres i els recursos de s'Albufera durant els segles XIX i XX.
- Quins són els parcs naturals de l'arxipèl·lag balear?. Cerca algunes característiques de cada un d'ells.
- Quines conseqüències va tenir per a sa Pobla, la dessecació de s'Albufera?, creus que fou un fet positiu?.
- Llegeix el text següent i respon a les preguntes:

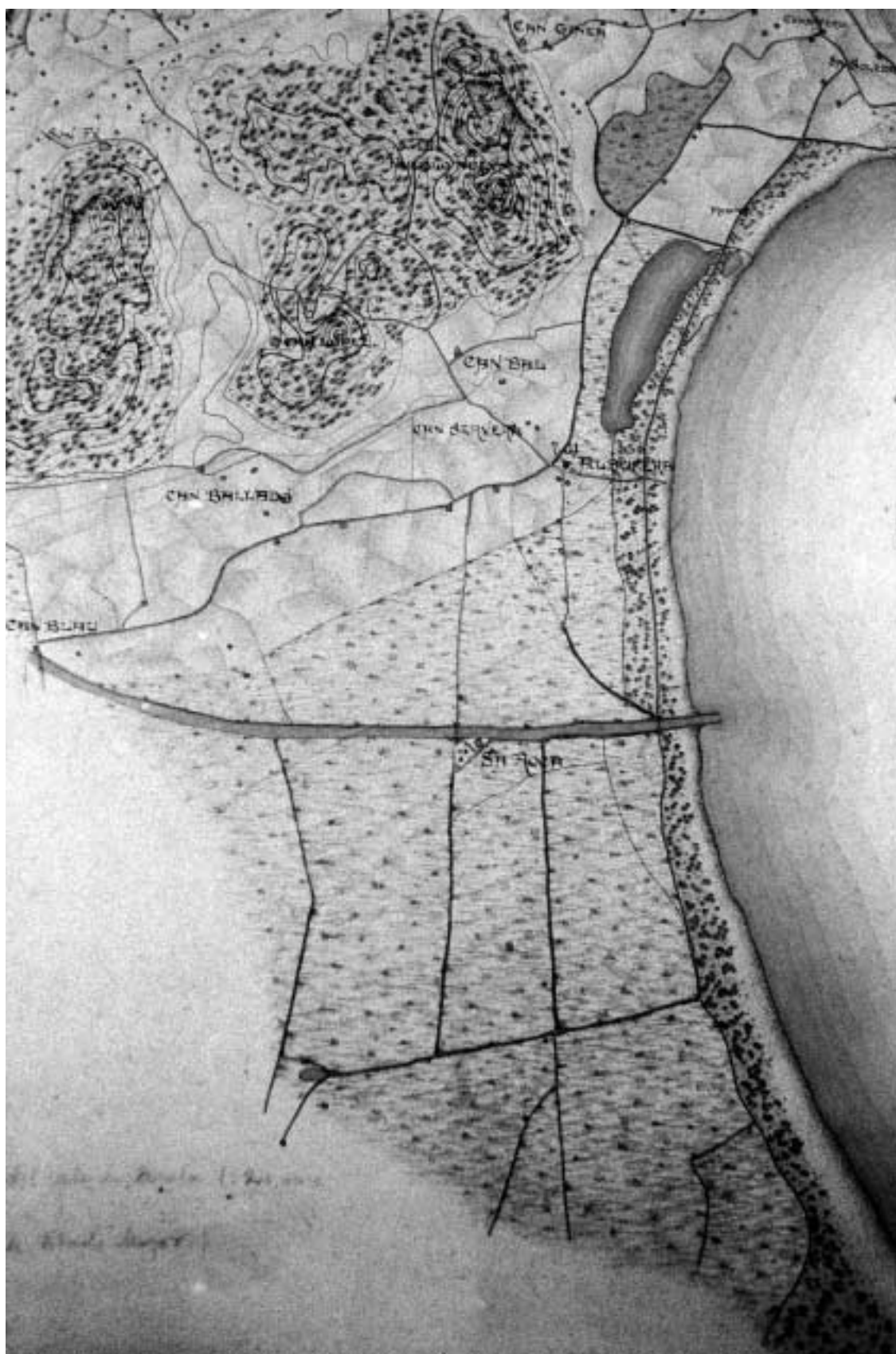
S'Albufera, un exemple a no seguir

"(...) La zona humida de s'Albufera és un bon exemple de l'aplicació dels criteris que regeixen actualment la conservació dels nostres espais naturals. Amb un grau de massificació molt preocupant (125.000 visitants enguany, sense comtar la platja i amb un increment anual d'aproximadament el 20%), sense director de fet, sense Pla d'Ús i Gestió vigent, sense vigilància per part de personal autoritzat, sense programa d'investigació, amb una problemàtica greu i complexa... Un caramull de problemes que posen en perill la conservació de l'espai.

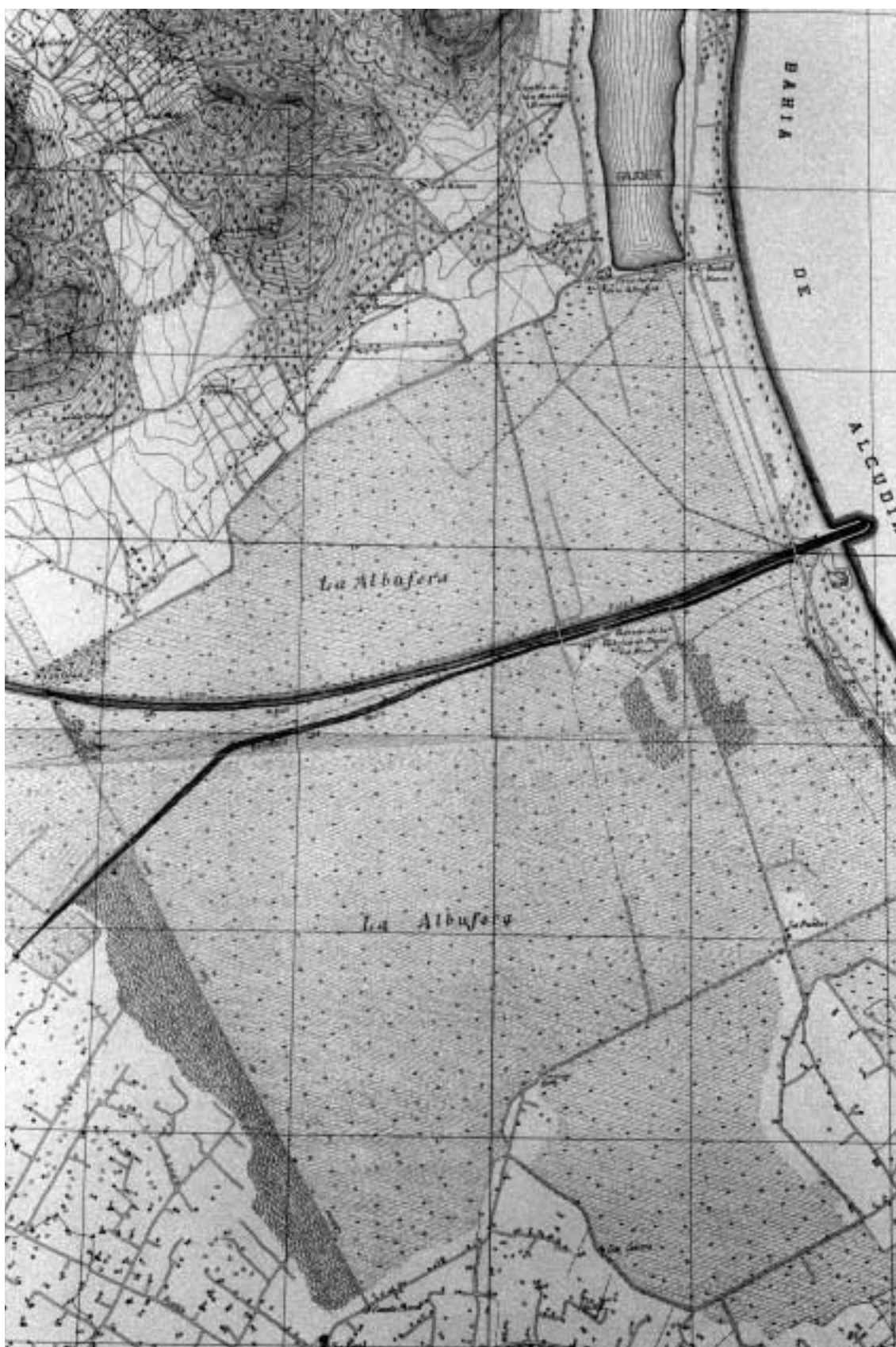
És lamentable veure com, una vegada aconseguida la protecció legal dels espais naturals més valuosos (que sempre ens ha costat molts esforços), la gestió incorrecta no només no soluciona molts dels problemes existents abans de la protecció sinó que fins i tot en crea de nous (...)."

Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa. *L'Ecològista*, núm. 23, hivern de 1998/1999, p 6.

- a.- Com definiries la postura que es manté a aquest text?
- b.- Quins són els principals retrets que es fan a la gestió de s'Albufera com a Parc Natural?
- c.- Cerca informació sobre algunes campanyes de protecció d'espais naturals dutes a terme pel GOB. Coneixes alguna altra organització d'àmbit estatal o internacional que hagi duit a terme campanyes semblants?
- Compara els diferents plànols de s'Albufera que apareixen al capítol, corresponents als anys 1896, 1934 i 1954 amb el plànol actual del començament del capítol. Quins canvis més importants observes? A quina zona s'han produït? A quina època s'han produït? Relaciona-ho amb l'evolució econòmica de les Illes Balears.

Mapa general de la Playa de Alcudia y sus inmediaciones, 1896. Baleares. Comandancia de Palma. Escala 1:20.000

Cartografía Militar de España. Hoja 671-1. La Puebla. Servicio Geográfico del Ejército, 1962. Escala 1:25.000

Cartografía Militar de España. Hoja 671-1. La Puebla. Levantado por el Cuerpo de Estado Mayor, 1934. Escala 1:10.000

2.5.- S'Albufera llegenda i literatura

Els llibres de viatges

Els viatgers que en el segle XIX visitaren la nostra illa, atrets per la naturalesa, el paisatge i els costums ancestrals dels mallorquins, en general no s'interessaren per s'Albufera, aleshores un lloc malsà i inhòspit, com descriu el següent text:

S'Albufera, no és lluny del mar. Després, exhalacions malignes, susceptibles de corrompre l'aire dels voltants i produir malalties. Però per altra part, s'hi troben gran quantitat d'anguiles molt grosses i peixos boníssims i aus aquàtiques.

A.L. Joseph de Laborde: *Itinéraire descriptif de l'Espagne*, 1808

Més endavant, amb la dessecació, el panorama va canviar, com expressa la descripció de l'anglès Charles W. Wood, no exempta d'un cert patriotisme

El dia següent sortirem cap a s'Albufera, una propietat de sis o set mil acres, pertanyents a Mr. Bateman, pràcticament sorgida de l'aiguamoll. Es dessecà, es conreà i ara és una finca fèrtil i formosa.

S'Albufera no era abans més que un pantà improductiu i sense conrear. Ara és un territori fèrtil i pròsper, que arriba a donar fins a tres collites l'any. Un estudiat i complet sistema de reg s'ha duit a terme, s'han construït excel·lents camins i hi ha canals que creuen la finca i immenses màquines treballant. I tot això ha estat obra de la perícia i energia de Mr. Latrobe Bateman

Ch. W.Wood: *Letters from Mallorca*, 1888

H.A. Pagenstecher i el "Viatge a Mallorca" (1865)

El 24 de març de 1865 dos il·lustres professors de la Universitat de Heidelberg (Alemanya), visitaren Mallorca. Es tractava dels doctors Hermann Alexander Pagenstecher i Rober Wilhelm Bunsen. Es relacionaren amb els intel·lectuals més destacats: Paul Bouvy i Paul Vernière, els enginyers que varen dessecar el Prat de Sant Jordi, el botànic i naturalista Barceló i Combis, el metge Ferran Weyler i Laviña, els banquers Canut... Varen recórrer tota l'illa amb la curiositat científica de l'època. Dos anys més tard, el 1867, Pagenstecher, va publicar el llibre "Die Insel Mallorca", una detallada descripció del viatge, que el mateix any a Palma, Paul Bouvy de Schorrenberg, l'enginyer que va dessecar el Prat de Sant Jordi i Paul Vernière, varen traduir al castellà.

El doctor H. A. Pagenstecher (1825-1889), era metge i naturalista, catedràtic de la Universitat de Heidelberg i director del Museu Zoològic i d'Història Natural d'Hamburg.

El doctor R. Bunsen (1811-1899), va ésser un químic destacat, professor de diverses universitats. Entre els seus descobriments figuren l'antídot de l'arsenic, dos nous elements: el cesi i el rubidi, i va inventar varis aparells de laboratori com la pila de carbó que duu el seu nom.

El següents fragments descriuen l'excursió de Pollença a Artà, vorejant s'Albufera per la part de migjorn.

Com que la distància des de Pollença a Artà era d'unes dimensions gens insignificants, havíem decidit que la partida seria a les cinc del matí següent, però els mossos no podien sortir sense oïr la seva missa, així és que abans de partir ja havien tocat les sis...

A la fi es reuniren les cavalleries. En Tomeu s'acomiadà de nosaltres, perquè les seves forces no li permetien seguir-nos a peu a tan llarg trajecte. Els senyors Canut prengueren els dos muls de'n Toni; el sr. Vernière, més lleuger, va cavalcà un matxo poc més alt que un aset, però que tenia un extraordinari vigor. En quan a Bunsen i a jo, ens tocaren dos muls alts i poderosos. Tres mossos de Pollença a més de'n Toni ens acompanyaven. D. Paulí, que dirigia la marxa, ens portà a bon pas i en bon ordre mentre fórem a la carretera. La nostra pressa era doblement necessària. Prest deixaren els mossos de poder seguir i es quedaren endarrerits i poc després perdérem la direcció a les nombroses travesseres de les marjals.

Trobàrem una bona direcció, però prest n'haguérem de prendre una de pitjor, amb l'objecte de veure si per enmig de tants camins que es creuen en angle recte, en trobaríem algun que ens portàs més directament a la nostra meta que aquells que condueixen a Muro o a Sa Pobla. Poc avançàrem. Tot just quan havíem partir de Pollença el cel s'havia encapotat, i abans de travessar la carretera que va d'Alcúdia a Inca, plovia amb força. Tot el camí travessava terres

Pont de Son Carbonell. Foto: Martí Canyelles

conreades i figuerals, les fulles dels quals començaven a brotar, horts de llegums o bé costers cobertes d'olivars i garrovers. Les divisions de les propietats les formaven bardisses de pites i arbusts espinosos. La brúixola i el mapa resolien tots els dubtes en l'elecció dels infinits camins, que sols serveixen per a l'explotació dels camps immediats.

Rera nostre s'anava allunyant la blavosa serralada que havíem travessat a peu, i Alcúdia quedava a la nostra esquerra, mentre anàvem donant la volta a la Gran Albufera. La pluja refermava i no ens podíem protegir d'ella degut al fort vent. És en extrem trist arrossegar-se hores i hores, les robes amarades, muntats en bèsties les orelles baixes de les quals pengen tristament, banyant-se mútuament amb el fang d'un camí inundat; sobretot amb un cel que sols promet aigua durant la resta del dia, i amb la incertesa de saber si es camina en la vertadera direcció del punt desitjat.

Mig coberta d'aigua, rodejada de terres baixes i pantanoses, separat de la mar per una estreta llengua d'arena i escampant al seu voltant la febre, es veia el gran pantà de s'Albufera Major a la nostra esquerra.

Era ja indubtable que no podíem seguir endavant. A través de la pluja divisàrem vagament els contorns de Sa Pobla i de Muro, pobles que compten cada un amb unes 3000 ànimes, que ens podien proporcionar un refugi i tal volta fonda, però per arribar a ells havíem de fer una marrada, que havíem d'evitar, així com el perill de quedar allà aturats. La nostra gent feia tot el possible per a portar-nos allà; en un dia de Diumenge de rams, no els hagués mancat societat a pobles tan propers de Pollença. Després d'atravesar el torrent de Muro i d'haver contornejat tota l'Albufera, trobant-nos ja al sud d'ella, vérem davant nostre, sobre una altureta, una antiga possessió del temps dels romans, dita "Son Viu". Els muls de seguida acceleraren el pas perquè ja s'ensumaven un abric.

Obrírem la porta sense dificultat i entràrem cavalcant a una ampla sala baixa, no sense deixar de saludar, amb les invocacions pròpies del país, com "Alabat sia Déu", "Ave Maria Puríssima", etc. Així ens introduïrem, com ho hagués fet una invasió de cristians, atronant la casa. Tot va esser en va; la trobàrem buida. Buida estava la quadra i buida la cuina. Això poc ens importava; en un instant ens férem amos del local. Els cansats i avorrits bastaixos desensellaren ràpidament els banyats matxos i, després de dipositar la càrrega a la sala, els portàren a una bona establa i molt seca. Acte seguit encengueren, a la llar de la cuina, un gran foc, amb branques d'olivera i llentisca, que prest va omplir de fum tot el recinte. Així anàrem lentament eixugant les peces de vestir que no podíem mudar, romanent més de dues hores al voltant del foc.

Entretant arribà un pastor amb una camisa de llenç a manera de brusa, acompanyat de dos nins i alguns cans, quedant tots igualment sorpresos en veure'ns. L'arrendador, segons ens digueren, havia anat a passar el diumenge a Muro. A mesura que la nostra gent s'anava secant i encalentint, anava depositant el seu mal humor i tornant-se més complaent. Els distribuïrem menjar i beguda abundant, que repartírem cordialment, i els seus semblants s'aclariren un poc.

Pagenstecher, H.A.: *El viatge a Mallorca*, (1865), Ed. El Drac, Palma. 1989

Dos textos de Joan Rosselló de Son Forteza: "Lluita de Braus" i "La badia levantina"

Una de les narracions més interessants de la literatura mallorquina transcorre precisament a s'Albufera. El seu autor, Joan Rosselló de Son Forteza (Alaró, 1854-1935), de família d'amos de possessió, va tresscar, de jove, aquestes terres, ja que el seu pare tingué llogada per un temps la possessió de s'Albufera.

"Lluita de braus", narra la història d'un jove, en Pere Gamba, bover de can Vauma, que ha viscut sempre a

s'Albufera, gairebé isolat de tothom -un vertader cas de marginació social, freqüent a la ruralia fins temps recents. Sense educació ni contacte humà, el seu raonament instintiu l'apropa al món dels animals i el portaran a un desenllaç tràgic.

El text, un dels més reeixits de les narracions de Joan Rosselló de Son Forteza, entre el realisme i el naturalisme, conté interessants descripcions literàries de s'Albufera i de la vida dels homes i dones de la seva època a l'entorn d'ella.

Lluita de braus (fragments)

En Pere Gamba, assegut sobre la terra, de cara al sol, dalt el cingle del coster de Santmartí, fa vencisos de càrritx sec, afanyant-se amb gran destresa.

Davant ell s'estén la garriga roja, clapejada pels revells i les mates. Un bon tros lluny comencen els cercols de plantes salobroses i els gorgs brillants d'aigües amargues. Dins el fang dels estanys, per entre l'espessura del canyet, creixen els joncs i les boves, i, més humils, formant tapís, les sesqueres i les salsores flonges. Més enfora encara, en darrer terme, passada l'estreta faixa del serral, s'hi veu la línia blavosa de la mar confonent-se en el llunyà horitzó amb la blavor puríssima del cel.

El dia és vessós, i l'aire calent i gruixat. Dels estanys s'alça, de tant en tant, qualche fotja, flamenc o gall faver, i s'en van volant pausadament cap a la mar. Les cigales vibrants deixen sentir la remor persistent i vessosa pels rostolls de la Marjal; mentres els granots, amb veu escanyada i ronca i amb gran varietat de tons, canten, assoleiant-se sobre el llim verdós de les aigües infectes (...)

Escampats per dins el canyet del salobrar, pasturen els bous per les obagues, fugint dels raigs ardents del sol, els quals desiara fan pegar als braus bramuls dolorosos, que repercuteixen bona estona per la planura deserta.

Els bous de l'Albufera tot l'hivern són ximpls com anyells, però en acostar-se l'estiu tornen maleïts i salvatges. En Gamba els guarda d'enfora, mentres tix automàticament l'aspra carritxera a l'ull del sol.

És el bover de can Vauma. Son pare ja ho era. Sa mare duia covos de peix de l'Albufera als pobles de l'entorn. Un dia la trobaren morta a la vora del camí, al costat del covó d'anguiles pudentes, tota plena de mosques i virons.

En Pere, aleshores, menudet com era, ja trespava i corria pel salobrar, anant sovint a les síquies de la Marjal a fer gamba pels pescadors de volantí, d'on li vengué el posar-li el sobrenom pel qual tothom el coneix. Ara és homo fet, d'edat tan indefinida que sols se pot assegurar que es troba entre els vint-i-cinc anys i el mig segle.

Ell també ignora quan va néixer, dins la menjadora dels bous de l'estable de can Vauma, una nit freda i ennuvolada d'hivern -Ignora tantes coses!- No sap contar els bous de la guarda; tampoc no sap el parenostre, ni quasi res més que tenir esment als animals, donar els braus a les vaques i fer vencisos de càrritx.

Sempre ha viscut isolat de la gent i despreciat de tothom. La seva conversa és un bramul de paraules i frases quasi incomprendibles, i sos desigs són instintius com el de les bèsties que guarda.

Lluny dels estanys, i més enfora encara de la mar, quasi en el centre de la planura deserta i malsana, s'alça el casalot rogenc de Ca'n Vauma, mig amagat entre revells, mates i batzerars. Aquella posada antiga dels roters i pastors de l'Albufera és el cau d'En Gamba. De nin ençà, cada vespre hi jeu dins la llitera de canyet i fenàs sec, a un recó del coval que serveix d'estable als bous. Tot el dia, de la sortida a la posta del sol, els té esment pel salobrar, sense allunyar-se'n mai, en no ésser per anar de tant en quant a segar càrritx al coster de l'enfront. De bon matí pren un rosegó de pa, se'n va al prat, i no torna tastar calent fins al vespre. Quan arriba, entrada de nit, a la casa, troba els guardians dins la cuina fosca, asseguts en els vells bancs d'alzina, a la vora del foc, fumant i xerrant pererosament sense escoltar-se. No es torben a cercar dins llurs bossots de pell de cabra, els seus trinxets de mitja lluna per llescar el pa i fer-s'hi escudella damunt. Sopen llarga estona, i llavors cada un se'n va a dormir al seu jaç. En Gamba fa lo mateix que els altres.

Les torrentades que davallen cada hivern de les serres de tramuntana, converteixen el pla del salobrar en un gran estany rogenc i llotós. Llavors les aus marines, més nombroses i diverses que mai, revoltegen a esbarts pel salobrar.

En arribar de nou la primavera, l'aigua minva i ressegueixen les plantes palustres verdejant pels voltants dels gorgs. Els aucells hi nien a milenars i els bous hi pasturen amb les potes encallades dins el fang.

I ve l'estiu. Les bèsties i els homes tenen set i l'aigua dels gorgs és més clara, però ¡Ai del qui en beu! És aigua emmetzinada, com el baf que sorgeix dels estanys fangosos, l'alè pudent de la mala fada de l'Albufera, malsà i perillós, sobretot per la gent externa. Desiara qualcun dels guardians passa llarga temporada atacat de les maleïdes febres. La pobra víctima, esgrogueïda i tremolant de fred, escorxa la tercià ben tapat de palla dins la pallissa arrecerada i fosca, i llavors segueix sa vida monòtona i miserable amb sa panxa un poc més inflada que abans.

Essent bergantell, en Gamba també en va tenir de febres ben granades, però de llavors ençà va quedar tan aclimatat, que sempre ha viscut sà i bo dins el fang del salobrar lo mateix que els granots i les anguiles...

ACTIVITATS

És molt recomanable una lectura completa del text, recollit al volum "Tardanies"

- Perquè creus que el text és naturalista? Raona la resposta. Cerca més informació sobre altres obres i autors d'aquest estil literari.

- El naturalisme com a estil literari, presenta una sèrie de característiques:
 - sentiment tràgic i fatalista de la vida
 - hi ha forces naturals que determinen els nostres actes
 - el paisatge adopta el mateix to tràgic de l'acció i n'és també protagonista
 Escull alguns fragments del text que il·lustrin aquestes característiques.
- Per a ressaltar el caràcter tràgic del paisatge, l'escriptor recorre a l'adjectivació: "garriga roja", "aigües amargues", "dia vessós", etc.
- Cerca altres exemples d'aquest recurs estilístic.
- Cerca un fragment de descripció del paisatge i intenta ampliar la descripció, seguint el mateix to de l'autor
- Prova de descriure un paisatge relacionant-lo amb un estat d'ànim: alegria, tedi, por, ira, etc.

La badia Llevantina (fragment)

De caràcter molt diferent a l'anterior, és el següent text, del mateix autor. Es tracta d'una descripció

paisatgística, amb visió més geogràfica que literària. El fragment té interès perquè descriu s'Albufera com un paisatge idíl·lic i en plena activitat humana.

L'Albufera, extensa planura de devers tres-centes mil àrees de superfície, està compresa entre la costa de la badia d'Alcúdia per llevant i migjorn, la duna de Muro i la plana de la Marjal de sa Pobla per la part de ponent i el serral de Santmartí i la murada pel Nord

Fins ja fa una quarantena d'anys tot eren aiguamolls i estanys que només donaven pasturatges, canyet per cremalls i sorra per al lleixiu dels saboners. Una companyia anglesa, a força de lliures esterlines, treballs penosíssims i màquines potents, ho arribà a secar, convertint-ho en terrers de conradís, que les aigües envaeixen de nou cada hivernada, per poc que es descuidin.

Com els anys que s'hi feren les primeres obres foren de molt eixut, els pagesos creien que aquells heretges estrangers tallaven els núvols i que per això no plovia. Encara es canten les gloses que els feren maleint sa vinguda.

Després s'han anat provant diferents conreus amb mitjana sort, fins que darrerament sembla assegurada la producció de l'arròs. La gent de sa Pobla que ho conrea és molt feïnera; així és que aquella rogalia, exceptuant la part d'Alcúdia, és avui la més fèrtil, productiva i rica de l'Illa.

A l'altura del casal rogenic de can Vauma, torcem en direcció Sud i entram de ple per mig dels ufanosos arrossars de la gran plana. Per tot el que es descobreix, veim sobre la terra grassa i greixosa, sempre mullada, onejant-hi atapeïts els brins coberts de fullatge, torcent-se llur espiga de raïm amb el pes del gra. De les síquies que voregen els quadrats verdosencs de plantes arrosseres, lleugerament esgrogueïdes, s'alça el canyet abrusador i hi creixen les sesqueres i les salseres llepissoses. Seguint els camins, que els arbres esponerosos omregen, trobam aquí i allà taulars d'alfas i d'hortalisses. Per tot l'aigua corre abundantament.

En arribar al Canal Gran, que baixa en direcció de ponent a llevant, entre els dos més estrets, la vista dels arbres ramuts i vigorosos dels marges, la del llunyedà de la corrent clapejada per les ombres del ramatge perllongant-se per cada part del pont a gran distància, la remor de l'aigua que fila pels rierols, i el soroll de la que alcen les màquines i el trafegar de l'estol d'homes mig nus llençant de pressa amb grans pales el fang del canal a les vores, i la lluisor de la vegetació verdosenca i exuberant dels prats de l'entorn i l'aire més gruixat i humit, i el sol més calent i brillant que en els altres llocs del país, donen a aquell paratge un aspecte estrany per a la gent de la terra, poc avesada a admirar semblants paisatges.

Enmig de jardins i horts plens de fruïters i arbres d'ombra, treu el cap la casa blanca del propietari, i un poc més enfora, a la vora del canal, la de la màquina que engega l'aigua al mar. Més lluny en trobam una altra, que, movent acompassadament les pales, les fa córrer de pressa escumejant sorollosa.

Llavors, torcent en direcció de llevant, seguim fins ben a prop del mar. És devers migdia. Estols d'homes i dones, amb robes lleugeres, couen llur dinar a l'ombra dels pins, sobre l'arena calda. Hi són vinguts a nedar des de sa Pobla

Prest som a la casa ruïnosa de màquina abandonada. A l'altra part de l'estany que anam vorejant s'hi colombren, drets vora l'aigua, tres o quatre aucellots de la forma i tamany dels flamencs, quiets, immòbils dins el fang, despreciant els nostres crits i mamballetes. Una munió de martins-pescadors, l'humil aucellet del prat, negrós i lleig, se belluguen sobre el llot cercant cuquets i volategen sense fer-nos cas. Passam de pressa i no ens aturam fins a descansar a l'ombra placévola del pòrtic de la Victòria.

ACTIVITATS

- Compara la descripció del paisatge d'aquest text amb "Lluita de braus". Assenyala les diferències més significatives
- Defineix les característiques que trobis més rellevants del paisatge: natural o humanitzat; realista o idealitzat. Assenyala els elements que justifiquen la teva elecció.

Sa por de Sa Bufera

Antigues llegendes parlen de "sa por de sa Bufera", que alguns relacionen amb el xisclar de la queca, o bitó (*Botaurus stellaris*). Es tracta d'un aucell d'uns 70 cm del grup dels cames-llargues que abans eren abundants a s'Albufera i que s'ha fet molt rar a causa de les urbanitzacions. Té la particularitat que el seu

cant s'assembla al bràmul del bou salvatge. D'altres versions relacionen la llegenda amb un bou salvatge d'aquells paratges.

Aquí presentam la versió que va recollir l'arxiduc Lluís Salvador, a finals de segle passat:

Un homo pescava anguiles, de cuc, per dins sa Bufera i duia s'estormia a s'esquena.

Hi havia un bou, criat a sa Bufera que li deien Pau, i un dia que se mogué una tempestat, es bou començà a córrer i a pegar bramuls, bramula qui bramula i corre d'un vent i corre de s'altre.

Aquell homo que pescava de cuc sentí es bramuls, s'assustà i digué:

s-Jesús, Sant Antoni! - i se tirà dins sa siqui i deixà anar s'estormia.

En Pau, aquell bou, no s'aturà fins a sa Pobla i quan va ésser a sa casa on havia nat, se posà a tocar amb sa pota a sa porta, i l'amo de la casa va sentir que tocaven i digué:

-Qui és?

I ni noves.

Es darrer cop tregué es cap per sa finestra i veu es bou.

-Ell és en Pau!- digué, i tot d'una debaixà a obrir, l'agafà per una banya, el menà dins sa païssa, li donà un flex de menjar i allà matà son.

Aquest bou va ésser sa por de sa Bufera, perquè aquell homo que pescava anguiles va dir que havia sentit por; i si no ho creis, a ca na Bassera saben la resta.

Arxiduc Lluís Salvador: *Rondaies de Mallorca*, 1895.

Son Real

3.- LA NOSTRA HISTÒRIA

3.1.- El llegat del passat: la prehistòria.

La prehistòria és el període de temps comprès entre l'origen de la humanitat, és a dir, la primera presència de l'home sobre la terra; i l'aparició de l'escriptura. Per estudiar la prehistòria, com falten les fonts escrites, es fa a través de la informació que ens poden donar els fòssils i les restes materials deixades pels grups humans. Per conèixer l'antiguitat d'aquestes restes, els prehistoriadors cerquen l'ajuda de diferents ciències i disciplines:

- **Arqueologia.** Estudia les restes materials deixades per les cultures del passat.
- **Paleontologia.** Estudia els fòssils o matèria orgànica petrificada.
- **Antropologia.** S'ocupa de les formes d'organització i comportament dels éssers humans, així com de la comparació entre les formes de vida humana i altres formes de vida animal.

Com és un enorme període de temps, es classifica en diverses etapes per fer-ne més fàcil el seu estudi. Així, tenim la següent divisió:

- **Paleolític** (o Edat de la pedra tallada): Comença fa dos milions i mig d'anys i arribaria fins al 10.000 aC aproximadament. A la vegada es divideix entre paleolític inferior, mitjà i superior. Aquest període comprèn les primeres formes d'organització humana. El clima era fred i la gent era nòmada, dedicada a la caça i la recol·lecció.
- **Mesolític** (10.000 a. de C. - 7.000 a. de C.). És un període intermedi que coincideix amb la desaparició dels gels, la qual cosa afecta la manera de viure dels éssers vius (la fauna abundant de clima fred començarà a escassejar), que hauran d'adaptar-se a la nova situació.
- **Neolític** (o Edat de la pedra polida) Ocupa el període comprès entre el 7.000 aC i el 4.000 aC. El clima és semblant a l'actual i això permetrà el sedentarisme (primeres activitats agrícoles i ramaderes i primers poblats estables).

- **Eneolític** (4.000 aC - 1.500 aC). És el moment del naixement de la metal·lúrgia del coure, després vindrà la del bronze i tot plegat contribuirà a la proliferació dels nuclis urbans. El començament de l'escriptura (3.000 aC) encetarà l'època pròpiament històrica i s'iniciarà una etapa en què el progrés tecnològic (utilització del ferro, entre altres elements) serà ja imparable.

3.1.1.- La prehistòria a Mallorca.

La prehistòria mallorquina comprèn exclusivament el neolític, ja que no s'han trobat restes humanes anteriors a aquest període (les tècniques de navegació del paleolític no permetien fer desplaçaments tan llargs).

La divisió que en podem fer comprèn tres etapes:

- **Poblament inicial.** Entre el 7.000 aC i el 2.500 aC.
- **Cultura pretalaiòtica.** Entre el 2.500 aC i el 1.500 aC.
- **Cultura talaiòtica.** Des del 1.500 aC fins la conquesta romana del 123 aC.

D'aquesta periodització podem deduir que la prehistòria mallorquina ocorre quan molts altres indrets es troben en èpoques plenament històriques, per la qual cosa la civilització illenca és més tardana.

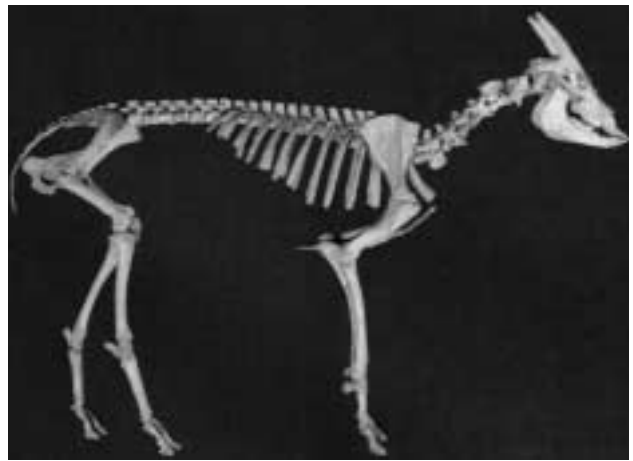
Poblament inicial.

Les restes humanes més antigues s'han trobat a la cova de Canet (Esporles) i es poden datar devers el 7.200 a. de C. (tot i que no hi ha conses sobre aquesta datació). Altres jaciments són l'abric rocós de Son Matge (Valldemossa), la cova de Muleta (Sóller), la cova des Moro (Manacor) i la cova de Betlem (Deià).

L'activitat principal d'aquesta primera civilització és de caràcter depredador, és a dir, està centrada en la caça, la pesca i la recol·lecció. Es té constància també de l'intent de domesticació del **Myotragus balearicus**

(espècie de cabra), tot i que fou extingit per l'excessiu consum; així com també la introducció d'altres animals com la cabra i l'ovella.

Esquelet de Myotragus

Portàvem sis jorns de viatge i no esperàvem veure terra tan aviat, però Talíput, el timonell, ens va fer notar la seva presència.

De seguida desembarcàrem i vam comprovar que ens trobàvem a una illa i que no estava habitada.

L'illa tenia unes dimensions considerables i força contrast de paisatges, combinant-se les muntanyes, els boscs i les planes, això sí, emperò, amb poca aigua circulant en superfície.

La fauna era prou variada, destacant-ne una espècie de cabra petita que ningú no havia vist mai abans.

El lloc ens va agradar prou i decidírem tornar-hi per instal·lar-nos.

Fornàcul de Solibes, El primer viatge (transmès oralment de generació en generació pels primers pobladors de Mallorca).

ACTIVITATS

- Intenta esbrinar com podem saber la data d'unes restes arqueològiques. Cerca informació sobre el mètode del radiocarboni 14.
- Elabora una teoria que expliqui d'on venien els primers pobladors de Mallorca en funció de les tècniques de navegació de l'època i de la nostra situació geogràfica.
- Com devia ser la vida d'aquesta època? Imagina't un dia qualsevol dels primers pobladors.
- Saps què són les fonts històriques? Creus que el text anterior n'és una? Raona la teva resposta.

Cultura pretalaiòtica.

La prehistòria, com saps, es caracteritza perquè no té restes escrites i només podem reconstruir-la a través de les diferents troballes. En aquest cas, les construccions són un referent indispensable per conèixer les diferents èpoques.

En aquest moment la població es troba en un procés avançat de sedentarització, tot i que en petits grups.

En un principi l'habitable principal és la cova, primer la natural i després l'artificial. Es creu també que es construïren barraques, però no en queden pràcticament restes.

Més endavant es comencen a construir les navetes d'habitació (en forma de ferradura allargada, fetes amb blocs irregulars de pedra i coronades amb un sòtil fet a base de troncs i lloses de pedra).

El més significatiu d'aquest moment és que no hi ha restes de construccions defensives, el que ens fa pensar que la comunitat pretalaiòtica era plenament

pacífica i no se sentia amenaçada.

A més a més de l'habitatge, també existeix una preocupació pel misteri de la mort. Es poden trobar diversos tipus de sepultures:

- Les coves naturals. A més a més de servir d'habitatge, també poden servir d'enterrament.
- Els hipogeus. Són coves artificials excavades al subsòl de la roca amb un corredor i una cambra allargada.
- Els sepulcres megalítics. Són construccions exteriors formades per grans pedres verticals que tanquen una cambra coberta per lloses horitzontals.

Respecte als estris utilitzats a aquesta època, són variats: ceràmica, objectes d'os (botons, agulles...) de coure o bronze (punyals, agulles, collars...).

D'aquest període, a sa Pobla, es conserven algunes coves, que varen ésser utilitzades com a habitatges.

Destaquen les coves de la garriga de ses Comes i de sa Pleta, ambdues a Gaieta Gran.

Cultura talaiòtica.

En aquest moment es produeix un canvi en la societat illenca, segurament motivat per l'arribada de pobles de fora. Aquest canvi afecta el mode de vida de manera considerable. La nova organització social és de tipus jeràrquic i militarista. Apareix clarament un grup dominant que exerceix el seu poder sobre la resta.

Comencen a construir-se poblats emmurallats amb edificacions de gran tamany. Això també ens indica que el procés de sedentarització està cada vegada més consolidat i l'activitat econòmica principal és, per tant, l'agricultura i la ramaderia.

3.1.2.- Principals construccions.

La principal és el **talaiot**, de forma circular o quadrada. Consta d'una cambra central d'entre 4 i 8 metres i un corredor d'accés. Construït amb blocs de pedra de grans dimensions i amb una columna central on es recolzen les lloses del sòtil.

Sembla haver un acord generalitzat sobre la seva funció, que és doble: la d'habitable i la de defensa. Al seu voltant es poden trobar, a vegades, altres habitatges.

Les **muralles** ciclòpies (fetes amb grans pedres) serveixen per envoltar els poblats i protegir-los i els **santuàries** són recintes destinats als rituals religiosos.

Sobre les construccions funeràries, ens trobam també les coves naturals i artificials, així com tombes excavades (necròpolis de Son Real).

Els rituals són ara més complicats (trobam inhumacions, cremacions, enterraments en calç...). Els estris que s'inclouen dins els aixovars funeraris, a més dels materials esmentats pel pretalaiòtic, s'incrementen amb objectes de ferro i, finalment, també trobam objectes com estatuetes de bronze (representen un guerrer) i figures que representen bous (culte taurolàtric).

Altres elements d'ús quotidià són el molí de mà o els cistells fets de garballó. La vestimenta era de pell, llana o llatra.

L'armament, com és natural en un poble militaritzat, també hi és present, i es manifesta en forma de punyals, espases, puntes de llança o fletxa, destrals de doble fulla i fones.

A sa Pobla aquesta cultura queda ben documentada pel talaiot des Claper Gros i per les restes de sa Paret des Moros, de Gaieta Gran; de Son Cebrià; de Darrera ses Cases, de Son Antoni, i des Vilar, de Talapi.

Són importants el grup d'enterraments individuals de Son Amer i els pujols fortificats del puig de la Casa, de Son Cladera; el puig de na Vissa, de Son Ferragut, i del puig des Castellot, de s'Obac. A més, hi ha les necròpolis des Molí d'en Barraca, de Garriga Tancada i el poblament emmurallat del pujol d'en Font, de s'Obac.

De la fase final del talaiòtic es trobà a Talapi un cap de bou en bronze datat sobre el s. V aC.

Bou de talapi.

ACTIVITATS

- Explica les transformacions socials que es produeixen en el pas del pretalaiòtic al talaiòtic.
- Cerca el significat de totes les paraules que no coneixes.
- Localitza en un mapa de Mallorca i de sa Pobla els principals jaciments arqueològics.
- Has vist alguna vegada un talaiot? Descriu-lo i fes-ne un dibuix.

Una fona és un instrument que consisteix en una tosca trunyella que s'eixampla a la meitat de la seva extensió longitudinal formant una espècie de bosseta per contenir el projectil. La manera de manejar la fona no ha variat des de la seva invenció fins als nostres dies. El projectil es col·loca en la bosseta esmentada, després s'ajunten els dos extrems de la corda de la fona a la mà dreta; llavors, mantenint la bosseta amb la mà esquerra a l'altura dels ulls, s'estén l'altra extremitat cap al blanc per centrar-lo; a continuació, la mà dreta imprimeix al projectil un triple moviment de rotació ràpida sobre el cap i deixa escapar el projectil, impulsat per la força centrífuga, amollant brúscament un dels extrems de la corda.

Adaptació de: Nadal Cañellas, J. Els foners balears, Grup Serra, Palma, 2000,

- Què en saps dels foners balears? Cerca'n informació.

3.2.- Les primeres colonitzacions.

Durant el primer mil·lenni aC (especialment a partir del 800 aC) comença una progressiva fase de presa de contacte amb el món mediterrani. Això es fa palès en una sèrie d'innovacions a les construccions (plantas rectangulars, nous llocs d'enterrament i rituals funeraris), i als objectes (peces d'importació i imitacions de peces foranes); així com a la presència de referències sobre les Balears i els seus habitants a les fonts clàssiques (a partir del segle IV aC).

Començarà un procés d'aculturació progressiva com a conseqüència de la relació amb fenicis i grecs i més tard amb cartaginesos (fins la conquesta romana del 123 aC).

Els fenicis eren un poble dedicat bàsicament a l'activitat comercial (les restes més freqüents són àmfores) i, per això, localitzaven els seus enclavaments a les zones costaneres (Eivissa fou una important colònia).

Els grecs, que també desenvolupaven una important activitat comercial, hagueren d'enfrontar-se a fenicis i després cartaginesos per consolidar la seva expansió. A Mallorca s'hi han trobat restes arqueològiques a Lluçmajor, Sineu, Porreres i Campanet (generalment estatuetes de bronze).

Els cartaginesos, que després de la conquesta assíria de Fenícia, en continuaren la tasca a la Mediterrània occidental; establiren factories comercials a les Illes, especialment als illots de la costa: na Guardis (Colònia de Sant Jordi), sa Galera (Can Pastilla), d'en Sales (Calvià). S'han trobat restes ceràmiques, de vidre, de metall i monedes. A més a més, els foners

balears actuaren en ocasions com a mercenaris per als exèrcits cartaginesos (fins a finals del s. III aC).

ELS MALLORQUINS REBEN A PEDRADES EL GENERAL CARTAGINÈS MAGÓ.

Una de les notícies escrites que relacionen les Illes Balears amb les Guerres Púniques conta que durant la segona, en plena decadència de l'exèrcit cartaginès, el general Magó, que poc abans havia sortit de Cadis (darrer reducte de la Península que s'entregà a Roma), es dirigí a Eivissa, on fou rebut per la colònia cartaginesa. Després anà a Mallorca, però els mallorquins el reberen a pedrades. Magó hagué de fer-se a la mar i enfilà cap a Menorca, on desembarcà i, sense lluita, s'apoderà del camp i la ciutat, reclutant dos mil mercenaris (la xifra sembla excessiva) que envià a Cartago. Aquesta resistència dels indígenes a les tropes cartagineses ha estat interpretada com un intent dels illencs d'evitar una probable lleua forçosa –aleshores les Balears eren un dels pocs llocs on Cartago podia reclutar mercenaris- o tal vegada per prevenir que els cartaginesos hivernassin a Mallorca, la qual cosa havia d'ésser nefasta per a l'economia de subsistència de les comunitats talaiòtiques.

DA: Història de Mallorca, Vol. 1, Ed. Moll, Palma, 1999, p. 79

Acabades les guerres púniques, Roma es convertí en la principal potència mediterrània. La civilització romana no era únicament comercial, sinó que controlava administrativament els territoris que conqueria i se'ls annexionava. Balears no en fou una excepció.

3.3.- El domini de Roma.

La conquesta romana de les Illes Balears es produí el 123 aC per part de Quint Cecili Metel. La campanya de conquesta fou motivada, segons Estrabó, pels continus actes de pirateria que efectuaven els habitants de les Illes contra les naus romanes que navegaven entre la península italiana i la ibèrica.

En un principi, quedaren integrades dins l'anomenada **Hispania Citerior** i, posteriorment (s. I aC), una nova reorganització administrativa, les integrà dins la **Tarraconense** i finalment (s. III dC), dins la província **Cartaginense**.

Roma ens ha deixat entre altres llogats, l'urbanisme i tot el que el seu desenvolupament comporta (construccions, calçades, aqüeductes, ponts, etc.). Les primeres ciutats són d'origen romà i són les següents: **Palma**, **Pol·lèntia** (Alcúdia) i **Bochoris** (prop del Port

de Pollença). Sabem, per les fonts antigues, de l'existència de dues ciutats més: **Guium** i **Tucis**, però no podem precisar-ne el seu emplaçament.

Pont Romà.

La població de Mallorca tingué un procés intens de romanització en tots els aspectes: jurídic (aplicació del dret romà o del dret llatí), lingüístic (assimilació del llatí com a llengua d'ús).

La base de l'economia fou l'agricultura i la ramaderia, amb els conreus de cereals, vinya i olivera com a més importants. També tingué un important desenvolupament el comerç, pel caràcter insular i l'estratègica situació geogràfica de Mallorca, que facilitava enormement els intercanvis (vins, oli, ceràmica, monedes i altres objectes s'han trobat als diferents jaciments i pecis romans).

A partir del segle III dC l'Imperi començarà un procés de decadència, que culminarà amb la seva caiguda al segle V provocada per les invasions de sueus, vàndals i alans. Abans, però, els romans reconeixen el culte catòlic i el convertiran en religió oficial de l'imperi (segle IV).

Mallorca quedarà sota domini vàndal fins el segle VI, en què passarà a ser dominada per Bizanci.

La presència romana a sa Pobla està garantida pels nombrosos materials que s'hi han trobat. Així, tot i que és molt difícil reconstruir la Mallorca romana rural, la relativa proximitat a Pol·lència, juntament amb la bona fertilitat i qualitat de les seves terres; fan pensar que fos un indret apreciat.

A la zona de Crestatx s'han trobat importants restes materials d'àmfores, ceràmiques, monedes. Aquest fet dóna validesa a la idea que l'ocupació primitiva de l'actual terme de sa Pobla va començar per Crestatx. A més a més, segons Joan Coromines, el terme Crestatx prové del llatí **Castra**, que vol dir **campament**. Si tenim en compte que moltes vegades l'origen de la urbanització d'un indret començava per la construcció d'un campament militar, tindrem assegurada l'ocupació romana.

A banda d'això, a sa Tancà dels Moros des Molinàs, de Crestatx, trobam un aqüeducte romà construït sobre una murada megalítica.

ACTIVITATS

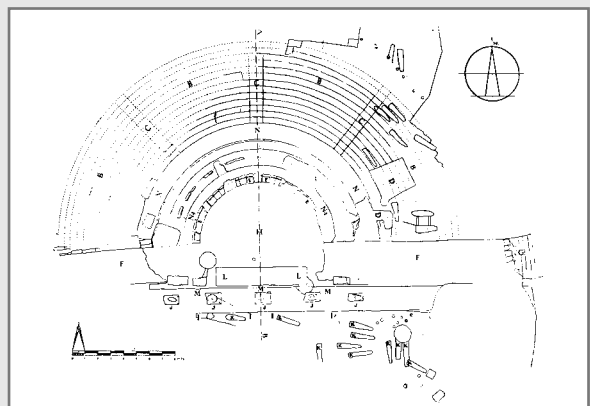
Llegeix atentament el text següent:

L'entrada dins el món romà va suposar per a Mallorca l'aparició (...) del que anomenam "vida urbana"(...). Aquest fet no va ésser altra cosa que el resultat de l'aplicació a la nostra illa de la política urbanitzadora d'un imperialisme on les ciutats foren els centres de culturalització, bases militars, de govern i comercials dels llocs conquerits. Això explica, en part, l'esment posat dins tot l'Imperi (...) en el desenvolupament de l'urbanisme.

Segons les fonts escrites, Caecilius Metellus, just conquerides les illes, funda dues ciutats: Palma i Pollentia. La primera a la part occidental i la segona, a l'oriental. Les dues gaudien la categoria de colònies governades d'acord amb el dret romà.

Extret de DA.: Història de Mallorca, Vol. 1, Ed. Moll, Palma, 1999, p. 97

- Cerca informació sobre el llegat de Roma a la nostra cultura.
- Què era una colònia romana? Què representava gaudir del dret romà? I del dret llatí?
- Per què es va produir la conquesta romana? Era inevitable? Cerca informació sobre quina institució donà l'ordre de conquesta.
- Quina construcció representa el dibuix? Explica la funció que tenia.

3.4.- Els anys obscurs

Entre la dominació romana i la islàmica ens trobam un període on la característica principal és la manca de fonts.

Sabem que els successors dels romans foren els vàndals, que ocuparen les Balears entre el 455 i el 534. Eren un poble d'origen germànic que ocuparen el nord d'Àfrica (Cartago), Sicília, Sardenya, Còrsega, a més a més de les Balears. Practicaven una doctrina anomenada arrianisme (neguen la santíssima trinitat i, per tant, el caràcter diví de Jesús) que anava en contra del culte catòlic. És per això que es produí la persecució dels catòlics i, segurament, la destrucció d'alguns indrets representatius com la basílica paleocristiana de Son Peretó a Manacor.

Durant el segle VI es produí la reorganització de Bizanci (que es considerava continuador de l'Imperi

Romà a Orient) i l'intent de recuperar l'Imperi Romà d'Occident.

Així, el 534 aconseguí incorporar les Balears als seus dominis i, entre altres coses, es pogué tornar a desenvolupar el culte catòlic.

Durant aproximadament un segle, les Balears varen dependre de Bizanci, però un poder emergent començà a destacar, el dels musulmans, que aniria consolidant-se durant el segle VII. Poc a poc els musulmans anirien conquerint els territoris bizantins a la Mediterrània occidental i les Balears quedaren, cada cop, més aïllades i, en la pràctica, independents.

A partir del segle VIII començaren a produir-se incursions musulmanes cap a les Balears fins que finalment foren annexionades l'any 903.

3.5.- El domini musulmà

La conquesta de Mallorca fou duta a terme per Isam al-Jawlani, musulmà cordovès que tingué contacte amb Mallorca com a conseqüència d'una peregrinació a La Meca. L'estada a l'illa el va convèncer de la seva feblesa defensiva i de la relativa facilitat que tindria la seva annexió.

El 902/903 es produí la conquesta i Isam al-Jawlani va ser nomenat valí (governador).

En aquest moment les Balears no es trobaven en el seu millor moment. Bastant despoblades, les ciutats molt abandonades i el camp poc treballat. Això va produir que molts musulmans (d'Al-Andalus principalment) vinguessin cap a Mallorca per establir-s'hi.

La població autòctona (cristiana) poc a poc va anar assimilant la nova cultura, és a dir, es va produir un procés d'islamització (religiós, lingüístic i de costums).

La història de la Mallorca musulmana, en part, corre paral·lela a la d'Al-andalus. Així, en un principi depèn de l'emirat de Còrdova; molt aviat del califat (929); després de la taifa de Dénia (1015) i, finalment, constituïda en taifa independent (1086).

A finals del segle XI es produeix la croada pisanocatalana contra les Balears, com a càstig pels continus atacs dels musulmans illencs a les naus cristianes. Aquesta croada finalitzarà el 1115 amb la destrucció de Madina Mayurqa.

Els habitants de les Balears havien demanat ajuda als almoràvits (tribus berbers que habitaven al sud-oest del Marroc), però aquests arribaren quan els

pisanocatalans ja havien abandonat les illes. Així i tot establiren el seu domini fins que el 1203 foren substituïts per un altre poble anomenat almohades. Aquests perllongaren el domini a l'arxipèlag fins la conquesta catalana de 1229.

3.5.1.- Economia i societat.

L'activitat bàsica fou l'agricultura. El territori es dividia en **alqueries**, que eren petites poblacions, i **rafals**, que eren explotacions agrícoles i ramaderes encara més petites.

Els musulmans practicaren tant l'agricultura cerealera com la d'horta, desenvolupant una importantíssima xarxa hidràulica que permeté els conreus de reguiu (cotó, arròs).

Dins la ciutat (la capital, **Madina Mayurqa**, se situà a l'antiga Palma romana) l'activitat artesanal i manufacturera fou la principal (cuir, metall, tèxtil, ceràmica...) juntament amb la comercial (el gran domini que exercien sobre la Mediterrània els ho permetia).

La societat s'organitzava de manera tribal i cada clan solia establir-se a una mateixa alqueria (la toponímia així ens ho posa de manifest).

3.5.2.- La Cultura.

Restes arquitectòniques en queden molt poques (els banys àrabs de Palma són les més notòries), però en canvi n'hi ha moltes de materials (làpides, monedes, ceràmiques, inscripcions, etc.).

A més a més, sí que és important el nombrós grup d'intel·lectuals que poblaren les Balears musulmanes

Banys àrabs de Madina Mayurqa

i que conraren tots els camps, des de la filosofia, el dret, la història, la llengua, etc. Molts d'ells viatjaren a nuclis esdevinguts importants centres culturals com Còrdova, Bagdad, Alexandria...

3.5.3.- Sa Pobla musulmana.

L'organització administrativa que va tenir Mallorca durant la dominació musulmana va fer que l'actual sa Pobla estigués sota domini del **juz' d'Inkan** (és a dir del districte d'Inca), habitat per les tribus dels Marniza i els Sindina. El nom que li donaren a la contrada fou Huayar-Alfar o Huayar-Alfhas, que vol dir "oms del camp" o "aigua del prat".

La presència musulmana és comprovable, a banda de la presència de restes de sínies i fonts, pels nombrosos topònims d'alqueries i rafals que encara existeixen, com Talapi, sa Marjal i el Rafal.

El vicari Parera, a la revista sa Marjal (1911, vol II, tom III, ed. facsímil, sa Pobla, 1990, pp. 81-84) en feu una visió històrica prou extensa que transcrivim a continuació (mantenim la varietat dialectal original que ens servirà com a font d'anàlisi):

"Passades varies vicissituds que sufrí Mallorca baix es domini dels Vándals que devers l'any 426 del naxament del Bon Jesús destruíren l'imperi romá que ja feya temps estava cangrenat, en Belisari l'any 534 subjugá ses Balears al imperi d'Orient al qual permanesqueren incorporades fins al sigle VIII. Els moros l'any 798 s'apoderaren de sa nostra illa, y fins el derrer die de l'any 1229 en que los va véncer el rey en Jaume el Conquistador, governaren dins sa nostra patria.

Pocs monuments dexaren els moros dins Mallorca a pesar d'habitarlá per tot arréu, pes pla y pe sa muntanya, com heu demostran els moltíssims noms de pobles y de possessión qu'encarare conservan algun tant variat el nom o s'etimologia arábiga.

(...)

*No hi ha cap dupte de qu'els moros habitaren molt pe sa Pobla, com heu demostran unas 25 monedas árabes que per aquí se són trobades y tenim are a devant la vista: y además mos ho demostra clarament una partida de noms qu'encara se conservan si be un poc adulterats d'axí com estan escrits en el **Llibre del Repartiment**. Citemné un parey de ses possessións de més a prop: Talapi (Athanapi), Rafal (Rahal), Oriolet (Auriolhez), Biniatria (Benidria), Gatamoix (Cacamautx), Binissatí y altres.*

(...)

Albuheyra (Albufera), que significa mar petita, es diminutiu de Al-bahar que vol dir el mar, y es el nom que donaven els moros a n'es prats o estanys de s'Albufera, que per lo tant es una paraula netament arábiga

*Sa Marjal, el simpatic nom de sa nostra revisteta, també es una paraula árabe, tal com l'escribian els moros, derivada de **merc** que vol dir prat, y avuy el seu significat s'esten a s'inmens planura de terras grosses y molsudes que formen s'hort grandíós y uberrim que dona riquesa a n'els poblers, y regalo a tota Mallorca.*

ACTIVITATS

- Elabora un eix cronològic, cercant la data de cada període i col·locant-lo en l'ordre adequat:
 - Almoràvits
 - Dependència del califat de Còrdova
 - Regne independent
 - Almohades
 - Pertinença a la taifa de Dénia.
- Cerca informació sobre topònims poblers i d'arreu de Mallorca que tinguin origen àrab. Situa'ls a un mapa mut.
- Defineix els següents termes: **berber, mesquita, rafal, alqueria, taifes, valí, emir, califa**.
- Explica quines eren les activitats econòmiques primordials de la Mallorca musulmana.
- En relació a l'agricultura, esbrina quins eren els productes fonamentals. Predominaven els de secà o els de reguiu? Per què?

3.6.- La conquesta catalana.

La conquesta de les Illes Balears és una empresa que no estarà completament consolidada fins la darrerria del segle XIII (el 1287 es produeix la incorporació de Menorca), però pel que fa referència a Mallorca, el procés és anterior (generalment la data de 31 de desembre de 1229 és la més representativa del procés de conquesta).

El responsable de la conquesta fou el monarca de la corona catalano-aragonesa Jaume I (Montpeller 1208 – València 1276), el Conqueridor, fill de Pere el Catòlic i de Maria de Montpeller.

Les causes que conduïren a la conquesta són múltiples:

- a- La necessitat d'ampliar espais territorials i riqueses de la noblesa catalana. Així, els que participessin en la conquesta rebrien una compensació en funció de la seva aportació.
- b- L'ansia d'ampliar mercats de la burgesia mercantil de Barcelona, que ambicionava una expansió catalana per la Mediterrània.
- c- L'esperit de croada. La lluita contra l'infidel en un àmbit que en teoria no li pertocava, l'occidental. Comptarà, lògicament, amb tot el suport de l'Església.
- d- La finalitat d'acabar amb el corsarisme que les naus balears practicaven contra les catalanes.

Totes aquestes causes en condicionaren l'expedició, que partí de Salou, Tarragona i Cambrils el 5 de setembre de 1229, arribant a Santa Ponça la nit del 9 al 10 de desembre.

Entre els anys 1230 i 1231 es completà pràcticament la conquesta i es plantejà el problema de com s'havia d'organitzar l'espai i el seu repartiment.

Les principals porcions es repartiren entre el propi rei (sa Pobla pertanyia al monarca) i els grans personatges que havien sufragat la conquesta: el bisbe de Barcelona, el comte del Rosselló, Nunó Sanç, el vescomte de Bearn i el comte d'Empúries

A la vegada, el rei i els grans feudataris, repartiren terres entre els seus cavallers i entre els repobladors que voluntàriament es volguessin instal·lar a l'illa. La divisió de la part reial la coneixem bé gràcies al **Llibre del Repartiment**.

Fresc de la Conquesta de Mallorca

A més a més, el rei atorgà la **Carta de Franquesa**, un document on s'expressaven els drets i privilegis de què gaudirien els nous pobladors de l'illa i que, a la vegada establia un sistema de relació jurídica molt més feble que el feudal d'origen. Això responia a la necessitat de trobar persones voluntàries per tal que poblessin l'illa.

Així, a partir d'aquest moment, el pes demogràfic de l'illa el portaren els repobladors (majoritàriament provinents de Catalunya), per la qual cosa podem afirmar que l'actual poble mallorquí i balear neix amb aquesta conquesta.

Altres grups de població estan representats pels esclaus musulmans i per alguns musulmans lliures que haurien col·laborat amb el rei, o que haurien obtingut permís de residència.

A la mort de Jaume I (1276) es produí la divisió dels seus regnes. El seu testament atorgava al seu fill primogènit, **Pere** (el Gran), els territoris d'Aragó, Catalunya i València. Al seu fill menor, **Jaume**, les Balears (Menorca estava infeudada a Mallorca, però restava sota poder musulmà), els comtats del Rosselló, el Conflent i la Cerdanya, la baronia de Montpeller i els senyorius d'Omeladès i Carladès.

Aquest fill menor regnaria com a Jaume II de Mallorca, en teoria independent del seu germà, molt més poderós.

E, passat mig any, nós fom a Tarragona. E volc Nostre Senyor que menys de cort, que nós no havíem manada, foren ab nos la major partida dels nobles de Catalunya, e per nom don Nuno Sanxes, qui fo fill del comte don Sanxo, e En Guillem de Montcada, e el comte d'Empúries, e En ramon Alamany, e En Guillem de Clarmunt, e En Bernat de Sancta Eugènia, senyor de Torroella. E convidà En Pere Martell, ciutadà de Barcelona, e que sabia molt de mar, a nós e a tots aquells nobles qui eren aquí ab nós. E sus quan nón haguem prop de menjat, llevaren-se paraules entre ells. E dixem:

- Quina terra era Mallorques, ni quant té son regne?

E demanaren-ho a en Pere Martell, per ço com era còmit de galees, e en Pere Martell dix-los que els en diria noves per ço car ja hi havia estat una vegada o dues, e afaçonava que l'illa de Mallorques tenia tro a tres-cents milles que la volvien en torn: e Menorca era contra la part de Sardenya, contra aquella illa que era a la part de Grec: e Eivissa que era a la part de Garbí: e Mallorca era cap de les altres illes, e faïen ço que el senyor de Mallorques los manava, e havia-hi una altra illa en què habitaven sarraïns, que havia nom la Formentera, e era prop d'Eivissa, e havia de freu de mar entre Eivissa e la Formentera una milla. E, quan haguem menjat vengren denant nós e dixeren:

- Senyor, nós havem demanat a En Pere Martell de ço que creem que vos plaurà, d'una illa que ha nom Mallorques, e en aquella illa ha rei, e dejús aquell Regne ha altres illes, Menorques, e Eivissa, e aquestes són subjugades al rei de Mallorques, e ço que Déus vol no pot negú desviar ni tolre, e plaer-vos ha, e tindrem per bo que vós aquella illa conquirats per dues raons: la primera que vós ne valrets més e nós, l'altra que serà cosa meravellosa a les gents que oiran aquesta conquesta que prengats terra e regne dins en la mar on Déus lo volc formar (...)

Jaume I: Crònica o Llibre dels feits, Ed. 62, Barcelona, 1988, pp 87-88

3.6.1.- Sa Pobra durant el regnat de Jaume I.

Sembla que la comunitat musulmana que ocupava les actuals terres de sa Pobra no oferiren gaire resistència a les tropes comandades per Jaume I, a diferència d'altres indrets geogràficament més inaccessibles (castells roquers d'Alaró i Santueri, per exemple) que lluitaren de valent contra els cristians abans de sotmetre's.

En l'esmentat Llibre del Repartiment apareix la concessió de les terres pobleres a Jaume I, que va

cedir algunes alqueries a cavallers de Barcelona participants a la campanya de conquesta.

D'aquest moment tenim poques notícies de sa Pobra. Tenim notícies de presència catalana ja a mitjan segle XIII (1241), però haurem d'esperar ja al període del regne privatiu per trobar un document que doni consistència a la fundació legal de sa Pobra: les ordinacions de Jaume II de 1300, que crearen onze viles (alguns autors eleven aquesta xifra fins a catorze), entre elles sa Pobra d'Huyalfàs.

ACTIVITATS

- Analitza les causes que provocaren la conquesta de Mallorca i tria la que creguis que fou més determinant. Explica per què?
- Escriu una narració on et converteixis en un personatge que participés de la conquesta de Mallorca. Explica els preparatius i el seu desenvolupament fins la derrota musulmana.
- Cerca informació i elabora un mapa de Mallorca on s'hi detalli el repartiment i les porcions que pertocaren als seus participants.
- Llegeix el text següent:

"El pas de Mayurqa a Mallorca... no suposa un simple canvi de mans i molt menys una nova aportació ètnica integrada dins el fons comú d'una cultura ancestral illenca. Suposa, al contrari, l'anihilament de la població musulmana i de la seva estructura social, basada en vincles tribals i clànics, substituïda per una ordenació social basada en una gran propietat, recolzada sobre el treball d'emfiteutes (colons); és a dir, introduint el sistema feudal de tenència de terres..."

Soto, R.: "Quan Mallorca era Mayurqa", L'Avenç, núm. 16, p. 33

- a) Quina idea ens vol transmetre?
 - b) El nostre poble actual, on té el seu origen?
 - c) Quins canvis hi va haver en el sistema de tinença de terres?
- Per què la conquesta és tan important per a nosaltres? La història posterior en depèn? Raona la teva resposta.
 - Defineix els següents termes: **Feu, Jurisdicció, Emfiteusi, Quartons, Repoblador, Uialfàs.**

3.7.- El regne privatiu. Naixement de sa Pobla d'Uialfàs.

3.7.1.- Els seus inicis.

El primer rei de la dinastia privativa de Mallorca fou Jaume II, fill menor de Jaume I.

Coronació de Jaume II

El seu regnat començà amb una sèrie de conflictes i desavinences amb el seu germà Pere que, a la llarga, esdevindrien cabdals per la futura (i no molt llunyana) desaparició del regne privatiu de Mallorca.

El principal problema radicava en el desacord de Pere amb la decisió del seu pare de dividir els regnes entre els seus fills. Ell es considerava l'hereu legítim amb la seva condició de primogènit.

Així, Jaume II es veié obligat a signar el **pacte d'infeudació** al seu germà Pere, la qual cosa el feia vassall d'aquest darrer i, per tant, subordinat a ell per vincle feudal.

Posteriorment, durant la guerra entre França i la corona d'Aragó, Jaume II permeté el pas de les tropes franceses a través del Rosselló cap als regnes del seu germà. Pere l'acusà d'haver trencat el seu pacte i, poc abans de morir, encomanà al seu fill (Alfons) la conquesta de Mallorca, la qual oferí poca resistència,

tot i que la tradició es fa ressò de l'aferissada lluita de Cabrit i Bassa, defensors del Castell d'Alaró, contra les tropes d'Alfons. El seu coratge, però, els hi va costar una cruel mort ordenada pel rei Alfons

A Alfons el succeí el seu germà Jaume (Jaume II de Catalunya), anomenat el Just i que, el 1298, retornà les terres mallorquines a Jaume II de Mallorca, el seu oncle.

Aquesta decisió comportà una prolífica dinàmica d'actuacions per part del monarca que acabava de recuperar el seu regne. Així, començà la construcció del castell de Bellver, dels palaus de Manacor, Sineu i Valldemossa. Donà una nova funció al palau musulmà de l'Almudaina, que es convertiria en residència reial i impulsà moltíssim la construcció de la Seu.

A nivell de la part forana el seu projecte més important, fou el de les **ordinacions** de 1300, pel qual es creaven o es desenvolupaven nuclis de població els veïnats dels quals rebien terres subjectes a rendes i a adscripció (és a dir, les havien d'habitar).

Aquestes ordinacions eren prou singulars perquè no preveïen diferències entre els destinataris de terres. Així, tots els beneficiaris ho serien per igual. Els pobles havien de ser de 100 veïnats que es repartirien 500 quarterades de terra i 1000 de garriga.

D'aquestes ordinacions només se'n conserven les que fan referència als pobles de Felanitx i de Petra, però els historiadors (tot i que hi ha divergències en el seu nombre) pensen que també foren motiu d'ordinació les poblacions d'Artà, Campos, Santanyí, Capocorb (a Lluçmajor), Uialfàs, Manacor, Montuïri, la Palomera i Porreres.

L'articulació d'aquestes noves viles determinà, per descomptat, un gran i complex esforç adreçat a l'adopció de mesures econòmiques, financeres i militars que permetés la nova realitat de poblament. Lògicament, també generaren una personalitat pròpia de la part forana, diferenciada de la ciutat.

Sa Pobla, com hem vist a la relació de pobles de nova creació, fou declarada vila reial i tingué carta de poblament (o pobla). Era l'any 1300 i això provocà la concessió de 32 establiments de la nova pobla, a més a més del manament de construcció d'una església parroquial dedicada al culte de Sant Antoni de Viana. La construcció de la vila inicial es va fer al mateix lloc que ocupa actualment, per la qual cosa podem deduir que el primitiu nucli de Crestatx no va créixer més i fou desplaçat de manera definitiva per l'actual ubicació.

Aquesta aplicació de l'ordenança reial provocà un conflicte que esclatà durant el segle XIV entre sa

Pobla i Campanet. Campanet tenia jurisdicció religiosa sobre els dos pobles i sa Pobla la tenia, també sobre els dos pobles, però de caràcter civil. El conflicte el solucionà l'any 1368 Pere el Cerimoniós

(quan el regne privatiu ja s'havia reincorporat a la corona d'Aragó), separant totalment els dos pobles (Campanet tingué sota la seva jurisdicció Búger i Ullaró).

3.8.- Lluites socials a l'edat mitjana: la Revolta Forana

L'Edat Mitjana va ésser un període dominat pels conflictes socials. D'una part, els privilegiats: nobles, cavallers, ciutadans i mercaders volien mantenir l'ordre existent. D'altra part, el poble: pagesos i menestrals, que lluitaven per una millora de les seves condicions de vida i de la societat en general.

3.8.1.- Causes

a- Crisi econòmica

Des de mitjan segle XIV el comerç mallorquí, fins aleshores la més important font de riquesa del Regne de Mallorca, va entrar en una profunda crisi, causada per la conjuntura mediterrània. Això va motivar que les classes poderoses retirassin el capital del comerç i preferissin invertir en compra de terres, que reportaven un benefici més segur.

b- Pressió fiscal

La pagesia estava sotmesa a una gran quantitat d'imposts:

- indirectes: que gravaven els productes de consum: gabella de la sal, quint del vi, dret de molitja, etc.

- directes: de caràcter ordinari, com el morabatí, que pagava cada casa o "foc", i extraordinari o talles, segons la riquesa de cada un, que es recaptaven per motius concrets, sobretot per subvenir les despeses de la monarquia i les guerres que mantenia.

A aquests impostos encara caldria afegir altres drets de caràcter feudal, com el "delme", o entrega al senyor de la terra –normalment el rei, noble o eclesiàstic- d'una desena part de la collida.

Tot això va motivar que els pagesos s'anassin empobrint i es veiessin cada vegada més relegats a la condició de jornalers, en no poder retornar les hipoteques amb què havien gravat les seves terres.

c- Deute públic

Per fer front a les contínues despeses, en no ésser suficients les recaptacions, la universitat (administració pública), hagué de recórrer, des del segle XIV, a manllevar diners als cavallers, ciutadans i als mercaders prestamistes, sobretot catalans i mallorquins, a un elevat interès, que s'anava acumulant en no poder restituir el capital. Per pagar aquests interessos -censals-, s'havien d'establir cada vegada més impostos.

d- Corrupció de l'administració

El frau que es cometia amb els diners de les recaptacions, controlat pels poderosos, va arribar a quantitats inversemblants. Entre 1405 i 1425 es calculà que el frau a la hisenda va arribar a 600.000 lliures.

3.8.2.- El Contracte Sant i la Universal Consignació

El 1405 la Universitat va fer fallida, en no poder pagar els censals. Aleshores s'establí el **Contracte Sant** que establia la **Universal Consignació**, segons la qual els mateixos creditors empenyoraren la Universitat, gestionant el cobrament dels impostos, que s'assignaven en primer lloc a pagar els seus censals o pensions.

Aquesta situació –la hisenda pública hipotecada per les classes rendistes-, es va mantenir fins al 1835, en què va ésser abolida per Reial Decret, i va suposar una autèntica sagnia per l'economia mallorquina al llarg dels més de 435 anys que va durar i va ésser la causa dels conflictes socials que s'exposen a continuació:

3.8.3.- La revolta forana

Tot el segle XV va ésser molt conflictiu. Ja el 1391 els forans varen assaltar els calls dels jueus, a Ciutat i a Inca, fent-los culpables de la mala situació econòmica.

La Revolta Forana va ésser una autèntica lluita de classes que, entre els anys 1450-53 va tenyir de sang el camp mallorquí: els pagesos –majoritàriament petits propietaris i jornalers- contra les classes rendistes de Ciutat: cavallers, ciutadans i mercaders. Un petit grup de pagesos benestants es va decantar cap el bàndol dels privilegiats –els "recatxats"-, mentre el gruix de menestrals residents a Ciutat va optar per la neutra

El 26 de juliol de 1450, els pagesos s'aixequen en armes i es produeix **el primer setge a Ciutat**, tallant el subministrament d'aigua. Entre els dirigents destaca **Simó Ballester, a. "Tort"**. Presenten un memorial de trenta-un greuges al governador, i davant la promesa d'ésser escoltats, aixequen el setge, al cap de vuit dies.

Entre agost i novembre de 1450 el rei Alfons V,

resident a Nàpols, rep una ambaixada, davant la qual condemna la revolta, imposa fortes sancions a les viles i ordena la submissió total al governador. Aleshores s'inicia la repressió contra els forans, condemnant a mort a dos dirigents i posant preu al cap de Simó Ballester

L'onze d'abril de 1451 el governador va a Binissalem, a promulgar la sentència del rei, i ha de fugir a cap a Ciutat davant un exèrcit de 1.500 forans. S'inicia aleshores **el segon setge de Ciutat**, que durarà fins el 24 d'abril.

El 29 d'abril surt de Ciutat una expedició dirigida per Jaume Cadell contra els forans, formada per 900 soldats, la majoria forans. Topen a Muro amb l'exèrcit de Simó Tort, que sols comptava amb 300 homes, però els dos exèrcits confraternitzaren, i Jaume Cadell hagué de fugir a Ciutat altra volta, només amb una vintena d'acompanyants.

El 5 de maig de 1521 es produeix **el tercer setge de Ciutat**, que durarà fins l'1 de juny. Els pagesos compten amb bombardes i sagetes, però no poden dur a terme l'assalt, en no comptar amb el suport majoritari dels menestrals.

Aleshores el rei accedeix a entrar en negociacions amb els forans i amb els estaments privilegiats. Les ambaixades s'anaren succeint durant un any, i finalment, influït pels poderosos, el monarca va optar per la intervenció armada. Entre juny i juliol de 1452 van arribant tropes mercenàries de Nàpols, avesades a les guerres –els "saccommanni", comandades per Francesc d'Erill. Entre Inca i Sencelles té lloc la **batalla del Rafalgarcès**, en què els pagesos varen ésser vençuts. Moriren uns vuitanta forans, i altres tants varen ésser penjats pels arbres del voltant. Les viles dels voltants varen ésser saquejades. Els forans que pogueren es refugiaren a Pollença, i Simó Ballester va fugir a Nàpols, amb uns tres-cents pagesos, fins que el 1456, retornat a Mallorca, va ésser pres i el 5 de gener de 1457 va ésser esquarterat.

3.8.4.- Conseqüències

La Revolta Forana va comportar l'agreujament de la situació en què es trobava el camp mallorquí. Es calculen uns quatre-cents morts com a conseqüència del conflicte. L'exèrcit invasor es va dedicar al saqueig per tot allà on passà. Les viles varen ésser condemnades a pagar fortes indemnitzacions. La despoblació del camp que va seguir, en què molts pagesos hagueren de partir fora de l'illa, i les confiscacions dels béns dels revoltats varen produir un important increment de la propietat de la terra en mans dels ciutadans.

La situació no va quedar, però, en absolut resolta, i tornarà a sorgir el conflicte el segle següent amb la revolta de les Germanies, molt més virulenta encara que la Revolta Forana.

3.8.5.-La batalla de Muro

El 29 d'abril de 1451, després del segon setge, va sortir de Ciutat una expedició, dirigida pel lloctinent del governador, Jaume Cadell, amb l'objectiu de reclutar un exèrcit de forans fidels al governador. Anà a Lluçmajor, Porreres, Manacor –on s'ajuntaren gent de Campos, Felanitx, Santanyí, Artà, Montuïri i Algaida-, Petra i Sineu, on acampà. Es reuní un exèrcit d'uns nou-cents forans, molts d'ells incorporats per por a les represàlies.

En saber que Simó Ballester amb uns dos-cents pagesos sortia de sa Pobla en direcció cap a Muro, l'exèrcit de Cadell es dirigí cap allà. Amb l'objectiu de barrar-li el pas, anà cap el torrent, on va ésser emboscats, no podent maniobrar per les dificultats del terreny i la pluja intensa que queia aquell dia. Aleshores, els pagesos suposadament lleials varen desertar i es refugiaren a Muro, on confraternitzaren els dos exèrcits. Cadell, humiliat, es va refugiar al palau dels Sant Joan, amb alguns fidels, on passà la nit, i al dia següent, tot i haver intentat agredir a Simó Ballester, tirant-li una llança que va esquivar, aquest el va deixar partir cap a Ciutat.

3.8.6.- Conseqüències de la Revolta Forana a sa Pobla

A més de les confiscacions de terres i les nombroses indemnitzacions que hagueren de satisfer els habitants de sa Pobla, com la resta de Mallorca, entre les propietats que durant el segle XV passaren a mans de ciutadans hi ha:

-**Talapi**, de Francesc Coll, que va ésser adquirida per Domenge Olesa, ciutadà. Recordem que era amb escreix la finca més valorada de tot el terme.

-Una possessió entre Son Poquet, Son Farratge, Son Pere i Son Salat, va passar a propietat de Berenguer Vivot, donzell, coneguda després com **Son Vivot**.

Algun dels suplicis de l'època. *Llibre de sentències* (1608 - 1634). Arxiu del Regne de Mallorca

3.9.- Mallorca en temps dels Àustries.

Des del Compromís de Casp (1412), la Corona d'Aragó la portava una dinastia castellana (els Trastàmara). Aquest fet va iniciar un procés de canvi que culminaria amb el matrimoni dels Reis Catòlics (Isabel de Castella i Ferran d'Aragó), unificant-se els dos regnes sota un mateix monarca una vegada desapareguts (Ferran morirà el 1517 passant la corona al seu nét Carles I).

Carles I, fill de Felip d'Habsburg i de la filla dels Reis Catòlics, Joana; heretà uns grans dominis que convertiren la seva monarquia (i la que posteriorment heretaria Felip II) en la més important de l'època a nivell mundial.

La seva política es fonamentà en l'ampliació dels territoris que tenia tant a Europa com a Amèrica i en l'intent de pacificació interior de les fortes tensions econòmiques i socials que patí el seu regnat (dins el nostre àmbit, les Germanies són de gran importància).

L'organització administrativa.

Durant aquesta època, el monarca no es presentava com a rei d'Espanya, perquè aquest concepte territorial i polític no existia. L'Estat que havien creat els Reis Catòlics era una federació de regnes l'únic vincle d'unió dels quals era que compartien monarca. Així, l'encapçalament dels seus escrits era una relació dels seus dominis: jo, Carles, rei de Castella, d'Aragó, de València, de Mallorca...

Per tot això, cada regne mantenia les seves institucions.

Mallorca té com a principal institució el **Gran i General Consell**, que governava l'illa a través dels seus membres, que es deien **jurats**. La representació es dividia entre la **Ciutat**, que comprenia els estaments de cavallers, ciutadans, mercaders i menestrals; i la **Part Forana** els representants dels quals eren els prohoms i sempre comprenien un nombre menor de membres que els de la Ciutat.

L'any 1447 es dictà una pragmàtica anomenada de **sac e sort** que feia que els esmentats representants fossin elegits a sort entre els que ho podien ésser i nomenats per un any (així s'evitava el monopoli de càrrecs).

El rei, però, també tenia capacitat per designar càrrecs que el representassin o que ostentassin la seva autoritat. Els principals eren: el **virrei**, **lloctinent o governador**. Tenia el càrrec més elevat dins el regne i entre les seves competències es trobava el poder legislatiu, judicial, militar i d'ordre públic. El **batlle**, que era una espècie de jutge econòmic (causes censals) i jutge civil a la part forana. El **veguer**, jutge civil a la ciutat (tot i que posteriorment es creà aquest càrrec a la part forana). El **mostasaph**, d'origen àrab,

encarregat de vigilar els sistemes de peses i mesures i de la infraestructura viària (camins i carrers).

És també important, com a element singular del nostre regne, el sistema de jurisdiccions; és a dir, la manera d'impartir justícia i els tribunals que d'això s'encarregaven.

Per una part hi havia la jurisdicció eclesiàstica que s'encarregava, lògicament, dels eclesiàstics (aquests estaven exempts de pagar impostos).

Per una altra part, existia la jurisdicció baronial, que era de competència senyorial. El senyor era jutge dels afers que ocorrien dins els seus dominis.

Finalment, els que restaven fora dels sistemes esmentats, quedaven sota la jurisdicció reial.

Aquesta multiplicitat de jurisdiccions produïa problemes a l'hora d'administrar justícia. Per això, el 1572, nasqué la **Reial Audiència**, com un intent d'unificar la justícia (tot i que es mantenen els tribunals senyorials i eclesiàstics).

El sistema econòmic.

Un fet cabdal s'ha de ressaltar en aquesta època. Castella serà el regne hegemònic dins la monarquia dels Àustries i posarà la seva mirada prioritària cap a l'altre costat de l'Atlàntic, és a dir, cap a Amèrica.

L'ampliació del domini americà serà pràcticament exclusiu de Castella i, en canvi, Aragó (que havia produït la seva expansió per la Mediterrània), afegirà al seu abandonament per part de la monarquia, el perill que representa l'imperi turc per les seves costes i pel seu comerç.

Mallorca tenia una economia basada principalment en l'agricultura, però era poc productiva i dedicada a l'autoconsum. En ocasions, no es podia ni tan sols garantir l'autoconsum, per la qual cosa la conjuntura esdevenia deficitària. Són les anomenades crisis de carestia de blat (el cereal era l'aliment bàsic de la població).

Quan hi havia manca de cereal, aquest s'havia d'importar i això repercutia negativament sobre la hisenda pública. El comerç de diversos productes ajudava, en ocasions, a equilibrar la balança econòmica: així, Mallorca exportava principalment oli; Menorca, llana i formatge i Eivissa, sal.

3.9.1.- Les Germanies.

La situació econòmica, resultat d'una organització social jerarquitzada i formalment desigual, provocaria moments de tensió popular que donarien pas a fenòmens com el bandolerisme i a revoltes com les **Germanies**:

El conflicte social que havia assolat Mallorca el 1450-53 va tornar a sorgir setanta anys més tard, amb molta més virulència, en no haver-se posat solució a la situació econòmica, ans aquesta s'havia agreujat.

A diferència de la Revolta Forana, les Germanies varen suposar una mobilització de tota la població mallorquina, dirigides pels menestrals de Ciutat, si bé hi va haver també una important participació de la pagesia.

Inici del conflicte.

Des de desembre de 1520 hi havia reunions de menestrals, influïts per la revolta de les Comunidades de Castella i per les Germanies de València. Fets semblants es produïren també a Barcelona, que acabaren amb la detenció dels principals instigadors dels avalots.

El sis de febrer de 1521, el virrei Miquel de Gurrea ordenà l'empresonament de set menestrals, acusats de conspiració. Entre ells hi havia Joan Crespí, peraïre i els germans Joanot i Francesc Colom, barreterers.

El dia següent, que era Dijous Llarder, es produí la revolta dels menestrals, a la plaça de Cort, que, amenaçant el virrei Gurrea i la guàrdia reial, alliberà els detinguts. Era l'inici de la Germania

Agermanats - mascarats

Els agermanats eren sobretot menestrals i pagesos. Amb aquest nom volien significar la germanor i la solidaritat entre els iguals. Iniciat el moviment agermanat a Ciutat, grups de la part forana acudiren armats i s'ajuntaren a la revolta. Els unia el crit "Que pac qui deu" "Visca el rei i muïren els traïdors"

Els mascarats eren els contraris a la Germania, integrats sobretot per nobles, mercaders, notaris, jerarquia eclesiàstica i pagesos rics de les viles. És a dir, la gent benestant que vivia de rendes i percebien els censals de la Consignació.

El nom de mascarats probablement ve del fet que es mascarava la porta de la casa dels contraris a la Quitació. Altra versió fa referència a la màscara que portaven els nobles per les festes de carnestoltes.

Desenvolupament del conflicte.

El virrei Gurrea fou destituït i fugí a Eivissa. Seguint l'exemple de València, els agermanats s'organitzaren formant la **Tretzena**: dotze representants dels gremis (quatre d'ells forans), més Joan Crespí, elegit **Instador del Bé Públic**.

A partir d'abril, anaven arribant a Ciutat els pagesos de les viles. Foren hostajats al convent de Sant Francesc, convertit en quarter general de la Germania, i s'organitzà l'exèrcit agermanat.

Joanot Colom i Joan Crespí. Retrats idealitzats. Obra del pintor Josep Reinés (1841). Situats a l'Ajuntament de Palma

La primera mesura que va prendre la Tretzena va ésser la quitació de 23.000 lliures

La Santa Quitació

Amb la quitació, el que es pretenia era eliminar el deute públic que oprimia l'economia mallorquina, mitjançant l'establiment d'una talla general o impost extraordinari. Els agermanats consideraven que amb tants interessos com havien pagat, els creditors ja havien recuperat amb escreix el capital prestat. Era Santa, "perquè ve de Déu", segons paraules de l'època que volien expressar que era justa.

El juny arribà una carta de l'emperador, Carles I d'Espanya, que declarava il·legal i condemnava la Germania i amenaçava els avalotats amb greus penes. A partir d'aquell moment, la revolta va prendre un caire més violent. El 29 de juliol els agermanats varen assaltar el castell de Bellver, on s'havien refugiat molts mascarats, que foren passats per les armes. Poc temps després es produí l'assalt a la Llotja, on moriren alguns notaris i mercaders contraris a la Germania.

La radicalització del conflicte (octubre 1521-agost 1522).

Arreu de l'illa es produïren matances de mascarats. Es calcula que en moriren uns quatre-cents. Els que pogueren fugiren a Barcelona, Eivissa o Menorca, i d'altres es refugiaren rere les murades d'Alcúdia i al castell de Santueri, a Felanitx, on es feren forts i resistiren tot el temps que durà la Germania.

A inicis d'octubre, Joan Crespí va ésser destituït i empresonat a la torre de l'Àngel, degut al seu caràcter moderat. Més tard serà assassinat, segons la tradició, per Francesc Colom. A partir d'aquí, la Germania pren un caire més radical. Es dissol la Tretzena i Joanot Colom, barreter, natural de Felanitx, és nomenat **Instador de la Germania**, amb el suport dels gremis i forans.

Es prenen mesures dràstiques de reforma: abolició dels impostos indirectes sobre el vi, la carn, la sal i la molitja. S'inicia la formació d'un cadastre, per tal

d'aconseguir una distribució més justa dels impostos sobre la terra, i es confisquen els béns dels mascarats refugiats a Alcúdia.

L'onze de novembre de 1521 es produeix el primer setge d'Alcúdia, amb un exèrcit format per uns 6000 pagesos. Davant la resistència de la ciutat, i a causa de la fam i de la necessitat de treballar la terra, per desembre, els agermanats aixecaren el setge. Per manca de blat, hagueren de confiscar tot el gra de l'illa, i varen assaltar algunes naus, valencianes i catalanes.

El juny de 1522 es forma una armada per assaltar Eivissa, que fracassa davant les muralles de la ciutat. El setembre, té lloc la batalla de Talamanca, on l'exèrcit agermanat va ésser destrossat.

El setembre 1522 es forma el segon setge d'Alcúdia. Hi prenen part uns 200 homes a cavall i 3.000 d'infanteria.

El 13 d'octubre arriba l'armada reial, dirigida per Juan de Velasco, integrada per 4 galeres, 13 naus i 2000 homes. En formen part molts dels cavallers mallorquins que havien fugit de Mallorca. A Eivissa han recollit el virrei destituït, Gurrea, amb més reforços. Intenten desembarcar a Ciutat infructuosament i finalment ho fan a Alcúdia.

La desfeta de la Germania (octubre 1522 - març 1523).

El 24 d'octubre l'exèrcit reial entrà a sang i foc a Pollença. Els agermanats els feren front i foren vençuts. Els presoners varen ésser executats. Incendiaren l'església parroquial, on moriren les dones, infants i vells, que s'hi havien refugiat en nombre d'uns dos-cents.

Plànol de Palma de 1799, aixecat a partir del plànol de Garau de 1644.

Aquests fets provocaren el pànic en la població. El 2 de novembre, els exèrcits reials entraren a sa Pobla, on no trobaren gairebé ningú. L'exèrcit agermanat s'havia situat a la vila de Muro, des d'on observava els moviments dels invasors.

El 3 de novembre es produeix l'enfrontament dels dos exèrcits a la batalla de **Son Fornari**. Els pagesos i

menestrals, inexperts en el combat, varen ésser totalment vençuts per l'exèrcit reial, més ben organitzat. Moriren més de 1000 agermanats, i els presoners eren penjats pel camí. "*Senyalaven la marxa cap a Inca els arbres, que servien de forca*".

Des d'Inca, l'exèrcit reial va ocupant el centre de l'illa. El 14 de novembre és a Sineu. A finals de novembre de 1522 es produeix la topada definitiva entre els dos exèrcits a la batalla del **Rafalgarcès**, situat entre Inca i Binissalem, on moriren uns 500 agermanats. Quaranta presoners varen ésser penjats a Inca i altres setanta penjats i esquarterats als voltants de Binissalem. Un centenar d'agermanats varen ésser penjats de camí cap a Ciutat.

Entre desembre de 1522 i març 1523 es produeix el setge de Ciutat, on s'havien refugiat els agermanats que havien sobreviscut a les matances. L'exèrcit de Gurrea estava acampat al monestir de la Reial, on prosseguien les execucions d'agermanats. Finalment, el set de març, Ciutat es va retre per la fam i l'epidèmia de pesta. Hi va haver 128 penes de mort, 25 agermanats executats sense judici i 37 condemnats a galeres. A tots ells i a 195 persones més se'ls confiscaren tots els béns. Les execucions duraren fins al desembre de 1524.

Sentència contra Joanot Colom (3 de juny de 1523)

"Que sia degollat per lo coll davant la Porta Pintada, esquarterat i los quarters sian posats a certs fahedors (un a cada porta de Ciutat), los quals perpètuament s'han d'anomenar los pilars de Colom, e lo cap d'aquell amb una llanterna de ferro sia penjat a la Porta Pintada"

La seva casa va ésser arrasada i el seu solar emplenat de sal. Els seus descendents varen ésser inhabilitats per càrrecs públics fins la quarta generació.

Fins 1822, amb la revolució liberal, quan ja s'havia perdut la memòria col·lectiva de la Germania, no va ésser baixat de la Porta Pintada el cap de Joanot Colom

Tota l'illa de Mallorca va ésser sotmesa a una forta composició: 136.596 lliures, que distribuïdes per municipis, havien de pagar tots, fossin o no culpables de la Germania. Quaranta anys més tard, el 1565, encara no s'havia pogut satisfer tota aquesta quantitat.

Conseqüències

Les conseqüències de l'aixecament agermanat i la seva repressió varen ésser nefastes per Mallorca. Tot i que no es pot saber el nombre exacte de morts, Mallorca, entre el 1517 i el 1524 va perdre un terç de població -hi hagué una minva de 3.837 focs que pagaven el morabatí, la qual cosa suposa un 32,70% menys-, i encara va continuar disminuint el nombre d'habitants fins la dècada del 1530 en què s'inicià una lenta recuperació.

A Sencelles, la població més afectada, moriren, a conseqüència directa o indirecta de les Germanies, un 62% d'habitants; a Binissalem un 59%, a Muro, un 40%. Sa Pobla va perdre un 36% de població.

Els censals que ja havia redimit la Germania es tornaren a carregar sobre la població. La Junta de la Universal Consignació va ésser restituïda i continuà gestionant i percebent les rendes del Regne de Mallorca fins l'any 1835, en què fou abolida.

Les germanies a sa Pobla.

Situada a un lloc estratègic del pla de Mallorca i del camí de Ciutat a Alcúdia, les terres de sa Pobla varen ésser un dels escenaris dels principals fets d'armes de les Germanies.

La batalla del Pujol de Son Sabater

Situat prop del camí d'Alcúdia, va ésser escenari, el dia de l'Assumpció de la Mare de Déu, 15 d'agost de 1522, d'una escaramussa entre l'exèrcit d'Alcúdia, sortit en incursió contra els agermanats i les tropes d'aquests, que vigilaven el camí. El resultat va ésser incert, amb morts d'ambdós bàndols.

Sempre interessat per la història del seu poble, el vicari Parera va fer gravar a una roca del Pujol la data de 1522, per commemorar aquest esdeveniment:

CRÓNICA

Abril, dia 24: Anam al puig de Son Sabater, que és a la meitat de Crestatx, i quasi a dalt de tot, un picapedrer, mestre d'escàrpera, grava a un penyal gros com una casa uns números de 88 centímetres d'alt que diuen:

1522

Regularment duraran tant com es Puig, perquè no s'esborraran mai; i d'aquesta manera quedarà un monument etern des combat de Son Sabater, on moriren quatre-cents, segons contarem en les "Escenas trágicas" del númº XXXV de SA MARJAL.

Sa Marjal, 1912, Vol II -Tom IV- (1911-1912)
ed. facsímil, sa Pobla, 1990 p. 86.

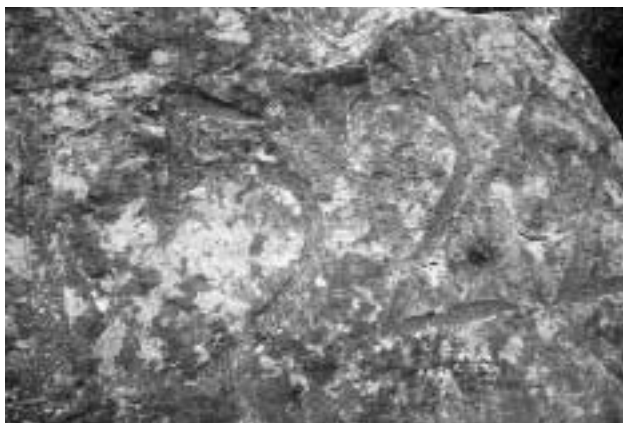

Foto: Martí Canyelles

La batalla de Son Fornari

El cap dels agermanats, Joanot Colom, es trobava a Muro, al davant d'un exèrcit de revolucionaris format per més de tres mil peons, molts cavalls, i fins i tot, varis canons d'artilleria. Ho sabé el virrei D. Miquel Gurrea, el qual estava al front de l'exèrcit del rei, que havia ocupat la vila de sa Pobla, la qual havia estat molt dòcil a sotmetre's a l'edict de reducció. I volent que s'acollís a dit edicte també la vila de Muro, hi va enviar com a emissari el vicari de sa Pobla, D. Bernat Caldès.

Aquest heroi, desafiant la mort mateixa que l'amenaçava, no sols per part dels sublevats, sinó també de l'espantosa pesta que aleshores desolava Muro, parteix cap a aquesta vila, tot sol i sense cap arma. I a les costes que hi ha, abans de les pedreres, alguns agermanats, que anaven a cavall el detingueren i el dugueren presoner a la presència de Joanot Colom.

El capellà, lluny d'acovardar-se, respongué amb valentia a les mil preguntes que li va fer l'Instador de la Germania i fins i tot va exagerar ferm les forces dels lleials, per tal d'acovardar els agermanats. Aquests, en sentir tals noves, es posaren furiosos, i arribaren a amenaçar de mort al prevere, però finalment es contentaren en posar-lo pres a dins l'església, per partir tot seguit, amb tropa i bagatges en direcció a sa Marjal, per tal d'impedir al virrei la retirada cap a Alcúdia.

Al cap de poc temps, el vicari, des del campanar de Muro, va veure com els dos exèrcits, a sa marjal de son Fornari rompien el foc amb gran furor. La batalla durà tot el dia. Finalment, vençuts, els revolucionaris que podien, fugien desesperats.

Ja entrada de fosca, ningú havia anat a l'església a veure el capellà i aquest pogué escapar de dins el temple o torre-campanar que li servia de presó. Tornant a sa Pobla, veié els camps de sa Marjal tots coberts de cadàvers, que demostraven clarament quina havia estat l'horrible carnisseria feta a l'exèrcit dels agermanats, dels quals es diu que en moriren més de mil

De: Gran Enciclopèdia de Mallorca: veure Germanies.

Tal va esser, dit amb poques paraules, el "Combat de sa Marjal" o "Batalla de sa Pobla" com recorda la història, que fou la principal i decisiva de totes les que es produïren durant les Germanies. Al cap de poc temps acabà la revolta i començà la tràgica repressió del poble.

Adaptació del text del vicari Parera. Sa Marjal, 1914, Vol III, -tom VI- (1913-1914), ed. facsímil, sa Pobla, 1990, p. 18

La repressió de la Germania a sa Pobla

A gairebé tots els pobles de Mallorca hi hagué gent dels dos bàndols: agermanats i mascarats. Sa Pobla va ésser un dels pobles on la majoria de la gent prengué part pels agermanats.

El 30 octubre, Bernat Sabrià i Bartomeu Socies, de sa Pobla, porten ordre de rendició al batle de sa Pobla, de part del lloctinent general. El dia següent, Llorenç Ferrer, veí de sa Pobla, Bernat Caldés i Bartomeu Seguí, vicaris de dita parròquia i Joan Palou, jurat d'aquesta vila, juren submissió, amb carta dirigida al virrei Miquel de Gurrea i excusen no presentar-se al virrei amb tota la gent per la inseguretat dels camins. El 2 novembre, l'exèrcit reial entrava a sa Pobla

9-1-1524: Jaume Poquet, quo. de sa Pobla és sotmès a composició de 300 ll, inculpat i delat de crim de lesa magestat i germania

26-7-1524: Són admesos a composició setanta poblers, delats i inculpats d'haver participat o servit i consentit en lo levament del poble de la present illa e d'esser estats de la voluntat de la germania que en dit regne era estada introduïda... segons la qualitat de les culpes i facultat de llurs béns. Pugen en total 1525 ll. Destaquen:

- Joan Ferragut i Jaume Ferragut (difunts)	100 ll
- Martí Serra de Gaieta	100 "
- Joan Cerdà de Vernissa i son fill:	80 "
- Miquel Ferragut (difunt) i Antoni Ferragut:	70 "
- Antoni Serra del Pou:	60 "
- Joan Caldés:	60 "
- Pere Mir:	60 "
- Joanot Serra:	50"
- Joan Palou:	50 "

- Varen ésser condemnats a mort: Joan Serra, Onofre Roure i Simó Maçana.

- Varen morir durant la Germania: Jaume Ferragut, Mateu Serra, Pere Caimari, Miquel Ferragut Valentí, Miquel Poquet, Gabriel Fornari, Joan Ferragut

serà l'únic. Els segles XVI i XVII són també segles de confrontació social, especialment urbana, enfrontant-se diferents famílies entre elles (**Canamunt i Canavall**), però que també té un camp d'acció a la part forana. L'actuació segueix els mètodes del bandolerisme. Els bandolers normalment eren mercenaris, és a dir, estaven contractats per altri (ja fos el titular d'una família noble o el senyor d'una vila sencera).

El bandolerisme i les seves conseqüències provocà que Mallorca estigués immersa en una espiral de violència durant aquesta època que tenia atemorida la població.

Si a això li afegim el problema dels xuetes, completarem un període enormement conflictiu des del punt de vista social.

La comunitat conversa mallorquina serà l'única que sobreviurà a la Inquisició a tota Espanya, la qual cosa la converteix en singular, segurament perquè tenia bona relació amb els cristians vells.

Per a alguns autors la qüestió jueva a Mallorca havia deixat de ser un problema fins a finals del segle XVII, en què el conflicte religiós representaria un element d'inestabilitat no només en forma d'assalts als calls, sinó mitjançant la destrucció sistemàtica i la confiscació dels seus béns pel tribunal inquisitorial. Josep Melià diu que *"la qüestió jueva havia deixat de constituir un problema a Mallorca durant prop de dos segles sencers. I ve't aquí que, de prompte, a finals del segle XVII, s'inventa ex nihilo una nova qüestió religiosa. Precisament sobre la base d'aquest fet no pot cabre dubte que el que interessa per damunt de tot és confiscar les propietats dels xuetes"* (Els mallorquins, Ed. Daedalus, Palma, 1967, p. 72).

El 1435 s'havia produït la conversió massiva dels jueus mallorquins i fins al 1675 sembla produir-se un període de tranquil·litat a la societat de l'illa en aquest sentit. Dic sembla perquè *"l'augment sobtat de judicis de conversos que s'inicià el 1675 és una prova concloent del fet que romania a l'illa un grup considerable d'aquells jueus (...) que recordaven i observaven algunes de les creences i pràctiques de la vella llei mosaica que anys abans havien promès d'abjurar"* (Font: Riera Montserrat, F.: *Lluites antixuetes en el segle XVIII*. Ed. Moll, Palma, 1973, p. 13). Així doncs, es posa de manifest que el procés d'integració entre cristians i conversos no es produí com s'esperava, tal com palesa l'activitat de la Inquisició i també el "reviscolament" judaïtzant de la comunitat conversa.

Les accions inquisitorials arribaran a la seva major magnitud amb els "autos de fe" de 1679 i 1691, que serien determinants per a l'actitud antixueta dels segles XVIII i XIX.

3.9.2.- Altres conflictes

El problema de les Germanies representarà un bon mal de cap per a la monarquia de Carles I, però no en

En aquest període, el Sant Ofici, *"no sólo conduciría a la hoguera a 37 judaizantes del barrio del Sagell de Ciutat de Mallorques, sino que además, con la confiscación de los bienes de aquellos y sus deudores, se haría con la suma de tres millones de libras mallorquinas"* (Font: Piña Homs, R.: *Las relaciones entre cristianos viejos y conversos de Mallorca en el s. XVII*. Estudis Baleàrics, núm. 21, dossier sobre "La Inquisición en Mallorca", Palma, 1986, p. 33).

Al marge de l'expoli i mort dels citats, la Inquisició decretà negar el pa i la sal a tots els mallorquins que haguessin tingut alguna relació de sang amb els condemnats. *"A partir de entonces, una minoría de trescientas familias, sólo por el mero hecho de pertenecer al barrio del Sagell y ostentar los mismos apellidos que los condenados, aunque no fueran descendientes suyos, quedaría excluida de los gremios, de la Universidad, de los cargos públicos, etc."* (Font: Piña Homs, R.: op. cit. p. 34).

Un altre dels factors que contribuïren a les hostilitats antisemites, fou l'edició de *"La Fee Triunfante"*, pamflet propagandístic del jesuïta català Francesc Garau (1640-1701) que descriu amb tot detall els tràgics autos de fe celebrats a Mallorca l'any 1691. La historiografia li atribueix una gran part de culpa en l'odi posterior contra els xuetes.

Tota aquesta conflictivitat social, tot i no acabar-se, anirà minvant al llarg del segle XVIII a conseqüència del canvi de dinastia a la corona hispànica i, sobretot, per la política que se'n derivarà. Els Decrets de Nova Planta borbònics centralitzaran el poder polític i administratiu de l'Estat i el control i repressió de la població s'enfortiran.

Sa Pobra durant el segle XVI i XVII està marcada per fortes crisis de subsistència, més paleses al segle XVII on les males collites s'acompanyen de períodes de forta sequera. El perill motivat per possibles atacs de corsaris i pirates és també freqüent i això encara contribueix a agreujar la mala qualitat de vida de la població, perquè els jurats havien de pagar el sistema de vigilància costanera i això era una despesa econòmica extra.

3.9.3.- El capità Pere.

Destaca en aquest segle la figura de **Pere Antoni Ferragut Cànaves -El capità Pere-** Va néixer el 1631, de la família de Son Pere, una de les més riques de sa Pobra d'aleshores; tenia la casa pairal al Quarter Vell, a l'actual "ca ses monges", al carrer Capità Pere. Es casà amb Joana Serra, d'Alcúdia, germana del rector Tomàs Serra, el mateix que va emprendre la construcció de l'actual temple parroquial.

De la seva carrera militar no en sabem gran cosa. Era capità de milícies ciutadanes i va participar a les

campanyes de Flandes de Felip IV. Més tard va ésser comandant de la Capitania General de sa Pobra.

El sistema de milícies contemplava diferents sectors o capitànies que centralitzaven grups de soldats. La Capitania de sa Pobra cobria un sector amb les viles de Campanet, Muro, Santa Margalida, Inca, Selva, Pollença i Alcúdia. Tenia el seu quarter a la Fortalesa, on hi havia un polvorí.

Va morir el 1702, sense fills, havent nomenat hereva de vida la seva esposa, i hereva universal sa neboda, Anna Ferragut, casada amb Sebastià Peretó, de l'estament ciutadà.

Per l'inventari que es féu a la seva mort sabem les propietats que tenia: Son Ferragut; Son Poquet; 9 quarterades a Son Pere, a sa Marjal, que confronta amb camí dit la Travessera; Son Colombrí, de 12 quarterades, també a sa Marjal, que confronta amb el camí de Pollença; més altra peça de terra de 10 quarterades a sa Marjal, entre els dos torrents; el Camp del Pont, de vint quarterades, que confronta amb el torrent i amb el camí de Crestatx; Son Tut, de 7 quarterades; sa Sort Llarga, de 5 quarterades, l'Era Nova, de 12 quarterades; Son Calanxo, etc.

Però el motiu pel qual és conegut el Capità Pere és per la donació que va fer, el 1685, al monestir de Lluc, de dues possessions que tenia a Escorca: Menut, de 492 quarterades, i Binifaldò, de 518 quarterades

Sepultura de Pere Antoni Ferragut, el capità Pere al temple parroquial de sa Pobra. Foto: Martí Canyelles

També va contribuir a les obres del nou temple parroquial. Va elegir sepultura a la capella de sant Vicenç Ferrer, dins la paret, a la part de la capella de Nostra Senyora del Roser, avui dedicada a Sant Josep. La seva sepultura és un mausoleu amb una làpida de marbre blanc de 2 m de llargària, amb ornaments i l'escut, que és una ferradura travessada per una fletxa, amb l'epitafi:

3.10.- El segle XVIII.

Representa, a tots els nivells, una època de grans canvis i d'incorporació total a l'administració i organització política de Castella.

La nova dinastia borbònica, d'origen francès, i en nom seu el nou rei, Felip V; publica els anomenats Decrets de Nova Planta que, entre altres coses, eliminen el regne de Mallorca, que passa a ser una província (en aquest segle composta de les illes de Mallorca i Eivissa); el virrei és substituït per un **Capità General**; el Gran i General Consell desapareix i les seves competències són assumides per una **Reial Audiència**. Els jurats són també substituïts i els assumptes administratius i econòmics els portarà **l'Ajuntament** i els seus **regidors**.

Neix la figura de l'**intendent**, d'origen francès, que s'ocuparà de la recaptació d'imposts i és abolit el dret foral, així com s'estableix l'obligatorietat de la llengua castellana en els usos oficials.

Per tot això i per garantir-ne el seu bon funcionament, s'estableix un **exèrcit permanent**, que haurà de mantenir-se amb les contribucions fiscals dels illencs.

3.10.1.- Sa Pobra al segle XVIII.

Sa Pobra, com no podia ser d'altra manera, també va patir els efectes del Decret de Nova Planta, que reduí les competències de les autoritats municipals a afers administratius i urbans, els quals eren fiscalitzats per un representant reial.

La seva evolució tindrà, com sempre, protagonisme agrícola i les males anyades romandran presents. Tot i així, a la segona meitat del segle, es produirà un important increment de població (de 1972 habitants el 1750, passa a 2266 el 1784).

Els següents personatges relacionat amb sa Pobra ens serviran per il·lustrar el segle XVIII en el seu context adequat:

3.10.2.- El tresorer Cladera

Cristòfol Cladera Company (sa Pobra, 1760 - Palma, 1816). Fill d'una família pagesa benestant de sa Pobra, es va iniciar en les primeres lletres a l'escola de gramàtica del capellà Pere Josep Serra, de sa Pobra. Especialment dotat per als estudis, i orientat pels seus

"Sepvltvra del Capita Pere Antoni Ferragvt i Caneves, desta vila de La Pobra. Mori als 27 ivriol 1702 de edat de 7i any"

El 1949 l'Ajuntament de sa Pobra el va declarar fill il·lustre. El seu retrat, idealitzat, està exposat a la sala de plens de la casa de la vila.

oncles, frares caputxins, començà Filosofia a la Universitat Literària de Palma, i als deu anys va entrar al Seminari Conciliar de Múrcia on estudià Teologia i més tard a València es doctorà en Dret Civil i Canònic. Rebé la tonsura el 1776, i després d'obtenir un benefici de la catedral de Sevilla, entre 1776 i 1785 va residir a Cadis, on estudià idiomes. A Madrid, entre 1785 i 1791, va publicar el "*Espíritu de los mejores diarios literarios que se publican en Europa*", al qual traduïa articles dels principals articulistes i escriptors europeus i americans d'aleshores: Benjamin Franklin, D'Alembert, Diderot, Thomas Paine, etc. Quan es va prohibir aquest diari, el 1792, va rebre com a compensació el càrrec de Tresorer i Canonge de la Seu de Mallorca.

Cristòfol Cladera. Ajuntament de sa Pobra

Viatjà per diverses corts europees, i, especialment dotat per les llengües, arribà a dominar el francès, anglès, italià, grec, llatí, àrab i hebreu. Es va dedicar a traduir obres de la Il·lustració francesa. Entre d'altres obres va publicar, el 1794, *"Investigaciones históricas sobre los descubrimientos de los españoles en el mar Océano en el siglo XV y principios del XVI"*, *"Del Dios Hércules y otras Divinidades Gentilicias"* i *"Apuntes para formar una historia crítica del Reino de Mallorca"*. El 1807 va ésser nomenat cronista del Regne de Mallorca.

Amb la invasió francesa de Napoleó, el 1808 va ésser diputat per Balears i figurà entre els afrancesats que juraren l'Estatut de Baiona. Durant la guerra del Francès va ésser Secretari d'Estat i ministre d'Interior del nou rei Josep I Bonapart. Acabada la guerra, s'hagué d'exiliar a França. Retornat a Palma, el 1814, hagué de fer front a les acusacions d'afrancesat davant el Tribunal Eclesiàstic de Mallorca.

Residí a la seva possessió de Son Fe i morí al convent dels carmelites de Palma.

El sentit enciclopèdic de la seva obra i la seva visió del món, així com la seva creença en el progrés, el situen plenament dins el corrent de la Il·lustració moderada.

La Il·lustració

Amb aquest nom es coneix un moviment cultural i filosòfic que pretenia modernitzar el país a nivell econòmic, introduint millores en l'agricultura, la manufactura i el comerç, a nivell científic, impulsant la investigació tècnica i l'educació, i a nivell polític, millorant les condicions de vida de la població. El seu principi es basava en la Raó com a principi ordenador del món.

La Il·lustració assolí la màxima expressió a Anglaterra i sobretot a França, amb Rousseau, Voltaire, Montesquieu, l'Enciclopèdia, etc.

A l'estat espanyol, la Il·lustració va tenir en general un caràcter moderat, i foren els mateixos nobles els impulsors. L'època de major esplendor il·lustrat va ésser durant el regnat de Carles III, sobretot amb les Societats Econòmiques d'Amics del País.

El 1778 es va crear la Reial Societat d'Amics del País del Regne de Mallorca. Entre les persones més destacades: Bonaventura Serra i Ferragut, Antoni Despuig i Dameto -el Cardenal Despuig-, Bartomeu Pou i Puigserver, Jeroni Berard, etc.

A l'època que li tocà viure a Cristòfol Cladera, el despotisme il·lustrat ja estava a les acaballes. La mort de Carles III va suposar el retorn als principis de la monarquia absoluta tradicional. Arreu del món s'iniciava un període revolucionari que començà el 1776 amb la independència de les colònies angleses d'Amèrica del Nord, que donarien lloc a la creació dels Estats Units d'Amèrica, i, passant per la Revolució francesa, es perllongarà fins al 1848.

La Revolució Francesa

Entre 1776 i 1783 es produeix la independència de les colònies angleses a Amèrica, origen dels Estats Units i es proclamen els Drets de l'Home: "dret a la llibertat, a la igualtat i a la recerca de la felicitat". Són l'expressió de les idees il·lustrades més avançades, que qüestionen l'antic règim i la monarquia absoluta.

Però serà a França on les idees revolucionàries d'un nou ordre social prendran més força. El 1789-1792 es produeix la Revolució Francesa, que proclama que la sobirania pertany exclusivament al poble, aboleix els privilegis de la noblesa i condemna a mort a guillotina a la família reial de Lluís XVI de Borbó.

Les idees revolucionàries s'escampen com una bassa d'oli per tota Europa, i això provoca una forta reacció. A Espanya se suprimeixen els diaris, la Inquisició persegueix els llibres prohibits, es tanquen les fronteres, etc.

La Guerra del Francès

Situada entre dos móns en conflicte: els revolucionaris liberals i els absolutistes, la Il·lustració deixarà de tenir sentit i s'extingeix, restant únicament com a reducte testimonial d'alguns cercles intel·lectuals.

Quan es produeix la invasió napoleònica, topà amb l'oposició dels partidaris de la monarquia borbònica de Ferran VII d'una part, i d'altra amb els liberals, que, refugiats a Cadis, proclamaran la Constitució de 1812. Entre les dues posicions, els il·lustrats moderats optaran per recolzar el nou rei Josep I Bonapart com a esperança d'algunes millores davant l'Antic Règim, i rebran el menyspreu de la població, amb el nom d'afrancesats. Quan, finalment Napoleó sigui vençut, els il·lustrats seran perseguits, o almanco decantats del poder per l'antic ordre absolutista.

Entre els diputats liberals que proclamaren la Constitució de Cadis, a Mallorca hi havia el bisbe Nadal, de Sóller, exemple de la ideologia liberal més avançada de l'època.

Un personatge molt important que ens ha deixat un document imprescindible per reconstruir el nostre passat va ésser Jeroni de Berard, que féu:

3.10.3.- Una descripció de sa Pobra al segle XVIII

Don Jeroni Boix de Berard de Solà de la Cavalleria, va néixer a Palma el 1742. De família noble, va ésser nomenat diputat del Regne de Mallorca. Va estudiar belles arts i ciències exactes i nomenat soci honorari de la Real Academia de San Fernando. De tornada a Mallorca, va ésser director de l'Escola de dibuix de la Societat Econòmica d'Amics del País.

El 1770 va ésser nomenat capità de milícies, i va dirigir les tropes de vigilància de Banyalbufar i

Esportes. El 1793 va ésser nomenat regidor perpetu de l'Ajuntament de Palma. Va morir l'any següent.

Interessat pel coneixement geogràfic, durant anys es va dedicar a recórrer tots els pobles de Mallorca. Fruit d'aquesta tasca, que deixà inacabada, és el "Viaje a las villas de Mallorca", publicat el 1789, en castellà, on descriu tots els pobles que visità, acompanyats

d'un plànol i una vista panoràmica. L'ajudaren en els dibuixos el sacerdot beneficiari de la catedral Sebastià Sans i el científic Cristòfol Vilella.

El que ve a continuació és un resum, traduït al català i actualitzat lingüísticament de la descripció de sa Pobla. Malauradament s'ha perdut el plànol que aixecà:

Abans d'arribar a sa Pobla, pel camí de Palma, hi ha un petit tancat, amb el nom de Calvari, que va ésser cementiri durant els últims contagis, que la perjudicaren molt. S'entra pel carrer dit del Mig, dret, que té 605 passes, i al segon creuer cap a l'esquerra hi ha l'església parroquial.

Amb tan vistosa simetria com a Petra, formen angle recte tots els seus carrers, que són tretze, llargs, de part a part, dibuixant un quadrilàter, excepte una petita desviació a la part meridional, on està perfectament poblada. No passa així a la part nord, on falten moltes cases, que en total sumen 609. Els carrers són molt amples i la plaça molt espaiosa.

Hi havia, l'any 1784, a l'extrem oriental del carrer que deim de Son Serra, un aparell format per dos cilindres estriats, semblant a un tòrcul d'imprimir làmines, per on un home introduïa els manats del cànem, i succeï que, per descuit, va agafar la mà a un i la hi va destrossar. La movia un cavall com si fos un molí, i li donaven aquest nom. Va ésser presentada i aprovada per la Societat Econòmica i duita després a aquesta vila, com la més abundant amb gran diferència, de cànem i lli, però avui està inutilitzada perquè no rompia per igual la fibra, i resultar més difícil d'espadar.

Té el recinte d'aquesta població deu molins de vent, i cap d'aigua. Es proveeix d'aigua de pous, que diuen que és bona. No té fonts, i amb sínies reguen dos horts prop de la vila, i alguns altres. No té llocs sufraganis ni convents. Sols l'oratori de Santa Margalida, a 2000 passes al nord, a la falda de les muntanyes. Va ésser la primitiva església parroquial abans de l'any 1300. Es manté amb molta devoció. S'hi celebra missa els dies de precepte.

Altra església edificaven a la balsa que diuen de Sant Vicent Ferrer, on el sant predicà, i que era districte de sa Pobla, i que insensiblement o per accident, s'ignora, va quedar del domini de la vila de Muro.

Fragment del mapa del Cardenal Despuig

3.10.4.- El mapa del Cardenal Despuig

La figura del Cardenal Despuig és de gran importància a la nostra història perquè ens ha deixat un llegat cabdal, el seu mapa de Mallorca:

Fet el 1785 pel geògraf i prevere Julià Ballester Mas, per encàrrec del cardenal Despuig. L'escala utilitzada aproximadament és a 1:73.000, i destaca per la seva precisió, en relació als mapes anteriors i contemporanis i per la descripció detallada de les característiques més importants del territori mallorquí: límits municipals, nuclis de població, camins, torrents, ponts, conreus, etc. Emmarcat per trenta-sis vinyetes que representen els municipis existents aleshores, amb dades sobre la seva història, població i economia.

El darrer personatge important del segle XVIII (a cavall entre el XVIII i el XIX) va ser:

Vinyeta del mapa del Cardenal Despuig

3.10.5.- El metge Cabanellas

Miquel Josep Cabanellas i Cladera, va néixer a sa Pobla, el 1760, d'una família pagesa. Va anar a l'escola del mestre Pere Josep Serra amb el seu cosí, que amb el temps seria el seu protector Cristòfol Cladera. Als onze anys va ingressar al convent dels Caputxins de Palma de novici, renunciant, al cap d'onze mesos a la vida religiosa.

Més tard, va estudiar Humanitats i Filosofia a la Universitat de Palma, i es graduà de Batxiller. Als vint-i-un anys va ingressar al Real Colegio de Medicina y Cirugía de Cadis, on va aprendre, durant cinc anys: geometria, física experimental, química, botànica, àlgebra, cirurgia i medicina.

El 1785, embarca amb la fragata La Ventura, com a cirurgià cap a Perú. Allà exercí la medicina durant tres anys com a metge militar, destinat al presidi del Callao i es va especialitzar en epidemiologia, en ocasió d'una proliferació de "febres pútrides"

Retornat a Mallorca, es doctora en Medicina a la Universitat, el 1791. Destinat a Cartagena, on es casà

amb Ana Rodón, atén diverses epidèmies que afectaren a la tripulació de diferents vaixells, arribant a adquirir ell mateix el contagi. Va actuar també com a metge de l'exèrcit espanyol al Rosselló el 1794, durant la guerra amb la República Francesa. D'aquesta època és la seva primera obra: "Memoria sobre el uso del opio en algunas especies de calenturas lentas nerviosas".

El 1795, acabada la guerra, torna a Cadis, on es doctora en cirurgia mèdica, i el 1798 torna com a metge a Cartagena. D'aleshores ençà només feia visites molt esporàdiques a Mallorca i a sa Pobla.

El juny de 1800 es declara una terrible epidèmia de febre groga a Cadis i Sevilla, portada per un vaixell que venia d'Amèrica, que va provocar una gran mortaldat entre la població. Allà és comissionat Cabanellas per combatre-la. Va descriure aquest mal a "*Ciencia de la vida o discurso fisiológico sobre la doctrina browiana, en que se exponen clara, concisa y sencillamente, las causas que promovieron, sostienen y deben concluir nuestra existencia*".

En aquella època, es dividien els metges en dos grans bàndols: els contagionistes, que pensaven que les pestes es transmetien de malalt a sa, directament o a través de les robes, tassons, etc. Els infeccionistes, contràriament, pensaven que les malalties es propagaven per l'atmosfera, i que atacaven directament les persones. Cabanellas figurava entre els primers, i recomanaven esterilitzar les robes i aixovar dels malalts, mitjançant fumigacions de gasos minerals a base de sofre i nitrats.

Va aplicar aquest procediment a Sevilla, aconseguint un gran èxit, que li va valer el favor de don Manuel Godoy, ministre de Carles IV, qui el nomenà Inspector General de Epidemias, Contagios y Lazaretos de Múrcia i València, amb una pensió vitalícia de 24.000 reals anuals.

Amb la Guerra del Francès, Cabanellas perd el favor reial; és expulsat de l'Acadèmia de Sevilla i perd tots els càrrecs i prebendes. Va realitzar diferents actuacions durant la guerra, com la campanya de vacunació de València, que deixà publicada a "*Memoria sobre la vacuna, impresa para instrucción de los padres de familia de los reinos de Valencia y Murcia*". Durant aquest període, la mala situació econòmica el va obligar a vendre les seves possessions de sa Pobla, com a hereu de la família "Veret".

Acabada la guerra, va recuperar els càrrecs i reconeixements que tenia, i va continuar com a metge a Madrid, fins la seva mort, el 1830.

La seva obra destaca com a precursor de l'higienisme, conscient que una de les bases de la salut era la higiene pública i l'educació dels ciutadans, si bé encara a la seva època no hi havia les bases per un tractament científic de les epidèmies.

3.11.- El segle XIX

El segle XIX s'inicià amb uns anys de crisi econòmica que caracteritzaren una societat mallorquina estancada, encara, en models propis de l'Antic Règim. L'estructura de la propietat era l'eix de la vida econòmica i social dels mallorquins, de manera que qui la controlava tenia molt poder. A més, en una societat on més del 70 % de la població era analfabeta, els pocs que tenien accés a la cultura exercien un gran poder social. De fet, durant bona part del segle XIX la llei equiparava la cultura amb la propietat a l'hora de permetre la participació política. Aquest accés a la cultura tan sols estava en mans de les famílies benestants, de manera que la pertinença a una determinada família assegurava l'accés a una vida plena de privilegis. Sovint entre ells varen aparèixer els anomenats cacics, que eren persones que, sovint sense tenir cap càrrec oficial, eren reconegudes per la resta d'individus com a autoritats. Així, als pobles on l'estructura de la propietat no estava molt dividida i existien famílies terratinents amb una certa tradició, ens trobam estructures de poder controlades pels cacics.

En alguns pobles de l'illa bona part de les terres estaven en mans de nobles foravilers, però no fou aquest el cas de sa Pobla, on el 73% dels propietaris eren poblers.

Els inicis del segle XIX foren durs. L'obligació de pagar nous impostos sobre diversos productes del camp imposada pel govern de Godoy (1805) provocà nombroses protestes i aldarulls a l'illa. En alguns pobles, entre ells sa Pobla i Muro, els pagesos cremaren les cases dels recaptadors d'impostos. Aquestes lluites provocaren un procés de repressió que va concloure amb alguns empresonaments. A tot això s'afegiren les conseqüències d'una guerra que l'Estat espanyol va mantenir amb França entre 1808 i 1814, coneguda com la Guerra del Francès. Tot i que Mallorca no participà directament en la guerra, si que ho féu indirectament primer a través de donatius - joies i diners-, i després amb el pagament de taxes destinades a mantenir el front bèl·lic i amb l'allistament dels homes d'entre 16 i 40 anys. A més, per la seva condició insular, Mallorca es convertí en una important base de refugiats que fugien de la guerra. Curiosament, entre aquests refugiats hi hagué comerciants, industrials i menestrals que contribuïren a mantenir l'activitat econòmica. Mentrestant, però, tot un seguit de collites deficitàries de cereals i la decadència de la producció oliverera contribuïren a agreujar encara més la situació econòmica dels mallorquins, sobretot dels jornalers i dels petits propietaris. En aquest context, cal destacar la tasca duta a terme per la Societat d'Amics del País -SEMAP- que impulsà la renovació dels sectors tradicionals de l'economia de les Balears.

3.11.1.- La modernització de l'agricultura

A partir de la segona meitat del s.XIX, el camp mallorquí va patir una sèrie de canvis relacionats amb el procés de consolidació del capitalisme. Els conreus tradicionals que havien estat la base del sistema econòmic durant un bon grapat d'anys (cereals, olivera...), es substituïren progressivament per altres més rentables (patates, vinya, ametlles...). La rendibilitat d'aquests cultius es basava en la possibilitat de vendre'ls en els mercats exteriors i entrar així dins una important roda comercial.

Tot això va anar acompanyat de canvis en l'estructura de la propietat. Al darrer terç del s.XIX es continuaren fragmentant les grans propietats senyorials i molts jornalers, davant l'oferta de terres, s'arriscaren a comprar petites parcel·les que s'encarregarien d'explotar amb els nous cultius esmentats. En el cas de sa Pobla, aquesta parcel·lació provocà l'increment de petits marjalers, que es varen convertir en petits propietaris de terres molt productives.

També cal assenyalar la importància que va tenir per a l'agricultura mallorquina l'expansió d'una plaga de fil·loxera per terres franceses, que destruï bona part de la collita de raïm del país veí. Això provocà un important augment de la demanda de vins mallorquins, conrats sobretot als municipis del pla i del raiguer. L'exportació d'aquests vins, que es perllongà durant gairebé dues dècades, afavorí la inversió en altres pobles, ja que el conreu de la vinya es preveia rentable.

A sa Pobla el cultiu de la vinya passà de 83 ha el 1818, a 142 ha el 1860, i 184 ha el 1875. Els cellers més importants eren el de ca l'amo en Jaume Socies, Can Mel, Can Melcior, Can Cotà, Can Llaveta, Can Marron, Son Marc, Ca na Cladera, Ca don Xim, can Verdàl, Can Borrer, Son Tut, Cas Sord Planes, Cal Senyor Soler, Can Jordiò, Can Bernat Majoral, Son Ponç, Ca na Rafela, Can Toni Mussol, es Metge Verdera, Son Cladera, Maçana i Talapi.

Però aquest període d'or de la vinya mallorquina s'acabà quan la fil·loxera arribà a l'illa. Aquesta malaltia arribà a sa Pobla el 1891 i es va perdre la major part de la collita. A partir d'aleshores, els antics propietaris de vinyes hagueren de canviar els seus cultius per tal de poder subsistir. Molts s'iniciaren en el conreu de l'ametller, ja que el seu producte es venia bé als mercats europeus. La dessecació del Prat de Sant Jordi i de s'Albufera, provocaren un important augment de les terres de reguiu.

A mitjans del s.XIX a sa Pobla es produïa sobretot blat, cànem i mongetes. El 1860, el conradís de secà suposava el 73'66% de la superfície conrada i es repartia en camps de cereals i llegums, figueres,

oliveres, vinya, ametllers i garrovers. Els cultius de reguiu suposaven tan sols el 26'34 % de la producció, que s'incrementà a partir de la dessecació de s'Albufera.

El 1872 la petita propietat ja era molt important, i algunes possessions s'havien establert totalment, sobretot a la zona de Sa Marjal, com Son Fornari, Son Amer, Son March, Son Vivot i ets Ullalets.

Propietaris de les principals possessions de sa Pobla en el s.XIX

POSSESSIÓ	PROPIETARI	HECTÀREES
Talapi	hereus de Pere Gual	326
Son Cladera	Joan Baptista Socies	286
Son Ferragut	Joan Vanrell	239
Crestatx	Felip Vilallonga	140
Gaieta Gran	Francesc Serra de Gaieta	129
Son Marc	Marquès de la Bastida	111
Son Amer	Antoni Massanet	101
Son Barba	Joan Serra i Serra	71
Gaieta Petit	Jaume Pons Torrens	64
Son Tut	Marià Fornès	40

Arxiduc Lluís Salvador: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge, Mallorca (part general)*, volum III, Promomallorca edicions, Palma, en vies de publicació, p.45

El valor de les possessions variava segons els tipus de cultius, la situació de la finca, la distància del poble i de la carretera, entre d'altres factors.

Valor -en reals- de les finques de sa Pobla a finals del s.XIX

CULTIUS	VALOR EN REALS D'UNA HECTÀREA
Finques plantades d'oliveres	33.000
Finques plantades d'ametlles i figueres	35.500
Finques plantades de garrovers	7.300
Vinyes	20.500
Finques destinades al conreu de cereals i llegums	64.500
Terres de regadiu	58.000
Finques cobertes d'alzines, pins, arbusts resinosos, brucs i altres mates	15.600

Arxiduc Lluís Salvador: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge, Mallorca (part general)*, volum III, Promomallorca edicions, Palma, en vies de publicació, pp. 48-54

A finals de segle, es va produir una important transformació en el sistema de cultiu, ja que les tècniques tradicionals varen ésser desplaçades per d'altres de més noves d'acord amb els nous cultius. De fet, aquesta renovació féu que a sa Pobla s'obriessin indústries relacionades amb la transformació de productes agrícoles: molins de vent, cellers, farineres,

etc. De fet, *la Guía de las Baleares* de Pere d'Alcàntara Peña (1891) esmenta les següents indústries: tres fàbriques de farina, vuit establiments de venda de farines a l'engròs i cinc cellers.

A finals de segle, sa Pobla es va veure beneficiada per la introducció d'un nou sistema de transport que canvià la vida a molts poblers i que, sens dubte, contribuï a la modernització de la vila: el ferrocarril.

3.11.2.- L'arribada del ferrocarril a sa Pobla

El ferrocarril ha estat un mitjà de transport molt important per a la història de la humanitat. La seva invenció va permetre transportar de manera relativament ràpida, tant mercaderies com persones. És per això, que la seva divulgació ha estat ràpida i tot i haver tengut moments de crisi, encara avui continua essent un mitjà de transport a tenir present.

Sa camiona, sa Pobla - Palma. Foto arxiu: Joan Llabrés

El primer ferrocarril construït dins l'Estat espanyol fou curiosament a una colònia, a Cuba, el 1837. Es tractava d'una línia que enllaçava l'Havana i Güines.

Pel que fa al territori peninsular, la primera línia construïda fou la de Barcelona-Mataró, el 1848. En canvi, a Mallorca aleshores encara continuàvem centrats en la construcció d'una xarxa de carreteres i camins que fos funcional, per la qual cosa el ferrocarril arribà amb retard respecte de la resta de l'Estat.

Carruatges existents a sa Pobla el 1870

Tipus de carruatges	Número de carruatges
D'un cavall	160
De dos cavalls	132
De tres cavalls	-
De quatre cavalls	-
Total	292

Arxiduc Lluís Salvador: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge, Mallorca (part general)*, volum III, Promomallorca edicions, Palma, en vies de publicació, p. 732.

Fins a l'arribada del ferrocarril, el transport de passatgers es feia a través de diligències que havien

de recórrer els feixucs camins de l'illa. És per això, que l'aparició del tren prest suposà la supressió de les diligències, ja que aquest era més ràpid, més barat, més còmode i se'n podia disposar amb major freqüència.

[Les diligències] són carruatges de transport, miserables i bruts, de quatre rodes, enganxats a dos, tres, de vegades a cinc cavalls, que faciliten el trànsit de passatgers, i al mateix temps també del correu, entre les poblacions principals i Palma. Dins aquests furgons estrets, proveïts de finestrans i pintats de groc per defora, hi seu de vegades una dotzena llarga de persones: pagesos, dones de poble, soldats que tornen a ca seva, capellans amb el seu llarg sombrero, tots mesclats de forma pintoresca. (...) Els senyors més rics no usen les diligències; viatgen sempre en cotxe propi; els pobres fan servir en general carros o carretons, que s'ocupen del transport de passatgers de la classe baixa.

Vet aquí les diligències i carretons, que cobreixen el transport diari de passatgers entre localitats veïnes: de Palma a Sóller i tornada 2 diligències, que acullen 3 persones en la berlina i 8 a l'interior, preu dels primers seients 6 reals, dels altres 5; de Palma a Manacor 2 diligències, una per a 10 persones, l'altra per a 12, preu del seient 8 reals; de Palma a Felanitx 2 diligències per a 10 persones cada una, preu dels seients 7 reals; de Palma a Andratx 2 diligències per a 10 persones cada una i 1 carretó per a 7 persones, preu dels seients 4 reals, en el carretó 3; de Palma a Inca (abans d'haver-hi el tren, 2 diligències) ara 1 carretó per a 7 persones, preu dels seients 3 reals; de Palma a Valldemossa una mala diligència i un carretó, cada un per a 6 persones, preu dels seients 1'50 reals; de Palma a Lluçmajor 4 carretons per a 7 persones cada un, preu dels seients 2'50 reals; de Palma a Esporles 1 carretó per a 6 persones, preu dels seients 2 reals. També hi ha un carro de transport de Palma a Binissalem, un d'Inca a Pollença i alguns més per unir altres pobles importants amb els esmentats i amb Palma. Cal remarcar que en les diligències d'Andratx, si hom vol baixar quan va costa amunt, paga 4 reals, però si vol romandre assegut paga 5 reals.

Arxiduc Lluís Salvador: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Mallorca (part general), volum III, Promomallorca edicions, Palma, en vies de publicació, p. 736.

A sa Pobla el servei públic de transport, al marge de les diligències, començà l'any 1914 amb un automòbil que feia el trajecte de Santa Margalida, Muro, sa Pobla, Inca i Palma. Menció especial mereix el fet que, cap a l'any vint, Joaquim Gual de Torrella habilità un automòbil per a transportar els treballadors de s'Albufera cada matí i cada capvespre.

El 1924, mestre Bernat Aguiló començà a cobrir el trajecte sa Pobla-Inca els dijous, i sa Pobla-Palma els dissabtes, amb una camiona. Aquests sistemes de

transport subsistiren fins l'arribada de la xarxa de ferrocarril, ja que aquest establí una competència difícil de mantenir.

Curiosament fou un belga, Paul Bovy, qui introduí la idea de construir una xarxa de ferrocarril a l'illa. L'any 1856, Bovy va elaborar un projecte de línia entre Palma-Inca. Paralel·lament, els germans Gispert dissenyaren un projecte de ferrocarril que hauria de passar per Bunyola i arribar fins a Inca, però la difícil situació econòmica del moment provocà que cap d'aquests dos projectes es dugués a terme.

El primer projecte que arribà a bon port va tenir com a director a l'enginyer de camins, canals i ports, Eusebi Estada Sureda (Palma, 1843-1917). Aquest enginyer el 1871 publicà un estudi (*Estudios sobre la posibilidad económica de establecer un camino de hierro de Palma a Inca*), que defensava l'èxit econòmic de construir una línia de ferrocarril entre Palma i Inca, amb recursos exclusivament illencs. Eusebi Estada introduí algunes modificacions al projecte dels germans Gispert.

Un fet que condicionà notablement la història del ferrocarril a Mallorca fou l'ús de vies amb una amplària que no es trobava a cap altre ferrocarril de l'Estat.

El 9 de juny de 1872, es creà la Companyia del Ferrocarril de Mallorca, que s'encarregà de construir i d'explotar la línia Palma-Inca. Les obres d'aquest trajecte començaren el gener de 1873 i poc més de dos anys després (el 24 de març de 1875) s'inaugurà al públic. Aleshores es començaren a estudiar projectes per ampliar la línia a nuclis com sa Pobla, Sineu, Manacor i Felanitx. De fet, aquesta companyia havia nascut amb l'objectiu d'arribar a llarg termini a tota l'illa.

Com a complement de la línia Palma-Inca es va construir un ramal que comunicaria el port de Palma amb l'estació (1877). La funció d'aquest ramal fou exclusivament econòmica, ja que tan sols es va usar per transportar càrregues que desembarcaven al port. Així, el ferrocarril fou la resposta dels comerciants i industrials mallorquins a la necessitat de trobar un mitjà de transport que pogués transportar el més aviat possible les mercaderies cap al Port de Palma i fer més àgil el comerç.

El 22 de març de 1876 es constituí la Companyia dels Ferrocarrils del Centre i Sud-est, amb la finalitat d'explotar les línies Inca-Manacor i Inca-sa Pobla. Però tan sols un mes més tard, aquesta companyia es fusionà amb la Companyia del Ferrocarril de Mallorca. L'octubre del mateix any començaren els estudis per construir el ramal de sa Pobla. En el moment de construir la línia, es decidí per motius econòmics que no passaria per Muro, de manera que es va haver d'habilitar una enllaç per carretera.

L'assentament de la línia començà el mes d'abril de 1878. Sa Pobla aleshores tenia 4.861 habitants que no s'imaginaven els canvis que introduïria l'arribada del ferrocarril.

El 24 d'octubre de 1878, a les deu del matí, arribà el primer tren a sa Pobla, davant una gran expectació dels poblers. Els carrers del poble s'adornaren amb motiu d'aquest esdeveniment. Fins i tot es col·locaren dos arcs triomfals amb les inscripcions: "La villa de La Puebla da la bienvenida a los que hoy le honran con su visita", i "El Ayuntamiento felicita a la junta de la Sociedad de Ferrocarriles de Mallorca". D'aquesta manera, després d'un llarg dia de festa i celebracions, sa Pobla quedà unida amb Palma pel nou mitjà de transport.

Per a controlar el trànsit cap a cada destinació es va construir l'estació de Son Bordils, en el punt de connexió entre les línies de Manacor i de sa Pobla (d'aquí ve el nom popular de s'Empalme). En el camí cap a sa Pobla, el tren s'aturava en tres estacions: Llubí, Muro i sa Pobla. Els edificis de viatgers eren senzills i petits; tot i això, però, el de sa Pobla era el més gran. Tenia 144 m², d'una sola planta, amb un magatzem per a les mercaderies de 110 m².

Sabem que el 1929 es va projectar la construcció d'un nou edifici, semblant al que s'havia construït a Sineu, però no s'arribà a fer. El que sí s'engrandí fou el magatzem, que prest tornà petit per a totes les mercaderies que sortien de sa Pobla. Per això, el 1906 es va allargar el moll i el 1941 es va cobrir una part amb una gran porxada de 464 m².

L'arribada del ferrocarril a sa Pobla canvià notablement la vida dels poblers, ja que a la facilitat per traslladar-se a altres pobles es va afegir la possibilitat d'augmentar el transport de mercaderies. Això fou important sobretot per la producció de la patata, que a través del ferrocarril arribava de manera més ràpida al port de Palma, des d'on es traslladaria als mercats internacionals, sobretot l'anglès.

Descripció de sa Pobla a finals del s.XIX

Su término municipal, que tiene la extensión de 5,399 hectáreas equivalentes á 7.601 cuarteradas, produce cereales, viñas, frutales y en particular cáñamo, lino, habichuelas, calabazas y otras hortalizas, por ser de regadío mucha porción del mismo. Son notables las tierras llamadas marjales, conquistadas á la albufera vecina, por lo feraces y por la abundancia y buena calidad de sus productos. Cria también mucho ganado de cerda. Es estación del ferro-carril de Mallorca y su población tiene calles rectas y regulares. Su vecindario es de 5,680 habitantes.

Peña, P. d'A: *Guía Manual de las Islas Baleares*, 1891. Librería de J.Tous, edició facsímil, Edicions Cort, Palma de Mallorca, 2000.

La comunicació entre l'estació de sa Pobla i els pobles del voltant on no arribava el ferrocarril es va continuar fent a través de les diligències.

Teniendo el ferro-carril de Mallorca servicio combinado con la villa de Pollensa es del caso tambien el ocuparnos de esta villa cuyos billetes despacha la Estación de Palma. Las diligencias para Pollensa salen de La Puebla á la llegada de los trenes de la tarde.

El camino entre ambas villas es llano al principio y pasa por frente el cementerio que hemos indicado antes, cruza el torrente llamado de San Miguel, y despues la carretera de Inca á Alcudia y al pasar por cerca los predios Son Cladera y Crestax, empieza á ser montañoso aunque de pendientes regulares. Continúa por entre los primeros estribos de la cordillera y despues de atravesar valles amenos y dilatados, llega con 45 kilómetros de buena carretera á la villa de Pollensa. [sic]

Peña, P. d'A: *Guía de las Baleares*, Llibreria de J.Tous editor, 1891, edició facsímil, Edicions Cort, Palma de Mallorca, 2000, pp. 300-301.

La feina duta a terme durant la segona meitat del segle XIX va tenir els seus fruits, de manera que el 1921, Mallorca tenia 212 km de via fèrria construïts, la qual cosa suposava una important millora en les comunicacions. Cal assenyalar, però, que no es varen dur a terme molts dels projectes que havien d'unir gairebé tots els pobles. Tot i això, destaca la construcció de la línia Palma-Sóller, que travessava la serra d'Alfàbia a través d'un túnel que fou molt costós, tant econòmicament com per la dificultat de la seva construcció. Aquesta xarxa va donar lloc a la Companyia del Ferrocarril de Sóller.

Acabada la Guerra Civil, el 1938, l'exèrcit, amb l'ús de presos com a mà d'obra, començà la feina d'esplanació del terreny per perllongar el ramal de sa Pobla fins a Alcúdia, que també tendria un ramal fins a la base d'hidroavions del Port de Pollença. Però aquest també fou un projecte que mai es va dur a terme. De fet, la xarxa de ferrocarril ja no creixeria, sinó que a poc a poc s'aniria enfonsant en una crisi que dugué al tancament d'algunes línies.

Inauguració dels ramals de ferrocarril construïts a Mallorca

Any d'inauguració	Línia	Km de línia
1875	Palma-Inca	28'6
1877	Palma-Port	3'4
1878	Inca-Sineu	13'9
1878	Son Bordils-sa Pobla	13'1
1879	Sineu-Manacor	21'3
1881	Alaró-Consell	3'4
1897	Sta.Maria-Felanitx	42'8
1912	Palma-Sóller	27'2

1913	Sóller-Port de Sóller	4'9
1916	Palma-Llucmajor	30'8
1917	Llucmajor-Santanyí	30'7
1921	Manacor-Artà	30'3
1931	Doble via Palma-Inca	28'6
1931	Tunel al Port	2'1

Inicialment, les diligències i els carros que transportaven mercaderies foren l'única competència a vèncer per part del ferrocarril. Així s'explica que en molts casos les companyies de ferrocarril no cercassin el camí més curt sinó el de més fàcil construcció, sempre considerant que s'havia d'arribar al major nombre de pobles possibles. Aquest fet, que inicialment no es va tenir en compte, amb el temps es convertí en un important entrebanc. La divulgació del cotxe particular i la motocicleta com a mitjans de transports i la construcció de ràpids i potents camions, varen permetre estalviar temps i esforços.

A més, la particular evolució econòmica de l'illa a partir dels anys seixanta canvià completament les prioritats en el sector de les comunicacions. Si en el s.XIX havia estat prioritari unir els nuclis de població de l'interior, els darrers anys del franquisme l'interès es desplaçà a la costa. Aleshores, el transport en ferrocarril es mostrà ineficaz, ja que nuclis turístics de primer ordre com per exemple la costa de Calvià o Cala Millor, no disposaven d'aquest mitjà de transport.

Tot plegat afavorí la desaparició de moltes línies, de manera que en els anys vuitanta tan sols quedaven en funcionament la línia Palma-Inca i la línia Palma-Sóller.

Evolució del número de passatgers a la xarxa de ferrocarril de Mallorca

Any	Número de passatgers
1875	361.197
1904	478.575
1921	1.020.765
1924	880.508
1929	805.517
1934	935.275
1936	1.100.172
1939	1.570.762
1941	2.035.391
1942	2.025.157
1944	1.813.082
1949	1.158.493
1952	971.795

El 28 de febrer de 1981, el ramal Inca-sa Pobla va estar en marxa per darrera vegada, ja que s'aprofitaren les obres de millora i canvis en la línia per fer desaparèixer aquest segment. En el record de molts poblers queden homes com Miquel Mercadal, Mateu Sureda, Gabriel Sureda, mestre Pep de s'Escola, en Rafel *Paxut de Na Papa*, en Toni Rua de *Na Figuera*, en Miquel *Curro* o en Miquel Payeras, tots ells treballadors de l'estació poblera.

Els darrers anys, però, hem vist com es recuperaven antics ramals com el de sa Pobla i actualment es troben en vies d'estudi les línies fins a Alcúdia, Artà, Felanitx, l'aeroport de Palma i la universitat.

ACTIVITATS

- Dibuixa una diligència seguint la descripció de l'Arxiduc Lluís Salvador.
- Estableix comparacions entre el ferrocarril i les diligències –avantatges i inconvenients de cada un-.
- Defineix el terme "cacic" i cerca alguns sinònims. Fes una petita investigació per saber si al teu poble n'hi havia algun.
- En ocasió de la inauguració del ferrocarril de sa Pobla, es varen elaborar algunes gloses:

*24 de febrer
Quin dia tan senyalat!
Serà aquest per tot Ciutat
I part forana també.*

*Dia de goig i alegria
Per Mallorca en general
Avui s'estrena sa via
Des carril, ho dic formal.*

*A Palma el beneiran
A les nou del dematí*

*Totd'una ha de partir
Sens parar-se en el camí
I en esser a Inca a la fi
Un gran Te Deum cantaran.*

*De tres màquines que hi ha
"Mallorca" és sa primera
Que el camí estrenarà
I llavors vindrà darrera
O més tard o l'endemà
"Palma" o "Inca" així s'espera.*

Ses dues locomotores
Que a Palma quedaran
Adornades de corones
De roses i murta estan.
Riques, pobres i senyores
Per veureu hi correran.
És segur que hi aniran
Tota classe de persones.

A 25 de febrer
serà pública sa via,
D'aquí envant qualsevol di
Pot venir si li cau bé,
Menestral o cavaller
O encara que pobre sia
Puix a pagar i fer via
Qualcar, córrer i estar bé.

De Palma a Inca han posat
En 1ª set reals
Que si hem de parlar formals
És un preu ben arreglat.

En 2^a hi ha senyat
4'7 cèntims d'escut.
És un preu que no és menut
Però tampoc és sobrat.

Si d'Inca a Palma heu d'anar
Amb diligència és enfora
I es carril hi anirà
I lo que hi emprarà
Solament no arriba a una hora.

a) Imagina que participes en una publicació local i has viscut l'arribada del primer ferrocarril a sa Pobla. Escribeu a manera d'article periodístic tot el que ha passat. Com a punt de referència pots utilitzar la glosa.

b) Amb la perspectiva del temps que ha passat, explica quina importància va tenir el ferrocarril per un poble d'interior com sa Pobla.

c) Imagina que vius en el s.XIX, tens un càrrec polític important en el teu poble i has de decidir la conveniència, o no, de fer-hi arribar el ferrocarril. Completa el quadre següent:

Arguments a favor	Arguments en contra

- Llegeix el text i contesta les següents preguntes:

(...) Nada más natural que pensar en la conveniencia de prolongar el camino de hierro hasta Alcúdia, poniendo en rápida comunicación de este modo las dos bahías principales de Mallorca. Indudablemente esta prolongación está indicada por la naturaleza misma de las cosas, de la misma manera que está también, el establecimiento de una vía férrea que partiendo de Inca y pasando por Sineu, uno de los pueblos más comerciales de Mallorca, terminara en Manacor. Estas dos líneas serían en lo sucesivo las arterias principales a las cuales concurrirían otras secundarias, destinadas a relacionar unos con otros todos los pueblos de alguna importancia, por un medio de transporte poderoso, rápido y económico [sic].

Estada, E: Estudios sobre la posibilidad económica de establecer un camino de hierro de Palma a Inca, Imp. de Pedro José Gelabert, Palma, pp. 70-71

a) De quin ramal ferroviari ens parla aquest text?

b) Explica breument qui fou Eusebi Estada i quina relació va tenir amb la xarxa ferroviària de Mallorca

c) Com justifica Eusebi Estada la construcció de la línia fins a Sineu?

- Comenta el quadre de l'evolució dels passatgers. Fixa't que els anys trenta enregistrà un important augment de passatgers i a partir de 1942 s'enfonsà, perquè?

- Assenyala al mapa següent la xarxa de ferrocarril existent a Mallorca a principis del segle XX. Completa el mapa amb una llegenda que inclogui els anys d'inauguració dels ramals.

- El ferrocarril arriba amb retard a Mallorca respecte la resta de l'Estat, per què?

3.11.3.- La indústria i la manufactura

Durant el s.XIX, la indústria mallorquina es basava en el treball a petites fàbriques manufactureres, especialment dins el sector tèxtil. Aquestes fàbriques tenien pocs obrers i el seu treball encara es podia qualificar com a artesanal. A partir de 1870, es va notar un petit augment de les exportacions cap a les colònies americanes -especialment a Cuba i Puerto Rico-. Es tractava sobretot de teixits i sabates, que conegueren una important prosperitat durant uns anys. Aquest fet contribuï a l'expansió del sector industrial mallorquí cap a finals de segle.

Indústria fabril a Mallorca, circa 1875

Sector	Tallers	Obrers	% total
Alimentari	1.247	3.973	28'7
Mòlts	1.113	3.528	
Destil·lats	25	60	
Conserves	6	90	
Compostos	103	295	
Tèxtils	382	2.390	17'2
Cordelleria	18	220	
Construcció	37	110	
Metal·lúrgiques	295	1.073	7'7
Químiques	100	321	
Paper i Arts Graf.	13	123	
Ceràmica, vidre	112	680	
Fusta	415	1.511	10'9
Cuiro/Adobats	277	3.200	23'1
Altres	69	244	
	2.965	13.845	87'6

Manera, C: "Industrialització sense revolució industrial. Mallorca 1780-1880", a *Estudis d'Història Econòmica*, 1990.1, p.25.

Però aquest període d'expansió s'acabà amb la independència de les colònies, que suposà la desaparició d'aquests apreciats mercats. A més, en aquesta pèrdua es va afegir la competència comercial dels Estats Units. La conseqüència més palpable fou l'emigració de molts mallorquins que ho havien perdut tot, ja que el camp, immers també en una crisi, no fou la solució.

L'emigració va tenir dues etapes. Cap el 1889, una crisi agrícola provocà les primeres fugides. Els pagesos no podien afrontar els impostos, ni les càrregues imposades pels grans propietaris. Per això, l'arribada a l'illa d'alguns contractistes de mà d'obra per a l'Argentina i Xile encetà les esperances de molts mallorquins que veieren la possibilitat de fugir de la ruïna.

Una segona etapa (1890-1895) va venir determinada per la crisi del conreu de la vinya i de la indústria tèxtil i del calçat. En aquest moment les emigracions es dirigiren sobretot a Algèria.

Es calcula que les illes varen perdre com a conseqüència de l'emigració una mitjana anual de 2.177 persones, és a dir, un 7% de la població.

Malgrat la importància de les emigracions, és en aquesta etapa, entre els anys 1875 i 1930, que es consolidà el procés d'industrialització de Mallorca, basat en sectors com el calçat, l'alimentació, la fusta, i el tèxtil, entre d'altres. Això provocà el deteriorament del camp i la introducció de nous costums i maneres de viure d'acord amb la progressiva importància que va guanyant la ciutat.

A Mallorca el sector tèxtil era important a Palma, Sóller i Esporles. Tot i que a principis del s.XIX ja existien algunes empreses que actuaven com a

societats de crèdit -Casa Canut, Martínez i Planas...-, no fou fins a finals de segle quan sorgiren les primeres societats bancàries (Crèdit Balear -1872-, el Cambio Mallorquín -1876-, i la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears -1882-). Però no fou fins el 1922 quan es creà el Banc de sa Pobla, fundat per Ignasi Planes Serra, Joan Planes Serra, Pere Serra Simó, Jaume Reinés Crespí, i Pere Ignasi Crespí Socies. Funcionà com a banc agrícola fins al 1945, en què fou venut al Banc Espanyol de Crèdit.

El comerç exterior es caracteritzava per l'exportació de productes agrícoles i industrials i la importació de primeres matèries per a la indústria.

Ja des dels inicis de la industrialització, la dona va prendre un paper molt important, sobretot en el treball manufacturat. El treball de la dona sovint es feia des de casa, de manera submergida i fora de la llei, formant part d'un procés productiu que fins ben entrat el s.XX combinà la producció manufacturera amb la industrial. Les dones es dedicaven a treballs tradicionalment femenins (tèxtil, indústries agroalimentàries, brodats, bosses de plata, calçat, etc).

Cal recordar el treball de les dones broadores, que es passaven hores i hores brodant i ensenyant a les més joves aquest treball. Aprendre a brodar fou durant molts anys una tasca obligatòria per a les jovenetes, ja que formava part de la formació que havien de rebre per desenvolupar el paper de mares de família que els havia atorgat la societat.

Població ocupada a Mallorca el 1887

	Homes	Dones	Total
Sector primari	52.281	27.558	79.839
Sector secundari	13.390	2.664	16.054
Sector terciari	10.659	4.962	15.621

Davant les injustícies en el món laboral, els treballadors es començaren a organitzar, conscients de la situació, a finals del s.XIX. L'aparició de la publicació *El Obrero*, el 1869, es considera com a punt de partida del moviment obrer a Mallorca, ja que esdevingué el portaveu dels obrers illencs. Aquesta publicació fou iniciativa d'un grup d'obers recolzats pels principals dirigents del Partit Republicà, que pretenien l'associació de treballadors al marge dels patrons.

Així, a finals de 1869, ja hi havia associacions de sabaters, fusters, paletes, teixidors i ferrers. El moviment obrer va anar creixent fins que durant el govern provisional del general Serrano el 1874 es prohibiren les associacions obreres.

Cap el 1881 es tornaren a impulsar aquestes associacions i es fundaren diverses cooperatives, societats de consum i de socors mutus. A més, el desenvolupament de l'agricultura a finals del s.XIX a sa Pobla va afavorir la creació d'una indústria dedicada a la transformació de productes agrícoles.

ACTIVITATS

- Compara la taula que fa referència a la indústria fabril a Mallorca el 1875 amb la taula següent i treu les teves pròpies conclusions sobre l'evolució de la indústria a l'illa.

Indústria fabril a Mallorca, 1799

Sector	%s / total
Tèxtil	42'82
Destil·lacions	22'77
Metal·lúrgia	22'75
Cuiro	3'46
Ceràmica, vidre	3'40
Fusta	2'21
Altres	2'59

Font: Manera, C: "Industrialització sense revolució industrial. Mallorca, 1780-1880, a *Estudis d'Història Econòmica*, 1990.1, p. 11.

- Assenyala en un mapa de Mallorca, utilitzant símbols que situaràs a la llegenda, les indústries existents a la part forana en el s.XIX. Coincideix amb la distribució actual?, hi trobes alguna relació?
- Amb informació que et proporcionin els teus avis o la gent gran que coneguis, intenta establir diferències i semblances entre la seva manera de viure i la que tens tu. Posa especial esment al que fa referència a la feina remunerada.

3.11.4.- Sa Pobla vista per l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria

Moltes de les coses que coneixem del segle XIX a les illes Balears, les devem a la inquietud científica i peculiaritat humana d'un home il·lustrat, d'origen estranger, que va passar part de la seva vida a Mallorca. Durant molts anys es va dedicar a recórrer les Illes, prenent notes sobre costums, tradicions, indumentària, eines i feines del camp, així com moltes dades estadístiques de població, economia, cultius, etc.

Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria

Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena (1847-1915), Arxiduc d'Àustria, era fill del rei Leopold II de Toscana. Des de molt jove s'interessà per les ciències naturals i l'antropologia. El 1867 visità per primera vegada a Mallorca, mogut pel seu interès científic. Durant tres mesos va recórrer Menorca, Eivissa i Formentera, on va començar a prendre notes sobre tot el que veia i li cridava l'atenció.

El 1871 tornà a Mallorca per a continuar les seves investigacions. Va adquirir la possessió de Miramar - Valldemossa-, i, més tard, gràcies a la seva gran fortuna, va comprar les finques S'Estaca, Son Ferrandell, Son Gallard, Son Gual, Son Marroig... fins a la quasi totalitat de la costa entre Deià i Valldemossa, el paisatge de la qual el tenia fascinat.

Combinava les seves estades a Mallorca amb viatges per tot el Mediterrani: França, Egipte, Itàlia...amb el seu

vapor "Nixe". Prest adquirí gran popularitat, a causa de la seva personalitat excèntrica i la seva integració en el món popular, arribant a esdevenir fins i tot un personatge llegendari. De fet, varen ésser famosos els seus romanços amb les joves pageses mallorquines.

Interessat per les llengües, ben aviat aprengué perfectament el català. Es va relacionar amb els intel·lectuals més destacats de l'època, mallorquins i catalans: Antoni Mª Alcover, Mateu Obrador, Miquel Costa i Llobera, Francisco Manuel de los Herreros, Santiago Rusinyol, Miguel de Unamuno, Jacint Verdaguer...

Va publicar nombroses obres sobre les illes Balears, en català i en alemany: *Els castells roquers de Mallorca*, *Portopí a la badia de Palma de Mallorca*, *Torres i talaies de Mallorca*, *Rondaies de Mallorca*, etc.

La seva obra magna, *Les Balears descrites per la paraula i el gravat*, originàriament en alemany, és un recull exhaustiu de tot quant trobava digne d'interès, en tots els aspectes, durant els seus llargs recorreguts de viatger infatigable: informació estadística sobre població, educació, sanitat, comerç, agricultura, llegendes, tradicions, eines, treballs, manufactures, vestimentes, costums, etc. Acompanyen el text diversos gravats i il·lustracions molt interessants.

L'arxiduc definí aquesta obra com "un simple recull d'anotacions, tal i com les vaig escriure, l'estiu i la tardor de 1867, al mateix lloc, colcant a una mula, navegant per mar, a les pobres barraques dels pagesos o als palaus dels mallorquins rics".

Pel que fa a sa Pobla, l'arxiduc la va descriure de la següent manera:

Mitjançant un pont es travessa el torrent de Sant Miquel (venint d'Alcúdia, pel camí de Pollença) que l'estiu està sec; passat aquest punt, el camí està vorejat d'oliveres i d'espesses atzavares. Passant entre nombroses figueres s'arriba al carrer del cementiri, a sa Pobla. Aquest poble, encara que està situat al pla, pot distingir-se molt bé gràcies a l'altura de la seva església i als molins de vent que, aixecats sobre els bancals, l'envolten. Té 2.452 habitants. En tot el terme hi viuen 3.637 persones, unes 184 de les quals habiten a 36 cases aïllades entre els insalobres terrenys pantanosos.

Les 1.332 cases del poble són majoritàriament, petites i foscoses, com a tot el pla de Mallorca, i en part, tenen el portal redó. El carrer Ample i el carrer Major són els dos principals. Aquest darrer travessa tot el poble. Una plaçoleta, amb el nom de Plaça de la Constitució, tan habitual al país, mostra la Casa Consistorial, que és un poc més elegant.

Sa Pobla, els habitants de la qual es dediquen a la tasca dels marjals i conren també molt cànem, proporciona la major part dels treballadors per s'Albufera (es refereix a la New Land Company i els treballs de dessecació). Són gent robusta, adaptada al clima local, que treballen durant tot el dia, quasi nuus, als pantans, sense que es ressentixi la seva salut. L'eixugament dels pantans ha contribuït no poc, en tots els sentits, al benestar de la població. Cada any es celebra una fira, l'11 de novembre, que sol ésser molt concorreguda.

Es surt en direcció a Muro pel carrer del Fred, on hi ha la casa de can Ferragut, amb finestres d'arc i un hort molt gran.

Bastant allunyada de la carretera, s'hi troba la casa de la possessió de Talapi, que antigament fou una alqueria: Atanapi. S'arriba després al rocallós promontori, on hi creixen únicament arbusts, sobre el qual s'aixeca Muro, visible ja des de lluny.

La primera possessió que comprà l'Arxiduc a Mallorca i, al mateix temps, la més emblemàtica, degut a la seva tradició històrica, fou Miramar. Havia estat la seu del col·legi de llengües orientals que va fundar Ramon Llull, amb el suport de Jaume II, el 1276. Allà hi va haver també la primera impremta de Mallorca, de Bartomeu Caldentei i Nicolau Calafat, el 1485. L'Arxiduc va restaurar les cases i l'antiga capella de la Trinitat, seguint l'estil mallorquí, i hi va fixar la seva residència habitual en les seves llargues estades a Mallorca.

El dia 19 de gener de 1872, l'Arxiduc va partir de la porta de Sant Antoni de Ciutat -aleshores estava hostejat a la casa dels Comtes de Formiguera-, amb la

galera de Don Joan Palou de Comassema, acompanyat per aquest i Don Manuel de los Herreros, camí de Pollença. Allí s'instal·laren a la posada de Don Joan Palou de Comassema, per a assistir el dia següent, Sant Sebastià, als tradicionals balls de les Àguiles.

Una pluja torrencial i continuada va desbaratar els projectes de l'Arxiduc de visitar la vall d'en Marc, al camí de Pollença a Lluc. Aleshores, cansat de tanta inactivitat, va tenir la idea d'anar a sa Pobla, a demanar per comprar la finca Miramar, propietat de Don Joan Serra.

El mateix Arxiduc a *Lo que sé de Miramar*, ho contà d'aquesta manera:

Sense pèrdua de temps, llogàrem un carro i sortírem, amb pluja pertinaç, cap a sa Pobla, invertint dues hores en el trajecte.

Arribàrem al carrer Major, que semblava un torrent; no es veia una ànima. Finalment poguérem demanar a una dona, que guaitava per la porta, quina era la casa del senyor Serra.

- C'an Serra és aquella, a la dreta, amb un portal d'arc.

Prest hi fórem; cridàrem, i una joveneta d'uns dotze anys ens obrí.

-És aquí can Serra? -vaig demanar.

-Sí, el senyor Serra és mon pare; vaig a cridar-lo desseguida. Però, passin.

Passats uns instants, es presentà un home, d'una quarentena d'anys, d'aspecte amable:

-És vostè don Joan Serra? -li vaig demanar.

-Sí senyor -me respongué.

-Idò jo som un estranger que vaig recorreguent l'illa. M'han dit que tenia vostè una petita possessió a la costa de Tramuntana, dita Miramar, i que la voldria vendre.

-Sí senyor -va contestar- tenc totes les meves terres aquí, a sa Pobla, on visc, i aquella finca me resulta enfora.

-Bé, jo no vull regatejar; digui'm un sol preu, i que sigui raonable, li dic això anticipadament; perquè si és exagerat, no ens entendrem i no diré més que una paraula, si o no.

Va reflexionar un instant, i me donà una xifra que me va semblar acceptable...

Pujàrem altra volta al carro, i sempre ploguent, tornàrem a Pollença. Miramar estava comprat.

3.12.- El segle XX

3.12.1.- L'arribada de l'electricitat

La introducció de l'electricitat a Mallorca es va fer a través de l'ús de procediments tèrmics, ja que l'illa no tenia grans bots d'aigua. Si ho comparem amb la resta de l'Estat, l'electricitat arribà amb cert retard a l'illa -fins i tot Menorca es va electrificar amb anterioritat-.

El 1901 es va obrir la primera central elèctrica a Alaró i, un any després ho féu la de Manacor. A Palma el funcionament elèctric s'inicià el 1903 a través de dues centrals: la societat Agrícola Industrial Balear i la Companyia Ahlemeyer.

A sa Pobla arribà primer el ferrocarril i el servei telegràfic que l'electricitat. Aquesta situació, juntament amb l'existència d'aquest important invent a altres pobles de l'illa, motivà a l'enginyer Bartomeu Comes a pronunciar, el 8 de gener de 1911, una conferència sobre la conveniència de proporcionar

Antiga central elèctrica de la posada d'Ubach, a sa Pobla.
Foto arxiu: Joan Llabrés

l'electricitat a sa Pobla. La instal·lació es faria aprofitant el carbó que la mina de Son Fe proporcionaria.

Així, el 29 d'agost de 1911 es va organitzar un concurs per subministrar gas acetilè i electricitat al poble. Miquel Casas Seguí, veí de Santa Maria i propietari de l'empresa La Industrial va respondre ràpidament a la crida de l'Ajuntament:

[...] se compromete a instalar i suministrar fluido en la Casa Consistorial, Plaza para fiestas y festejos, y demás edificios municipales en que se acuerde su instalación, al precio de tres reales por Kilowatt-hora según contador, y la instalación al precio de seis pesetas por cada lampara completa que se instale en dichas Casa Consistorial y demás edificios. [...] La Puebla, trece de octubre del año mil novecientos once [sic].

Alexandre Ballester: "Papers per a la llum", a *Programa de Festes de Santa Margalida i Sant Jaume*, sa Pobla, 2001.

Però Miquel Casas finalment cedí la instal·lació i els drets d'explotació a l'enginyer Enric Ordines Cruelles. Aquest enginyer, el 30 d'abril de 1912 presentà un plànol per tal de dur a terme la reforma d'una casa de l'actual carrer Crestatx –casa coneguda com sa Posada de s'Obac-, per tal de destinar-la a fàbrica d'electricitat.

La reforma es va dur a terme, i el 24 de juliol de 1912, es varen encendre per primera vegada les bombetes de l'enllumenat elèctric del poble, a la plaça Major. En una primera fase es varen instal·lar bombetes d'uns 40 wats cada una.

De sobte s'encengueren unes bombetes de vidre, amb un fil d'aranya dintre, i un llum nou, clar i potent va vèncer l'obscuritat a tot el redol de la Plaça. La gentada vivia amb meravellat entusiasme l'històric moment. L'enllumenat públic elèctric era un fet a Sa Pobla. La gent no acabava de creure el que veien els seus ulls, una sensació màgica estremí el cor de tots els assistents. Va esclatar l'eufòria i se sentiren visques i mamballetes, crits d'entusiasme i remor d'admiració. Aquelles bombetes feien més llum, molta més llum, i eren més netes i manco perilloses que tots els altres sistemes d'enllumenat que es coneixien.

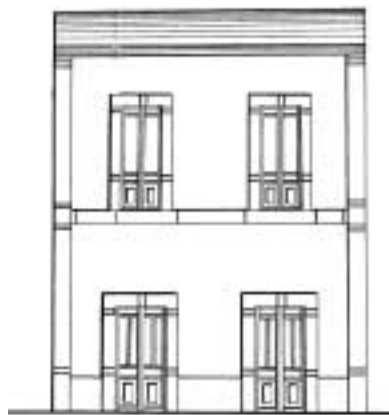
Alexandre Ballester: *Àlbum del temps. Històries pobleres*, Edicions Albopàs, sa Pobla, 2000, p. 221.

El mes de juliol del mateix any ja hi havia enllumenat elèctric a un parell de carrers i el mes d'agost ja en tenien algunes cases.

El juliol de 1915, Enric Ordines va traspasar el seu contracte a l'empresa catalana Societat Energia Elèctrica Balear d'Alcúdia, fet que sobtà els poblers perquè inicialment s'havia compromès per 15 anys. Probablement el Sr. Ordines es va veure obligat al traspàs davant la pressió d'altres companyies d'electricitat més competitives.

Aquesta empresa, el 1917 proporcionava energia a 31 motors elèctrics instal·lats a sa Marjal, a més dels enllumenats públics i privats.

ELECTRA

Dibuix de façana de la central elèctrica

mosa 319

Als anys vint es va dur a terme un procés de concentració de centrals, que fou liderat per l'empresa La Propagadora Balear d'Enllumenat S.A, d'Inca. Aquesta empresa controlava la distribució elèctrica de catorze municipis del centre i nord de l'illa.

L'any 1926 aquesta empresa comprà la Societat Energia Elèctrica Balear, i el 1929 el control passà a mans de GESA.

Fou en els anys vint quan s'instal·là definitivament el servei telefònic a sa Pobla. La divulgació de l'electricitat i el progrés de la societat possibilitaren que el poble anàs rebent els diferents avenços que milloraren la qualitat de vida dels ciutadans. La primera central telefònica s'ubicà a un local de l'antic carrer Major i l'any 1936 ja tenia 85 abonats.

Inauguración telefónica. Ayer tuvo lugar la inauguración, decidida anteayer rapidamente, por lo que el acto no revistió la solemnidad que le hubiera dado de contar con más tiempo, de la Central Telefónica Nacional de España que la Compañía acaba de montar en dicha villa y que comprende además del centro urbano de la Puebla las instalaciones de Alcudia y su puerto. Atendiendo una amable invitación del director del séptimo distrito (Valencia) D.Luis Alonso, asistimos al acto inaugural trasladandonos a La Puebla en la compañía del Sr. Alonso y del subdirector general de la Compañía don José Berenguer. La Central de La Puebla ha sido instalada en la calle Mayor 77 y consta de una habitación para el servicio público que comunica con la que se halla el cuadro. En uno de los extremos de la habitación destinada al público se halla debidamente instalado el locutorio para las conferencias telefónicas.[sic]

Alexandre Ballester: *Àlbum del temps. Històries pobleres*, edicions Albopàs, sa Pobla, 2000, pp. 171-173.

ACTIVITATS

- Elabora un mapa de l'illa situant els anys en què arribà l'electricitat a cada municipi.

- Fes un recull dels avantatges que suposà la introducció de l'electricitat als pobles.
- Imagina un dia de la teva vida sense llum elèctric, com condicionaria aquest fet la teva activitat diària?

3.12.2.- La Segona República

A finals de 1929, el general Primo de Rivera dimití del seu càrrec a causa del descontent de la població. A la seva dictadura li succeí un període republicà, fruit de la victòria a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 de les coalicions republicanes en el conjunt de l'Estat espanyol. Aquest fet propicià el canvi de règim. A Mallorca, Palma fou de les primeres capitals de l'Estat on es va proclamar la Segona República.

A sa Pobla en aquestes eleccions es va produir la victòria de candidats independents.

El nou règim encetà un període de nombroses reformes polítiques i socials. La República durà cinc anys, durant els quals es poden distingir tres etapes:

1ª. De 1931 a 1933: **Bienni social-azañista o República d'esquerres**, on es duen a terme nombroses reformes socials: separació Església/Estat, legalització del divorci, aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, reforma agrària, reforma militar i legalització del vot femení.

Manuel Azaña fou el principal protagonista, com a cap del Govern espanyol.

A Mallorca el 1931 foren elegits tres diputats republicans (Teodor Canet, Francesc Julià i Manuel Azaña); dos de socialistes (Gabriel Alzamora i Alexandre Jaume), i dos de centre (Joan March i Lluís Alemany).

2ª De 1934 a 1936: **República de dretes**, durant la qual s'aturen moltes reformes iniciades en el

període anterior. A les eleccions generals guanyaren els partits de dreta i l'anul·lació de les reformes anteriors provocà nombroses revoltes. A les eleccions de 1933, a les illes la coalició de dretes va obtenir cinc diputats.

En aquest període, el general Francisco Franco fou nomenat comandant militar de Balears.

3ª 1936: **govern del Front Popular**, durant el qual esclatà la Guerra Civil espanyola. El Front Popular, coalició d'esquerres, guanyà les eleccions i Azaña tornà a la presidència del Govern. A les Balears, al contrari que a la resta de l'Estat, el Front Popular va fracassar i guanyaren els candidats de la coalició de centre-dreta. Les tensions a Mallorca augmentaren: esclatà una bomba a la Casa del Poble de Palma, hi hagué incendis a les esglésies de Sant Jaume i de Santa Fe i nombrosos aldarulls pels carrers de ciutat.

La República va néixer en un període difícil i des dels seus inicis es trobà amb nombrosos problemes per a la seva consolidació. Hi havia un sector de la població contrari en aquest règim perquè el consideraven ateu i revolucionari. Una part de les forces armades també s'oposà al govern republicà i conspiraren contra el règim.

El 1931, fou nomenat batle de sa Pobla, Miquel Serra Siquier, que va mantenir el seu càrrec fins a l'esclat de la guerra. Durant la seva batlia es varen dur a terme reformes tan importants com la construcció de la xarxa d'aigua corrent i s'impulsaren les societats culturals i esportives: *Es Casinet*, *Els Dos Lleons*, *El Geni Alegre*, *La Joventut* i *La Penya Artística*.

El règim republicà afavorí la proliferació d'agrupacions polítiques, cada una d'elles amb un projecte polític i social definit. Aquestes forces polítiques anaven desde l'immobilisme i el conservadorisme social a d'altres amb plantejaments més radicals. El ventall d'opcions polítiques el podríem resumir de la següent manera:

- a- **Partits de dreta:** Renovació Espanyola, Unió de Dretes, Comunió Tradicionalista, Falange Espanyola.
- b- **Partits de centre:** Partit Liberal Demòcrata, Partit Regionalista.
- c- **Partits d'esquerra:** Partit Republicà Federal, Partit Socialista Obrer Espanyol, Partit Comunista d'Espanya.

Pel que fa a sa Pobra, des del punt de vista de la ideologia republicana i progressista, es creà inicialment la Unió Republicana Radical (1932), que replegava els seguidors d'Alexandre Lerroux, líder del republicanisme radical. Les diferents escissions que es produïren en aquesta formació política propiciaren que uns anys més tard es creàs una agrupació d'Esquerra Republicana Balear (1934). Aquesta formació política era de caràcter nacionalista, i es caracteritzà per consolidar les reformes democràtiques i socials que havia promulgat el règim republicà.

En aquest mateix any, es creà l'Agrupació Socialista de sa Pobra, presidida per Jaume Serra Cardell. Aquest col·lectiu, tot i tenir nombroses afinitats amb els d'Esquerra Republicana Balear, tenia un plantejament més radical, especialment des del punt de vista social.

El comunisme, tot i que tengué poca importància, creà una efímera organització a finals de 1931. Aquest col·lectiu es reorganitzà el 1935 amb la creació del Radi Comunista de sa Pobra.

Pel que fa als sectors conservadors, a sa Pobra es va crear una agrupació d'Unió de Dretes. Aquesta força política, des del punt de vista ideològic, defensava els valors de la religió, la propietat, i la família, i s'oposava a les mesures laiques del govern republicà. Unió de Dretes aglutinà als sectors més conservadors i propers a l'Església.

L'existència de diferents convocatòries electorals durant la Segona República, féu que aquestes agrupacions fossin molt actives: mítings, discursos, reunions, elaboració de manifestos, presència de corresponsals a sa Pobra dels diferents setmanaris polítics, etc.

Si a les eleccions de 1931 els candidats republicans i d'esquerres havien estat els més votats, no succeí el mateix a les eleccions generals del novembre de 1933. Aleshores a sa Pobra, a l'igual que a la major part de municipis mallorquins, els candidats de la

coalició de dretes superaren àmpliament als de la coalició republicana socialista: els candidats de dretes Bartomeu Fons, Joan March i Lluís Zaforteza obtingueren respectivament 3.924, 2.422 i 3.931 vots. Per contra, els candidats d'esquerres Francesc Carreres, Alexandre Jaume i Marià Mayol, varen obtenir 46, 45 i 43 vots respectivament.

Amb aquestes eleccions s'inicià a l'Estat espanyol el bienni de dretes. El febrer de 1936 hi tornà a haver eleccions generals i les diferents forces polítiques i socials intensificaren les seves actuacions i, en certa manera, radicalitzaren el seu discurs polític. En aquestes eleccions la dreta tornà a guanyar amb una majoria important; concretament els candidats de la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes obtingueren a sa Pobra 17.281 vots, és a dir, el 90'3%. Per contra, els candidats de la coalició d'esquerra anomenada Front Popular tan sols obtingueren 1.834 vots, el 9'6%. En aquesta convocatòria electoral el candidat de Falange Espanyola, José Antonio Primo de Rivera, va obtenir 13 vots. Així i tot, la victòria en el conjunt de l'Estat del Front Popular féu que a molts municipis es produís un canvi de batle i de regidors. A sa Pobra s'anomenà una comissió gestora integrada per alguns membres de les organitzacions polítiques i socials d'esquerres. El president d'aquesta comissió gestora fou Felip Serra Vilanova, que fou nomenat batle de la vila.

Durant la Segona República el moviment obrer va experimentar una importància que mai no havia tengut en èpoques passades. Així i tot, l'obrerisme pobler no va tenir la importància que tengué a altres municipis més industrials com Lluçmajor, Alaró, Esporles, Sóller, etc. Tot i això un grup de picapedrers constituïren el 1935 un sindicat que tengué per nom Unió Obrera, adherit a la central sindical d'inspiració socialista UGT. Tot i que resulta difícil esbrinar el número d'associats, aquests es calculen en una cinquantena.

Paral·lelament a l'auge del moviment obrer, els propietaris agrícoles també s'organitzaren i, en certa manera, intentaren afrontar les conseqüències de la nova legislació social, que limitava els seus privilegis i els obligava a garantir entre d'altres aspectes, el compliment d'una jornada laboral. És per això que el 10 de febrer de 1914 es va fundar l'organització de propietaris agrícoles Unió Agrícola de sa Pobra, que defensava els interessos d'aquest col·lectiu social. Els precedents històrics d'aquesta cooperativa es remunten a l'any 1910, quan es fundà un Sindicat Agrícola que contribuï a facilitar la venda dels productes agrícoles. Aquest sindicat va estar presidit per Bartomeu Cladera -Gaspar-, polític local.

La Unió Agrícola de sa Pobra tenia una secció d'assegurances d'animals per llaurar que cobria el risc de mort en forma d'assegurança mútua. El primer president fou Joan Franch.

El 21 de juny de 1920, es va fundar el sindicat Foment Agrícola de sa Pobla, amb vint-i-tres socis, que s'encarregà també de l'atenció social dels treballadors de l'agricultura.

La Segona República va suposar una embranzida important des del punt de vista cultural i associatiu. Fruit d'aquesta dinàmica es crearen algunes associacions al municipi de sa Pobla amb finalitats culturals, d'esplai, esportives, etc: *La Poblense* (1931), *Club Solteros Sa Pobla* (1932), i *Law Tennis Club Sa Pobla* (1934).

Els esports experimentaren un important dinamisme, especialment el futbol. La tasca iniciada pel primer equip de futbol pobler, el Ràpid Sport Club (1923) fou continuada per la *Unión Deportiva Poblense*, creada el 1935, i el 1936 per la *Juventud Fútbol Poblense*.

La *Unión Deportiva* fou iniciativa de l'apotecari Jaume Bonnin -Barons-, i contribuï a la recuperació del camp de sa Fortalesa que s'havia convertit en un camp sembrat de faves. Llogaren el camp per tres-centes vint-i-cinc pessetes anuals i es construïren els

Formació del Poblense. Arxiu: Joan Llabrés

vestidors, les dutxes, la taquilla i el bar. Amb aquestes millores, el camp es va reinaugurar el 29 de juny de 1936, amb el partit *Unión Deportiva -Poblense-* contra el *CD. Infantería*, que era una selecció de soldats que aleshores vivien al quarter de sa Pobla.

Però aquesta dinamització cultural i esportiva es veié trencada amb l'esclat d'un enfrontament entre dos sectors ideològicament oposats de l'Estat espanyol.

ACTIVITATS

- Cerca informació sobre alguna de les associacions que es crearen a sa Pobla durant la República (any de fundació, presidents, número de socis, principals activitats, etc).
- Com explicaries què és un règim republicà?
- Dins el ventall de partits polítics de la Segona República hi trobam partits que continuen en funcionament, quins?, com és la seva ideologia?

3.12.3.- La Guerra Civil

L'esclat continu de revoltes als carrers i la inestabilitat de l'Estat provocà la revolta d'una part de l'exèrcit espanyol contra el govern de la República. Si bé inicialment pareixia que la revolta acabaria ràpidament amb el govern del Front Popular, la victòria no fou tan fàcil i es convertí en una cruenta guerra.

A Mallorca, el general Manuel Goded declarà l'estat de guerra el 19 de juliol de 1936. Aquest fet provocà la immediata retirada forçosa de les autoritats republicanes i la presa del poder per part del tinent coronel Luís García Ruíz. Paral·lelament, els militars anaren ocupant els llocs més estratègics de l'illa, i s'empresonà a molta gent que havia format part de sindicats o partits polítics republicans.

L'Estat espanyol quedà dividit en dues parts, una fidel al legítim govern de la República, i l'altra, entre les quals es trobava Mallorca, lligada als militars insurrectes. Tot i això, el capità Bayo –de les forces republicanes-, intentà conquerir l'illa amb l'ajut de milicians catalans, carrabiners i guàrdies civils, però les forces nacionals foren superiors amb homes i recursos i s'hagueren de retirar. A partir d'aleshores, Mallorca quedà consolidada com a base del bàndol nacional.

A continuació, reproduïm el bàndol que féu públic el Comandant Militar de Balears, Manuel Goded, per informar de l'inici de la guerra:

Artículo 1º.- Se declara el estado de guerra en todo el archipiélago balear.

Artículo 2º.- En defensa de la Patria asumo el mando absoluto en todo el archipiélago, quedando destituidas todas las autoridades civiles.

Artículo 3º.- Resuelto a mantener inflexiblemente mi autoridad y el orden, será pasado por las armas todo aquel que intente, en cualquier forma, de obra o de palabra, hacer la más mínima resistencia al movimiento salvador de España.

Con igual ejemplaridad se castigará el más ligero intento de producir huelgas o sabotajes de cualquier clase y la tenencia de armas, que deben ser entregadas inmediatamente a los cuarteles.

Artículo 4º.- *Todos los soldados que disfruten permiso deberán incorporarse inmediatamente. Asimismo se incorporarán inmediatamente a sus cuerpos todos los soldados del capítulo XVIII de la ley de Reclutamiento denominados de cuota pertenecientes a los Reemplazos de 1931 a 1935, ambos inclusive, y cuantos soldados de estos mismos reemplazos deseen hacerlo voluntariamente para contribuir a este movimiento salvador de España.*

Palma de Mallorca, 19 de julio de 1936.

El Comandante Militar de Baleares, Manuel Goded

Capellà, Ll: Diccionari Vermell, Editorial Moll, Mallorca, 1989, p. 16.

A partir d'aleshores, tot allò relacionat amb la República i la ideologia esquerrana fou objecte de persecució. Malgrat tot, però, alguns carrabiners mostraren la seva oposició als militars a alguns pobles com Pollença, Sóller o sa Pobla. Alguns mallorquins lligats a la ideologia esquerrana pogueren fugir en barca i s'establiren primer a Menorca -que continuava republicana- i després a Catalunya. D'altres varen tenir la sort que el cop d'estat els agafà fora de l'illa i ja no tornaren.

A sa Pobla, el 20 de juliol alguns socialistes com Jaume Serra Cardell, Joan Pizà Massanet, Josep Bassa Alomar i Francesc Gost Amer anaren a cercar armes al quarter dels carrabiners, a la carretera d'Inca, just a l'entrada de sa Pobla. Des d'allà anaren cap el Cap des Pinar per resistir l'atac dels rebels. Algunes fonts ens indiquen que es varen traslladar amb la camiona conduïda per l'amo en Toni Parrús, que en tornar es va haver de sotmetre a un interrogatori per part dels militars. Pocs dies després, el batle i els regidors republicans del poble foren empresonats. El local de l'Agrupació Socialista de sa Pobla fou saquejat i clausurat i començà un intens període de persecucions i de repressió.

Poc abans d'iniciar-se el cop d'Estat, s'havia creat en la clandestinitat la Falange Espanyola, que tenia militants gairebé a tots els pobles, que foren decisius a l'hora d'ocupar els locals de les institucions públiques i de les organitzacions polítiques i sindicals. A Mallorca s'implantà oficialment el gener de 1934 i a sa Pobla tengué vint-i-set militants que es multiplicaren després de l'inici de la guerra.

Amb l'inici de la guerra, les forces fidels als militars revoltats es feren amb el poder. Tots els regidors de l'Ajuntament del Front Popular foren substituïts. A partir d'aleshores començà un període en què el batle no s'elegiria mitjançant unes eleccions sinó per designació directa del Governador Civil. Durant la guerra foren batles de sa Pobla: Joan Mas Franch (1936-1937), Rafel Barceló Tugores (1937-1938), Joan Serra Solivelles (1938-1939).

Els militars insurrectes habilitaren el quarter de carrabiners, l'edifici de la quartera i un magatzem de la carretera de Muro com a quarters militars.

La vida quotidiana es va veure sacsejada per les circumstàncies, tot i que tal vegada els mallorquins patiren menys directament la guerra en relació a d'altres comunitats de la península. Així i tot, però, Mallorca també patí alguns bombardejos. Això féu que a Palma i en alguns nuclis de la part forana s'habilitassin refugis antiaeris per afrontar els possibles atacs des de l'aire. Però el major nombre de morts es produí directament en el front de guerra, ja que foren molts els soldats mallorquins que lluitaren a un i altre bàndol.

Els revoltats varen rebre l'ajuda d'altres Estats amb governs autoritaris com Alemanya, Itàlia i Portugal. De fet, la participació de forces d'aquests països contribuï que la guerra s'allargàs per un període de tres anys. Els republicans, en canvi, tan sols varen rebre l'ajuda de la Unió Soviètica; una ajuda que no fou, ni de bon tros, tan important com la que va rebre l'altre bàndol.

Des dels aeroports de Son Bonet i de la base militar de Pollença partien avions italians i alemanys de la legió Còndor cap a la península. A més, nombrosos joves s'allistaren a les tropes de l'exèrcit nacional.

La guerra acabà l'1 d'abril de 1939, després de tres anys d'intenses lluites i nombroses morts als dos bàndols -es calcula un mínim de mil dues-centes execucions a Mallorca-. A partir de l'octubre de 1936 i durant més de cinc anys hi hagué diversos consells de guerra que jutjaren els delictes de rebel·lió prevists al ban de declaració d'estat de guerra del general Goded. A Mallorca es calculen unes tres-centes penes de mort fruit d'aquests consells de guerra.

Durant la guerra, a sa Pobla varen ésser assassinats Jaume Serra Cardell i Pere Serra Seguí.

Jaume Serra Cardell fou assassinat quan tan sols tenia vint-i-tres anys. Era mestre d'escola, però treballava com a funcionari a l'Ajuntament de sa Pobla. La seva afiliació al Partit

Jaume Serra

Socialista poc abans que esclatàs la revolta militar - del qual fou president de l'agrupació local -, condicionà el seu destí. De fet, fou empresonat els primers dies després de l'esclat de la guerra, acusat de dur a terme actes de resistència. Fou jutjat el 24 de febrer de 1937 a l'Escola d'Arts i Oficis, i l'executaren a les sis i mitja del matí de l'11 de març en el Fort d'Illetes.

Al cap dels anys, ha quedat d'ell l'estela del seu valor poc comú. No concedí, en cap moment, importància a la mort. Un dia abans d'executar-lo, un company de la presó de Can Mir, va bromejar sobre la qualitat de les robes que portava. I ell li contestà, gens ni mica apesarat: Idò és una llàstima, perquè demà de matí, amb els trets, les faran malbé.

Capellà, Ll: *Diccionari Vermell*, Ed. Moll, Mallorca, 1989, p. 163

Pere Serra Seguí va morir als trenta-tres anys. De professió picapedrer, s'afilià i fou el president de la UGT. Fou empresonat a Can Mir el 7 d'agost de 1936. La seva mort fou especialment cruel, ja que pareix ésser que l'arrossegaren fermat al parafang d'un cotxe per la carretera d'Andratx.

D'altres poblers com Francesc Gost, Joan Pizà i Pau Comas varen tenir més sort i tan sols hagueren de passar un parell d'anys empresonats. Una de les presons més importants de l'illa fou la coneguda com Can Mir. Antic magatzem de fustes, el setembre de 1936 s'inaugurà com a presó de presos polítics. Estava situat a l'Avinguda de Joan March Ordinas de Palma - actualment hi ha instal·lat el cinema Sala Augusta-. Entre setembre de 1936 i març de 1937, alguns dels seus presos foren posats en llibertat per ésser assassinats després per escamots falangistes. Aquesta presó va estar en funcionament fins al gener de 1941.

Durant els anys de la guerra a sa Pobla, a l'igual que a la totalitat de municipis mallorquins, es varen realitzar nombroses col·lectes per finançar l'activitat bèl·lica i benèfica duta a terme en el bàndol nacional. D'aquestes col·lectes que es feren amb diferents finalitats, podem esmentar les *Suscripciones Pro-Movimiento Nacional*, el *Día del Plato Unico*, el *Día Sin Postre*, *Pro-Abrigo del Soldado*, entre d'altres.

Un altre aspecte rellevant fou l'obligació d'entregar les joies per part de les diferents famílies que s'havien de destinar al bàndol nacional per afrontar les

despeses. Això generalitzà les donacions, però també l'ocultació de nombroses peces en els amagatalls més inversemblants per evitar ésser requisades.

L'Església experimentà una nova embranzida i participà del discurs ideològic franquista. De fet, es convertí en la protagonista de bona part de les activitats socials i culturals dutes a terme a sa Pobla. Des del punt de vista organitzatiu s'organitzà ja durant la postguerra en l'anomenada Acció Catòlica (organitzada en quatre branques: homes, dones, joves i al·lotes). Aquesta organització pretenia incorporar als seglars a les tasques apostòliques de la jerarquia eclesiàstica. Foren molt actives les branques de joves i al·lotes que organitzaven nombroses activitats recreatives, formatives i culturals. Moltes dones passaren a formar part de la Secció Femenina de Falange, donant suport a l'aixecament militar.

Reunió a un local de la Secció Femenina

SECCIÓN FEMENINA de F.E.T y de las J.O.N.S

Aviso

Se pone en conocimiento de todas las señoritas de esta Villa, que tengan cumplida la edad de 16 años, y deseen cumplir el Servicio Social durante el próximo curso, que antes del día 5 de octubre han de presentar a la Delegada Local, la siguiente documentación:

Certificado de Nacimiento, expedido por el Registro Civil.

Certificación de residencia del Ayuntamiento.

Dos fotografías de carnet.

27 ptas. en metálico

Vialfàs, 15 de setembre de 1962, tom VI (1957-1963), edició facsímil, sa Pobla, p. 1.901

ACTIVITATS

- Llegeix el bàndol del Comandant Militar de Balears i contesta:
 - a) Què és un bàndol?
 - b) Extreu del text les principals ordres que s'exposen en aquest bàndol.
 - c) Quins fets serien castigats?
 - d) Com justifica Goded l'actuació dels nacionals?
- Intenta esbrinar en què consistia el servei social que havien de fer les dones.
- Cerca informació sobre Falange Espanyola.

3.12.4.- El règim de Franco

La victòria de la guerra fou pel bàndol nacional, és a dir, pels militars que es revoltaren contra la República. A partir d'aleshores s'organitzà un nou sistema de govern conegut com Franquisme, a causa del nom del seu principal dirigent, el militar Francisco Franco. Aquest fou anomenat *caudillo*, i inspirà la seva política en els règims totalitaris de la Itàlia feixista de Mussolini, de l'Estado Novo portugués d'Oliveira Salazar i de l'Alemanya nazi de Hitler.

Amb Franco, la llibertat d'expressió es convertí en una utopia. Llibres prohibits, diaris amb articles mutilats, pel·lícules censurades..., tot d'acord amb la nova dictadura.

La immediata postguerra fou dura a tot l'Estat. Tot i l'acabament de la guerra, als anys quaranta començà una nova lluita: la lluita per a la supervivència dins un Estat desfet per tres anys de guerra. Moltes persones que havien lluitat contra els nacionals varen patir una forta persecució. La seva ideologia esquerrana fou motiu de detenció, humiliacions, i fins i tot execucions, com fou el cas del batle de Palma, Emili Darder.

En els primers anys quaranta, Mallorca patí una dura situació econòmica i social que afavorí el descontent de les classes populars. Els treballadors varen patir una forta davallada del seu poder adquisitiu afegida a

la manca de productes bàsics per a la subsistència. De fet, entre 1941 i 1946 es patiren èpoques de fam. Aquestes mancances, unides a diferents interessos econòmics, provocaren l'aparició de corrupcions relacionades amb el mercat negre. Fou per això, que des del 1942 començà a aparèixer un moviment de resistència antifranquista lligat a nuclis comunistes, anarcosindicalistes, socialistes i republicans que es convertiren en l'única ajuda pels presos republicans. En certa manera, aquests sectors es consideraven continuadors de la guerra civil, que ells consideraven inacabada perquè no acceptaven la derrota.

El nou règim prohibí la formació de partits polítics, quedant com a únic partit Falange Espanyola Tradicionalista -FET-JONS-, suport del règim. Es prohibiren els sindicats i associacions obreres i començà el seguiment i persecució d'aquells que havien format part d'aquestes associacions durant la República.

El Govern creà el sindicalisme vertical, afavorint als empresaris durant uns anys en què els obrers varen veure minvat notablement el seu poder adquisitiu. Pel règim franquista era important mantenir l'ordre i la unitat de l'Estat a qualsevol preu. En aquesta tasca, l'Església continuà desenvolupant un important paper, controlant, dirigint i executant uns principis ideològics, polítics i culturals conservadors.

¡Santiago y cierra, España!, por Francisco Bonnín

Las campanas, henchidas de júbilo, nos anuncian alegres días de fiesta. La seriedad adusta de nuestro campanario está adornada con los colores de la bandera nacional. Se acerca la fiesta mayor de España, la fiesta de los hijos del trueno.

La Puebla, como siempre, no va en la zaga en festejar al que plantó en suelo íbero el grano de mostaza de nuestro cristianismo, ya árbol frondoso en que descansan polícromas aves cantando dulces trinos. Él regó con sudor de sangre esta tierna semilla que por ello se convertirá en árbol patriarcal contra el cual jamás prevalecerán las furias del averno.

Santiago, discípulo predilecto de Jesucristo, fue, es y será el forjador de la grandeza de España. Y la grandeza, la auténtica grandeza de España no está en cosas efímeras que hoy son y mañana no serán porque son mezcla de ser y no ser. Esta auténtica grandeza está en los valores eternos, que siempre son porque participan más de cerca de las perfecciones del Absoluto, del ser inmutable, o, dicho en cristiano, del Dios Uno y Trino. Y ésta es la grandeza que Santiago, nuestro Patrón, trajo a España.

Verdaderamente el Hijo del Trueno colocó un lucero en el firmamento de España, que alumbrará a las futuras generaciones para que conozcan el maravilloso porvenir de los hijos de Dios.

Y junto al lucero del cielo, se abrió un sendero en la tierra. Es estrecho porque conduce al cielo. Todavía resuena el pisar lejano y apagado de los peregrinos que, con su cuerpo extenuado de cansancio, van en busca de la luz que brilla en el "campo de la estrella".

La luz de Compostela sobrepasó los confines del suelo celtíbero y extendió sus rayos por Europa y por el mundo entero. Hombres de alma grande y corazón ardiente, ansiosos de luz, fueron iluminados con la luz de Compostela y, con ella, a su vez encendieron una antorcha, que sigue iluminando aún después de su muerte. Pasan besando el polvo de luz astral una muchedumbre innumerable de reyes, obispos, menestrales, guerreros, siervos y señores. La cristiandad entera con el alma anhelante recorre este sendero multisecular con el bordón y con la caperuza y el zurrón. Santiago, dirá un autor moderno, se ilumina de esperanzas, florece de leyenda, se anima de charlas, se alegra de canciones, se inunda de divinas misericordias que le transforman en torrente caudaloso de las luces invisibles del cielo.

Este es el auténtico Santiago, Patrón de España, que nosotros festejamos con todo el esplendor que sabemos, porque sabemos que Santiago es la llave de nuestra grandeza "Santiago y cierra, España".

Vialfás, 22 de juliol de 1959, tom III (febrer 1959-gener 1960), edició facsímil, sa Pobla, p. 813.

Cartell franquista

L'ús del català fou prohibit i perseguit, de manera que s'imposà el castellà com a llengua única de l'Estat. Varen desaparèixer totes les publicacions que sortien en català i es prohibí qualsevol publicació en aquesta llengua. A més, també es va prohibir l'ús públic del català i des de les escoles es fomentà la màxima "Si eres español, habla español". Tot i això, a Mallorca sempre hi va haver petits nuclis de resistència antifranquista que intentaren burlar les fèrres normes del règim per aconseguir que subsistís la nostra identitat.

La important tasca educadora que havia duit a terme la República no va trobar continuïtat després de la guerra. L'Església monopolitzà l'educació a les escoles i l'Estat va dur a terme un important dirigisme cultural d'acord amb els seus principis uniformitzadors. La Secció Femenina -que durant el període franquista arribà a tenir entre quatre i cinc mil afiliades a Balears- s'organitzà en seccions: cultura, administració, premsa i propaganda, personal i germandat de la ciutat i del camp. A partir d'aquestes seccions va dur a terme una important tasca de formació de les dones dins els postulats franquistes més conservadors. Una de les tasques més importants fou la direcció i el control del servei social, que havien de complir obligatòriament les dones de Balears.

En els anys cinquanta el règim va començar a gaudir d'una petita recuperació econòmica al mateix temps que s'anava consolidant i obrint a l'exterior. En tot això fou molt important l'ajut econòmic per part dels Estats Units. El port de Palma, fruit dels acords de Franco amb els Estats Units, va veure arribar onades de militars americans. La base militar del Puig Major es va convertir en un dels punts estratègics d'aquesta gran potència a la mediterrània. Encara avui es recorda als pobles propers a la serra l'arribada d'aquests soldats, amb el cap rapat, texans i camisetes vistoses, que envaiïen els pobles els caps de setmana. Amb ells arribà també la llet en pols -que es repartia a les escoles a manera de llepolia-, i la mundialment famosa Coca-Cola.

En aquests anys els mallorquins pogueren gaudir de la comoditat d'un vehicle propi, el famós sis-cents i un aparell electrònic a manera de finestra oberta al món s'introduí en les seves cases: el televisor.

La televisió arribà a sa Pobla el 18 de febrer de 1959, gràcies a la iniciativa de Jerònim Bennassar, que instal·là un televisor en el local social de la UD Poblense. La revista Vialfàs es va fer ressò d'aquest gran esdeveniment amb aquestes paraules:

Subimos la escalerilla que nos condujo a una habitación del último piso. Allí, como si se tratara de una reunión clandestina, D. Jerónimo Bennasar Socías (a) Simó, al mando de un aparato 'Telefunken', había conseguido el objetivo desde muchos días acariciado. La sala estaba repleta de curiosos. Por primera vez la televisión había llegado a La Puebla. El día 20 siguiente, D. Francisco Mas Franch, en su establecimiento de la calle Marina, repetía el experimento con un aparato 'Invicta'. A partir de entonces, ambos señores, en sus respectivos establecimientos, ofrecían a La Puebla los programas de la T.V.E. desde su emisora de Barcelona.

El número de espectadores fue cada día más elevado. La calle y los locales respectivos resultaban insuficientes, particularmente el domingo siguiente día 22, para contener a los curiosos.

Vialfàs, 7 de març de 1959, tom III (febrer 1959-gener 1960), edició facsímil, sa Pobla, 1999, p. 679.

A poc a poc, els mallorquins varen gaudir d'unes millores importants en el dia a dia i es varen anar

obrint a les novetats que els posava a l'abast la nova situació estatal.

Si tratáramos de condensar en una sola palabra la vida de la localidad en tales jornadas [caps de setmana], escogeríamos esta: ÉXODO.

La gente se va. La Puebla se queda sola. Lo que se dice sola, sola de verdad. Es un buen síntoma. (...) Todo el mundo se toma su recreo y se gasta su dinero. En el fondo es un síntoma de que el nivel de vida aumenta y de que a quién más y quién menos, está dispuesto a salpicar con un poquito de sal y pimienta esta vida que nos ha tocado, en suerte, vivir.

Vialfàs, 6 de setembre de 1958, tom II (febrer 1958-gener 1959), edició facsímil, sa Pobla, 1999, p. 523.

Per reforçar el seu paper com a cap d'Estat i mantenir la seva popularitat, el general Franco féu algunes visites a l'illa que foren recollides per la premsa local.

El maig de 1960, en una de les seves visites, féu una aturada a sa Pobla, que fou recollida amb aquestes paraules a la revista local *Vialfàs*:

La Puebla aclamó calurosamente al Caudillo

Sobre las seis de la tarde del pasado martes, día 10, tal como se había anunciado dió comienzo el paso de la caravana que formaba el séquito de Su Excelencia el Jefe del Estado y Generalísimo de los Ejércitos Excmo.Sr.D. Francisco Franco Bahamonde.

A la entrada del pueblo, por la carretera de Muro, se congregaron las dignísimas autoridades locales, Jerarquías del Movimiento y representaciones oficiales, así como gran número de personalidades invitadas, bajo la presidencia del Sr. Alcalde de la localidad, D. Pedro Ventayol Ques, junto al arco triunfal construido exprofeso, en el que figuraba la leyenda "La Puebla al Generalísimo".

(...) El numeroso gentío que con motivo de tan fausto acontecimiento se había congregado a lo largo del recorrido, prorrumpió con una salva de aplausos, vítores y entusiasta grito de ¡Franco!, ¡Franco!, ¡Franco!, a los cuales contestaba S.E. con cariñosos saludos.

(...) El recorrido, que se hallaba abarrotado de gente, y engalanado con banderas nacionales y damascos, lo constituyeron las calles de Frío, Ruido, Comercio, Mercado, Mayor, Antonio Maura y Carretera de Inca.

La Puebla vivió una tarde de vibrante emoción y frenético entusiasmo, manifestando una vez más su acendrado patriotismo y su inquebrantable adhesión al Generalísimo Franco, quedando a la vez gratamente impresionada por haber sido, en esta ocasión memorable, incluida en el itinerario del triunfal viaje de S.E. a Mallorca, donde, como dijo en su discurso del balcón de la Casa Consistorial de Palma, había dejado un pedazo de corazón en los años que ostentó la Capitanía General de este Archipiélago.

VIALFÁS quiere aprovechar esta histórica efeméride para demostrar su fe en el Caudillo y su inquebrantable e incondicional adhesión.

Vialfàs, 14 de maig de 1960, tom IV (febrer de 1960-gener de 1961), edició facsímil, sa Pobla, 1999, p. 1.079.

L'arribada del turisme de masses fou una de les principals causes de la creació d'una nova estructura social i dels canvis demogràfics que patiren les illes. Es transformaren les activitats econòmiques, s'alterà el sistema de valors tradicionals i els costums, i es modificaren els sistemes de consum. Aquests turistes eren diferents dels viatgers que havien visitat l'illa des de principis de segle, si més no, cercaven altres coses. Així ens ho explica Alexandre Ballester:

Naturalment que, abans dels anys seixanta, ja arribava turisme a l'illa, però, encara, no era el turisme massificat i barroer de les darreres dècades. Aleshores hi havia turistes i hi havia viatgers. El turista arriba, el porten a punt de destinació, de dia es torra a la platja i de nit beu, passa uns dies estrictament contractats i se'n va, no ha conegut ningú del poble i no deixa cap rastre. El viatger arribava i anava allà on l'interessava, ja en tenia informació prèvia. Passava una temporada, volia conèixer la gastronomia i els costums del país que visitava, recorria els indrets més significatius i deixava coneguts i amistats.

Alexandre Ballester: *Album del temps. Històries pobleres*, Edicions Albopàs, sa Pobla, 2000, p. 209.

Conseqüències del turisme.

L'arribada d'aquests nous turistes causà no poques polèmiques entre els sectors més conservadors de l'illa, recolzats per la postura de l'Església de Mallorca.

L'estiu de 1965, un col·laborador del Bisbat redactà un informe sobre la situació moral de Mallorca que aixecà una forta polèmica. Aquest informe contenia deu punts on s'explicaven els motius de la perdició de la societat mallorquina. Entre aquests motius hi havia l'arribada a l'illa d'estrangeres, de mariners americans, d'homosexuals, entre d'altres. Curiosament, els turistes -homes- que arribaven a l'illa no eren cap problema, el que s'havia d'evitar era l'arribada de dones, sobretot les nòrdiques:

Dentro de la facilidad propia de la mujer extranjera, existe un grupo especialmente asequible, que es el formado por las nórdicas, las cuales vienen a España bajo el "slogan" de "hombres y sol" vienen, pues, a abrasarse en todos los sentidos, quieren gozarlo todo ampliamente, sin frenos, teniendo a su disposición un hombre cada noche; vienen, eso sí, "prevenidas" o adquieren, en cualquiera de las tiendas de "souvenirs" del Paseo Marítimo, pastillas que las liberen de todo riesgo en las noches de Palma (...)

Informe sobre la situació moral de Mallorca a l'estiu de 1965, Obispat de Mallorca. ARM.

A poc a poc el turisme minimitzà la influència que l'Església havia tengut en la societat illenca. La liberalització dels costums, la debilitat dels vincles familiars, l'accés de la dona al món del treball, l'egoisme i la despersonalització de les relacions socials varen guanyar la partida als postulats franquistes. En aquests anys començà a fer-se habitual que els mallorquins estiuéssin a la costa. Els poblers, pel fet de no tenir costa pròpia, es varen haver de desplaçar a altres municipis propers. Destaquen com a lloc de destí Can Picafort, Port d'Alcúdia, es Barcarès, Alcanada, sa Marina, Port de Pollença i la zona anomenada ses Casetes, entre el canal i la carretera.

Es en verano cuando toda Mallorca recibe la enorme visita de los turistas; esos seres raros, que nada entienden, y que tienen cara de asombro. Llegan a Mallorca, el pesado turista alemán, que se pasea con ritmo militar; llega el turista yanqui, cargado de dólares y de presunción incontenida; llega el turista francés con su simpática libertad de costumbres y su afición a la buena mesa; llega el turista inglés con su guía Baedaker, y con el deseo de que le hablen todos en inglés; y llega el turista sueco, el danés, el suizo, el belga...y el español.

(...)La Puebla, por suerte o por desgracia, es uno de los pocos centros de la isla que el turista desconoce, y durante el estío no invade nuestras rectilíneas calles su estampa característica; pero a falta de él, brota otro individuo curioso: el veraneante. El diccionario lo define así: Persona que pasa el verano fuera de la residencia habitual.

Vialfàs, 9 de juliol de 1960, tom IV (febrer 1960-gener 1961), edició facsímil, sa Pobla, 1999, p. 1.131.

A partir dels anys cinquanta el fenomen del turisme provocà forts canvis dins l'estructura econòmica mallorquina. Es varen perdre molts actius del sector primari i es produí un augment espectacular dels actius del sector terciari, sobretot centrats en els serveis.

A sa Pobla, el sector secundari va patir una important expansió gràcies al desenvolupament turístic. S'obriren empreses de construcció i de fabricació de materials relacionats amb aquesta activitat, que treballaren sobretot a les zones costaneres de la propera Alcúdia i Can Picafort. A més, també va augmentar el número de fàbriques d'alimentació i de begudes.

Evolució en la composició sectorial de l'ocupació a Mallorca

Any	Sector I %	Sector II %	Sector III %	Total
1955	41'0	30'4	28'6	100
1960	38'3	30'0	31'7	100
1965	26'8	31'7	41'5	100
1975	16'8	30'2	53'0	100
1981	11'7	26'5	61'8	100
1987	6'5	22'5	71'0	100

Font: Barceló Pons, B: "Població i turisme a les Illes Balears", a *Estudios Baleàrics*, núms. 37 i 38, agost-desembre de 1990, p. 147.

Com a conseqüència d'aquests canvis, si abans de l'any 1936 el moviment obrer tenia més presència en el sector secundari, a partir dels anys cinquanta la situació canvia i passa a ésser el sector terciari el capdavanter en l'activitat sindical.

Una conseqüència palpable dels canvis introduïts arran del boom turístic en el camp cultural fou l'aparició de publicacions en llengua estrangera. A principis dels anys setanta a Mallorca s'editaven diaris en anglès i alemany, i arribaven el mateix dia de la seva publicació nombroses publicacions de l'estranger.

Diaris estrangers que arribaven a Mallorca a principis dels anys setanta

Procedència

Anglaterra	9
França	10
Bèlgica	1
Suïssa	1
Holanda	4
Finlàndia	3
Alemanya	17
Amèrica	1
Dinamarca	3
Suïssa	8
Itàlia	3
Àustria	1

Pel que fa al temps d'oci, el cinema va tenir un paper protagonista en els anys d'immediata postguerra i continuà com a actor de repart a partir dels anys seixanta, on es popularitzaren altres entreteniments.

La divulgació del cinema a Mallorca fou espectacular. En els anys trenta ja hi havia a l'illa un total de 64 sales de cinema repartides en 35 pobles.

Sa Pobla, des dels anys quaranta va tenir bones sales d'exhibició. Aquestes sales, però, sovint combinaven la projecció amb la representació d'obres teatrals, ja que sovint eren les úniques sales de capacitat i característiques adequades per a dur a terme activitats d'entreteniment al marge dels cafès. És per això que les sales tenien unes condicions especials. Les cadires sovint no estaven fixades al terra per tal de possibilitar que s'hi poguessin celebrar reunions i balls. A més, les pantalles es podien retirar amb facilitat per tal que els escenaris quedassin lliures d'entrebancs.

Inicialment, es varen fer servir alguns locals que s'habilitaren per a la projecció cinematogràfica: l'Escorxador -actual quarter de la Guàrdia Civil-, Ca n'Espatleta, al carrer del Mercat, i Ca na Trempó.

Tot i que en un primer moment, l'Església es va mostrar contrària al cinema per la capacitat que aquest tenia d'influir a la gent, no va quedar més remei que adaptar-se als nous temps. Fou per això que a molts pobles s'anaren organitzant projeccions a sales parroquials, on el rector elegia les pel·lícules que es podien veure.

Al saló parroquial de sa Pobla es va habilitar una sala per a projeccions en els anys seixanta -Cine Saló Parroquial-. Fins aleshores aquesta sala, de 153 m², s'havia destinat a representacions teatrals. Va funcionar com a cinema entre 1966 i 1971, amb algunes temporades dedicades al públic infantil.

El Cine Muntanya, obert en els anys cinquanta, va funcionar com a cinema d'estiu en els anys cinquanta fins que el 1963 es va donar definitivament de baixa. Aquesta no fou la primera experiència de cinema d'estiu a sa Pobla, ja que anteriorment havia funcionat el Gardenia Club.

Cine Muntanya Arxiu: Joan Llabrés

Les projeccions es feien a un local a cel obert i fou iniciativa dels empresaris Nicolau Socies i Antoni Comas. El nom feia referència a la seva localització, al carrer Muntanya, número trenta-vuit.

Un local, cine o pista a l'aire lliure, assoleix el màxim atractiu al vespre. Els jocs de la llum i la lluminació li donaven l'encant. Aquest era el toc, propiciatòria brillantor, que planava al recinte del Saló Montaña. Distints, evidentment, segons es tractés de funcions de cine o de sessions de ball. (...)

Unes taules amb curós mantell, a la penombra ambiental, uns cambrers amb jaqueta blanca i corbatí i un bar afinestrat, servien els clients a l'hora del ball. La decoració, als costats de la pantalla, per allò de Muntanya, supòs, reflectia en pintures murals, un paisatge alpí amb cérvol rampant inclòs, estilitzat en tons ocres. Una mena de finestra, amb cortines, sota la pantalla allotjava els altaveus, protegits, a més, per una abombada teuladeta.

Alexandre Ballester: Àlbum del Temps. Històries pobleres, edicions Albopàs, sa Pobla, 2000, pp. 48-49.

El Cine Montecarlo es va obrir el novembre de 1957, de la mà d'Antoni Picó Aguiló, amb capacitat per a 640 persones. Tenia un escenari de 18 m de llarg, on es varen representar algunes obres teatrals.

El Teatre Cine Principal -Can Guixa- va funcionar com a cinema entre 1917 i 1976. Tenia capacitat per a 650 espectadors i l'empresari Jaume Socías Serra el va dirigir en els anys quaranta. En aquesta sala d'espectacles públics s'hi féu teatre, cinema, circ, varietés i, fins i tot, alguns combats de boxa. Als anys quaranta va patir importants reformes per adequar-se a la normativa del Govern Civil.

Interior del Cine Principal. Arxiu: Joan Llabrés

El Teatre Cine Coliseum -Can Pelut-, s'obrí el 1931, amb capacitat per a 400 espectadors. En aquest local també s'alternaven les projeccions amb les representacions teatrals d'agrupacions locals. Fou dirigit per la família Comas Crespí. L'abril de l'any 1977, com a conseqüència de la crisi que afectava els

CINE MONTECARLO

En otro lugar del periódico damos cuenta
suscinta de la inauguración del nuevo local
de espectáculos

CINE MONTECARLO

que de hoy en adelante abrirá sus puertas
al público poblense para ofrecerle las más
selectas novedades cinematográficas.

El nuevo local ha sido construido, en rela-
tivo corto espacio de tiempo, por empresas
y operarios exclusivamente poblenses, lo que
demuestra el alto nivel de la población por
lo que se refiere a su capacidad de trabajo.

Han intervenido en su construcción:

Arquitecta D. Luis Fuster Miró-Granada

Aparejador D. Guillermo Caldentey M.

Contratistas D. Sebastián Pons.

Electricidad D. Miguel Alorda Mariano.

y luminotecnia D. Rafael Ballester.

Electricistas D. Juan Bennasar Socías.

. D. Miguel Alomar Coll.

Calefacción «Instalaciones Finsa».

Carpintería de taller. D. Julián Mir Mascó.

. D. Bartolomé Soberats S.

. D. Antonio J. Rián Llambias.

. D. Antonio Ramón.

. D. Francisco Mir.

. D. Juan Company.

Pintar D. Francisco Fuster.

Pintar decorador. . . D. Alejandro Ballester.

Ebanistas D. Francisco Fuster.

. D. Francisco Cantallops.

. D. Antonio de Arriba.

. «Muebles Verd».

Tapicero D. Domingo Abadía.

Estuquista decorador. D. José M.ª Uribarri A.

Yeseros y estuquistas. D. Miguel Pascual.

. D. Guillermo Sastre.

Lampistería D. Miguel Bonnin.

. D. José Bonnin.

Herreros D. Nadal Gelabert.

. D. Matías Rebasa.

. D. Jaime Llampart.

Cielo raso «Casa Villar».

EQUIPOS SONOROS: «WESTERN ELECTRIC»

PROPIETARIO:

DON ANTONIO PICÓ AGUILÓ

La Empresa del nuevo cine saluda a
todos los poblenses y público en gene-
ral, ofreciéndoles el testimonio de su
consideración personal más distinguida.

locals de projecció cinematogràfica, fou esbucat. A més, cal esmentar l'activitat cineclubística del Club Cultural i d'Escacs, que va dur a terme projeccions en els anys cinquanta, seguides d'un petit col·loqui entre els assistents.

A mesura que estigué a l'abast de la població poder desplaçar-se a altres indrets propers per gaudir de l'oferta d'oci existent, el cinema de la capital, amb més oferta i majors comoditats, esdevingué un reclam important que repercutí negativament en els cinemes dels pobles.

A finals dels anys cinquanta, sa Pobla tenia diverses societats recreatives, culturals i esportives que organitzaven conferències, exposicions, vetllades de cine-club, excursions, balls, etc: La Peña Artística, Unió Deportiva Poblense, La Veda, *Club Cultural y de Ajedrez*, *Moto Club La Puebla*, *Círculo Musical Poblense*, i la Peña Ciclista Poblense.

El *Club de Ajedrez* es va crear el desembre de 1952, inicialment per fomentar el joc d'escacs a sa Pobla. Inicialment la seva seu era al soterrani del Bar Planas. Però aquesta idea inicial es va anar modelant i s'obrí a altres inquietuds, de manera que es convertí, l'abril de 1954, en el *Club Cultural y de Ajedrez*. Entre les activitats d'aquest club hem de destacar la creació d'un concurs literari.

El Moto Club La Puebla es va fundar el 23 de setembre de 1954, com a societat esportiva recreativa, afiliat a la Real Federació Esportista Espanyola. Organitzava curses, excursions i conferències relacionades amb el motociclisme.

El 1960 es creà l'agrupació instrumental de la Confraria de Sant Antoni, i el 1975, l'agrupació Marjal en Festa.

En els anys cinquanta es va anar creant un important grup de cantadors de cançó popular al poble. Al voltant d'Agustí Cladera Gomila -*Florit*- es formà un grup que començà a actuar l'any 1957. Entre el seu repertori hi figuraven cançons com: *Brot de murta*, *Martí Seguí*, *Una vida dues vides*, *Veu de plantar arròs*, i *Tonada d'espadar*. D'aquí sorgiren actuacions que tengueren un paper destacat en les diferents convocatòries dels Festivals de Cançó del Camp de Mallorca. De fet, entre els guanyadors de cada edició hi figura algun pobler en les diferents seccions del festival: xeremiers, ximbombes, cançons de bressol i cançons del camp. Destaquen noms com el d'Aina Llabrés, Antònia Buades, Vicenç Caimari o Salvador Cladera. Aquest èxit fou el que facilità la convocatòria del Primer Concurs de Cançons del Camp de Mallorca. Premi Crestatx.

ACTIVITATS

- Fes una petita investigació i esbrina quants diaris procedents de l'estranger arriben actualment a Mallorca. Compara els resultats amb els dels anys setanta. Quina relació hi ha entre el número de publicacions i la nacionalitat dels turistes que arriben a Mallorca?, quins diaris es poden trobar al teu poble?.
- Llegeix atentament el text que fa referència a la visita del general Franco a sa Pobla i contesta:
 - a) Quin tractament protocol·lari rep la figura del dictador?
 - b) Destaca els adjectius que s'utilitzen en el text.
 - c) Creus que *Vialfàs* ofereix una informació objectiva dels fets?, explica perquè.
- Explica el significat dels termes següents: falangista, repressió, coalició.
- Cerca una petita biografia dels següents personatges: Emili Darder, Gabriel Alomar, Francesc de Sales Aguiló, Llorenç Bisbal, Aurora Picornell, Arconovaldo Bonacorsi, Manuel Goded.
- Esbrina quins noms de carrers del teu municipi durant la dictadura del general Franco canviaren la denominació que havien tingut abans. Quin nom tenen ara?

3.12.5.- La Democràcia

El cap de l'Estat morí el 20 de novembre de 1975 provocant una petita crisi política. S'elegí successor seu en el càrrec de cap d'Estat al rei Juan Carlos I, nét d'Alfonso XIII. Com a president del govern fou elegit Adolfo Suárez.

Tot i l'oposició dels sectors més conservadors, l'Estat espanyol, una vegada mort el dictador, evolucionà cap a un règim democràtic. El president del govern convocà el desembre de 1976 un referèndum per a la reforma política.

Adolfo Suárez

Fins a principis dels anys setanta els mallorquins varen viure un període de certa prosperitat (augmentaren els salaris i s'incrementà l'ocupació). Però l'any 1973 la situació canvià com a conseqüència d'una crisi internacional provocada pel petroli. A partir d'aleshores el sector de la construcció i l'hostaleria patiren uns anys de crisi, on es tancaren nombroses empreses i augmentà l'atur en el sector. Aquesta situació derivà en un augment del compromís sindical dels treballadors i sorgiren diversos conflictes.

El 1974 les fonts oficials reconeixien l'existència de 1.284 treballadors aturats, mentre que les fonts no oficials parlaven de més de 5.000. Davant els conflictes els obrers es reunien en assemblees on elegien els seus representants i elaboraven un document que lliuraven a l'Organització Sindical. Però també existí el que s'anomena com "treball a ritme lent" per tal de pressionar les altes esferes. Es tractava de fer la feina a un ritme més lent per tal de minvar el rendiment dels treballadors i pressionar així

als empresaris. Això però, sovint es derivà en acomiadaments que radicalitzaven encara més la situació.

En els darrers anys, la distribució i localització de la indústria ha estat condicionada pel desenvolupament turístic. Ha crescut notablement la producció en les branques de subministraments -energia i aigua- i en les auxiliars de la construcció -ciment, ceràmica, metall, etc.-.

El 15 de juny de 1977 es varen dur a terme les primeres eleccions generals per tal de consultar al poble qui volia com a governants. A les illes Balears votà el 80 % dels possibles electors -dones i homes majors de 21 anys-. Els resultats per les illes foren els següents:

AI Congrés:

UCD 4 diputats

PSOE 2 diputats

AI Senat:

UCD 3 senadors (2 per Mallorca i 1 per Menorca)

PSOE 1 senador per Mallorca

AP 1 senador per les Pitiüses

El juny de 1978 les illes Balears varen obtenir el règim preautonòmic que suposava la creació del Consell General Interinsular i dels Consells Insulars. Aquesta fou la primera passa per a poder aconseguir major autonomia per a les illes a través d'institucions de govern pròpies.

A continuació es celebraren les eleccions locals, el 3 d'abril de 1979, d'on sorgiren els primers ajuntaments democràtics. Es tractava d'elegir les persones que dirigirien la política dels municipis que formaven l'Estat espanyol. Una novetat important en aquestes

Cartell de la concentració a favor de l'autonomia

eleccions fou l'ampliació del dret de vot als majors de 18 anys. La UCD va obtenir la majoria de vots. Els municipis són les entitats bàsiques de l'administració pública, ja que són les més properes als ciutadans. Els representants municipals s'encarreguen de resoldre els problemes que sorgeixen als

municipis, amb competències en urbanisme, abastiment d'aigua potable, neteja de les vies públiques, recollida de residus, etc.

A les eleccions de 1979, pel que fa a sa Pobla, la candidatura independent fou la més votada. Es tracta del partit Convergència Poblara -CP-, que va obtenir el 50'86 % dels vots. Després d'aquestes eleccions, Rafel Serra Company fou batle fins el 1983.

Resultats a les eleccions locals de 1979 a sa Pobla

Partit	Vots	Regidors
Convergència Poblara -CP-	3.263	9
UCD	2.621	7
PSOE	532	1

El gener de 1981, Adolfo Suárez va dimitir del seu càrrec de president del Govern espanyol i fou substituït per Leopoldo Calvo Sotelo. Un any després, es convocaren eleccions generals que tingueren com a resultat la victòria per majoria absoluta del Partit Socialista -PSOE-. Aleshores, Felipe González fou investit president del Govern.

L'any 1981, el Consell General Interinsular decidí posar en marxa el procés autonòmic per a les Balears.

Després d'una llarga etapa on es reuniren diverses comissions per a l'elaboració d'un projecte d'Estatut, el 22 de febrer de 1983 s'aprovà l'Estatut d'Autonomia al Congrés dels Diputats. En aquest document quedaven reflectides les competències autonòmiques i l'organització política, administrativa i judicial de la comunitat autònoma de Balears.

El maig de 1983 es convocaren les primeres eleccions autonòmiques, que guanyà la Coalició Popular -AP i UM-. Es va dissoldre el Consell General Interinsular i es traspasaren les seves competències al Govern Balear.

Batles de sa Pobla de la transició fins a l'actualitat

1979-1983.- Rafel Serra (Independents)

1983-1987.- Antoni Torrens (Convergència Poblara)

1987-1991.- Vicenç Soler (Convergència Poblara)

1991-1995.- Jaume Font (PP, UM, CP)

1995-2003.- Jaume Font (PP)

2003- ? Antoni Serra (PP)

D'ençà de la instauració de la democràcia, el predomini de la ideologia dretana a sa Pobla ha estat notori. Els interessos de les cooperatives han estat molt presents a l'Ajuntament. El predomini de la candidatura independent Convergència Poblara fins el 1991 protagonitzà el govern del poble durant el difícil període de transició. Però el 1991, el decliu de la Cooperativa Agrícola Poblara i l'arribada d'un període de crisi, suposaren un punt d'inflexió. El partit Convergència Poblara fou absorbit en una coalició amb el Partit Popular -PP- i Unió Mallorquina -UM-, fet que suposà la seva desaparició de la vida política. Paral·lelament, el Partit Socialista de Mallorca -PSM-, va anar agafant força com a partit d'esquerres, i es consolidà com a l'alternativa i l'oposició al tradicional predomini de la dreta en el poble.

D'ençà de 1991, el poble ha estat governat per un partit de dretes, el PP, amb Jaume Font com a batle. A les eleccions de maig de 2003 el PP renovà la batlia.

ACTIVITATS

- Quins partits polítics s'han presentat a les darreres eleccions del teu municipi?, quina ideologia tenen?
- Quins mitjans de comunicació hi ha actualment a sa Pobla?, amb quina llengua treballen habitualment?
- Has estudiat que durant un període del segle XX es crearen moltes associacions recreatives i/o esportives a sa Pobla, quin?, quantes associacions recreatives i/o esportives hi ha actualment a sa Pobla?, esmenta quines són les seves activitats.
- Explica el significat del terme "referèndum" i cerca alguns sinònims.
- Fes un quadre comparatiu de les característiques principals d'un sistema de govern democràtic i d'una dictadura.

3.13.- La construcció de la història: l'arxiu i les fonts orals

La història, com ja saps, per ser construïda i interpretada, necessita fer ús de les anomenades fonts històriques.

Per reconstruir el passat, l'historiador ha de formular unes hipòtesis prèvies sobre el tema d'estudi, que li serviran de punt de partida i l'orientaran sobre la direcció que ha de prendre en les seves investigacions.

A continuació ha d'analitzar i contrastar les fonts d'informació utilitzades, que poden ser orals, escrites, iconogràfiques o de tipus material.

Finalment, i en vista de les proves que aportin aquestes fonts, ha d'enunciar una teoria, que mai no és definitiva, ja que el descobriment de noves informacions podria alterar el sentit de les conclusions inicials.

Les fonts històriques conformen el material de què disposa l'historiador per extreure la informació necessària per arribar al coneixement d'un fet històric. N'hi ha de diversos tipus:

Orals: quan la font d'informació és un testimoni directe dels fets. Només es poden utilitzar si aquests són relativament recents.

Escrites: conformen el gros de les fonts utilitzades pels historiadors; poden ser cartes, documents oficials, llibres, diaris, inscripcions, etc. No obstant això, no cobreixen el temps anterior a la invenció de l'escriptura.

Iconogràfiques: reuneixen tot aquell material de tipus gràfic; poden ser pintures, escultures, cartells, plànols, fotografies, etc.

Materials: són tots aquells objectes produïts pels éssers humans; són especialment importants per conèixer aquelles èpoques en què les altres fonts són inexistents (prehistòria, etc.).

Les fonts històriques, per si soles, no són suficients per conèixer el passat. Per això, l'historiador ha de seguir un procés determinat: primer ha de seleccionar les fonts, ja que no totes ajuden al coneixement històric i no totes són fiables (recordem que són producte de les accions humanes i, per tant, arbitràries); després d'escollir aquell material considerat vàlid, ha d'analitzar-lo per extreure'n tota la informació possible, no solament de manera directa, sinó també deduint i interpretant el que les fonts no diuen directament, anant, en definitiva, més enllà de les evidències.

És important, d'altra banda, contrastar la informació d'unes fonts amb la informació aportada per altres, fet que ens donarà una idea més aproximada de la realitat dels esdeveniments. A més a més, s'ha

d'interpretar la informació tenint en compte el context històric en què es produeix, cosa que pot influir de manera determinant en la seva orientació.

Una vegada que hem fet una anàlisi introductòria de la metodologia que pot fer servir un especialista per tal de reconstruir i interpretar la història, ens centrarem en dos dels aspectes que tal vegada ens són més propers i adients per treballar: **les fonts orals**, que podràs fer servir més directament mitjançant les activitats que t'hem preparat i **l'arxiu**, que no és una font històrica pròpiament dita, però que resulta molt útil a l'hora de fer les nostres recerques d'investigació.

En l'estudi de la història més recent no podem deixar de banda una font d'informació de primera mà com és la font oral. En estudiar fets que han passat poc temps enrere podem fer ús del que recorden els mateixos protagonistes del moment. En alguns casos, doncs, ens podem assabentar que els nostres pares o padrins són una font de primer ordre per estudiar la nostra història. Això succeeix amb el que va passar durant la Guerra Civil o durant la transició democràtica. Per això, cal fer una reflexió i pensar que nosaltres mateixos som els protagonistes de la història. En aquest sentit, cal respectar tot allò que pot ésser un testimoni important per als investigadors del futur; d'aquesta manera, contribuirem que no es perdi la nostra identitat.

A l'hora de fer servir la història oral, cal tenir presents una sèrie de consideracions. És important delimitar molt bé sobre quin tema vols obtenir informació i quin serà el teu àmbit geogràfic i cronològic d'estudi. Pensa que probablement la persona entrevistada et podria explicar coses molt interessants sobre molts temes, però cal que et centris en un aspecte concret per tal d'obtenir la màxima informació possible.

Una vegada elegit el tema, serà interessant consultar alguns llibres de la mateixa temàtica per tal de contextualitzar l'estudi que vols fer. A continuació, pots elaborar el qüestionari bàsic que vols fer servir. Tot i l'existència de diversos models de qüestionari, aquest sempre vendrà determinat pel tema que es vol investigar. En cap cas s'ha de tractar d'un qüestionari tancat, ja que la major o menor disponibilitat dels entrevistats, el grau de coneixença que hi hagi entre l'entrevistat i l'entrevistador, o el protagonisme que hagi tengut l'entrevistat en els fets en qüestió, aniran modelant l'entrevista. És per això que cal que l'entrevistador conegui el tema, ja que això facilitarà la conversa i repercutirà en el resultat de l'entrevista.

Aleshores cal determinar el material que empraràs. En primer lloc, pots fer servir una gravadora per tal d'enregistrar literalment tot el que et diu l'entrevistat. Després serà necessari dur a terme un treball de transcripció i depuració d'aquesta informació, ja que

s'ha de corroborar si la informació que has rebut és correcta o no. També és possible entrevistar el personatge en qüestió utilitzant tan sols una llibreta per prendre nota del més interessant. En qualsevol cas, però, s'ha de ser molt crític amb la informació que es rep. S'ha de conèixer bé la biografia del personatge que s'entrevista per tal de saber quina és la seva ideologia i els condicionants que aquesta pugui suposar a l'hora de recordar alguns fets.

Has de tenir present, també, que, sobretot en el cas de persones d'edat avançada, la memòria moltes vegades és fragmentada i no es recorden els detalls. A més, també et pots trobar amb la freqüent circumstància que l'entrevistat no ha estat testimoni directe dels fets, sinó que conta el que ha sentit a dir. Per tant, la informació que obtindràs de la història oral, ha de ser sempre agafada com a punt de partida d'una investigació i mai com un treball tancat.

Com a exemple de la vàlua de les fonts orals, podem fer esment a la història d'Antoni Rosselló -Parragó-, un delinqüent de sa Pobla que fou perseguit i acusat d'un robatori al poble.

Tot i que va ésser als segles XVII i XVIII l'època daurada del bandolerisme a Mallorca i Catalunya, els assalts i robatoris eren molt freqüents encara en el segle XIX, i la inseguretat de la gent, sobretot a la part forana, estava a l'ordre del dia.

Un dels actes delictius que més va impressionar el poble mallorquí va ésser un robatori sacríleg que es va produir el 1828 a l'església de sa Pobla: els lladres se'n portaren totes les joies d'or i d'argent, entre les quals hi havia el calze amb les hòsties, les quals s'escamparen per terra.

Donada la gravetat dels fets si tenim present la mentalitat de l'època, el bisbe va manar que totes les esglésies es posassin de dol, cobrint amb un vel negre els altars i les portes de les esglésies. Així mateix, es feren processons i rogatives de desgreuge a Ciutat.

Per tal de facilitar la detenció dels delinqüents, es va publicar un ban oferint una recompensa de 2000 ducats al qui proporcionàs alguna informació i l'indult si era un de la quadrilla.

Després de deu dies de recerca infructuosa, a Manacor, la guàrdia de Palma perseguia Parragó, sospitós d'ésser un dels delinqüents. Durant la fugida va ésser ferit al cap per un tret d'un soldat, del qual morí.

Miquel "Masset", un dels que havien participat en el robatori, es va acollir a l'indult, delatant on havien amagat les joies i els còmplices que n'havien pres part.

Una altra versió diu que Miquel "Masset" va ésser mort durant la persecució per alguns paisans de Binissalem i Santa Eugènia; és per això que quan tenim presents les fonts orals hem d'esmentar i contrastar les diferents versions dels fets que ens podem trobar.

En realitat, pel que fa en aquesta història, els fets no s'aclariren mai totalment. Pensem que era l'època de Ferran VII, en què l'absolutisme i la corrupció judicial dominaven l'illa, i deixaven en la indefensió a qualsevol ciutadà. Així tenim notícia que un mes abans, el nou de gener, els mateixos Parragó i Massanet havien estat portats a la presó de Palma, acusats d'haver robat les joies i robes del santuari del Puig de Pollença i haver penjat la imatge de la Verge Maria a un arbre. Se'ls acusava també d'haver-se desfet de dos companys de malifetes, d'apunyar-los i de llançar-los a un pou d'un pinar, vers sa Pobla. Els donaren per morts, però un d'ells, al cap d'un temps, i amb molts esforços, aconseguí sortir i, malferit, va arribar a Muro, on s'entregà i pogué delatar els seus companys.

Tot i així, aquests fets causaren una forta commoció entre la gent. Miquel Vidal, glosador de Binissalem, en va fer unes gloses que circularen per tota l'illa i la història d'en Parragó i d'en Masset es va convertir en una llegenda que la gent anava contant, de generació en generació.

Avui sembla que s'ha perdut la memòria col·lectiva d'aquesta història, però el vicari Parera, el 1908, encara la va poder recollir de testimonis orals i escriure-la a la revista *sa Marjal*, de la qual reproduïm una versió simplificada dels fets.

"Corria l'any de la Nativitat del Senyor de mil vuit-cents vint-i-vuit, i ja havia arribat el temps de carnestoltes, en el qual la gent més dissipada se sol entregar a balls i divertiments. En aquella època hi havia per Mallorca quadrilles de bandolers qui, amb freqüència, solien robar i matar, i la més terrible de totes era la del bandoler Miquel Rosselló, àlies Parragó, famós cap de bandolina.

Aquest lladre, de tan duradera com trista memòria, era natural de Manacor, i amb alguns companys, com a centre de les seues correries, solia habitar amb freqüència a sa Pobla, a un cap del carrer Ample. Tenia aleshores una cinquantena d'anys, petit d'estatura, gruixadet i de mal aspecte, que solia dur camia de bri i calçons d'escandalari. Els seus companys bandolers més coneguts eren els tres que cita la cançó popular:

*"En Sanç i en Parragó,
en Manco i en Masset,*

*feien ofici secret
per robar nostron Senyor".*

ERA LA NIT DEL DIA DE SANT BLAI, dia tres de febrer del mencionat any de 1828: la boca d'un llop no és tan negra com aquesta nit de tan trists records. Sobre les onze del vespre serien quan en Parragó i els seus tres mals amics se presenten a la nostra parròquia per cometre un crim horrorós i sacrílec: a la fi han resolt entrar dins l'església i robar les llànties d'argent, els vasos sagrats i totes les joies que puguin.

Com a falcons o animals nocturns, lleugers salten la paret del cementeri i tot d'una afinen la porta i s'hi aborden com a feres...però estava tancat amb pany i forrellat de la part de dins i no pogueren malavejar amb claus falses.

Que faran idò, aquells tres bandolers? Tornaran a sortir i desistiran del seu entossudament? Ca no! Ja són mestres vells en l'art i duen bones eines per son ofici. Ben examinat el pany i forrellat, agafen una barrina i amb ella fan feina una estona per hom. Quaranta forats justs fan a la part d'alt i altres quaranta a la part de baix del pany, el qual amb un copet de puntacorrent desseguida cau a terra.

Van a l'Altar major, al qual també hi havia reserva. De seguida entren dins el Roser. Obrin els copons i els veuen plens de formes consagrades. Les aboquen depressa damunt l'altar mateix; en cauen una partida a terra, i no gosant tocar-les, les deixen i fugen amb les mencionades joies.

ELS QUATRE BANDOLERS FUGEN MÉS QUE DE PRESSA, i quan hagueren sortit de la vila, no gaire enfora del sestador de Son Rapinya, s'aturen, i el que feia de sentinella pregunta:

- Què heu topat?
- És ferest...i això és sa custòdia! Oh...i hei ha el Bon Jesús!
- Animals...! Ja no'm farem d'altra, respongué un d'aquells.

Després discutiren un moment si tornarien a l'església l'hòstia sacrosanta, però tots acordaren que no convenia exposar-se a que els agafassin, suposat que tanmateix ja estava cotmès el crim.

AMB LA VELOCITAT D'UN LLAMP s'escampà per tota sa Pobla la trista notícia del robatori sacríleg i pels carrers tot eren rotlets de gent que feia comentaris i onades de gent acudien a l'església per veure com havia succeït. Tot eren imprecacions i plors trists i punyents.

El senyor batle, d'acord amb el reverend senyor rector, de bona hora i un poc abans de sortir el sol, manà al saig que a so de tambor fes un pregó donant compte del succés tristíssim, i que ningú absolutament, fins altra ordre, s'atrevis a sortir del poble ni per fer feina ni per res del món; i que tots els homes aptes es presentassin armats a la Casa de la Vila per anar a cercar els lladres.

A L'ENTRETANT, A LA CASA DE LA VILA s'hi havien replegats alguns centenars d'homes, joves i vells, tots armats d'alguna manera. Allà s'hi veien una bona partida d'escopetes, falç, guinavetes, puntacorrents, destrals ben esmolades i fins i tot fitores de pescar anguiles. Uns pel llevant i altres pel ponent, comencen per tot arreu a cercar els lladres, els quals absolutament no saben qui son.

Els cerquen per Gaieta, per Crestaix, per son Sabater, per les Vanquelles i no veuen senya per enlloc. Un dia se'n van cap a Son Santmartí i s'internen en el seu gran pinar i immensa garriga d'unes mates com eres. Per aquí hi estaran alguns dies cercant els bandolers i com saberen després per la relació de'n Manco, el qual també contà la divisió de l'hòstia i senyalà allà on trobarien la custòdia, dins la mencionada garriga hi estaven amagats els lladres. Fins i tot un ca que manaven els poblers un bon tros enfora d'ells, s'aturà a lladrar a una mata, dins la qual estaven amagats els lladres. Quan aquests sentiren els esquits tan prop, determinaren fugir lluny, molt lluny, i se'n van per ses Pastores, passen per Manacor i no s'aturen fins una horeta allà dassà, en es coll des Vent, lloc solitari i amagat, subaix de sa Roca des Castellet.

El que els feia més nosa i que seria més mal de vendre, era la custòdia, o sia els rajos i vericle, i determinaren amagar-la per allà. Veuen a un marge bastant alt una espècie de cova o boca de forn; s'hi acosten, un hi vol entrar i va veure que no era possible, perquè allò era el coll d'un pouet d'uns vint-i-cinc palms de fons i tan estret que un home amb la forcadura no hi podia entrar bé. Aquí, digueren tots quatre, serà bon lloc per amagar-la, i torcent els rajos amb una pedra, tot just ho col·loquen dins un forat, bastant endins del pouet.

APURAT, EL GOVERNADOR PUBLICÀ UN BAN diguent que qualsevol delinqüent, encara que fos un dels bandolers complicats en el robatori sacríleg de sa Pobla, i millor si ho era, tota vegada que descobrís als delinqüents i allà on estava amagada la sagrada custòdia, seria totalment perdonat i absolt de tota pena.

Veient com els perseguia la justícia i tal vegada també per algun remordiment de consciència, un dels quatre facinerosos, que es diu que era en Manco, aprofitant la bona ocasió, se presentà a la justícia, que absolgué completament, com se suposa, després d'haver acusat en Parragó i els seus companys i haver descobert el pouet en que estava amagada la custòdia.

Primerament van a cercar la custòdia i la trobaren a dins el pouet que els descobrí en Manco.

TAL COM TROBAREN LA CUSTÒDIA LA DUGEREN A SA POBLA i la posaren a l'entrada del portal menor, a damunt una taula amb estovalles ben netes i en el costat de la custòdia apilotada hi estava la taleca bruta.

Una gentada grossa ferm va anar a veure la custòdia robada, sense la sagrada forma i era una escena esqueixadora i tristíssima el veure que quasi tothom plorava llàgrima viva. Alguns els haurien volgut veure al costell o a la picota, i no en faltarien que hagueren preferit veure-los a Ses Forques, aquí prop, a la part de Búger.

Tot i que els granaders de sa Pobla caçaven fort els famosos lladres, el governador també envià a Manacor un regiment que perseguí a mort al qui avui és la personificació de la lladreria i la polissonada.

No obstant d'esser casat en Parragó i de tenir, per tant, la seva muller, estava amistançat amb una altra mala dona que habitava el carrer "des Metge", avui "de la Luz"; a la costa de Fartàritx, populosa barriada d'aquella vila que és la més gran de Mallorca. A aquella mala casa tenia el cau i en ell hi agafaren el conill ferit de mala mort.

Un vespre, el regiment de Sòria, dit "el Noveno", va posar setge a Fartàritx. Eren les onze en punt; assetgen els soldats aquella mala casa; toquen a les portes. En Parragó, que anava en cos de camia i calçons blancs ho sent i fuig com un falcó; un soldadet petitó el veu, li dona l'alto i no s'atura; li dispara i l'aturà de tot, perquè quan hagué botat la paret que era molt baixa i voltava la cantonada el ferí tan bé, que el deixà mort a l'acte.

*A les onze del sereno
va matar en Parragó
un soldadet petitó
del regiment del noveno.*

*En Parragó es pensava
que no el porien matar.*

*Un soldat li va tirar
quan voltava cantonada.*

*Verge de Son Salvador
donau-mos bon any decàrritx
a sa costa de Fartàritx
mataren en Parragó.*

El pobre soldadet que li disparà, malgrat que li havia donat l'alto o cridat tres vegades "Quien vive!", per sospitar si el ferit seria innocent, s'en dugué un ensurt de mort. No obstant, de seguida reconeixen un senalló que duia en Parragó; a dedins hi troben un trabuc i mistos, que aleshores eren contraban i estaven ben privats; i a vista de tot això s'aixamplà el cor d'aquell soldat petitó i exclamà: "Viva el Rey, que hemos hallado al ladrón".

Quan veren el famós lladre allargat a terra, de seguida corregeren per l'extremaunció, que ja no hi va esser a temps.

L'endemà de bon matí, amb un santiamén per tot Manacor corregué la notícia que havien mort en Parragó i tot el sant dia el tengueren extés a damunt un pedrís que hi havia davall una porxada de la plaça principal de Manacor, per escarment dels malfactors. Molta gent ferm anà a vure el més famós de tots els lladres, però malgrat els esforços de l'autoritat judicial, ni la mala amiga, ni la seva muller, a pesar que tothom el coneixia; ningú el volgué conèixer.

A les autoritats eclesiàstiques les repugnava moltíssim donar-li sepultura cristiana, però després notaren que duia una creveta penjada pel coll, la qual era testimoni eloqüent que, a pesar de dur una vida tan corrupta, així mateix tenia algun tant de fe, i això li valgué perquè no l'enterrassin en el carnatge.

*Parragó si no dus creu
no te daven terra sagrada
perquè a les clares se veu
que es teu cos fa flamarada.*

Trobada i reverenciada la santa custòdia, se va fer una solemne festa en desgreu de del Santíssim, que se continuà per alguns anys. Fins que tengueren feta la nova custòdia, feien la processó de les terceres dominiques amb un calze i una forma grossa a part damunt, i quan veien això, recordant el que havia passat, molta gent es posava a plorar."

Sa Pobla, 4 d'abril de 1908
Un pobler.

Sa Marjal, volum I, tom I, 1909, edició facsimil, Sa Pobla, 1990.

Per dur a terme aquesta narració dels fets, el vicari Parera va tenir presents els testimonis dels següents poblers: Josep Tugores -fill del qui aleshores era batle, el prevere Bartomeu Comes -que ho havia sentit contar a son pare, que estava amb el capità dels cinquanta granaders-, mestre Mateu Soler -fill de l'escolà que anà a cercar amb molts altres en Parragó,

i Catalina Comes "peluda" -veïna de la posada que tenia a sa Pobla el famós bandoler-. També feren declaracions importantíssimes els següents manacorins: Miquel Andreu "Corme" -que era veí de la mala amiga d'en Parragó-, Jaume Grimalt "Molinou" -antic propietari del Pouet-, i Miquel Servera "Melis" de Sa Roca, entre d'altres.

ACTIVITATS

- Sa Pobla és un poble receptor d'emigrants. Això ens proporciona la possibilitat de conèixer altres cultures. A continuació proposam que l'alumnat dugui a terme un petit treball d'investigació basat en la immigració. Per tal de facilitar la tasca, aportam un qüestionari de referència.

Qüestionari sobre immigració

Fitxa:

Nom i llinatges (voluntari).

Sexe.

Data de naixement.

Estat civil.

Fills.

Lloc d'origen.

Any d'arribada.

Municipi de residència.

Altres llocs de Mallorca on ha residit.

Altres llocs de l'Estat espanyol on ha residit.

Professió en el seu lloc d'origen.

Professió actual.

Nivell d'estudis.

Idiomes.

Afeccions.

Malalties.

Preguntes bàsiques:

1. Per què va triar Mallorca per viure?
2. Per què va triar sa Pobla per viure?
3. Com va conèixer l'existència d'aquest poble?
4. Abans d'arribar a Mallorca, coneixia l'existència de sa Pobla?, com hi vàreu arribar?
5. Quantes persones del vostre lloc d'origen coneixeu a sa Pobla?
6. Teniu alguna relació amb aquesta gent?
7. Quan vàreu partir de casa vostra, vos plantejareu si seria per sempre o per una temporada?
8. Vàreu venir sol o en família?, perquè?
9. La seva parella, si en té, d'on és?
10. Si té fills, on han nascut?
11. A quina escola van els seus fills?
12. Amb quina llengua parlen a casa seva?
13. Saben escriure/llegir/parlar el català?
14. I el castellà?
15. On han après castellà/català?
16. Es consideren mallorquins?
17. Si pogués, tornaria al seu lloc d'origen?, perquè?
18. Acostuma a visitar el seu lloc d'origen?, amb quina freqüència?, quan hi sol anar?
19. Es relaciona indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?
20. Com passa el temps lliure?
21. Forma part d'alguna associació?
22. Quina opinió té dels mallorquins?
23. Podria esmentar algun fet històric important de Mallorca?
24. Quins plats del menjar típic mallorquí coneix?
25. Considera que coneix bé l'illa?, quins llocs coneix?
26. Participa en les festes de sa Pobla?
27. Ha rebut algun tracte discriminatori per part dels poblers?
28. Pensa canviar de poble?, per què?

3.13.1.- L'arxiu.

La paraula arxiu etimològicament té tres accepcions:

a) Prové d'**Arx**: Arca (caixa forta). Concepte de secret (Arcano). Això ho proposa S. Isidor de Sevilla (560-636): "Las Etimologías". Aquesta explicació avui en dia està descartada perquè l'arxiu no és secret, sinó públic, i serveix per informar.

b) Prové d'**Arxaio**s: Arcaic, antic. Document antic o lloc per guardar-lo. Si no és antic no és arxiu. Tampoc no és l'opció adequada perquè l'arxiu no s'encarrega només dels documents antics, sinó de tots els documents.

c) Prové d'**Arxe**, arxeion. Príncep, magistrat, i el seu palau; on es conserven els documents públics. És l'explicació etimològica més seguida.

Dins el món llatí: **archivium**. Aquesta paraula la trobam ja en el segle II en autors com Ulpiano i Tertuliano.

3.13.2.- Definició d'arxiu.

Un arxiu és un conjunt orgànic de documents rebuts o emesos (redactats) per un ens (institució), en relació a la seva pròpia activitat i que estan destinats a ser conservats dins el propi ens o institució.

Amb un exemple, això s'entendrà millor: Si una institució com, per exemple, l'actual Consell de Mallorca, emet documentació sobre un tema concret (ordenació del territori, legislació sobre joc...); l'arxiu resultant no pot ser referent al conjunt de disposicions que sobre un d'aquests temes en concret han emès diverses institucions, sinó que l'arxiu, per considerar-se com a tal, serà tot el conjunt de documents emesos pel Consell de Mallorca independentment del tema que es tracti.

D'això es desprèn que l'arxiu no té una finalitat concreta: informativa, de facilitar la investigació, política, jurídica, cultural, etc., sinó que és, només, el conjunt de tots els seus documents i si té una finalitat és, únicament, funcional.

Així podem deduir que tot arxiu neix simultàniament amb la creació de la institució (relació causa-efecte) i sense institució no hi ha arxiu.

3.13.3.- Divisió dels arxius.

En principi, un arxiu guarda relació amb l'ens al qual pertany i a la funció exercida en relació a ell: poden ser oberts (amb vigència administrativa) o tancats (o històrics, sense vigència administrativa).

Una divisió molt bàsica assenyala que hi ha dos tipus d'arxius, els eclesiàstics (ens referim a l'església catòlica) i els civils. Dels primers no ens ocuparem perquè la finalitat d'aquest recorregut pel món de

l'arxivística és arribar a l'arxiu històric, que és un arxiu de tipus civil.

Dins els arxius de tipus civil, a grans trets, podem fer una doble divisió: els **administratius** la funció principal dels quals és la gestió administrativa. S'ordenen els documents mentre tenen vigència administrativa; i els **històrics** la finalitat dels quals és organitzar i conservar els documents que després de perdre la vigència administrativa adquireixen un nou valor com a font històrica (un valor que en relació a l'essència de l'arxiu és secundari, però que als historiadors els resulta fonamental per tal de dur a terme les seves investigacions).

3.13.4.- L'arxiu històric

Sabem que l'arxiu en si mateix no té altra finalitat que la funcional. La seva tasca és l'ordenació i conservació dels documents produïts o rebuts per una institució. Però també sabem que existeixen altres disciplines que poden fer ús dels documents ubicats a un arxiu, amb una finalitat aliena a la pretesa per l'arxivística.

Així, la història pot tenir com a ciència auxiliar a l'arxivística, la paleografia (l'estudi de les diferents escriptures), la diplomàtica (l'estudi de les diverses tipologies de documents), etc.

Per tant, els documents conservats a l'arxiu esdevenen una font històrica de considerable importància.

L'arxiu històric passa a ser, doncs, un estret col·laborador del l'historiador.

Dins la nostra comunitat, l'arxiu més important és l'**Arxiu del Regne de Mallorca**. El seu origen es remunta a la incorporació de les Illes Balears a la

Diversos documents conservats a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Josep Maria Quadrado i l'Arxiu del Regne de Mallorca, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear, Palma, 1996)

- 1.- Coberta del Llibre de la pagaduria. Fortificació. Any 1682
- 2.- Coberta del llibre de lletres missives de l'any 1555.
- 3.- Coberta del llibre d'Extraordinàries de la Universitat dels anys 1615 a 1617.
- 4.- Coberta del Llibre de la Confraria de Sant Jordi.

corona catalano-aragonesa (1229). Amb ella neixen noves institucions que aniran produint un important volum de documentació.

L'any 1585 es constituí l'**Arxiu de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca**, precedent de l'arxiu que coneixem avui i creat amb la finalitat de conservar els documents necessaris per facilitar el funcionament administratiu (la Universitat fou abolida pel Decret de Nova Planta de Felip V de 1715).

A partir de la Revolució Francesa de 1789 es fa palesa la necessitat que l'administració s'ha de posar al servei dels ciutadans, és a dir, que la documentació ha de ser pública. En aquest context, i sobretot a partir del segle XIX, comencen a aparèixer conceptes unificats d'arxivística, legislacions d'arxius, sistemes arxivístics, etc.

Oficialment l'Arxiu del Regne de Mallorca neix el 1851 per disposició del Ministeri de Comerç i actualment es troba ubicat a l'edifici de la Casa de Cultura, a Palma.

Per organitzar els fons que s'hi conserven s'ha disposat el principi de respecte a l'origen dels documents i n'han resultat les seccions:

- Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca.
- Batlia i jutjat privatiu de censos.
- Governació.
- Audiència.
- Reial Patrimoni
- Consolat de Mar i Col·legi de la Mercaderia
- Clergat
- Notaris
- Comptadores d'hipoteques.
- Administració Central Delegada.
- Diputació Provincial
- Arxius particulars
- Col·leccions factícies
- Diversos

Lògicament, l'estudi de la nostra història esdevindria molt més difícil sense l'existència d'aquest arxiu, d'una riquesa documental considerable.

3.13.5.- Els arxius municipals.

L'administració, per gestionar-se de manera efectiva, es compon de diversos àmbits d'actuació que, amb una major o menor grau d'autonomia en la seva gestió, els podem classificar en (actualment):

- Administració Central de l'Estat.
- Administració Autònoma.
- Administració Local (Província i municipis).

Dins l'administració local és evident que són d'extraordinària importància les corporacions municipals, és a dir, els ajuntaments.

A Mallorca cada ajuntament té un arxiu propi. Uns són molt antics (comencen a funcionar en temps de Jaume II –ordinacions–), altres són molt moderns (municipis segregats recentment); uns tenen més fons documental, altres manco; uns estan millor organitzats, altres pitjor. Però tots ells són, lògicament, fons necessàries per analitzar l'evolució de cada poble.

A sa Pobla, l'arxiu municipal té documentació a partir de 1528 i els seus fons documentals segueixen la següent ordenació:

- Consell i funcionament
- Patrimoni
- Comptadoria (Hisenda)
- Estadística
- Tributació (Hisenda)
- Govern i Policia
- Sanitat, Defensa, Beneficiència i Previsió
- Reemplaçament
- Diversos (varis)
- Impresos

ACTIVITATS

- Defineix el concepte d'arxiu amb les teves paraules.
- Per què és important l'arxiu per a un historiador?
- Per què l'Arxiu del Regne de Mallorca comença a partir de 1229?

4.- GEOGRAFIA HUMANA

4.1.- Població

4.1.1.- L'evolució de la població

Les primeres dades referents a la població daten del s. XIV quan el municipi comptava amb prop de 1000 habitants. En el darrer cens, el de l'any 2001, la població arribava als 10.736 habitants. Com mostren les xifres de la taula el creixement no ha estat continu ni sostingut.

ANY	HABITANTS
1364	965
1466	550
1591	1.950
1750	1.972
1784	2.266
1840	3.094
1877	4.861
1900	5.999
1920	7.851
1940	10.147
1950	10.321
1960	10.052
1970	9.927
1981	10.019
1991	10.101
1996	10.213
2001	10.736
2002	11.704

ACTIVITATS

- A partir d'aquestes dades elabora un gràfic lineal sobre l'evolució de la població. Situa els anys a l'eix horitzontal i el nombre d'habitants (en milers) al vertical.
- Observa les xifres i contesta les següents preguntes:
 - a) Quina va ser l'evolució de la població entre 1364 i 1840? Per quant es va multiplicar el nombre d'habitants en aquest llarg període de 500 anys?
 - b) Què succeí entre els anys 1840 i 1940? Per quant es va multiplicar la població?
 - c) Quina ha estat l'evolució durant els darrers 60 anys?

Com has pogut comprovar podem diferenciar tres etapes pel que fa a l'evolució de la població de sa Pobla, aquestes coincideixen aproximadament amb les tres grans fases per les quals ha passat la població

dels països occidentals al llarg de la seva història: el règim demogràfic antic, la transició demogràfica i el règim demogràfic modern.

4.1.2.- El règim demogràfic antic

Des de la prehistòria fins a mitjans del s. XVIII la població va augmentar molt lentament. La natalitat era molt elevada, es tenien molts fills, però la mortalitat també ho era. Aproximadament una tercera part dels nins no arribaven a grans perquè la mortalitat infantil era elevadíssima. L'esperança de vida, la mitjana d'anys que vivia una persona, era tan sols d'uns 35 anys. Una de les causes de l'elevada mortalitat eren les crisis alimentàries. La majoria de gent vivia de l'agricultura, la productivitat era baixa i depenia molt de les condicions climàtiques: la sequera o les pluges torrencials, que feien malbé les collites, podien portar la fam. Si la població estava mal alimentada no podia resistir les malalties i les epidèmies, de pesta, còlera o tifus que sovint els afectaven. En aquella època les condicions sanitàries i higièniques eren molt deficientes.

Les epidèmies, especialment la pesta, podien comportar importants pèrdues demogràfiques. La Pesta Negra de 1348 va provocar la reducció d'un 19% de la població de Mallorca, nous brots d'aquesta

terrible malaltia, el 1375 i el 1384, minvaren encara més el nombre d'habitants. Les epidèmies dels segles XV i XVI, la del 1522 coincidí amb les Germanies, foren menys catastròfiques. El 1652 un nou brot acabà amb unes 15.000 persones de les 100.000 que vivien a Mallorca. La incidència de la pesta anà minvant al llarg del s. XVIII. La darrera, la pesta bubònica de 1820, afectà bàsicament els pobles del llevant mallorquí.

La mortalitat catastròfica provocada per aquestes epidèmies i per les crisis alimentàries, a les quals s'afegia la generada per les guerres, explica que el creixement demogràfic no sols fos molt lent sinó també molt irregular.

El règim demogràfic antic va perdurar a l'Estat espanyol gairebé cent anys més que a la resta de països europeus. Les taxes de natalitat i mortalitat es varen mantenir altes al llarg de la primera meitat del s. XIX quan noves epidèmies com la del còlera frenaren el creixement demogràfic.

ACTIVITATS

- Llegeix el següent text referit a l'evolució històrica de sa Pobla i contesta les preguntes:

El s. XVII es caracteritzà per la forta penúria i escassetat. El 1613, la collita fou gairebé nul·la. També es produïren males anyades el 1618, el 1628, el 1636 i el 1689. A més la situació s'agreujà per causa de la freqüència i la persistència de les sequeres.

D.A: Gran Enciclopèdia de Mallorca, Promomallorca edicions (1988-98), vol 13, p.190

- A quin problema fa referència el text?
- Com creus que afectà a la població?

- Llegeix aquest text del Vicari Parera sobre la pesta i sa Pobla i contesta les preguntes:

¿Que cosa és pesta? És sa malaltia més espantosa de totes quantes n'hi ha en el món pels estragos que causa, tan contagiosa que se pren d'una manera horrible, que en menos de vintiquatre hores sen du sa persona més robusta a l'eternitat, que no hi valen medicines per curarlà, i que tothom en fuig fins an es punt qu'els fills abandonen sos pares o els pares sos fills, perquè se comunica tant que en pegar a un poble basta per quedar sense habitants. No's pot pintar l'estat horrorós que causa sa pesta dins un poble: vells i joves qu'estan en agonia; mares que en lloc d'alimenar sos infants los comuniquen llet enverenada i moren; un fill qu'està pere morir que tropessa am son pare ja mort; una mare qu'estreny al seu fill entre sos brassos creguent donar-li vida i li atropella sa mort; ses cases buides, els carrers deserts, i finsistot l'esglesia privada de ministres perquè aquell contatge espantós tot so n'ho du.

¿Ehi ha haguda cap pesta mai a Sa Pobla?... Arribà l'any 1652 i una epantosa peste de bubó s'escampà per tots els pobles de Mallorca menos set o vuit: en aquesta ocasió per primera i última vegada es terrible contatge volgué entrà dins Sa Pobla. Una nota contemporànea mos dona conta de ses víctimes i diu que a Ciutat en moriren 7.766, a Sóller 1.064, a Muro 35, a Campanet i Bújer 97, i a Inca 3.741. ¿Y a sa Pobla quants ne moriren? A Sa Pobla, rodetjada per totes parts de sa peste menos per sa part d'Alcúdia, sols moriren cinc persones. Belllament

haurien pogut suprimir de sa llista es nostre poble, perque morir cinc persones de mala malaltia durant un any, es com que no dir res.

Parera, J.: *Sa Marjal*, (edició facsímil), tom X, pp17-18, sa Pobla, 1918,

- a) Amb les teves paraules explica en què consisteix la pesta
- b) A l'epidèmia de quin any fa referència el text? Compara la incidència que va tenir a sa Pobla respecte els pobles veïns.

- Llegeix el text i contesta les preguntes:

Vengué el dia 15 de setembre de 1821 i se declarà a Ciutat de Mallorca sa febre amarilla qu'en molt poc temps s'en va dur a Son Tritlo 5000 ciutadans.

Dia 13 del mes citat es nostro poble se trastorná molt perque a Talapi e-hi dugueren un ciutadà atacat de malaltia sospitosa; el magnífic Ajuntament tengué el mateix día tres sessions, el dia siguent un'altre, i el día 19 un'altre en que se va resoldre acordonar rigurosament sa nostra Vila, com efectivament se va fer.

Finalment arribá l'any 1865, que moltíssimes persones encare recorden i anomenen s'any des cólera, i aquesta funesta malaltia causá estragos espantosos a dins la Ciutat de Palma... on molts de dies en morien més de 140. A Sa Pobla durant aquest any de tan horrible pesta sols en morí un de malaltia sospitosa, tant que apesar de ser de casa molt bona no trobaven nígú qu'el volgués du a enterrar; pero a la fí trobaren tres homos que hi consentiren am sa condició qu'havien de gonyar sa crescuda cantitat de 200 reales o sien 50 pessetes, per durlossen i per fer cinc dies de corantena al Oratori de Crestaig.

Parera, J.: *Sa Marjal*, (edició facsímil), tom X, pp35-36, sa Pobla, 1918

- a) A quines epidèmies fa referència el text? Cerca informació sobre com es contagien i els efectes que tenen.
- b) En cada cas com afectaren a sa Pobla? Com varen reaccionar les autoritats i la gent?
- c) Quan xerra de Ciutat, dedueix què deu ser Son Tritlo.

4.1.3.- La transició demogràfica

La segona etapa de l'evolució demogràfica, 1750-1950, s'inicià amb la baixada de les taxes de mortalitat a causa de les transformacions econòmiques: la modernització de l'agricultura i el desenvolupament industrial permeteren millorar l'alimentació, es reduí la mortalitat catastròfica, i es produïren millores sanitàries i higièniques. Amb taxes de natalitat elevades i les de mortalitat a la baixa el creixement natural de la població era elevat. Cap el 1870 s'inicià a la major part de països europeus al descens de la taxa de natalitat, disminuint, en conseqüència, el creixement vegetatiu.

A l'Estat espanyol aquesta transició va començar quasi cent anys més tard que a la resta d'Europa i amb taxes de natalitat i mortalitat sempre per sobre dels indicadors europeus. El resultat va ser un important increment de la població dels 15.644.340 habitants del 1857 es passà als 23.677.095 de 1930. El progressiu descens de la mortalitat va ser interromput per epidèmies, com la del còlera de 1885 o el grip de 1918, i per la guerra civil. Malgrat que el creixement demogràfic no va ser tan important com en altres països, el feble desenvolupament econòmic provocà l'emigració de grans contingents de població. Les

migracions exteriors més intenses es donaren entre finals del s. XIX i principis del s. XX. Es dirigien bàsicament cap a Amèrica: Argentina, Cuba... i en xifres molt més reduïdes cap al nord d'Àfrica (Algèria i Tunísia).

L'evolució natural de la població

L'evolució demogràfica de Mallorca segueix les pautes de la resta de l'estat. En el cas de sa Pobla l'augment demogràfic, que ja es fa palès a mitjans del s. XIX, s'ha de vincular a les transformacions de l'agricultura, a la dessecació de l'Albufera i la consegüent reducció del paludisme. La reducció de la mortalitat es va veure però alterada pels processos ja esmentats.

Per conèixer l'evolució de la població pobleira durant el primer quart del s. XX tenim una font de fàcil accés: la revista *Sa Marjal*. Al primer nombre de cada any, (es publicà entre 1909 i 1928), es recullen les dades de naixements, defuncions i matrimonis de l'any anterior. Es diferencien per sexes i, en el cas dels morts, els albat, nins menors de sis anys, dels grossos, els adults. Els llistats de defuncions que apareixen pràcticament a cada número permeten conèixer a quina edat i de quina malaltia moriren els poblers de l'època.

ACTIVITATS

- Observa la taula i realitza les següents activitats:

MOVIMENT NATURAL DE POBLACIÓ 1908-1926

A N Y		1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	
Naixements	Nins	130	120	120	122	121	124	119	122	108	121	127	132	144	136	114	138	114	124	124	
	Nines	130	131	110	116	94	117	104	137	108	128	131	103	128	109	112	110	95	120	106	
	Total	260	251	230	238	215	241	223	259	216	249				245	226	248	209	209	230	
M O	Grossos	Homes	30	21	76	32	28	27	37	32	28	41	85	22	41	36	38	48	27	35	37
		Dones	38	29		37	35	38	48	40	45	41	98	36	36	40	41	34	41	38	29
R T	Aubats	Nins	18	25	124	41	29	26	22	14	24	39	36	22	22	27	24	21	15	14	21
		Nines	16	20		27	17	24	24	20	10	38	54	26	17	20	17	10	22	10	21
S	Total			95		137	109	116	131	106	107	159		106	116	123	120	113	105	97	108
Guany/Pèrdua		158	157		101	106	125	92	153	109	90		129	156	122	106	135	104	147	122	
Matrimonis		62	45	65	56	55	51	60	53	61	46	46	60	65	59	60	58	60	64	70	

Elaboración pròpia a partir de Sa Marjal (1909-1928)

- Completa la taula calculant els totals de naixements, morts i guany o pèrdues corresponents als quadres que estan en blanc.
- Comenta com evolucionà la natalitat i la mortalitat durant aquest període. Les xifres de morts són semblants pel que fa als dos sexes? Planteja possibles hipòtesis sobre les causes d'aquesta diferència.
- En general, com és el creixement vegetatiu?
Quin any es trenca l'evolució dominant?
Quina en va ser la causa?
- Què passà amb la natalitat els anys següents?
- Si l'any 1920 la població de sa Pobla era de 7.851 habitants calcula la taxa de natalitat, de mortalitat, de mortalitat infantil (a partir de les xifres d'albats) i la de creixement vegetatiu.
- Compara aquestes taxes amb les actuals

Sa Marjal, (edició facsímil), tom X, p.177, sa Pobla, 1918

- El següent quadre recull les dades de part de les persones que moriren al llarg del 1917, després de llegir-lo contesta les preguntes:

Necrològica : 1917

- Janer. Dia 23. Francisca Crespí Soler, Xorric, casada, de 24 anys, partera.
Dia 24. Baltassar Bennassar Seguí, Baltasar, viudo, de 79 anys, de gota.
- Febrer. Dia 1. Bet Crespí Cantallops, Morbera, casada, de 25 anys, de part.
Dia 5. Sebastià Tugores Soler, Cataló, viudo, de 50 anys, de malaltia de cor.
Dia 22. Rafel Socías Roig, fadrí, de 21 any, de dolor romàntic en el ventre.

Mars. Dia 11. Bartomeu Socías Monar, Corró, casat, de 42 anys, tísic.
Dia 15. Tonina Torrandell Cifre, Pollensina, casada, de 27 anys, partera.
Dia 19. Miquel Vidal Villalonga, Pover, casat, de 67 anys, de fog de Sant Antoni.
Dia 21. D.Toni Socías Serra, Guixa, fadrí, de 46 anys, tísic consumat i consumit.
Abril. Dia 23. Antonina Ferragut Bisquerra, Managuina, viuda, de 90 anys, de veiesa.
Juny. Dia 25. Sor Clara Darder Tous, donzella, de 71 anys, d'un colic miserere.
Agost. Dia 13. Toni Crespí Comas, Xopol, donzell, de 15 anys, de tifus.
Novembre. Dia 2. Margalida Siquier Servera, nina, de 9 anys, de rosa i costipat.
Apolonia Trobat Crespí, Ferrera, fadrina, de 24 anys, de pulmonia.
Dia 30. Segons mos ha dit es Fosser durant aquest mes ehi ha hagut uns 33 aubats, casi tots de resultes de rosa.

Elaboració pròpia a partir de Sa Marjal, (edició facsímil), toms IX i X, sa Pobra, 1917-1918

- Quina informació se'ns dóna de cadascun dels morts?
- Fes una llista de les causes de mortalitat esmentades, separant en dues columnes aquelles que encara persisteixen de les que pràcticament han desaparegut.
- Cerca informació sobre les malalties que desconeguis.
- Quina causa de mortalitat femenina, recollida al quadre, podria explicar el desequilibri per sexes que abans hem constatat?
- Pel que fa als nins, quina és la principal causa de mortalitat? En el teu cas, estàs vacunat d'aquesta malaltia? L'has tinguda?

Els moviments migratoris

Les Balears, fins a inicis dels anys 60 del segle XX, han estat terra d'emigrants. El desequilibri entre creixement demogràfic i creixement econòmic va provocar la sortida de població formada, majoritàriament, per homes joves a la recerca de millors oportunitats de feina. Entre 1880 i 1930 es

produí l'emigració més massiva; Argentina, Cuba, França, Algèria i Puerto Rico foren les destinacions preferents. Es coneixen les dades exactes dels residents illencs a l'Argentina el 1918 i el 1929; el primer any eren 4.620 persones, entre d'elles 42 poblers, i el 1929 eren 4.279, 53 originaris de sa Pobra.

ACTIVITATS

- Llegeix el text i contesta les preguntes:

Novembre, dia 3- A dins poques sedmanes son partits de cap a Bones Aires uns 60 poblers, entre els quals se contant uns 15 picapedrés. Parex qu'axó es un mal que se pren per tot Mallorca. Pe sa península hey ha varios pobles qu'han quedats completament deserts o abandonats.

Sa Marjal, (edició facsímil), tom I, pp.184-185, sa Pobra, 1910

Die 6- ¿ A dónde vas, Vicente?- A donde va la gente – Per axò altre volta pertexen una vintena de poblers de cap a l'Argentina. ¡Deu los conservi s'enteniment y sa fe més que sa vida!

Sa Marjal, (edició facsímil), Tom II, pp.188, sa Pobra, 1911

- A on es dirigien aquests poblers? Quina feina tenien una part d'ells?
- Imagina't que ets una d'aquestes persones has arribat al teu destí i escrius una primera carta a la teva família, explica'ls com ha anat el viatge i les teves primeres impressions en terres americanes.

4.1.4.- El règim demogràfic modern

Els països desenvolupats, una vegada completada la transició demogràfica, entraren cap al 1950 en el règim demogràfic modern, caracteritzat per baixes taxes de natalitat i mortalitat i, en conseqüència, un dèbil creixement vegetatiu. L'elevació de l'esperança de vida i la baixa fecunditat han provocat l'envelliment de la població.

La situació és molt diferent als països subdesenvolupats on poblacions molt joves i elevades taxes de natalitat generen un fort augment de la població. A nivell mundial, els desequilibris demogràfics i econòmics han derivat en corrents migratoris massius nord-sud que s'han intensificat els darrers anys.

La població espanyola també evolucionà cap al règim demogràfic modern si bé amb algunes variants respecte al model general. La mortalitat continuà baixant al llarg de la segona meitat del s. XX però la natalitat, una vegada passada la postguerra, va remuntar i se situà per sobre de la mitjana europea fins a finals dels anys setanta quan inicià una caiguda vertiginosa.

Les polítiques natalistes de la dictadura franquista propiciaren aquest creixement demogràfic que, com no anà lligat a un desenvolupament econòmic, derivà en noves onades migratòries, majoritàriament, cap a països europeus com França, Alemanya i Suïssa.

També foren molt intenses les migracions interiors: la població es traslladà des de les zones agrícoles de l'interior als nuclis industrials primer i, a partir del *boom* turístic dels anys seixanta, cap a les zones

costaneres. Les Balears foren un dels principals nuclis receptors d'aquests fluxos interns.

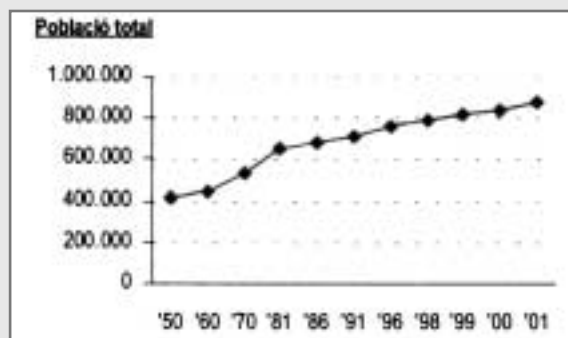
Les Balears

A la nostra comunitat la població ha passat dels 419.282 habitants de 1950 als 878.627 de 2001. La causa d'aquest espectacular increment ha estat el procés migratori que, a més, comportà un rejueniment de la piràmide de població i un creixement vegetatiu per damunt de la mitjana estatal.

El desenvolupament turístic i la terciarització de l'economia balear provocaren una redistribució de la població: molts municipis agrícoles de l'interior venen decreixent el seu nombre d'habitants mentre que l'incrementaven espectacularment els nuclis costaners.

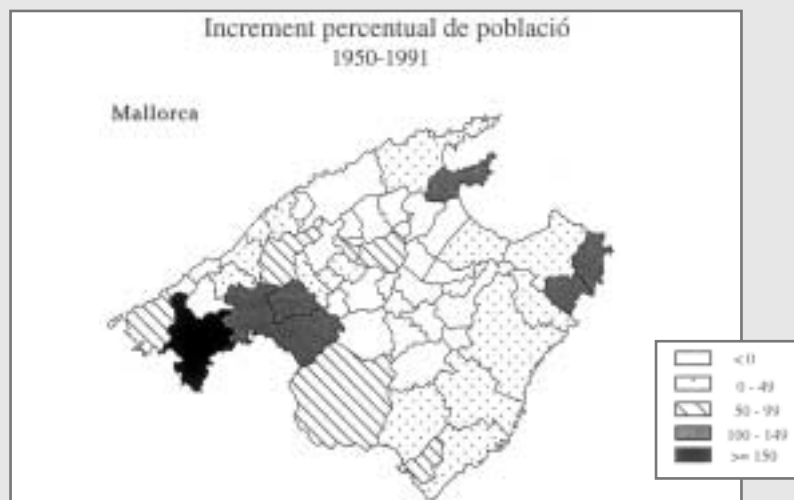
ACTIVITATS

- Comenta el gràfic sobre l'evolució de la població balear els darrers cinquanta anys i compara'l amb el que has realitzat amb les dades de sa Pobla.

Font: Pla d'Estadística Unificada, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.

- El següent mapa reflecteix l'augment percentual de població entre 1950 i 1991:
 - En quins municipis augmentà més la població? Per què?
 - Quins la disminuïren? Per què?
 - Quina és la situació de sa Pobla?

Font: Dídac, F: *Geografia de les Illes Balears*, Ed. Lleonard Muntaner, Palma, p.149

4.1.5.- L'estructura actual de la població

Les Illes Balears han estat una de les comunitats que més ha augmentat la seva població els darrers anys. Aquest increment es deu a la intensificació del flux migratori. L'arribada de població procedent d'altres comunitats autònomes, que s'havia afeblit amb la crisi de principi dels anys noranta, es va reactivar a finals del decenni. Un altre fet destacat ha estat l'increment de la població procedent de l'estranger: als europeus que ja havien començat a instal·lar-se a les Illes en dècades anteriors s'han sumat els llatinoamericans, en part descendents dels antics emigrants illencs i, els darrers anys, la població africana, tant del Magrib com de l'Àfrica subsahariana. En el cas de sa Pobla el col·lectiu magrebí supera els mil habitants.

L'estructura per grups d'edat ens mostra una població amb signes d'envelliment. La piràmide de població presenta una base estreta degut al descens de la

natalitat; la població adulta, sobretot dels 25 als 39 anys, és molt nombrosa fent palesa la immigració, i la població major de 65 anys és ja propera al 15%. Dins aquest darrer col·lectiu la superioritat numèrica de les dones es deu a la sobremortalitat masculina.

L'estructura per sectors productius mostra una economia fortament terciaritzada. Al sector serveis hi treballava el 2001 un 72% de la població ocupada, deu punts més que la mitjana estatal, li seguia la construcció amb un 16%, la indústria 10%, i, finalment, l'agricultura amb tan sols un 2%. La taxa d'activitat a les Balears era d'un 57'8%, la taxa d'ocupació d'un 54'4% i la de l'atur de prop d'un 6%, essent aquest molt més elevat entre les dones. Les estadístiques posen en evidència la forta fluctuació estacional d'ocupació i atur, originada per l'enorme pes que el sector turístic té dins l'estructura econòmica balear.

ACTIVITATS

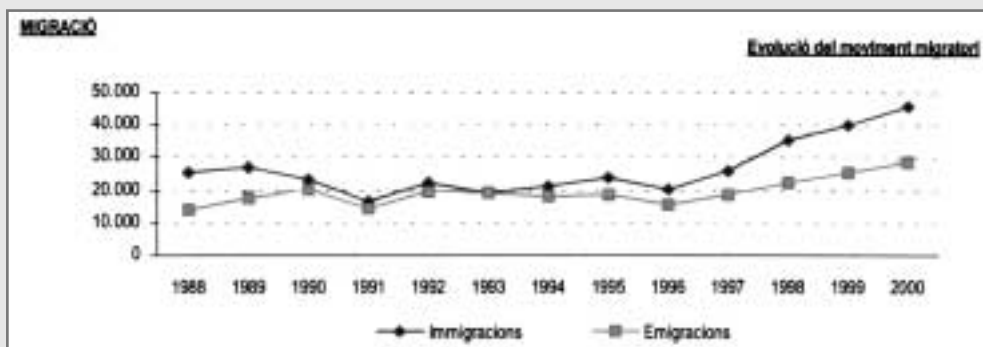
- A partir de les següents dades calcula: la taxa de natalitat, la de mortalitat i el creixement vegetatiu de les Balears i de sa Pobla, compara-les

Dades	Illes Balears	Sa Pobla
Població 2001	878.627	10.736
Densitat 2001 (h/km2)	177	233
Defuncions 2000	7.309	101
Nascuts vius 2000	9.503	125
Homes/Dones	4.888/4.615	68/57
Balanç migratori	17.077	44
Matrimonis 2000	4.494	36

Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut Balear d'Estadística.

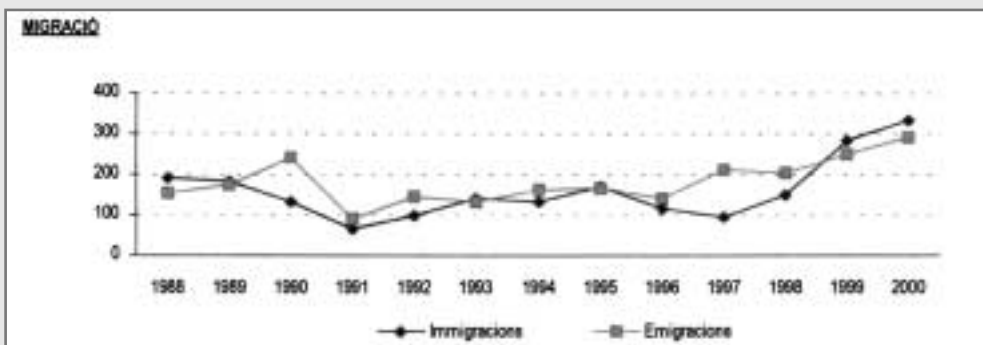
- Compara els gràfics del moviment migratori els darrers anys a les Balears i a sa Pobla.

Balears

Font: Pla d'Estadística Unificada, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.

Sa Pobla

Font: Pla d'Estadística Unificada, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.

- Compara les dades de població segons el lloc de naixement de sa Pobla respecte les de Mallorca i les Balears:

Població per lloc de naixement, 2001

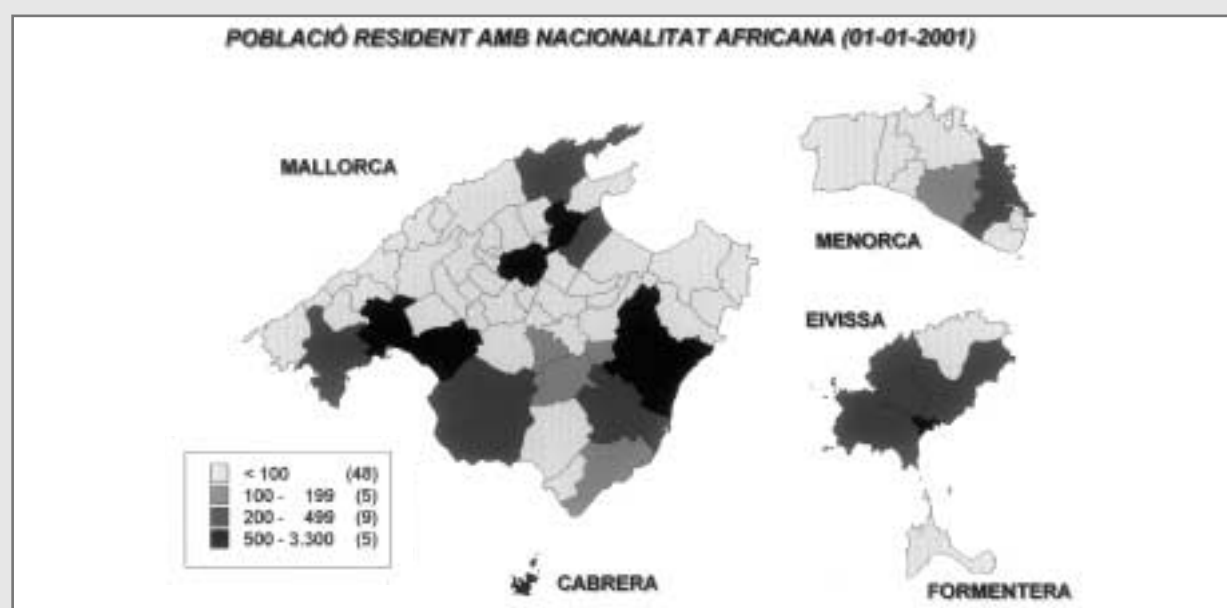
Àmbit geogràfic	Total	Balears	Altres CA	Estrangers%	Balears %	Altres CA	Estrangers %
Total Balears	878.627	545.739	240.955	91.933	62,11	27,42	10,46
Total Mallorca	702.122	442.193	188.279	71.650	62,98	26,82	10,20
Sa Pobla	10.736	8.587	936	1.213	79,98	8,72	11,30

Font: Base de dades municipals 2002, Govern de les Illes Balears, tom 2, p.111

- Comenta els següents mapes sobre la població estrangera i la de nacionalitat africana que viuen a les Balears. En cada cas quina és la situació de sa Pobla?

Font: Base de dades municipals, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002, tom I, p. 347.

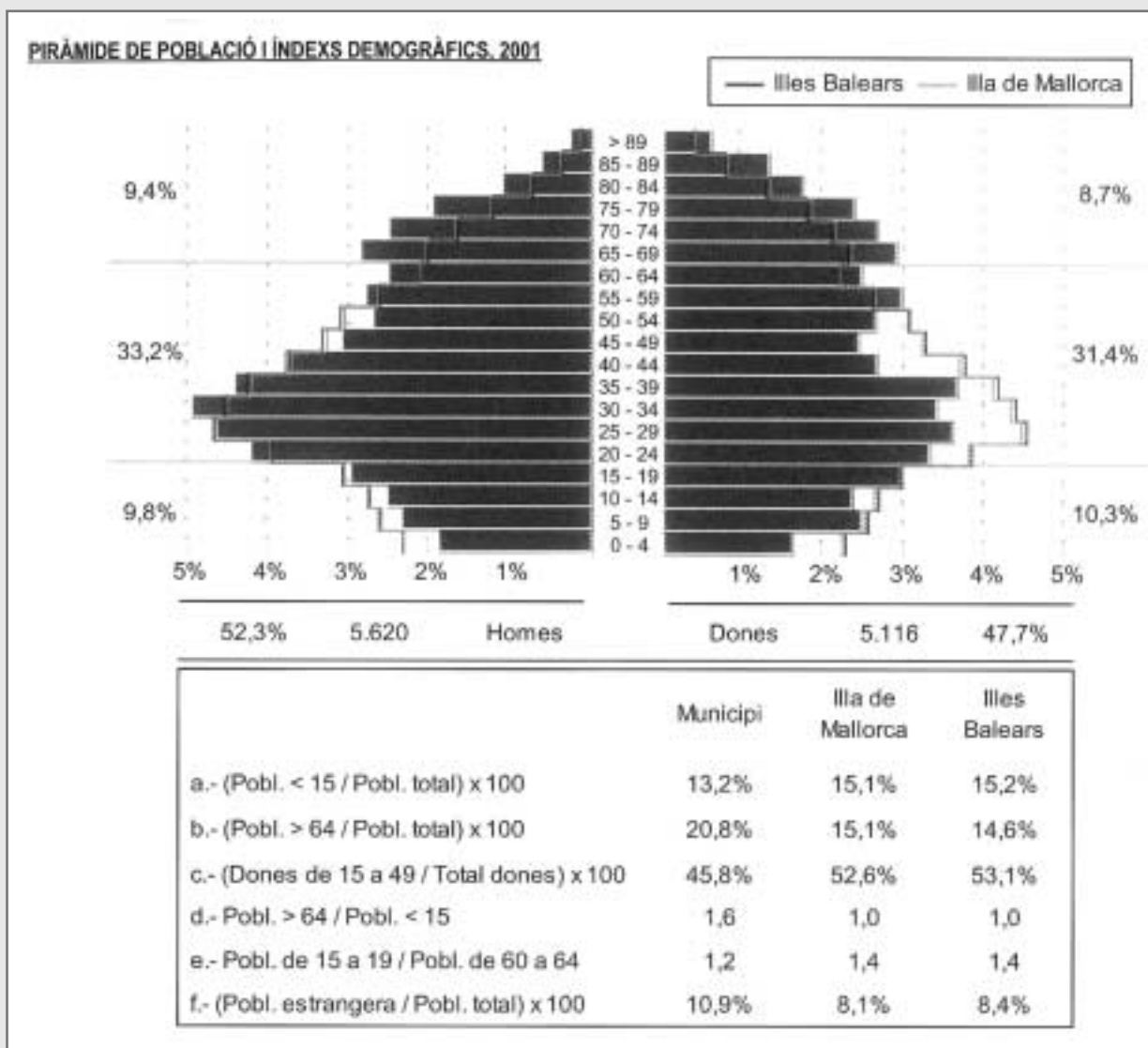
Font: Base de dades municipals, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002, tom I, p. 349.

- A partir de les següents dades realitza un gràfic circular on es representi la població de sa Pobra per nacionalitats.

Països	Nombre d'habitants
Espanya	9.856
Resta de països de la Unió Europea	168
Altres països europeus	74
Marroc	1.337
Altres països africans	48
Països americans	219
Països asiàtics	2
TOTAL	11.704

Elaboració pròpia a partir de dades municipals de desembre de 2002

- A partir de la piràmide de població de sa Pobra i dels índexs demogràfics compara l'estructura per sexe i edat del municipi amb la de Mallorca i el conjunt de les Balears.

Font: Base de dades municipals, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002, tom I, p.205

4.2.- El sector primari

4.2.1.- L'agricultura tradicional

Tradicionalment el sector agrícola ha estat la base de l'economia poblara. L'agricultura de sa Pobla es caracteritza pel conreu intensiu de reguiu en petites propietats. Sense perill d'exageració podem afirmar que la zona de sa Pobla i Muro és l'horta de Mallorca.

L'agricultura a l'Antic Règim.

La propietat de la terra

El segle XVI, les terres de sa Pobla eren pobres. Binimelis descriu sa Pobla com *"La vila més pobla d'aigües de quantes hi ha a l'illa és sa Pobla, que en tot el seu terme gairebé no té deu pous"*.

La terra estava en mans d'uns pocs propietaris, que tenien les grans possessions, mentre la gran majoria de població era jornalera. Als Stims de 1578, hi havia 318 parcel·les en tot el terme. Les possessions més grans eren:

-Talapi,	valorada en	15.500	lliures
-Son Ferragut:		4.400	
-Son Marc		3.700	
-Son Fornari		3.700	
-Son Sastre		3.400	
-Son Sabater		3.300	
-Son Figuerola		2.850	
-Son Amer		2.500	
-Son Cladera		2.200	
-Son Puig		2.100	
-Crestatx		2.000	
-Son Valentí		1.800	
-Gaieta Gran		1.800	
-Biniaco		1.600	
-Gaieta Petit		1.550	
-Son Poquet		1.100	
-Rafal Son Senyor		1.670	
-Rafal Son Caldés		1.500	
- " Son Manyo		1.260	
- " Es Molinàs		1.200	
- " Son Barba		1.100	
- " Can Goiet		1.100	
- " Son Fornés		1.000	
- " sa Llebre		900	
- " Son Tut		560	
- " Son Ventura		500	
- " Son Mascord		150	
-Comunes de la vila		10.000	

El segle XVII es va iniciar la divisió de les grans finques de la Marjal: Son Amer es va anar establint a partir de 1572. Son Senyor, d'unes 30 quarterades, propietat de la Universitat també es va repartir en diferents petites propietats, així com part de Son Puig; Son Fornari va patir diverses fragmentacions.

Paisatge de marjal. (Dibuix de Vicenç Vicedo 2003).

Les comunes de la vila de sa Pobla

Les comunes, originàriament, eren terres que pertanyien als habitants d'un lloc, per ús comú de tots els pobladors: pasturatge d'animals, recollida de llenya, etc.. Posteriorment passaren a ésser administrades per la Universitat (l'ajuntament), que les arrendava a particulars i d'aquesta manera n'obtenia uns ingressos per a sufragar despeses, i d'aquesta manera s'evitava carregar d'imposts la població.

El 1300, quan Jaume II va crear sa Pobla de Uialfàs, va cedir uns terrenys comunals als nous habitants, destinats a pasturatge de bestiar.

El rei Pere IV va establir, per privilegi de 1347, part dels prats de sa Marjal a Joan de Móra, a canvi de la prestació d'un cavall armat, però salvant els drets que tenien dels habitants de sa Pobla al pasturatge dins aquestes terres.

Més tard, el 1555, Carles I va autoritzar l'establiment en emfiteusi de les terres de sa marjal de s'Albufera, però sense perjudici dels interessos dels habitants de sa Pobla.

Les terres comunals estaven repartides per tot el terme, des de Talapi a Son Marc: Sant Vicenç, Son Manyo, can Mascle, can Roca, Son Pou, can Llaveta, ca Don Xim, ses Rotes, etc.).

A una relació, apareixen les següents terres comunals:

-Son Fornari:	37 peces	16 quarterades
-Son Senyor:	19	15
-Son Vivot:	65	16
-Son Puig:	97	6
-Jonqueres Veres:	49	
-Tancadet:	41	
-Ullalets Nous:	187	224
-Ullalets Vells:	59	

Durant el segle XVIII, els jurats (regidors) de sa Pobla varen anar establint les Comunes El 1708 es va rebre autorització del Patrimoni reial per a establir part de les Comunes. Aleshores es varen repartir 145 ha de marjal en trossos de quarterada entre 219 establidors. Havien de satisfer un cens de 15 ll. anuals al Reial Patrimoni, mantenir netes les síquies pròpies, i fer quatre jornals anuals de treball al torrent. A canvi, l'ajuntament va haver d'ingressar 4000 lliures al Reial Patrimoni, que es destinaren a fortificar les murades de Ciutat. És l'inici de les veles. El 1722 eren ja 442 els establiments.

Una volta proclamat rei Felip V de Borbó, el 1715, després de la Guerra de Successió, va declarar nuls aquests establiments, ja que es considerava que les comunes eren propietat de la Corona. Aleshores es va iniciar un llarg plet que no es va resoldre fins al 1793, en què un Reial Decret va declarar que els terrenys eren del Reial Patrimoni, si bé reconeixia els establiments anteriors i l'aprofitament comunal de les pastures de s'Albufera.

Finalment, amb el govern liberal de 1822, es va acordar la distribució dels terrenys comunals entre "els treballadors del camp no propietaris i les vídues amb fills majors de 12 anys". El 1850 eren ja 854 els establits

L'agricultura a l'Antic Règim. Els conreus

L'agricultura tradicional de l'Antic Règim estava fonamentada sobre els conreus típics de l'època: cereals i vinya. A sa Pobla, a més d'aquests, els conreus més importants eren el lli i el cànem, sobretot a la zona de s'Albufera.

Als Stims de 1578 apareixen moltes terres destinades al conreu de vinya, si bé aquesta va assolir la màxima extensió al segle passat. El 1875 s'hi dedicaven 184 ha. D'aquesta època encara resten alguns cellers, com el de can Llaveta o can Cotà. A partir de 1891, amb la crisi de la fil·loxera, se substituï la vinya per l'ametllar.

El 1800, un informe de l'ajuntament de sa Pobla assenyala com a produccions més importants: 2200 quintars de cànem, 7000 quarteres de blat, 300 quarteres de civada, dos mil quintars de raïm.

El 1862 es destinaven al conreu del cànem 681 quarterades. A la "Guia General de les Illes Balears", de Pere d'A. Penya, el 1891, es relacionen com a principals produccions de sa Pobla la vinya, els fruiters, el cànem, el lli...

L'Arxiduc relaciona els següents conreus a sa Pobla el 1872:

-terres de reguiu	
(entre marjal i terres regades amb sínies):	857 ha
-destinades a blat, ordi,	
blat de les índies, cànem i hortalissa:	477 ha

-terres de secà:	4.284 ha
-blat, ordi, lleguminoses:	1869 ha
-figueral:	167 ha
-olivar:	159 ha
-vinya:	143 ha
-alzinar:	98 ha
-ametller:	38 ha
-garrover:	19 ha
-pinar:	8 ha
-garriga de llentisca:	684 ha
-sense conrar	
(secà, aiguamolls...)	1095 ha
-improductius	
(camins, població...)	257 ha
-Total extensió del municipi:	5.391 ha

Un dels cultius que antigament assolí una certa importància a sa Pobla va ésser la vinya. El 1818 s'hi destinaven 8,3 hectàrees; 1860 eren ja 142 ha i el 1875, 184 ha. El 1891, amb motiu de la crisi de la fil·loxera que arrasà les vinyes de tot Mallorca, aquests conreu se substituï per l'ametllar

Dos conreus de l'agricultura tradicional: El lli i el cànem

La fibra tèxtil tradicional pot ser d'origen animal, com la llana, o vegetal: lli, cànem i cotó. Durant l'Edat Mitjana i Moderna la indústria tèxtil era la principal activitat manufacturera i generava un poderós comerç. El 1583 es va constituir el gremi o confraria dels teixidors de lli de sa Pobla, per a defensar els interessos adavant a la competència. Els gremis de la part forana es reunien a Sineu. Tenien per patrona la Mare de Déu de l'Esperança, de la qual encara es conserva una talla policroma a l'església de sa Pobla, a la capella de Santa Anna.

El lli i el cànem eren els dos cultius industrials típics de l'agricultura d'Antic Règim, destinats a l'obtenció de fibra tèxtil, que en altre temps assoliren molta importància a sa Pobla, gràcies sobretot a l'abundant aigua que necessita el seu conreu i posterior tractament industrial.

El 1784 sa Pobla va produir 1.000 quintars de lli i 2.500 de cànem. Juntament amb Muro eren, amb escreix, les dues viles majors productores de fibres tèxtils. A l'Amillament de 1862 hi havia 681 quarterades de cultiu de cànem. El 1891 Pere d'Alcàntara Penya, a la seva "Guia de las Baleares" cita entre els cultius més importants de sa Pobla el cànem i el lli.

Planta de lli.
Font i Quer, P.: Plantas medicinales. El Dioscórides renovado, Labor, Madrid, 1882

El lli

El lli, *Linum usitatissimum*, L, és una herba anual de 40 a 1 m d'altura, d'una sola tija, fulles lanceolades i flors de cinc pètals, generalment de color blau. Floreix en primavera. No es coneix l'ancestre de les diferents subespècies cultivades.

El conreu del lli com a planta tèxtil es remunta al neolític, a l'Orient Mitjà i Egipte, vers el 7è mil·lenni. Els romans generalitzaren el seu ús per tota la Mediterrània.

A Mallorca va ésser un conreu bastant freqüent; a quasi tots els pobles, en major o menor quantitat se sembrava lli. Va començar a decaure al segle XVIII, fins gairebé desaparèixer al segle XIX, substituït pel cotó com a matèria primera de la indústria tèxtil. Encara als anys seixanta del segle XX es conreava en petites quantitats a sa Pobla i Muro.

La planta del lli també té utilitats medicinals i com a oli de lli. Actualment es cultiva en grans extensions a diferents indrets d'Europa.

El cànem

El cànem ("cànyom" en llenguatge popular), *Cannabis sativa* és l'altra planta tèxtil que antigament es va conrear a sa Pobla, a les zones humides de s'Albufera, ja que necessita molta aigua. Es tracta d'una planta dioica -són diferents els peus mascle i femella-, apètal·la, de fulles palmeades, de 5 a 7 segments de vora aserrada.

Del cultiu de cànem a sa Pobla en tenim notícies ja el 1243, amb motiu d'un establiment de terres de l'alqueria Uialfas.

Planta de cànem.
Font i Quer, P.: Plantas medicinales.
El Dioscórides renovado, Labor,
Madrid, 1882

El segle XIX encara era un cultiu relativament abundant a l'Albufera. S'hi destinaven les terres més salobres. A sa Pobla es produïen anualment uns 300.000 kg de cànem, més de les 3/4 parts del que es produïa a tot Mallorca, i eren insuficients per les necessitats de l'illa.

Durant l'agost es recollia el cànem en flor per obtenir fibra més fina, mentre que la que s'obtenia per setembre, era més basta, i es destinava a fer corda, tela de sac, etc.

El seu origen es localitza a les terres del mar Caspi i del mar Negre, on ja es conreava el 800 aC. A més de

Filant el cànyom. (Arxiu: Joan Llabrés).

l'aplicació a la indústria tèxtil, també té propietats medicinals i estupefaents.

Amarar lli o cànem

El procés d'obtenció de fibra de lli i de cànem, bàsicament és el mateix. Una volta segades les plantes, es posaven en remull en aigua corrent o estancada, en gavelles lligades amb un vencís de càrritx i subjectes amb grans pedres, durant uns 10 o 20 dies. Després, una volta sec, s'havia de trencar o espadar, amb l'espador i l'espadella, pentinar amb el puat, i finalment anar filant amb la filosa.

(De: LLABRÉS, J. i VALLESPÍR, J.: Els nostres arts i oficis d'antany, 1981)

El fet d'amarar el lli o cànem contaminava les aigües, amb els gasos que desprenen les plantes, amb el conseqüent perill per la salut de les persones i del bestiar. Per això, s'assenyalaven uns indrets determinats per aquesta activitat, que freqüentment han quedat reflectits en la toponímia. El 1514 el governador va assenyalar un trast de s'Albufera com a únic indret on podien amara cànem les viles de sa Pobla, Muro, Alcúdia, Santa Margalida, Llubí, Inca, Campanet i Silva.

Encara es coneix com **s'Amarador**, un indret de s'Albufera, a la zona de Muro.

Sa tonada d'espadar
Mala vida és s'espadar,
ja ho diu sa meva mareta
tot el dia ha d'estar dreta
amb s'espadella en sa mà

Es cànyom de Son Salat
ha rebentat en calcigues
per ses rels té margalides
i tot ha quedat mascarar

4.2.2. L'agricultura de reguiu

Sa Marjal

Sa Marjal és la contrada geogràfica formada per terrenys guanyats a s'Albufera i posats en conreu.

La paraula "marjal" deriva de l'àrab "mary"= prat o praderia. Designa aquelles terres humides limítrofes de s'Albufera que, anegades gran part de l'any, eren aprofitades per diferents usos tradicionals: caça, pesca, recolecció, pasturatge, etc. fins que, dessecades mitjançant síquies de drenatge, varen ésser adaptades per a l'agricultura.

Ja al segle XVII hi ha constància d'obertura de síquies a sa Marjal. Però és a partir del segle XVIII que comença el procés de roturació i posada en conreu de les terres de sa Marjal, formant les **veles**: petits rectangles guanyats a s'Albufera, al voltant dels quals es cavava una síquia per treure les aigües, i es protegia amb crestalls i malecons de la mateixa terra, per evitar les inundacions. Les veles es regaven a mà; treien aigua dels canals amb "carabassot" o llatres.

Una descripció de sa Marjal del segle XVIII (Jeroni de Berard)

Les terres de les marjals, abans anegades per les aigües a l'Estany Major, eren totes empantanades, i ara, amb infatigable treball, els seus moradors han trobat mitjà, cavant i abultant la terra a força de fems, formant unes amples síquies al voltant de cada una de les heretats, les quals són totes en forma de quadrilàters d'un quartó o mitja quarterada d'extensió. Tirant la terra que treuen d'aquestes síquies quan les fan netes, han aixecat més de sis pams la terra, que d'altra manera s'inundaria.

Totes aquestes síquies van a l'Estany Major, i així com més aprop són les terres de l'estany, són de més valor, més negres i humides, de manera que jo he vist un home clavar amb facilitat una canya llarga a la terra fins a entrar-la tota cap a dins.

En aquestes terres sembren cànems i a les més aprop dels estanys hi ragen varis surtidors d'aigua, de la gruixa quasi com el braç, i d'un palm d'alt, que diuen els ullals. Les altres terres de la mitjania es dien les Jonqueres. No hi ha arbres en elles, i a les altres de sa Pobra, fora del peu de les muntanyes, sols es veuen unes poques figueres.

A les zones dessecades de sa Marjal, el sistema de reguiu tradicional era a base de sínies, d'origen musulmà, que es generalitzaren també a partir del segle XVIII. L'Arxiduc menciona 1400 sínies a la zona de sa Pobra (en tota Mallorca n'hi havia unes 3.500), i el 1917, quan s'introduí el motor de treure aigua elèctric, encara hi havia unes 2000 sínies.

Molí de vent aiguader. Foto: Matí Canyelles

Josep Obrador resumeix de manera magistral la formació de sa Marjal amb les següents paraules:

La marjal seguia el seu curs, cada dia més prop de nosaltres. Del prat comunitari s'en treien parcel·les on s'hi abocaven les suors i els esforços dels nous establidors. A la feina sobrada de treure el prat cobert potser encara de garriga o de bosc s'hi ajuntava l'obra titànica de siquiar, és a dir, tancar de sèquia ampla i fonda –jo diria que fins a la fondària de dues o tres brases- la parcel·la de forma rectangular, de mida d'un o de mig quartó. La terra que se'n treia planejava damunt la parcel·la, alçant el seu nivell considerablement. Les aigües s'escorrien cap a la sèquia, i de les sèquies cap a l'Albufera. Aquestes parcel·les siquiades, a punt ja per a la sembra, són les veles, que donaran amb escreix anyades abundoses. Era la maina. El marjaler, en mitja quarterada siquiada hi feia modestament la seva vida.

Obrador, J: Marginalia. Marjals de Huyalfas (sa Pobra) Ed. CAP, sa Pobra, 1987, p. 133

*Terres grasses de Marjal,
primer hi cantaven es grins
i ara sinis i molins
treuen un gros capital,
patates com a poals
mongetes com a poncins
I es diumenge tots es fadrins,
anc que no siguin molt fins
corbates i corbatins
pareixen de can Verdàl*

Conreus a marjal. Foto: Matí Canyelles

El conreu de l'arròs

El conreu de l'arròs és originari de la Xina i va ésser introduït a Europa pels àrabs, durant l'Edat Mitjana.

A començaments del segle XX, D. Joaquin Gual de Torrella, propietari de s'Albufera, arrendà aquesta finca a la companyia "Agrícola Industrial Balear" per 60.000 pts anuals, que va introduir el conreu de l'arròs. Els treballadors eren coneguts popularment com "es valencians". S'arribaren a dedicar 1.774 hectàrees a aquest conreu, que progressivament es va anar abandonant a causa de la caiguda de preus del mercat i a les inundacions. Aleshores es va cedir l'explotació de les terres als petits agricultors, en règim d'amitgeria, arrendament o en propietat. El 1900 es cultivaven 1800 quartons d'arròs i hi treballaven el 50% de jornales de sa Pobra. L'any 1955 sols es conraven 140 quartons.

Arrosseres. Arxiu: Joan Llabrés

L'arròs era un conreu típic de s'Albufera, ja que s'ha de sembrar a llocs embassats d'aigua: Son Fornari, es Forcadet, Son Carbonell, ses Puntetes, es Ras, es Colombar i es Cibollar.

El conreu de l'arròs requereix aigua en abundància. Es fa planter durant l'abril i el juny es sembla en goixets de tres o quatre brins cada palm, dins terrenys anegats d'aigua. Durant el seu creixement necessita aigua abundant i requereix molta mà d'obra. S'ha d'esbirbar, és a dir, llevar l'herbei i entrecavar de manera totalment manual. Dins l'agost comença a

Sembrant arròs. (Fotografia: Guillem Crespi)

Batent arròs damunt s'era. Foto: Guillem Crespi

espigar. Es sega normalment entre el 15 i el 30 de setembre, amb falç d'arrosser. Després s'ha de batre, pelar i triar amb sa peladora. Una volta separat l'arròs, les espigues s'empraven per fer adobs o fabricar paper.

Les varietats més conreades a sa Pobra varen ésser: *arròs bomba, bombita, bombet, benlloc, panxa blanca, moncalí...*

Cultiu de patata.

Mascaró Passarius, J. (Coord.): *Història de Mallorca*

"Avui ja no són més que un record aquells temps en que els infatigables camperols de sa Pobra, cada matí, a l'alba, carregats amb la típica estormia, a la que portaven, a més de les eines necessàries, un bocí de pa, un grapat d'olives i un tros de xulla, prenién camí de s'Albufera, i les seves siluetes, callades i fatigoses es perdien a la inacabable recta del camí d'Enmig:

*Ai! En bon dia de Sant Pere
Ai! a missa no vaig anar
Ai! perquè me feren plantar
Ai! arròs bomba a s'Albufera"*

L'hortalissa

La mongeta ha estat un dels conreus d'hortalissa més importants: el 1859 s'hi dedicaven uns 500 quartons, i la producció oscil·lava entre les 4.000 i les 5000 t.

Tot i que ja Alexandre de Cauterac el 1799 parlava de la importància que podria assolir a les terres que es

recuperarien a s'Albufera, la patata era aleshores un aliment desconegut a Mallorca, ja que el seu cultiu no comença fins mitjan segle XIX, abans de la dessecació de s'Albufera, importat de Menorca, on havia estat introduïda pels anglesos, i es va propagar ràpidament. El 1816 la Capitania General oferia un premi al millor conrador de patates a Alcúdia i sa Pobla, amb l'objectiu de promoure el seu conreu. El 1835 la Societat.

Econòmica Mallorquina d'Amics del País presentà diverses memòries sobre el conreu de la patata. El 1865 va començar a sembrar-se de manera intensiva a Sóller, i començà a considerar-se un plat exquisit, amb un elevat preu de mercat.

El 1925 D. Pere Antoni Aguiló Bonnin va introduir la varietat "Royal Kidney", i va exportar 25 TM a Liverpool (Gran Bretanya). Durant molts anys va ésser el segon producte agrícola de major exportació de Mallorca, després de l'ametla.

A partir de 1929 es va fundar la "Protectora Agrícola Poblense", que va importar 1000 Tm de llavor de patata. El 1937 es va fundar la "Cooperativa Agrícola Poblense", que a partir de 1955 va iniciar l'exportació al Regne Unit, arribant a exportar unes 15.000 Tm, el 85% de la producció total.

La planta de la patata (*Solanum tuberosum*) és originària d'Amèrica del Sud. A la costa del Pacífic, d'Equador a Xile, es troba en estat silvestre, i el seu conreu data de temps molt antics. Va ésser portada a Europa pels conqueridors espanyols, que la

introduïren a Castella, i després s'extengué a Itàlia, França, Països Baixos, Alemanya, Anglaterra...

Inicialment es conreava sols com a aliment de bestiar, ja que la gent era reàcia a consumir el tubércul que es feia davall terra, i fins i tot es considerava nociu per la salut. No va ésser fins a finals del segle XVIII que es va utilitzar per consum humà, a França, i es va anar generalitzant al llarg del segle XIX. Coneguda com "el pa dels pobres", juntament amb el blat de les índies, va contribuir en gran part a paliar les crisi de fam i a la revolució demogràfica del segle XIX.

A sa Pobla, ja abans de 1845 es coneixia el conreu de la patata, en petites quantitats per a consum propi. A partir de 1910 comença a generalitzar-se el seu consum i a importar-se molta varietat de llavor de patata: "de fulla de noguer", "de can Cristo", "bufé de Vic", "campodron", etc.

El moniato va ésser en altre temps un conreu també molt comú a Mallorca, com a aliment per les classes més pobres, en substitució de la patata. Es conreava als prats de Sant Jordi, de Campos i de sa Pobla. El 1870 s'hi destinaven, a sa Pobla, unes 100 hectàrees de marjal i 20 hectàrees de s'Albufera.

4.2.3. El sector agrari a l'actualitat

Les activitats agràries i, especialment, el conreu de la patata tenen un pes molt important dins l'economia poblana. Ho constaten les dades bàsiques del municipi, (en algun cas comparades amb les del conjunt de l'illa), extretes del Cens agrari de 1999.

Quadre 1

Nombre d'explotacions i distribució general de la superfície agrària (ha)				
	Sa Pobla	Sa Pobla %	Mallorca	Mallorca %
Total d'explotacions	603		15.209	
Nr. explotacions amb terres	603		15.196	
Total superfície agrària (ha)	3.234	100,00	286.253	100,00
Superfície agrícola utilitzada (SAU)	3.061	94,65	177.570	62,03
Total terres llaurades	3.054	94,43	155.450	54,31
Herbavis	2.658	82,19	95.667	33,42
Fruiters	297	9,18	38.468	13,44
Oliverar	30	0,92	8.176	2,86
Vinya	5	0,15	901	0,31
Planters i altres	64	1,98	12.239	4,28
Total terres no llaurades	180	5,56	130.803	45,69
Terres per a pastures permanents	7	0,22	22.120	7,73
Espècies arbòries forestals	79	2,44	56.086	19,59
D'altres superfícies	94	2,90	52.597	18,37

Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens agrari 1999
(Per extreure els percentatges s'ha pres com a referent el total de superfície agrària)

Dades del Cens agrari de 1999 del municipi de sa Pobla

Quadre 2

Indicadors estructurals	
Superfície total/Explotacions (ha)	5,4
SAU/Explotacions (ha)	5,1
SAU/Superfície total (%)	94,6
Terres llaurades/SAU	99,8

Font: Cens agrari 1999, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002

Quadre 3

Aprofitament de les terres llaurades: patata, principals productors, (ha)	
	patata
Total Illes Balears	1.594
Mallorca	1.393
Sa Pobla	1.111
Muro	76
Llubí	66
Búger	36

Elaboració pròpia a partir del Cens agrari 1999

Quadre 4

Nombre d'explotacions amb terres segons superfície total (ha)	
0'1 a < 1	76
1 a < 5	356
5 a < 10	105
10 a < 20	46
20 a < 70	16
70 a < 100	2
100 a < 200	2
200	-

Font: Cens agrari 1999, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002

Quadre 5

Superfície agrària segons el mètode de reg (ha)	
Superfície regada	2.130
Per aspersió	1.960
Localitzat	150
Per gravetat	18
Per altres mètodes	1

Font: Cens agrari 1999, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002

Quadre 6

Maquinària propietat exclusiva de l'explotació	
Total	950
Tractors de menys de 55 cv	488
Tractors de 55 a < 82 cv	258
Tractors de 82 a < 136 cv	34
Tractors de 136 cv i més	7
Motosegadora, motoaixada, motofresadora	126
Recol·lectora de cereals	7
Altres recol·lectores	30

Font: Cens agrari 1999, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002

Quadre 7

Nombre de caps de bestiar	
Total	4.314
Bovins	80
Ovins	1.508
Cabrum	95
Porcins	521
Equins	49
Aviram	1.973
Conilles mares	88

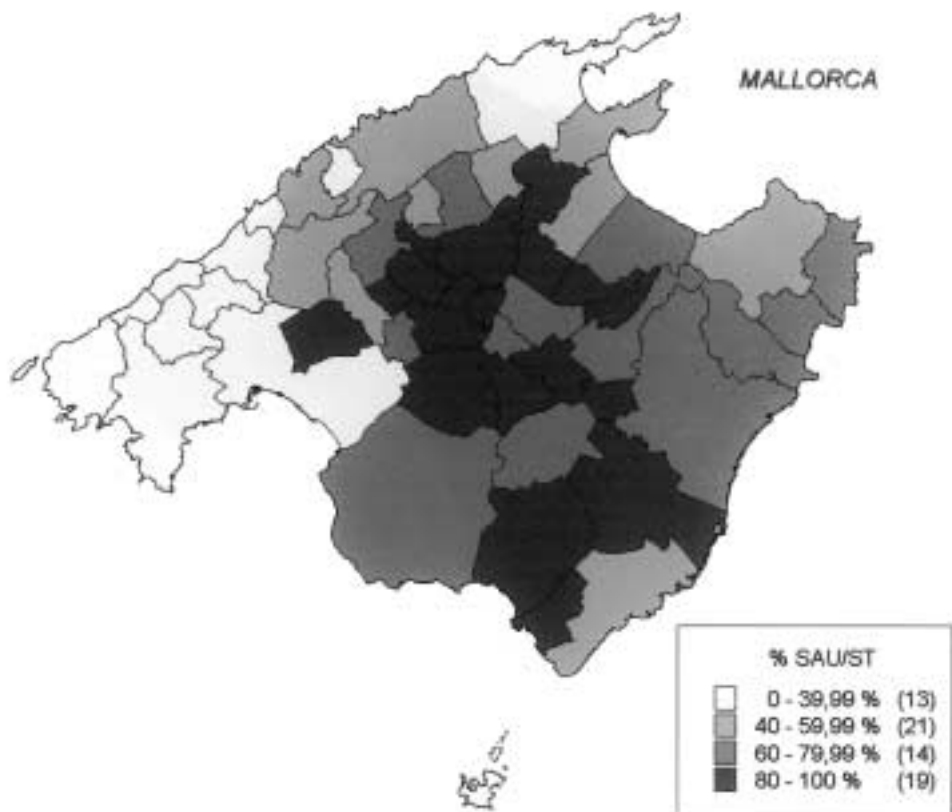
Font: Cens agrari 1999, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002

Quadre 8

Superfície agrícola utilitzada segons règim de tinença (ha)	
Total superfície	3.061
En propietat	2.244
En arrendament	680
En parceria	125
Altres règims de tinença	11

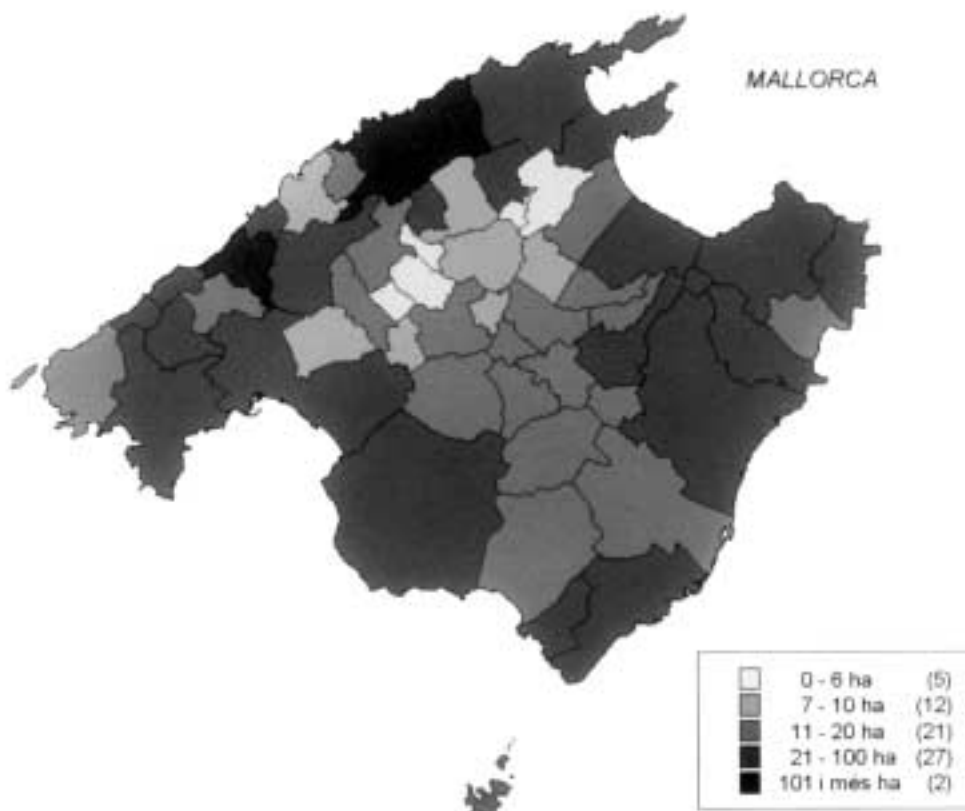
Font: Cens agrari 1999, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002

Mapa 1: Percentatge de la Superfície agrícola utilitzada sobre la superfície total

Font: *Cens agrari 1999*, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002, p. 316

Mapa 2: Grossària mitjana de les explotacions

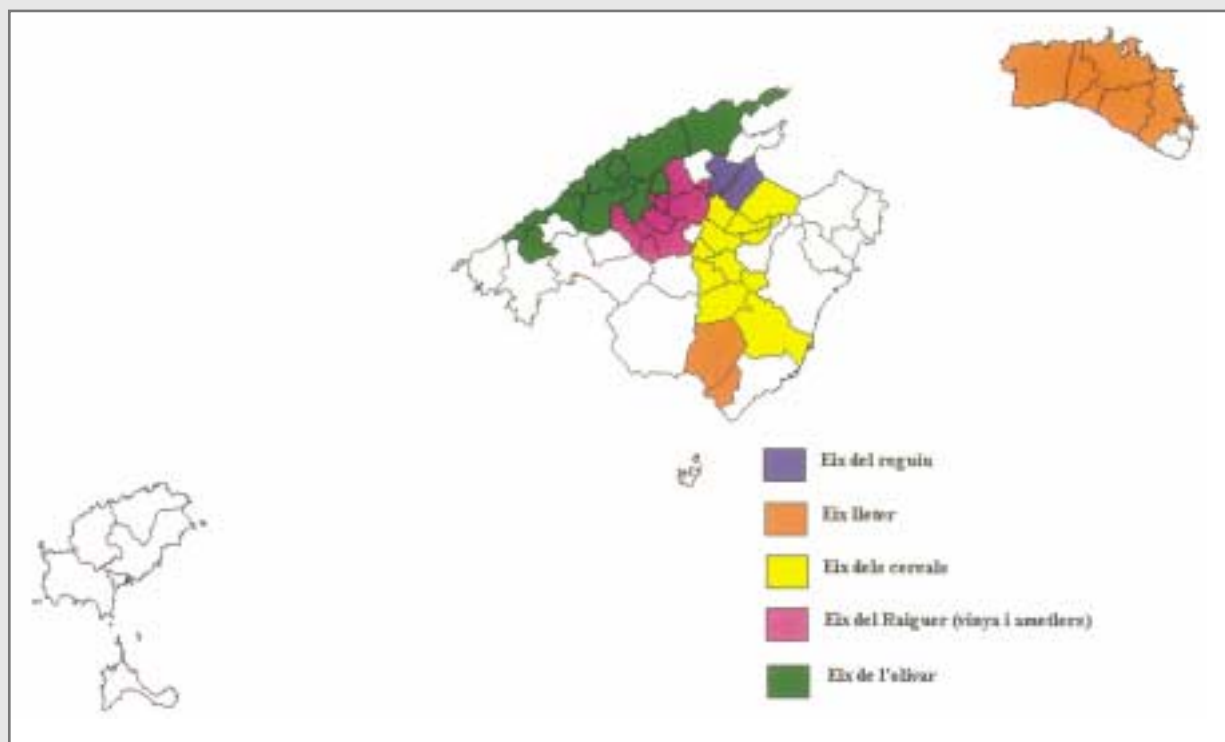

Font: *Cens agrari 1999*, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002, p. 315

ACTIVITATS

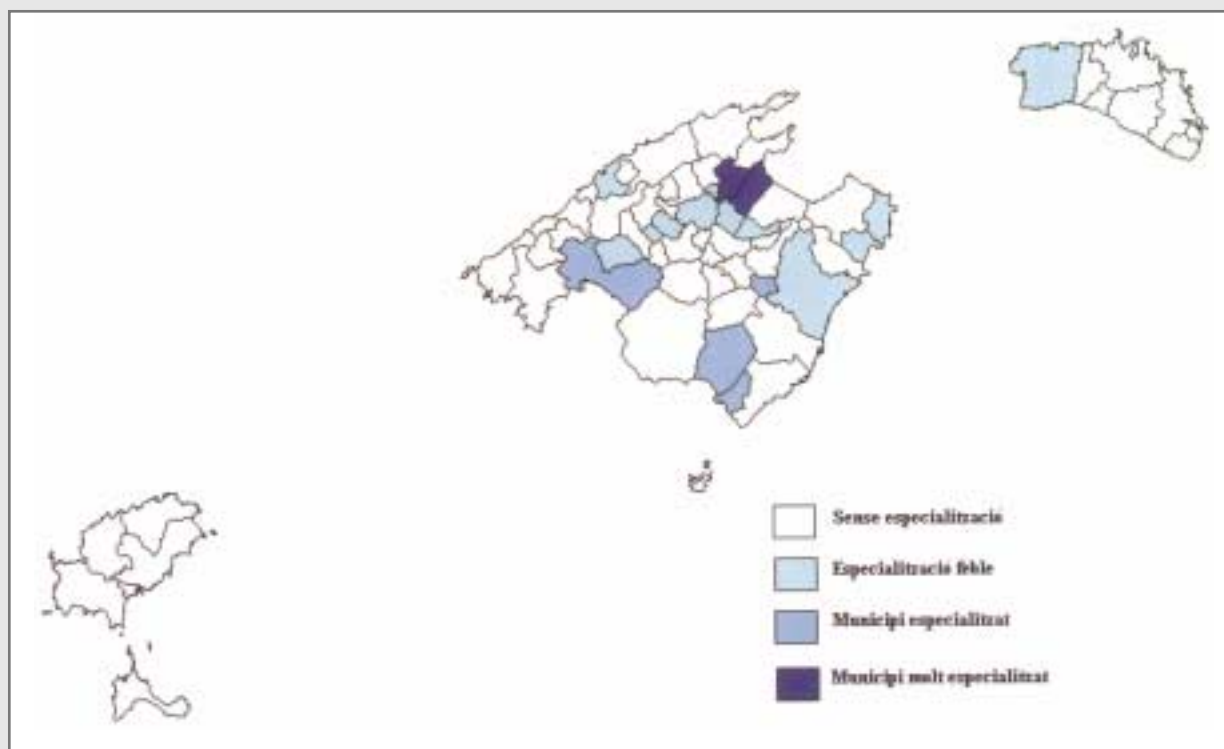
- A partir del primer quadre i el mapa 1, compara els percentatges de sa Pobla i de Mallorca pel que fa a la quantitat de superfície agrícola utilitzada respecte la superfície total. Quins altres municipis tenen un percentatge de SAU semblant a sa Pobla?
- Quadre 1: compara els percentatges de terres llaurades i no llaurades de sa Pobla i del conjunt de Mallorca. Pel que fa a les primeres, quines diferències hi ha per tipus de conreu?
- Fixa't en el mapa 2: grossària mitjana de les explotacions i en el quadre 4 referit a la mida de les explotacions de sa Pobla. Quin tipus de propietat domina en el municipi? Compara-ho amb la resta de l'illa.
- Calcula a partir de les dades del quadre 3 quin percentatge de terres dedicades a la patata pertanyen a sa Pobla respecte el total de Mallorca. Quina conclusió es pot extreure? On se situen els altres municipis que també en produeixen?
- A sa Pobla quin sistema de conreu és dominant: el secà o el regadiu? Quins són els mètodes més emprats?, (veure quadres 1 i 5).
- Compara el nombre de maquinària agrícola amb el d'habitants del municipi, (quadre 6).
- Quins tipus de ramaderia són els més importants?, (quadre 7).
- Quin és el règim de tinença més habitual? Cerca informació sobre la diferència que hi ha entre tenir terres en arrendament o en parceria (a Mallorca es sol denominar "amitges"), (quadre 8).
- Comenta els mapes de les regions agràries de les Illes Balears i el dels municipis especialitzats en reguiu.

Mapa 3: Les regions agràries de les Illes Balears

Font: Lucas i Vidal, A.M: *Les activitats pesqueres i forestals a les Illes Balears*, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma, 2002, p.250

Mapa 4: Municipis amb especialització en reguiu

Font: Lucas i Vidal, A.M.: *Les activitats pesqueres i forestals a les Illes Balears*, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma, 2002, p.231.

Producció i comercialització de la patata

Sa Pobla presenta una gran tradició històrica en el conreu de la patata, i com ja hem assenyalat, el 1925 inicià la seva exportació a Anglaterra. La producció es va veure afavorida durant molts anys per la legislació que prohibia l'entrada a l'illa de patates procedent de zones que no estiguessin lliures de l'escarabat de la patata.

A partir de la dècada dels 80 es va produir una greu regressió a causa de la competència de països com Egipte o Xipre en el mercat d'exportació i, a l'entrada (després de la supressió de les barreres sanitàries) de patata procedent d'altres regions espanyoles i de l'estranger.

Després d'aquesta etapa de crisi, que implicà fins i tot la desaparició el 1990 de la CAP, la Cooperativa

Agrícola Poblense, el sector ha experimentat els darrers anys una important reestructuració. S'han introduït noves varietats, en funció de la demanda dels mercats, i noves formes de comercialització que han implicat una renovació quasi total de la maquinària agrícola i industrial. També s'han millorat els sistemes de regatge, la fertilització i el control de les gelades.

Varietats cultivades

Les varietats cultivades s'han adaptat a les exigències (mida, tipus de carn, ús culinari preferent: bullir o fregir) del mercat de destinació. Actualment les varietats més cultivades, segons època, a Sa Pobla són:

Època	Varietats(*)
Exportació	<i>Maris Peer</i> , Lady Christl, Concorde, Charlotte, Marfona, Accent, Maris Bard
Interior	<i>Marfona</i> , Accent,
Interior tardana	<i>Marfona</i> , Accent, Maris Bard, Maris Peer

(*) Les varietats en cursiva són las predominants en cada cicle
Font: Mayol, T.: *Informe sobre la producció de la patata*, Conselleria d'Agricultura i Pesca.

Cicles de conreu

Es conreen patates en tres èpoques diferents (exportació, mercat interior i mercat interior tardà) que es corresponen amb els quatre grups establerts pel MAPA, Ministeri d'Agricultura i Pesca, segons la data de recol·lecció.

- Exportació i mercat interior: patata extraprimera i primera

- Mercat interior: patata primera i mitja estació.
- Mercat interior tardà: patata tardana.

Les dates dels cicles de conreu: plantació i recol·lecció són les següents:

CICLES MAPA	MESOS											
	G	F	M	A	M	JN	JL	AG	S	O	N	D
Extraprimera												
Primera												
Semiprimera												
Tardana												
Plantació												
Recol·lecció												

Font: Mayol, T.: Informe sobre la producció de la patata, Conselleria d'Agricultura i Pesca.

La patata extraprimera, destinada a exportació, s'ha anat introduint a poc a poc a l'illa, a partir d'anar avançant els cicles de manera progressiva, de cada vegada se li han dedicat més terres en detriment de la semiprimera.

Les tècniques de conreu

Les passes del conreu de les patates són les següents:

- Les tasques prèvies al conreu se solen realitzar entre agost i octubre. Es distribueix amb ajuda de màquines la matèria orgànica. Entre 15 i 21 dies abans de sembrar es posa l'adob de fons i s'incorpora el nematicida-insecticida.
- La plantació es realitza amb l'ajuda de màquines. Com a llavor s'empren patates, trossos o senceres, procedents de patates certificades, la gran majoria importada en els cicles extraprimera i primera. Si es talla a trossos se sol desinfectar amb un fungicida.
- Entre 7 i 10 dies després de sembrar s'aplica un herbicida. Al llarg del conreu es controlen manualment les males herbes que hagin fugit del tractament.

- S'aplica l'adob de cobertura en dues aplicacions i també els tractaments fitosanitaris per controlar les diferents plagues i malalties: mildiu, escarabat, minador...

- Les aportacions d'aigua al conreu (300-400 l/m²) es realitzen mitjançant el sistema d'aspersió, que també serveix per aplicar l'adob de cobertura i per lluitar contra les gelades.

- La recol·lecció es fa una vegada el tubèrcul està madur (excepte en les destinades a l'exportació).

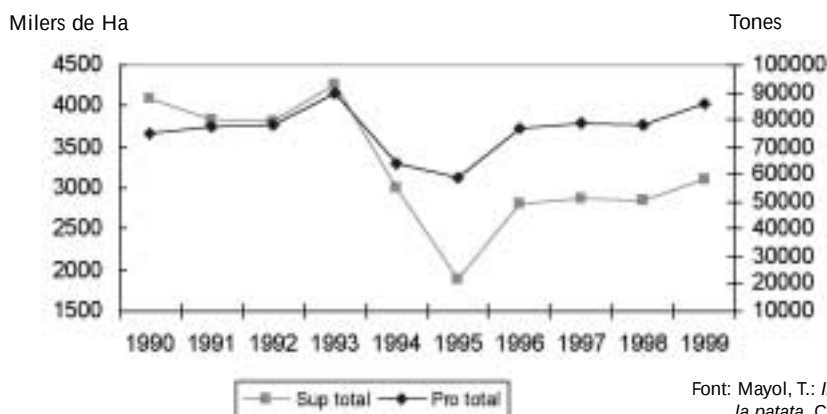
- Es du al magatzem on, si s'hi ha d'estar per un temps, es polvoritza amb un insecticida.

La rotació del conreu amb altres productes és molt limitada. En tot cas s'empren productes hortícoles, sobretot ceba, gira-sol, blat de les Índies i cereals d'hivern (blat i ordi)

Dades estadístiques

La competitivitat i la inestabilitat dels preus han fet variar la superfície dedicada a la patata, així com la producció total.

Evolució de la superfície i producció de la patata cultivada a Balears

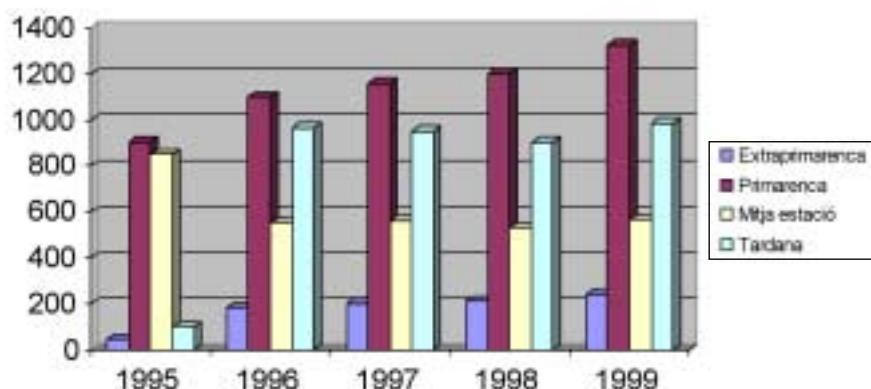

Font: Mayol, T.: Informe sobre la producció de la patata, Conselleria d'Agricultura i Pesca

Malgrat l'oscil·lació de la superfície dedicada a la patata, al llarg dels darrers 25 anys s'ha produït una centralització de la producció a la zona de sa Pobla – Muro. El 100% de l'exportació i més del 80% de la patata produïda es cultiva en aquesta zona de regadiu intensiu que inclou la totalitat d'aquests dos municipis i part dels termes municipals d'Inca, Llubí, Búger, Campanet i Alcúdia.

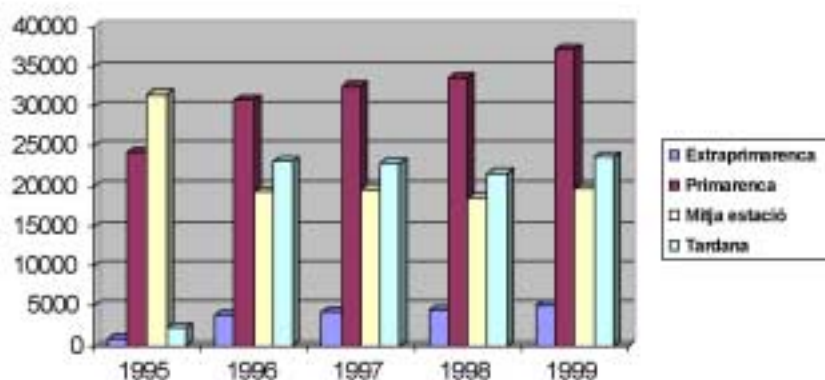
Si observam els gràfics de superfície i producció per cycles, podem comprovar com els darrers anys s'han potenciat els conreus extraprimersos destinats a exportació en detriment dels del mercat interior.

Superfícies(ha) 1995-99

Font: Mayol, T.: Informe sobre la producció de la patata, Conselleria d'Agricultura i Pesca

Produccions 1995-99 (tones)

Font: Mayol, T.: Informe sobre la producció de la patata, Conselleria d'Agricultura i Pesca

Organització del sector productor

El sector presenta a l'actualitat un nivell professional alt, tant pel que fa a la producció com a la comercialització. S'han millorat les tècniques de conreu, la mecanització, el control de plagues, l'exportació... Persisteix un punt feble: l'excessiu minifundisme; bona part de les explotacions són de

caire familiar i estan formades per petites parcel·les, fet que dificulta la seva modernització.

Pel que fa a la indústria, totes les empreses encarregades de la comercialització de la patata de la zona estan situades al municipi de sa Pobla, i presenten un elevat grau d'organització empresarial.

Principals empreses de patates de Balears

EMPRESA	Tipus	Carrer	Ne	Localitat
Esplet	SAT	Cra. d'Inca Km 1	sn	Sa Pobla
Vda de Antonio Serra	SA	Enginyer Mr. Green	s.n	Sa Pobla
Probabata	SA	Carrer Princep	50	Sa Pobla
UCO Sa Pobla	SA	Carrer Princep	19-21	Sa Pobla
Agrícola de Sa Pobla	SA	Carrer mercat	83	Sa Pobla
Mascar	SA	Carrer Iluc	115-117	Sa Pobla
Cladera Hnos	CB	Crta. Sa Pobla-Llubi K.0,8	sn	Sa Pobla
Rayó Cladera, J		Crta. Sa Pobla-Pollença	14	Sa Pobla

Font: Mayol, T.: Informe sobre la producció de la patata, Conselleria d'Agricultura i Pesca

Aquestes empreses adopten diferents fórmules legals: SA – Societat Anònima, CB - Comunitat de béns i SAT - societats agrícoles de transformació un nou tipus d'associacionisme agrari que intenta reduir els costos de producció dels seus associats i millorar l'exportació.

Aportació econòmica

La producció i comercialització de la patata té un important pes econòmic dins el sector agrícola balear com ho constaten les dades dels darrers anys.

Aportació de la patata al subsector agrícola balear

Anys	Milions (ptes.)	Anys	Milions (ptes.)
1990	2503	1994	1962
1991	3215	1995	1773
1992	1204	1996	1763
1993	2835	1997	2465

Font: Mayol, T.: Informe sobre la producció de la patata, Conselleria d'Agricultura i Pesca

ACTIVITATS

- Al llarg del curs realitzau el seguiment d'un cicle de conreu de la patata. Posau-vos en contacte amb un pagès, i amb la seva ajuda, observeu i preneu nota de quan es van realitzant les diferents passes: preparar la terra, posar l'adob, sembrar..., informau-vos de la superfície sembrada, les varietats emprades, maquinària, quantitat i tipus de mà d'obra... Anoteu també els problemes que es puguin presentar i com es combaten: gelades, plagues... Recolliu informació sobre els resultats de la collita i la destinació de la producció. Finalment elaborau-ne un informe complet.
- A partir dels diferents gràfics explica com ha evolucionat la producció de la patata als darrers anys.
- Llegeix el següent text sobre l'organització i funcionament d'una de les empreses agrícoles pobleres i contesta les preguntes:

"Esplet es una sociedad agraria de transformación (SAT) constituida en sa Pobla en 1993. Está participada por 67 agricultores y por el Govern Balear a través de Serveis de Millora Agrària (Semilla), que participa en el 20% de la sociedad. La sociedad está dirigida por un Consejo Rector de cinco miembros, cuatro agricultores y un representante del Govern(...)

Los mercados más importantes de la sociedad son el inglés, los países nórdicos y el mercado alemán, sin olvidar el mercado nacional, tanto en la isla como en la península (...)

El inicio de la sociedad no fue fácil. Se debía pasar a unas políticas empresariales modernas, con una clara orientación al marketing, que permitieran producir productos de mayor valor añadido y mayores beneficios, de los cuales los agricultores serían partícipes. Se debía pasar de una visión a corto plazo especulativa, a otra a largo plazo con estrategias de mercado y definición de lo que los clientes querían. Se debía pasar de vender lo que nuestros agricultores nos producían, a producir lo que previamente habíamos vendido (...)

Esplet apuesta por la Investigación y el Desarrollo (I+ D). Ha desarrollado proyectos conjuntos con la Universidad de las Islas Baleares, con el CSIC i con instituciones internacionales que persiguen el desarrollo del cultivo de la patata a nivel europeo."

Company, J.: "La comercialización de la patata", comunicació de la Jornada Autonòmica de Balears sobre el "Libro blanco de la agricultura y el desarrollo rural", Palma, 2003.

- Quina és l'estructura d'aquesta empresa?
- A quins mercats va dirigida la seva producció?
- Quins canvis ha introduït per poder ser competitiu en el mercat actual?

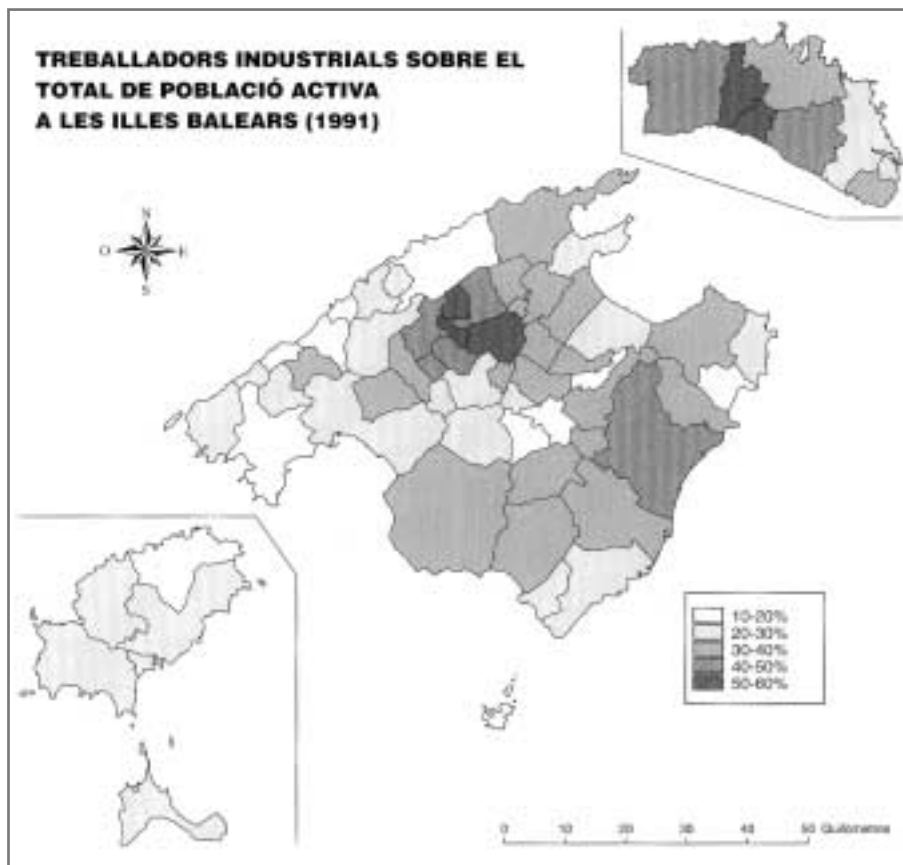
4.3. El sector secundari: indústria i construcció

El sector secundari comprèn aquelles activitats que suposen la transformació de les matèries primeres i l'elaboració de béns. Malgrat que se sol identificar amb la indústria inclou també les activitats extractives, l'artesania i un subsector amb una entitat pròpia, la construcció.

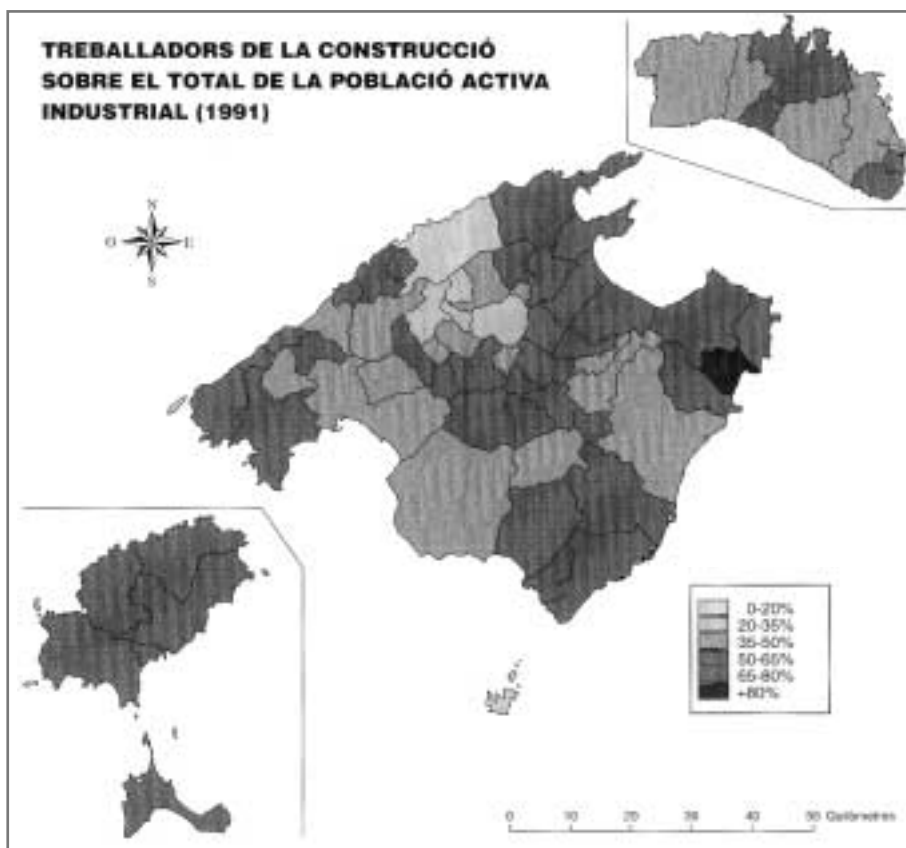
El sector secundari a les Balears

A les Balears treballen en el sector secundari més de 82.000 persones, entre un 20% i un 25% de la població activa. Si observam les xifres del 2001 ens adonam que els ocupats en la construcció, més de 52.000, superen de molt els treballadors industrials, poc més de 31.000. Al llarg de les darreres dècades la població ocupada en la indústria no ha fet més que baixar mentre que la dedicada a la construcció ha anat fluctuant, amb una tendència general cap a l'alça, d'acord amb la conjuntura econòmica. El *boom* turístic i l'increment demogràfic comportaren una gran activitat constructiva que es va veure debilitada en els períodes de crisi, com a principi dels anys noranta; la intensificació de l'activitat dels darrers anys ha anat lligada a l'edificació de primeres i segones residències, i als programes d'obres públiques com el Pla Mirall.

L'evolució i transformació de la indústria balear als darrers quaranta anys es deu als canvis interns, els produïts per l'especialització turística de les Illes i als externs, la internacionalització de l'economia i la competència dels nous països industrials

Font: D.A: *Atlas de les Illes Balears*, Govern Balear, Palma, 1995, p. 87.

Font: D.A: *Atlas de les Illes Balears*, Govern Balear, Palma, 1995, p.87

que han fet necessària una reconversió dels sectors exportadors com el sabater.

Les activitats industrials abans del desenvolupament turístic se subdividien en tres blocs: les més dinàmiques eren les dirigides a l'exportació exterior, especialment calçat i bijuteria; manco importants eren les activitats dirigides al mercat peninsular, com la producció tèxtil; un tercer grup el formaven les indústries destinades a l'autoabastiment.

El desenvolupament del turisme de masses canvià la importància dels subsectors industrials. L'increment de la construcció va coincidir amb el de les indústries auxiliars (ciment, ceràmica, fusta, transformats metàl·lics...). Els sectors dedicats a subministrar productes als residents i als visitants, com alimentació i begudes, també es varen veure dinamitzats. L'increment poblacional va fer créixer el subsector energètic i el de l'aigua.

Els sectors del calçat i la bijuteria s'han vists forçats a realitzar reestructuracions per adaptar-se a la nova economia globalitzada. Inversions en disseny, en tecnologia, en publicitat, creació d'imatges de marca, de xarxes de comercialització directa, presència a les

fires internacionals... han estat les estratègies adoptades per aquelles empreses que han aconseguit subsistir i, fins i tot, créixer en els mercats internacionals on els productes balears ja no poden competir, com ho feren en el passat, a nivell de preus davant la producció procedent de països en vies de desenvolupament.

Altres trets de la indústria de les Balears serien el seu minifundisme, més del 80% dels establiments industrials tenen menys de cinc treballadors, i la seva dependència de l'exterior, ja que ha d'importar matèries primeres i productes semielaborats de fora del territori illenc. Pel que fa a la localització industrial a Mallorca, a més de Palma, destaquen: Manacor (mobles, bijuteria...), els municipis del Raiguer encapçalats per Inca (pell i calçat, construcció i extractives), Felanitx, (alimentació, construcció), Lluçmajor (químiques, extractives, ceràmiques...), sa Pobla, Pollença i Alcúdia (construcció). A Menorca, l'illa amb més pes del sector industrial, destaquen les làcties, calçat i bijuteria. A Eivissa només tenen una certa importància els subsectors relacionats amb el turisme com la construcció i extractives.

ACTIVITATS

- Observa el mapa dels treballadors industrials sobre el total de la població activa a les Illes Balears (1991). Quins municipis concentren més població industrial? Quins menys? En quin grup es troba sa Pobla?
- Compara el mapa dels treballadors de la construcció sobre el total de la població activa industrial (1991) amb l'anterior. Els municipis que tenien molts treballadors industrials coincideixen amb els que tenen més població dedicada a la construcció? A quins municipis té un gran pes aquest subsector? Quina és la situació de sa Pobla?

El sector secundari a sa Pobla

Pel que fa a l'evolució històrica del sector secundari a sa Pobla ja hem fet esment a la importància que tingueren en el seu moment la manufactura del lli i el cànem o la producció vinícola; el 1891 hi havia cinc cellers de vi i una fàbrica d'aiguardent. Al primer terç del segle XX la indústria era encara bàsicament de caràcter artesanal i moltes de les empreses es dedicaven a la transformació i comercialització de productes agrícoles.

El 1928 destaquen en el llistat de centres de producció tres fàbriques de begudes gasoses, que eren propietat d'Onofre Fornari Calsi, de Maria Rian Serra i de Jaume Vanrell Torrens; dues de pastes alimentàries, de Pere Joan Miró Piña, i una de paper, de Joaquim Gual i Gual. També hi havia set molins fariners i algunes empreses de material de construcció.

Fàbrica de paper. Arxiu: Joan Llabrés

El 1947 el municipi comptava amb quinze empreses de productes alimentaris, catorze de materials de construcció, vuit fàbriques de ciment i formigó, sis de begudes, cinc de productes químics, quatre de rajoles, tres de pastes alimentàries i una de teixits.

Vialfás, núm. 10, sa Pobra, 1957

Com ja s'ha assenyalat el *boom* turístic i amb ell el desenvolupament de nuclis propers com Alcúdia o Can Picafort afavorí l'expansió tant de les indústries de fabricació de materials de construcció com de les empreses de construcció. Als anys noranta algunes de les empreses més importants d'aquest subsector eren les de Vibrats Sant Miquel, FORSA (Son Fornés, S.A.), Pre-Tesat Previ, Prefabricats Fills de Miquel Alorda S.L., PATESA (Paviment de Terrazo S.L.) i Sebon S.A.

El desenvolupament de l'agricultura de regadiu provocà l'aparició d'empreses orientades al sondeigs i a l'extracció d'aigua. En són exemples: Perforacions Roig S.L., Perforacions Caimari, Perforacions Siquier, Pous Bennàssar S.A. i Pous sa Pobra S.A.

Dins el subsector de la química lleugera se situa l'antiga fàbrica de La Graciosa dedicada originàriament a l'elaboració de lleixius i detergents. Als anys noranta passà a denominar-se Quimitecnica S.L. i incorporà la producció d'altres productes com ambientadors i descalcificadors.

Dins el sector alimentari una de les indústries més arrelades és la de producció de begudes carbòniques.

Imposts d'activitats econòmiques, nombre de llicències 2000, sa Pobra.

Activitats industrials	359
I. d'energia i aigua	3
I. química	11
I. mecànica de precisió	33
Altres indústries manufactureres	76
I. de la construcció	236

Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Balear d'Estadística

El 1966 els diferents fabricants que existien aleshores s'agruparen per constituir PICSA (Productes Indústries Carbòniques Societat Anònima). A l'actualitat es dedica tant a l'elaboració de les seves pròpies begudes com a la comercialització d'altres marques.

Una altra empresa de llarga trajectòria és la d'Antoni Torrens S.A. dedicada a l'embotellament d'oli, vi i vinagre; aquest negoci familiar s'inicià els anys trenta amb l'elaboració de vi.

El subsector alimentari també està representat per l'empresa d'embotits Xarcuteria Mallorca S.A. que va néixer als anys quaranta quan també funcionà com escorxador. Actualment es dedica a la producció de sobrassada, camallots i botifarrons destinats al mercat insular.

La producció de pastes alimentàries es manté a Cas Xot des Fideus dedicat a la producció de fideus morenos fonamentalment per al consum local.

L'evolució recent i la situació actual del sector secundari en el municipi presenten algun tret comú amb l'esquema general de les Balears, com la importància creixent del sector de la construcció i de les fàbriques de material per aquesta activitat; però també es fan paleses les diferències atès el pes específic de les empreses dedicades a la transformació i exportació de la patata i altres productes agrícoles.

Vialfás, núm. 139, sa Pobra, 1962

Distribució municipal de les indústries agràries, pesqueres i forestals a les Illes Balears

	Indústries càrnies	Indústries làcties	Indústries vinícoles	Indústries hortofrutícoles	Altres (pesca forestals...)	Total agroindústries
Sa Pobra	12	0	1	18	4	35
Mallorca	363	15	81	47	261	767
Balears	495	32	94	63	310	994

Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Balear d'Estadística

ACTIVITATS

- Quines eren les indústries més importants a sa Pobla a la primera meitat del segle XX?
- Quins canvis ha experimentat el sector secundari a sa Pobla els darrers quaranta anys? Quines semblances i diferències presenta respecte al que ha succeït a la resta de l'illa?
- Fes un llistat de les empreses industrials del municipi que coneguis. Classifica-les d'acord amb l'esquema general de tipus d'indústries.
- La publicitat:
 - a) A quin dos tipus d'indústria de llarga trajectòria al municipi pertanyen els anuncis? Quins aspectes dels productes es destaquen?
 - b) Aquest tipus de publicitat és vigent a l'actualitat? Justifica la resposta.
 - c) Dissenya un anunci per a algun dels productes produïts a sa Pobla.
- Visita un centre industrial del municipi i elabora un petit informe que inclogui els següents punts:
 - Tipus d'indústria, subsector al qual pertany.
 - Tipus d'empresa: familiar, societat anònima, limitada.
 - Estructura de l'empresa, departaments, filials.
 - Nombre de treballadors.
 - Equipaments: instal·lacions, maquinària, fonts energètiques emprades.
 - Producció: tipus, quantitat, ritme de producció.
 - Destinació de la producció: mercat local, insular, nacional, exportacions.
 - Trajectòria de l'empresa: any de fundació, canvis que ha experimentat.

4.4. El Sector Terciari

Del sector terciari formen part totes aquelles activitats que tenen com a objectiu oferir determinats serveis a la població. És un sector molt ampli que inclou activitats molt diverses: comerç, transport, turisme, restauració, oci, serveis públics, sanitat, ensenyament, reparacions, serveis personals, serveis administratius, finances, cossos de seguretat.... El terciari, que ocupa la major part de la població activa dels països desenvolupats, és un sector en continu creixement, cada dia s'hi van incorporant noves activitats.

A les Illes Balears el sector serveis ocupa més d'un 70% de la població activa i genera més d'un 80% del Producte interior brut. L'especialització turística de l'arxipèlag és l'origen d'aquesta forta terciarització. A més del subsector comerç (una part del qual està molt lligat al turisme), l'hoteleria, els bars i restaurants i els transports, concentren bona part de l'ocupació d'aquest sector. Els serveis públics, que has experimentat un fort creixement els darrers vint anys arran del desenvolupament dels organismes autonòmics, ocupen una quantitat considerable de treballadors.

La distribució espacial dels serveis més especialitzats constata la macrocefàlia de Palma, ciutat que concentra desproporcionadament serveis i funcions

que afecten tot l'arxipèlag. Els darrers anys s'han iniciat alguns processos de descentralització; la part forana ha vist créixer l'oferta de serveis molt diversos: la multiplicació de centres d'ensenyament secundari, nous hospitals (Manacor, Muro), equipaments culturals (l'Auditori d'Alcúdia, Sa Màniga a Cala Millor) o noves ofertes d'oci (multicines a Manacor, a Marratxí).

Sa Pobla és un dels municipis amb menys incidència de la principal activitat econòmica de l'illa: el turisme. No compta amb establiments hotelers, a les dades del 2002 de l'Institut balear d'estadística sols apareixien registrats un agroturisme i una fonda. Ara bé, l'economia del municipi sí que es veu afectada per la proximitat dels importants nuclis turístics de Pollença, Alcúdia, Muro i Santa Margalida. Malgrat no comptar amb dades municipals de població ocupada per subsectors econòmics és evident que molts poblers treballen en aquestes zones. Ja hem fet esment al fet que empreses del sector secundari i segurament també d'altres del terciari tenen bona part dels seus clients a les àrees turístiques.

La resta d'activitats del sector serveis: comerç, serveis públics, transport... que si estan representats al municipi seran analitzats en els següents apartats.

ACTIVITATS

- Realitza un llistat de tots els membres de la teva família que es dediquen al sector terciari, especifica l'activitat i indica el subsector al qual pertany. Anota també el municipi on treballen. Posa-ho en comú amb la resta del grup i extreu-ne conclusions.
 - a) Fes un llistat dels serveis educatius, sanitaris, comercials i d'oci que utilitzes habitualment. En cada cas especifica el tipus d'activitat en concret (ex. anar al dentista, anar a comprar roba, anar al cinema...), la freqüència aproximada amb què realitzes l'activitat i el lloc, diferenciant: el propi municipi, els municipis veïns (indicant quins) i Palma.
 - b) Posa-ho en comú a nivell de grup i elaborau un quadre resum.
 - c) Fes la representació cartogràfica d'aquests fluxos de serveis. En un mapa de Mallorca situa els municipis que han sortit en el quadre-resum, representa, mitjançant fletxes de diferents colors (segons el servei) i gruix (segons la freqüència) les activitats.

4.4.1. El comerç

Els establiments comercials

Sa Pobla, com qualsevol altre municipi, ha vist evolucionar les seves botigues i comerços. Dins el sector de l'alimentació i de productes per a la llar les transformacions dels darrers anys no han estat tan radicals com en els grans nuclis urbans on les grans superfícies i les cadenes de supermercats han fet gairebé desaparèixer les petites botigues. Els comerços de productes de consum habitual: farmàcies, drogueries, perfumeries, papereries... mantenen la seva vigència. En d'altres àmbits, com el tèxtil o les sabates, la competència de nuclis comercials importants: Inca o Palma, i els nous hàbits de consum, han fet minvar l'oferta local.

La millor crònica sobre els antics comerços de sa Pobla és la feta per Alexandre Ballester en el seu text: "Tendes i botigues d'antany" del qual reproduïm una part:

Tenda de San José. Foto arxiu: Joan Llabrés

"De tendes i de botigues, al llarg de la història, a Sa Pobla, n'hi ha hagut moltes. (...) Botigues, tendes de roba i merceries de les primeres dècades del segle, i d'abans, foren: Can Matons, veïnat del forn de can Patena. Cas Senyoret, Dezcallar, al lloc que fou després carnisseria de ca na Mirona, que amb anterioritat havia estat la botiga de Can Güelo, on es trobaven queviures ben variats, brodats, cintes i fils. Can Dobber, a la darrera casa que es va enrunar per aconseguir l'actual plaça. La Estrella, dels germans Forteza, cantonada Mercat amb Marina. Can Caietano, Pomar, cap de cantó de Mercat amb Francesc Cladera Vidal, després carnisseria Ca madó Antonieta. Tenda de Can Pere Antoni, just davall el rellotge de la Casa Consistorial. Ca na Rafaela, després Cas Mureret, cantó del carrer Ample amb el carrer de sa Plaça. Ca na Ventura, de venerable continuïtat fins fa uns anys, a la cantonada del carrer Mercat amb Sant Jaume I, possiblement, capítol a part, mereixen per distintes raons, Can Celestino, Can Robes i San José. La primera fou una tenda efímera, episòdica, les altres dues servaren una longevitat molt més notable. Les tres tendes eren a la mateixa illeta, tot mirant sa Plaça, des dels seus portals.

La tenda de Cal senyor Celestino o Can Celestí en el seu moment, era on avui ha instal·lada la sucursal del BBV,... va arribar a ser la millor del poble. Devia ser a l'entorn dels mil nou-cents quan el senyor Celestino i la seva muller se n'anaren de Sa Pobla,..., tal com havien vengut, sense saber d'on procedien.

Es deia La Concepción, però tothom la coneixia per Can Robes, una botiga singular a la cantonada on ara hi ha Xatxa i abans,... La Estrella... A Can Robes les peces de tela es mesclaven amb rosaris i aromes de cuina.

El 17 de juliol de 1910 es va inaugurar, a sa Plaça, una botiga de robes sucursal dels grans magatzems de San José de Palma, hi va tocar la música i amollaren una partida de globus. Va ser l'inici. Durant anys i anys, la tenda de San José, del senyor Pizà, va ser la de més prestigi, més ben assortida i amb un peculiar segell de distinció i seriositat, tracte professional i amatent.

Alexandre Ballester: "Tendes i botigues d'antany". Àlbum del temps: històries pobleres, Ed. Albopàs, Sa Pobla, 2000, pp. 122-124.

També coneixem el cens d'establiments comercials de finals del segle XIX, dels anys vint i de 1947 que, comparant-los amb l'actual, ens permeten veure l'evolució del sector.

El 1891 a sa Pobla hi havia deu fusteries, vuit magatzems de farina, cinc sabateries, quatre botigues, quatre ferrerries, tres tavernes, dues carnisseries, dues fondes, dues merceries, una serradora, una ferreteria, un hostel i un forn.

El 1928 comptava amb 26 tendes de comestibles, tres de teixits i una de mobles; un establiment de venda d'explosius i un de venda de maquinària de cosir; nou comerciants de fruites, sis de farines, tres de cereals, tres d'arròs i un de vi; desset ferrerries, setze fusteries, quinze cafès, onze barberies, vuit tavernes, sis sabateries, cinc ferretories, quatre carnisseries, quatre farmàcies, quatre forns, tres selleters, tres estancs, tres fondes, dues serradores, dues sastreries, dos magatzems de materials de construcció, dues capelleries, dos manescals, un comerç d'adobs químics, una ebenisteria, un llauner, una merceria, una rellotgeria, una carboneria i un avicultor.

El 1947 es comptabilitzaven 65 botigues de comestibles i devuit de roba; quinze empreses de productes alimentaris i catorze de material de construcció. A més hi havia quinze comerciants de fruites, vuit de cereals, dos d'oli, dos d'aviram i un de patates; quatre ebenisteries, dues teuleres i dues sabateries.

A l'actualitat, segons el nombre de llicències de l'Impost d'activitats econòmiques del 2000, la distribució és la següent:

Comerç al detall	184
Comerç d'alimentació	48
Carnisseries	7
Peixateries	2
Forn i pastisseries	7
Estancs	16
Aliments i begudes en general	16
Comerç de no-alimentació	127
Tèxtils, confecció i calçat	32
Farmàcies, drogueries i perfumeries	12
Equipament de la llar	35
Vehicles de motor	22
Combustibles, carburants i lubricants	4
Béns usats	1
Altres comerç de no-alimentació	21
Comerç mixt o integrat	9
Comerç a l'engròs	51
C.E. alimentació, begudes i tabac	35
C.E. prod, farmacèutics i perfumeria	3
C.E. vehicles de motor, mobles i electrodomèstics	4
Altres CE industrial	8
Total restaurants i bars	56
Restaurants	15
Cafeteries	5
Cafès i bars	35
Altres activitats de restaurants i bars	1

Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut Balear d'Estadística

ACTIVITATS

- Llegeix amb atenció el text d'Alexandre Ballester. Situa en un plànol els comerços a què fa referència, fes el recorregut i indica què hi ha ara en el seu lloc.
- Demana als teus padrins si varen conèixer alguna d'aquestes botigues i com eren els comerços quan ells eren joves. Fes que t'expliquin cada quan i on es comprava menjar, roba, sabates... Compara els hàbits de consum de fa cinquanta anys amb els actuals.
- Fixa't en els llistats de comerços de 1891, 1928 i 1947, quins tipus d'establiment que existien aleshores han desaparegut a l'actualitat?
- Cerca la diferència entre comerç a l'engròs i al detall. Posa exemples d'algunes de les variants incloses al llistat.
- Analitza les pautes de consum de la teva família pel que fa als productes per la casa i els alimentaris: on va a comprar (mercat, supermercats, botigues, centres de fora del municipi...) i amb quina freqüència. Planteja els avantatges i inconvenients de les diferents formes de comerç.

El comerç exterior

El comerç exterior és el que es realitza entre un estat i la resta del món. S'anomenen importacions als productes comprats a l'exterior, i exportacions als productes que es venen. La balança comercial és el document comptable que recull totes les importacions i exportacions. Si el valor de les importacions supera el de les exportacions es diu que la balança és deficitària, (es gasten més diners comprant que els que s'ingressen per les vendes). Si es dóna la situació inversa, el valor de les exportacions supera el de les importacions la balança és excedentària.

El comerç exterior de les Balears presenta una balança comercial deficitària. Una economia tan abocada al turisme i amb uns sectors primari i secundari molt debils necessita comprar fora del seu

territori molts productes: aliments, matèries primeres, productes energètics, maquinària, manufactures de tot tipus... una part es produeix a la resta de l'Estat espanyol però una altra prové de l'estranger. Les Balears es gasten en importacions més del doble del que ingressen per exportacions.

El subsector agrari, el comerç de productes agrícoles, segueix la tònica general, però dins ell, un dels pocs productes on el valor de les exportacions supera de molt el de les importacions és la patata; produïda i comercialitzada quasi al 100% per empreses pobleres. Com ja hem explicat les patates que s'exporten són les extraprimerenques i bona part de les primerenques. La destinació principal continua essent el Regne Unit, al qual s'han afegit altres mercats com l'alemany, els Països Baixos i els nòrdics.

ACTIVITATS

- a) A partir de les dades del quadre calcula els percentatges que respecte el total del comerç agrari de les Balears suposaren les importacions i exportacions de patates al llarg del primer semestre del 2002.

Comerç de productes agraris i agroindustrials balears al primer semestre de 2002

	EXPORTACIONS					IMPORTACIONS					SALDO
	Nombre operacions	Valor (milers d'euros)	% valor patates/ total	Pes (tones)	% Pes patates/ total	Nombre operacions	Valor (milers d'euros)	% valor patates/ total	Pes (tones)	% Pes patates/ total	
Patates fresques i refrigerades	67	7.806		15.466		38	763		2.335		7.044
Total productes agraris	602	21.740		19.877		6.199	47.309		108.242		-25.573

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Balear d'Estadística

- b) Les Balears només exporten o també importen patates? Com és la balança comercial d'aquest producte?
- c) Comenta les xifres. Quina importància té l'exportació de patates respecte el total d'exportacions de productes agraris balears?

4.4.2.- El transport terrestre

A les Balears, el 2001, es comptabilitzaven 738.368 vehicles per a una població de 878.627 habitants, la taxa més elevada de tot l'Estat. Les causes cal cercar-les en el pes del subsector turístic (cotxes de lloguer, autocars), en el desenvolupament econòmic (cotxe símbol exterior destatus econòmic) i en el procés d'urbanització més recent. Moltes famílies han establert la seva residència fora del municipi on treballen. Els forts preus de l'habitatge a Palma han provocat el creixement dels nuclis propers: Marratxí, Calvià... Aquesta dissociació habitatge/lloc de treball ha multiplicat el nombre de vehicles per família i genera grans moviments pendulars de població que, a les hores d'entrada i sortida de la feina, col·lapsen les entrades a Ciutat.

El continu creixement del parc automobilístic ha provocat un desenvolupament de la xarxa viària: vies ràpides, carrils dobles, vies de circumval·lació... que molts cops han tingut un fort impacte ambiental.

Davant l'ús abusiu dels vehicles particulars, les administracions autonòmiques han potenciat una alternativa més neta i amb menys despesa energètica: el tren. S'estan reobrint les línies que es tancaren, per poc competitives, no fa tant d'anys, quan molt manco gent tenia cotxe.

Sa Pobla ha estat un dels primers municipis on ha tornat el tren. El 27 de desembre de 2000 s'obria la línia: Inca-Llubi- Muro-Sa Pobla. No es va reutilitzar l'antiga estació i la nova té una posició un poc més perifèrica.

ACTIVITATS

- En petit grup elaborau un petit qüestionari sobre l'ús del tren i del cotxe a sa Pobla: heu de recollir la freqüència d'ús, les raons del desplaçament (feina, estudis, compres...), edat dels usuaris. Plantejau també els avantatges i inconvenients que per als poblers presenta cada mitjà.

4.4.3.- Els serveis públics

El sector públic, finançat amb els impostos dels ciutadans, ha de facilitar els serveis bàsics necessaris per al bon desenvolupament de la societat: serveis sanitaris, educatius, socials, gestionar el sistema de pensions, desenvolupar la xarxa de transport, justícia, cossos de seguretat, serveis administratius... inclou, per tant, activitats molt diverses.

A l'Estat espanyol l'administració presenta tres nivells, del més proper al més general tenim: els ajuntaments, les autonomies i l'administració central. Encara en un àmbit territorial superior trobam els organismes europeus.

Els ciutadans elegim cada quatre anys els nostres representants en els diferents àmbits de poder: el batle i regidors dels ajuntaments; els membres del parlament balear d'on surt el govern autonòmic; els membres del Congrés dels diputats i del Senat de Madrid, per tant el govern de l'estat; i els membres del Parlament europeu. Els polítics electes s'encarreguen de prendre les decisions i de gestionar els serveis públics, compten per fer-ho amb un immens cos de funcionaris (nom que reben els treballadors del sector públic).

L'Ajuntament

És la institució que ens toca més de prop ja que s'encarrega de la gestió municipal. L'ajuntament de sa Pobla compta amb 17 regidors. El partit més votat és el que forma el govern municipal amb el batle al cap. Ell i els tinents de batle i delegats del seu partit es distribueixen les àrees de gestió: economia i finances, interior, urbanisme, aigües i enllumenat públic, agricultura, comerç i indústria, cultura i educació, joventut, mercats...

Tots els membres del consistori es reuneixen en els plens ordinaris que es realitzen, cada dos mesos, el tercer dilluns de cada mes. En ells es decideixen els

temes més importants. Quan un partit té la majoria absoluta és molt difícil que s'aprovin les propostes dels altres. A més dels plens ordinaris se'n poden realitzar d'extraordinaris per debatre algun tema molt important. Amb més freqüència es reuneix la Comissió de Govern.

L'Ajuntament té representants en diferents òrgans col·legiats com: la Federació de municipis, el Parc Natural de s'Albufera, la Mancomunitat del Nord, Sa Nostra,... i els consells escolars dels centres d'ensenyament.

De l'ajuntament depenen tota una sèrie de serveis:

- la policia local, serveis de recollida de fems, brigades municipals...
- serveis de recaptació d'impostos, administratius, urbanístics...
- serveis socials i per a la tercera edat
- l'oficina d'informació juvenil
- serveis culturals: Sa Congregació, Can Planes, l'arxiu municipal...
- serveis esportius: gestió dels pavellons, escoles esportives.
- serveis educatius: escoles municipal, aula d'adults, cursos d'idiomes, d'oci...

Ajuntament de sa Pobla. Foto: Martí Canyelles

Les Mancomunitats

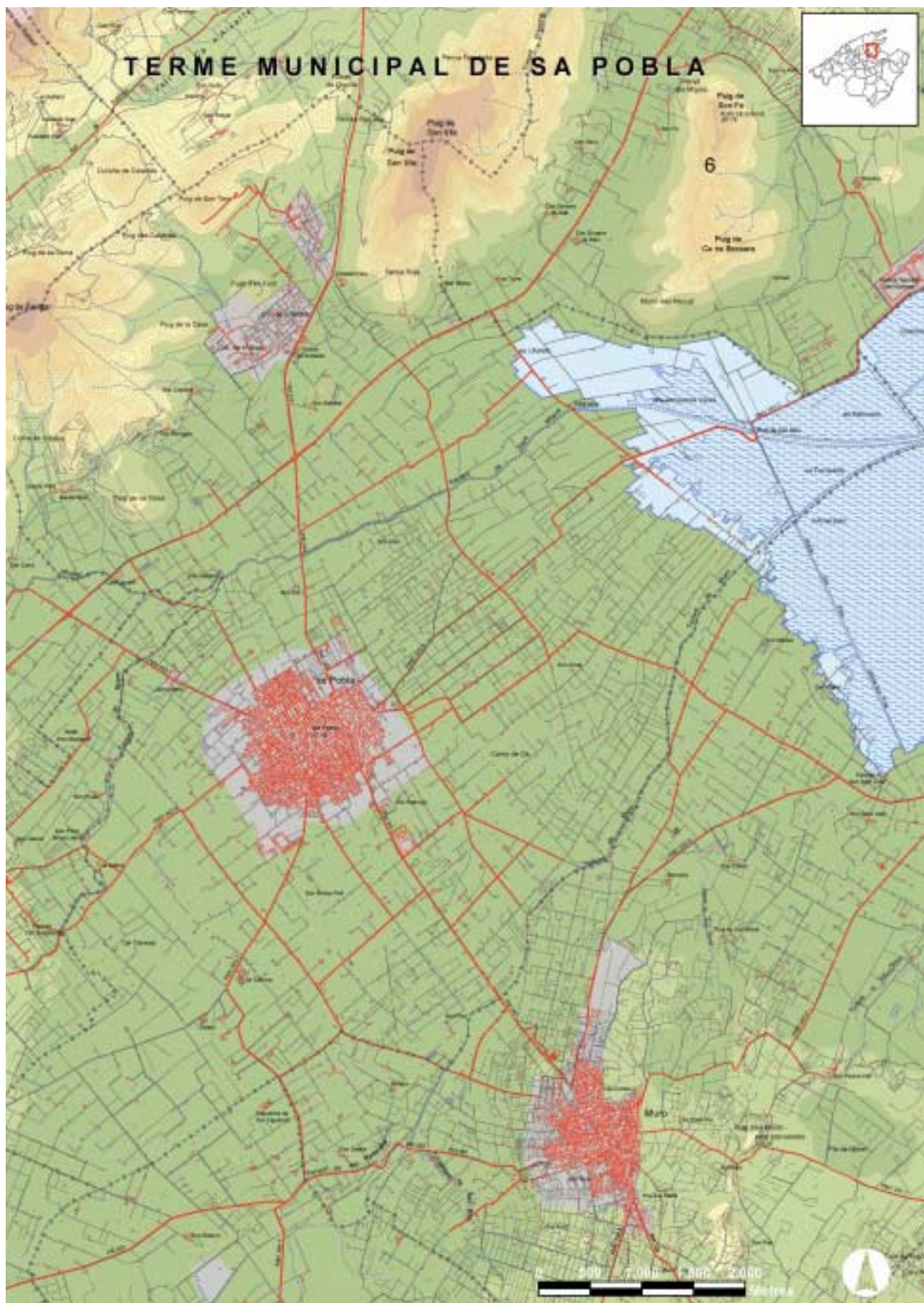
Les mancomunitats són agrupacions de municipis que s'encarreguen de gestionar serveis de manera col·lectiva: subministrament d'aigües al nucli urbà o a l'agricultura, recollida de deixalles, serveis socials i culturals, educació d'adults, promoció econòmica, etc. A Mallorca hi ha les següents mancomunitats:

- **Mancomunitat del Nord de Mallorca:** està formada per Pollença, Alcúdia, sa Pobla, Muro, Sta. Margalida i Artà. Té la seu a la Platja de Muro (c/ Albufera 33)
- **Mancomunitat del Raiguer:** creada el 1983. Agrupa els municipis de: Alaró, Binissalem, Búger, Campanet, Consell, Lloseta, Mancor, Marratxí, Santa Maria del Camí i Selva.
- **Mancomunitat del Pla:** creada el 1982. En formen part els següents municipis: Costitx, Lloret, Llubí, Maria, Montuïri, Petra, Santa Eugènia, Sant Joan, Sencelles, Sineu i Vilafranca.
- **Mancomunitat de Tramuntana:** fundada el 1986 amb els municipis d'Esporles, Estellencs i Puigpunyent.
- **Mancomunitat de Migjorn:** creada el 1985. Formada per Campos i Ses Salines.
- **Mancomunitat del Sud-Mallorca:** la formen els municipis de Campos, Felanitx, Porreres i Santanyí.

ACTIVITATS

- Fes un llistat de tots els impostos que coneixes i explica en què consisteixen.
- Anota els serveis públics que empres habitualment, diferencia l'administració de la qual depenen (municipal, autonòmica o central).
- En quins serveis creus que és deficitari el teu municipi?. Raona la resposta.
- En un mapa de Mallorca localitza les diferents mancomunitats

5.- EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

Elaboració Joan Pons

5.1.- El nucli de població. Evolució urbana.

Hem vist com existeix presència humana a la zona de sa Pobla des de la prehistòria, gràcies als jaciments i materials que s'hi han trobat.

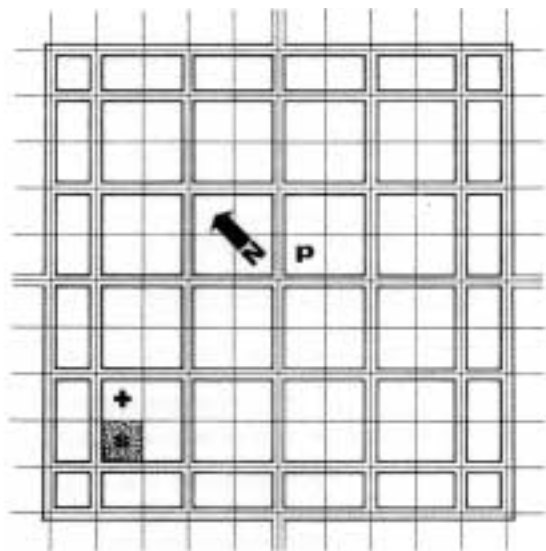
Tenim, aleshores, una evolució que passa per colònia romana, alqueria musulmana, etc.

També sabem que la zona de Crestatx va ser un indret de poblament inicial i que, posteriorment, el nucli de població s'ubicà on es troba actualment (sembla que l'origen de la vila actual es trobaria a l'actual carrer Gran).

Sa Pobla actual prové, en la seva forma d'avui, de les **ordinacions** de Jaume II de Mallorca de 1300. Aquestes ordinacions pretenien reorganitzar la geografia mallorquina per tal d'assolir un equilibri a la seva superfície. Això vol dir que, tant els territoris de muntanya com els de pla, havien de cercar un sistema que els desenvolupés per igual, tant a nivell econòmic, com d'ocupació humana, com d'explotació del territori.

El més important, doncs, era organitzar l'explotació agrària i combinar-la amb les necessitats d'habitatge i, fins i tot, industrials (elaboració de teixits i de productes alimentaris per exportar, com l'oli o el vi).

A nivell pràctic, l'esquema urbà havia de respondre a la figura d'un quadrat format per 25 illetes, també quadrades. A la vegada, això estava envoltat d'un marc d'illetes rectangulars (el rectangle format per dos quadrats).

La quadrícula aplicada a sa Pobla no és perfectament regular perquè inclou el nucli antic (carrer Gran). A més a més, els angles no són rectes i els carrers no són perfectament paral·lels, segurament perquè l'agrimensur no fou prou hàbil, o tal vegada perquè existiren poderosos interessos en aquest sentit.

Teòricament la població havia de ser de 100 persones (100 solars). Sa Pobla en tingué 144 (si tenim en

compte les perimetrals, és a dir, les que envolten el nucli inicialment ordenat). Cada solar tenia un quartó (1775 m²), amb un quadrat de 42 metres de costat.

La illa es componia de quatre solars (una quarterada -7103m²-).

En total, l'estructura urbana creada per Jaume II, ocupava unes 20 hectàrees.

També s'establia l'amplada dels carrers, que era una mica superior a 6 metres.

Finalment, es disposava l'existència d'una sèrie de construccions i equipaments necessaris per al funcionament de la vila: plaça, església (amb plaça), cementiri (al costat de l'església); així com carnisseria, peixateria, quartera, pes i mesuratge; rentador públic, abeurador, casa del govern municipal amb porxo, casa del rector i cos o camp d'esports.

Les ordinacions contribuïren a generar un poble que des d'aleshores ha continuat creixent (plànol de Josep Antoni Giménez Serra).

Els següents documents ens poden donar una idea aproximada de l'interès que desperta aquesta matèria al poble:

La villa de La Puebla, aunque históricamente remonte sus orígenes al año 1300, (...) su vitalidad prodigiosa y su esplendor económico data de este siglo.

La exposición y desarrollo de tal afirmación podría hacerse bajo distintos aspectos; pero el aspecto hoy elegido es el estudio de la zona urbana de la Puebla.

Antiguamente las calles no tenían nombres, sino que la población, dividida en manzanas (illets), llevaban el nombre de la persona o familia más destacada de la misma.

El documento más antiguo hallado, que tiene relación con ese estudio, data del año 1578. En el "Llibre segon dels stims generals", que se encuentra en el archivo del antiguo Reino de Mallorca, que empieza el año 1576, en los folios 29-45, se hallan los nombres de dichas "illets", con las edificaciones en ellas existentes (casas y solares), nombres de sus dueños y sus respectivas valoraciones.

(...)

Dichas calles ya de antiguo fueron alineadas (...) formando ángulo recto todas las calles que son en número de trece, en forma de un cuadrilátero y ellas largas de parte a parte por uno y otro lado sin más intervención que un poco de abuso que al lado meridional se ha tolerado y en donde está perfectamente poblada, lo que no sucede así al lado del norte, donde faltan muchas casas (...)

Carrer Major de sa Pobla

VIALFÁS, 1960, Tom IV (febrer 1960-gener 1961), ed. facsímil, sa Pobla, 1999, pp. 1014-1015

BOLETÍN DE INFORMACIÓN MUNICIPAL

La apertura de la calle Dato.

Se hallan muy avanzados los estudios técnicos para llevar a ejecución la apertura de la calle Dato. No es ésta la única vez que se habla de este proyecto.

La necesidad de proceder cuanto antes a la realización de esta mejora se ha puesto repetidas veces sobre el tapete. Desde luego el proyecto es de bastante envergadura, pues requiere la expropiación de dos casas y de varios terrenos. Esto tiene que repercutir necesariamente sobre el coste de las obras que, a lo que parece, superarán las setecientas mil pesetas.

Naturalmente, la apertura de dicha calle revalorizará una extensa zona. De hecho el aumento de valor de varias fincas se dará inexorablemente. Muchos solares, emplazados entre los tramos en la actualidad taponados recibirán señalados beneficios de tipo económico.

Por otra parte, esta calle que sufre hoy un total abandono, absorberá un tráfico intenso por cuanto pone en comunicación directa las carreteras de Muro y de Sineu, dos arterias importantes en orden a las comunicaciones con las zonas cultivadas.

No se ha planteado todavía en el seno de la Corporación el modo de dotar el Presupuesto extraordinario. De todos modos hay que tener en cuenta que este tipo de obras llevan implícitas, por disponerlo así la Ley, la aplicación obligatoria de contribuciones especiales a las personas directamente beneficiadas y a aquellas cuyas fincas experimentan aumentos determinados de valor.

La justicia de esta imposición viene justificada por la ilicitud que reporta todo enriquecimiento sin causa.

Suponemos que los contribuyentes afectados y el vecindario en general comprenderán la importancia del proyecto y cooperarán con su colaboración y entusiasmo a la pronta puesta en práctica del mismo.

La experiencia nos demuestra –nos lo demostró la reciente apertura de la calle Paz– que esta clase de obras son siempre bien recibidas por la población y las ventajas de todo orden que reportan son tangibles y muy apreciadas.

VIALFÁS, 1959, Tom III (febrer 1959-gener 1960), ed. Facsímil, sa Pobla, 1999, p. 665.

ACTIVITATS

- Defineix els conceptes de: agrimensor, expropiació, quartera, quartó, hectàrea.
- Per què creus que és important planificar urbanísticament un territori?
- L'obertura d'un carrer pot revalorar la zona al seu voltant. Què vol dir això?
- Situa sobre un plànol urbà de sa Pobla els moments de creixement urbà de la vila. Assenya els noms de carrers importants inclosos dins cada ampliació.
- Cerca informació sobre l'origen del nom del carrer on vius

Fira de sa Pobla. Arxiu: Joan Llabrés

5.2. Itinerari urbà

5.2.1. L'arquitectura tradicional

Portalades

De les cases tradicionals l'element que més destaca és la portalada, aquesta pot ésser de diferents tipus: **d'arc de mig punt**, la més habitual, **d'arc escarser**, o de **llinda**, aquella que presenta una coberta plana.

Els arcs estan formats per unes peces amb forma de tascó anomenades **dovelles**. La que es troba al centre s'anomena **clau**, i les dues que estan als seus costats **contraclaus**. En els arcs de mig punt la dovella que es troba a l'arrancada de l'arc, quan comença la mitja circumferència, s'anomena salmer. Els arcs i les llindes descansen damunt els **brancals** o muntants del portal, els laterals verticals. Per damunt d'alguns portals, i també d'algunes finestres, podràs observar arcs cecs, són els anomenats **arcs de descàrrega**,

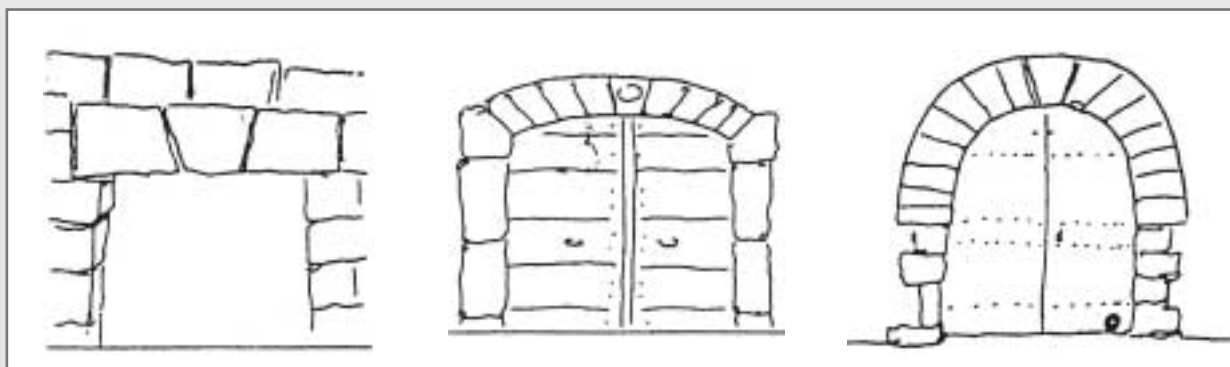
serveixen per alleugerir les càrregues que ha de suportar l'obertura.

Als costats d'algunes portasses antigues queden uns elements amb forma de pilonets de pedra que s'anomenen guardacantons, guarda-rodes i també **escopidors de carro**. La seva funció era impedir que els eixos de les rodes topassin amb els caires de la portassa.

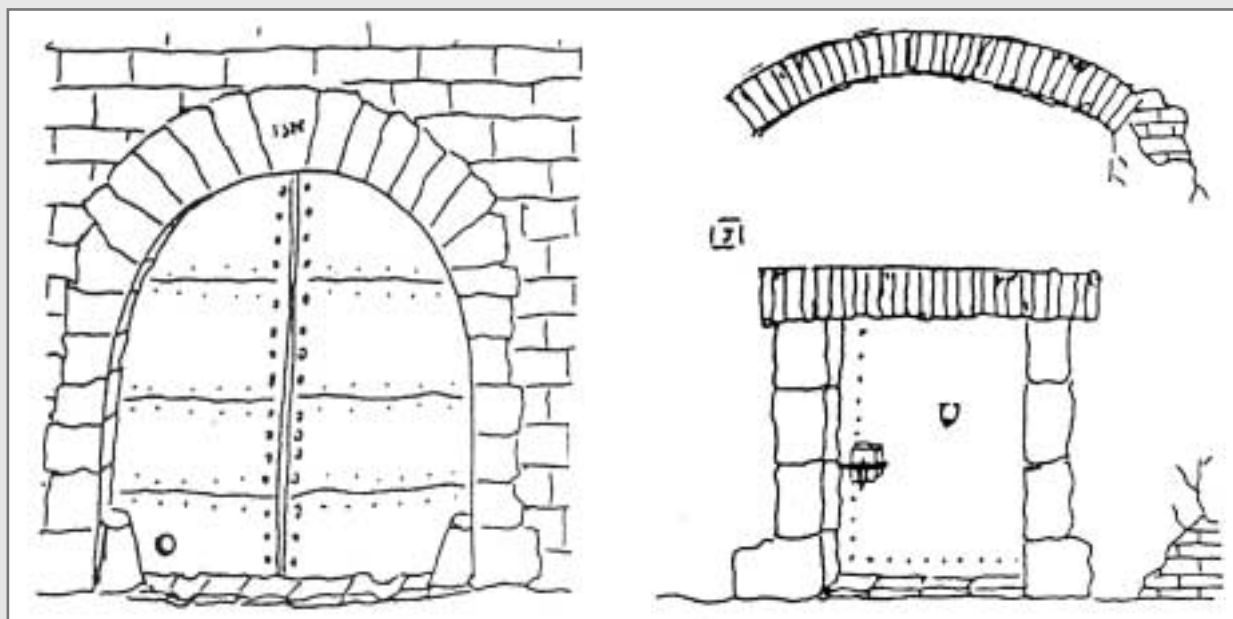
Pel que fa a les portes, solien presentar una **baula** de ferro, per obrir o tancar la porta, i també per tocar. El **forrellat** que servia per tancar, format per un pany i una barra de ferro amb un agafador. En alguns casos podem trobar a la part inferior un forat rodó, la **gatonera** o forat del moix, que servia perquè aquest animaló pogués entrar i sortir.

ACTIVITATS

- A partir de l'explicació anterior identifica els tres tipus de portals:

- Identifica els següents elements d'aquestes portalades: dovella, clau, contraclau, salmer, brancal o muntant, guardacantó, baula, forrellat i gattonera:

- Fes un recorregut pel centre del poble, pots aprofitar l'itinerari que faràs al següent apartat, i cerca exemples representatius dels diferents tipus de portals i d'aquells que conserven els elements tradicionals: escopidors de carro, baules, forrellats... Localitza'ls, situa'ls en un plànol o anota-hi l'adreça i fes-ne fotografies.

5.2.2.- Itinerari: Casals i edificis emblemàtics

A continuació et proposam un itinerari que inclou alguns dels edificis més significatius del nucli urbà, en cada cas, després d'una petita ressenya informativa has de contestar qualche pregunta respecte de l'edificació, a vegades hauràs d'observar, en d'altres hauràs de cercar informació sobre la seva funció o la seva història. A l'església parroquial, atesa la seva importància, li dedicarem un capítol apart.

Abans aprendrem uns quants termes arquitectònics que ens serviran a l'hora de fer les descripcions.

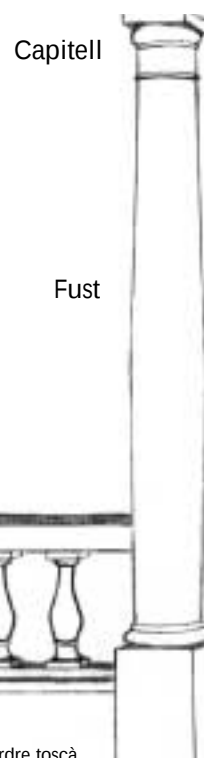
Frontó: és un element d'origen clàssic, es trobava a les façanes dels temples grecs. Aquest remat triangular també pot situar-se damunt un portal o una finestra.

Columna: és un suport vertical de forma cilíndrica que sol presentar una base, un fust i un capitell. Segons les proporcions de la columna i la forma del capitell els grecs diferencien els ordres arquitectònics: dòric, jònic i corinti. Els romans n'hi afegiren dos: el toscà i el compost. La columna del dibuix és **d'ordre toscà**: té base i un capitell molt senzill. Si t'hi fixes aquesta columna no té el fust recte sinó que presenta un bombament que s'anomena **èntasi**, es fa per evitar l'efecte visual contrari.

Al costat de la columna pots veure una **balustrada** és una barana de poca alçada que descansa sobre unes columnetes tornejades anomenades balustres.

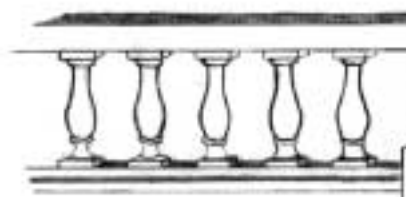
Frontó

Capitell

Fust

Base

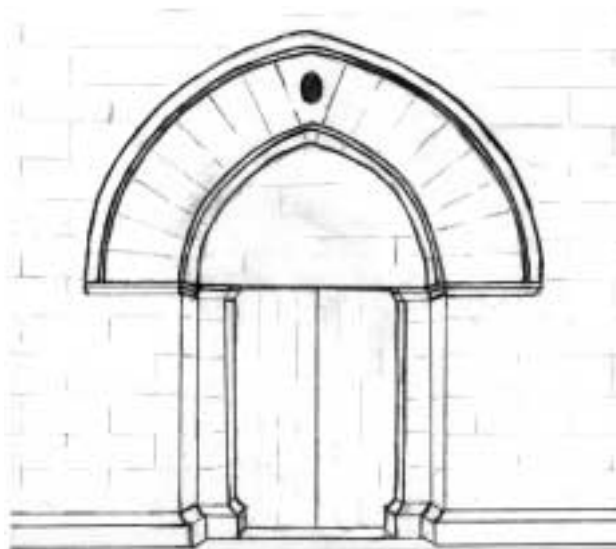
Columna d'ordre toscà

Dibuixos: Mar Serra

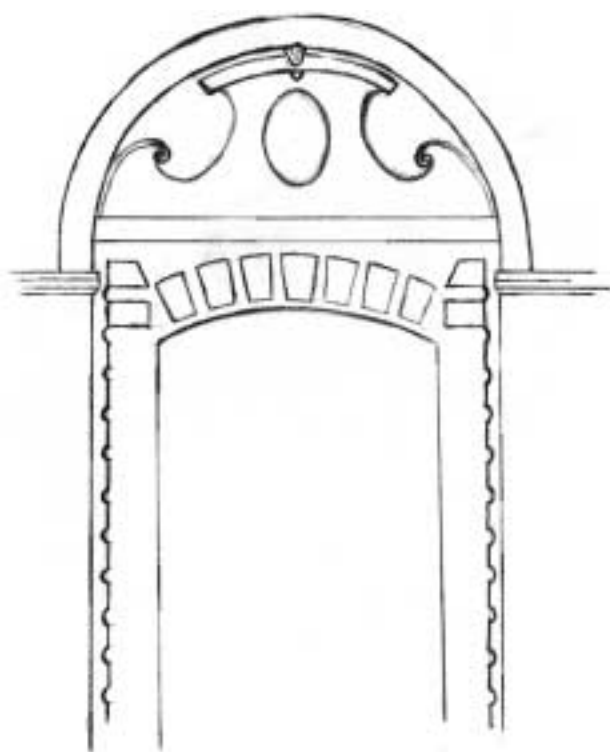
Arc apuntat o ogival: està format per dos segments d'arc que formen angle. És un dels tipus d'arcs més importants de l'arquitectura mallorquina ja que és el característic de l'art gòtic, el que es va desenvolupar a l'illa després de la conquesta catalana. En aquest estil es va construir la Seu de Palma, el Castell de Bellver, la Llotja i moltes esglésies.

Frontó entretallat: el frontó corb és el format per un segment d'arc i una base horitzontal, si el segment d'arc està trencat s'anomena entretallat. Pel que fa a l'arc del portal és d'un tipus que ja coneixes: és un **arc escarser**.

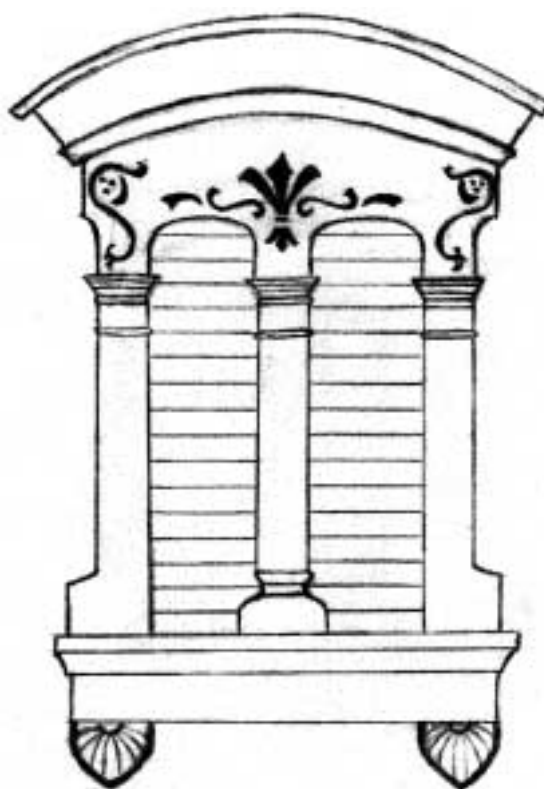
Finestra geminada: és aquella composta per dos o tres arquets que descansen sobre columnes. Aquest és un exemple modern però en època gòtica, quan varen ser molt emprades, eren un poc diferents, els arcs descansaven sobre columnetes molt més primes, en aquest cas s'emprava el terme de finestra coronella.

Arc apuntat o ogival

Frontó entretallat

Finestra geminada

Dibuixos: Mar Serra

ACTIVITATS

- Potser ja els has reconegut, aquests elements pertanyen a alguns dels edificis que s'inclouen en el següent itinerari, a mida que el realitzis identifica'ls.

Casa Consistorial

(Plaça Major), 1812-1822

L'actual Ajuntament es creu que va ser construït per Joan Bauzà, encara qui hi ha autors que l'atribueixen a Joan Sureda. Va ésser abat el 1822 per Feliu Ballester Buades.

L'edifici presenta planta baixa, planta noble i porxo. Al centre de la façana se situen tres arcs de mig punt amb dovelles i pilastres de marès. El central presenta un portal amb arc escarser i, per damunt, un frontó curvilini decorat, entretallat. A la planta baixa també hi podem veure dos òculs (finestres rodones) i dos portals de llinda. Tant a la planta noble com al porxo hi ha finestres emmarcades també per marès

- a- En aquesta descripció ens hem oblidat d'un element molt important, mira a la part superior de l'edifici i digues quin és.
- b- L'Ajuntament té prop de 200 anys, durant tot aquest període ha experimentat diverses reformes. Compara l'aspecte actual amb el que tenia en aquesta antiga fotografia i assenyalala les diferències.

Ajuntament. Foto arxiu: Joan Llabrés

Es Cavallets

(Plaça Major 14 i 15), Començat el 1878

Aquest edifici presenta una façana molt senzilla i regular, a la planta baixa i als dos pisos superiors es repeteix a finestres i portes la mateixa forma: l'arc de mig punt.

Es Cavallets és una de les cases amb més història del poble perquè aquest edifici municipal ha tingut moltíssimes funcions al llarg de la seva existència.

- a- Cerca informació o demana als grans i assenyalala quines de les següents funcions s'han desenvolupat en aquest espai?
Presó, peixateria municipal, escola nacional de

nins, hospital, oficines municipals, hostal, carnisseria, "Club cultural de Ajedrez", escola nacional de nines, sala d'exposicions

- b- Ara posa en ordre, de les més antigues fins a les actuals, les funcions que són certes.
- c- De quina d'aquestes activitats prové el nom amb què es coneix l'edifici?

Can Socies

(c/ Curt 11)

A l'altre costat de la plaça, enfront de l'Ajuntament, trobam aquesta casa amb unes de les finestres més originals de sa Pobla, es troben al segon pis, ja les havies vistes? La porta i les finestres de la planta baixa presenten arcs amb aquesta mateixa forma, en canvi les del primer pis són de llinda. La central té un balcó i totes presenten decoració.

- a- Fixa't en les finestres i en la part superior de l'edifici amb quin tipus de decoració està guarnida: geomètrica, vegetal o animal?
- b- Com s'anomenen el tipus d'arcs que hi ha a l'edifici? I el tipus de finestres?

Apotecaria de Can Comes

(c/ Major 23)

Jaume Bonnín, "Barons", inaugurà aquesta apotecaria als inicis del segle XX. Canvià de nom quan als anys quaranta la comprà Nicolau Comes.

La cantonada, on es troba el portal, és la part més interessant de l'edifici si bé actualment no està amb gaire bon estat de conservació. Sobresurten dos balcons amb balustrades, un de tancat i un d'obert, decorats amb el nom emmarcat per rajoles, aquestes es repeteixen a la part superior de l'edifici.

- a- Fixa't bé, a quin any va ésser construït?
- b- Què diuen les inscripcions situades damunt dels portals, principal i laterals?

Clínica de cas Peraire o cas Metge Tugores

(c/ Major 82), 1877

En aquest gran casal hi havia un dels cellers més importants de sa Pobla, can Llaveta. En aquella època el raïm era un conreu que havia agafat molta força, però l'any 1891 arribà la fil·loxera, una malaltia molt greu que acabà amb totes les vinyes del camp mallorquí.

Quan en època d'expansió, Francesc Villalonga va fer construir l'edifici no s'hi va mirar prim amb les despeses: bona pedra, fusta de nord... Es conta que pel poble començaren a dir que es devia haver quedat ben escurat, per desmentir-ho va fer posar una

moneda de curs legal, amb l'efígie d'Isabel II, la reina de l'època, a cadascun dels dos-cents claus de ferro que aguanten la porta del celler.

El 1944 comprà la casa el metge Antoni Tugores Serra, d'on li ve el nom.

- a- Com segurament no podem comprovar si les monedes encara són a la porta del celler enlloc de mirar a la part inferior de l'edifici mirarem a la superior. Fixa't com la casa culmina amb un cimbori piramidal (com una torre quadrada) que fa funció de claraboia. Per damunt d'ell hi ha un penell que gira assenyalant la direcció del vent. La forma de quin animal adopta?

Can Planes

(c/ Antoni Maura 6), Finals s.XIX

Segurament has entrat qualche vegada en aquest edifici: per veure una exposició, visitar el Museu de la Jugueta o realitzar alguna activitat; els seus primers propietaris, que l'aixecaren per viure-hi, ni s'ho podien imaginar. Quan l'Ajuntament el comprà, el 1972, decidí convertir-lo en museu d'etnologia i d'història local però ara funciona com a centre d'art contemporani.

A l'exterior destaquen la galeria de la planta baixa sobre la que se situa la terrassa del primer pis i les torres que emmarquen tota la façana.

- a- Ara que ja coneixes el vocabulari arquitectònic pots dir quins elements serveixen per suportar la porxada? De quin tipus són?

Can Socies

(c/ Antoni Maura)

Foto: Martí Canyelles

Just davant can Planes trobam un altre dels casals més emblemàtics de sa Pobla: can Socies. A la seva façana es dona una interessant combinatòria d'elements decoratius de diferents tipus: frontons i columnes clàssiques, entaulaments amb decoració ceràmica, balconades amb balustrades... A la part superior, com

en d'altres edificis, guaita un cimbori piramidal.

- a- Localitza a la façana els elements constructius esmentats.
- b- Fixa't en les columnes, quines diferències presenten respecte les de Can Planes?

L'Escola Graduada

(c/ Fadrins 79) 1929

Foto: Martí Canyelles

Projectada per Guillem Forteza seguint les pautes de l'arquitectura escolar de l'època, l'Escola Graduada té planta baixa, planta noble i un porxo al cos central. Aquest sobresurt del conjunt i d'ell destaca la galeria d'arcs de mig punt del primer pis sostinguda per columnes. Per emmarcar el cos central i per ressaltar finestres i portes s'empra l'encoixinat, els carreus tenen un cert relleu perquè les juntes queden refoses, bisellades, i s'assemblen una mica a la forma d'un coixí, d'aquí el seu nom.

- a- Quin element està situat al centre del porxo del darrer pis? Què s'hi representa?

La torre de l'Aigua

1931-36

Juntament amb el campanar de l'església aquesta és la construcció més alta del poble i un dels elements que primer es distingeixen del nucli urbà. Obra d'enginyeria que va ser aixecada per bastir d'aigua a sa Pobla, aquesta es distribuïa a partir del gran depòsit de la part superior.

- a- Realitza un dibuix de la torre.

Cases de pagès

(c/ Ric 15,17 i 19), s. XVIII – XIX

Són segurament algunes de les cases més antigues de sa Pobla, ens mostren com vivia la gent més humil d'altres temps: parets fetes de pedres irregulars, finestres petites i portes senzilles.

- a- Fixa't en els portals i en la seva numeració, quantes cases hi ha? Com deuen ésser?

5.3.- L'església parroquial

Història

L'edifici actual es construí a principis del s. XVII i substituï una antiga església del s. XIV. El 1357, el bisbe Antoni Colell dividí en dues la parròquia de Sant Miquel de Campanet i creà la de Sant Antoni d'Uialfàs, probablement en aquesta època s'aixecà el primitiu temple del qual tenim molt poca informació.

Entre 1595 i 1665 es bastí el campanar que és la part més antiga de l'actual construcció. Les obres costaren 609 lliures i 18 sous i pels cantons s'emprà marès de les pedreres de Muro.

El 1696, per iniciativa del rector Tomàs Serra, els jurats acordaren la construcció de l'actual església. En varen ser els mestres picapedrers tres germans d'Alaró: Agustí, Gabriel i Josep Isern, el primer va ser el director de les obres.

També es va dur pedra de Muro i de la pedrera anomenada de Sant Antoni i es feren forns de calç a diverses possessions: Son Ventura, Talapi, Gaieta... Les despeses anaren a càrrec de la vila i de la parròquia. El 1697, després de l'adquisició dels terrenys propers, s'inicià la construcció per l'absis. Dins l'església antiga es continuaren fent els actes de culte i mentrestant entorn dels seus murs s'anaren aixecant

els de la nova església que era molt més àmplia. Cap al juliol de 1700 ja estaven fetes les voltes dels dos primers trams fet que, segurament, va permetre anar esbucant l'antiga edificació. El 1712 s'acabaren les obres amb la construcció del cor i de la balustrada de les tribunes.

Devers 1716 s'inicià la construcció de la capella del Roser, les obres s'acabaren el 1761. Promoguda per Antoni Serra Poquet i pagada per la confraria del Sant Roser va ser projectada per un dominic de Palma, fra Jaume Garau.

Foto: Martí Canyelles

ACTIVITATS

- El següent text és un extracte dels acords que varen prendre els jurats de la vila el 17 de febrer de 1697 en relació a les obres de la nova església. Després de llegir-lo explica com havien de contribuir els poblers a la construcció.

"Que comens a un cap de vila per cada casa suplicant al dueño de aquella vaje a fer feyne de menobre un dia en la obre de la Iglesia per torn o be pague el jornal per llogar un manobre en son lloc..., dos jurats y dos homos tots els diumenges y festes vagen per tota la Vila a demanar almoyne aix pa, llegums, oli, diners, necessari dites coses per mantenir dits manobres..."

Guasp Gelabert, B: *Origen de la parròquia de Sa Pobra de Vialfàs i construcció del temple actual*, ed. Imprenta Politécnica, Palma, 1966, p.22

- Llegeix el següent text del 1734 referit a les obres de l'edifici i contesta les preguntes:

"En lo entrar a dita capella sia fet una sepultura, per enterrar en ella los Confreres, y les Confreresses de dita N^a Sra del Roser, y que en dita sepultura, no sia enterrat persona alguna per pretesto algú, en no ser oficial o Confrare de dita Confraria,... y que lo gasto se farà para fer esta obra designada sia pagat del producto de dita Confraria"

Llinàs, G: "Documentos concernientes a la parroquia de Sa Pobra", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, separata, núms. 801-803, t. XXXIII, 1965, Palma, p.419

- A quina part de l'edifici fa referència el text?
- En concret de quina obra es parla? A qui anava destinada? Qui la pagava?
- Localitza-la a l'interior de l'església i situa-la al plànol.

Exterior

La façana és d'una gran senzillesa, dividida en tres cossos horitzontals per simples línies d'impоста presenta un rosetó al segon pis. El portal major, llindat, s'emmarca per pilastres acanalades amb decoració vegetal i un frontó entretallat amb decoració escultòrica.

Al lateral dret sobresurt el gran volum de la capella del Roser, al seu costat es troben restes de làpides del sagrat, l'antic cementiri. En el passat la població rebia enterrament als cementiris annexos als temples, mentre que la gent més benestant era inhumada dins l'església, al sòl de la nau o bé a les capelles que patrocinaven les seves famílies. No fou fins al segle XIX quan els governs liberals, per raons sanitàries, obligaren a la construcció dels cementiris extra-

urbans; l'església quasi sempre s'hi oposà, ja que no volia perdre la custòdia dels morts com a part de la seva missió espiritual, lògicament amb els corresponents llegats testamentaris i mandes pies.

En el petit jardí destaca la creu de terme de Son Palou, construïda entorn el 1588 que es troba molt malmesa.

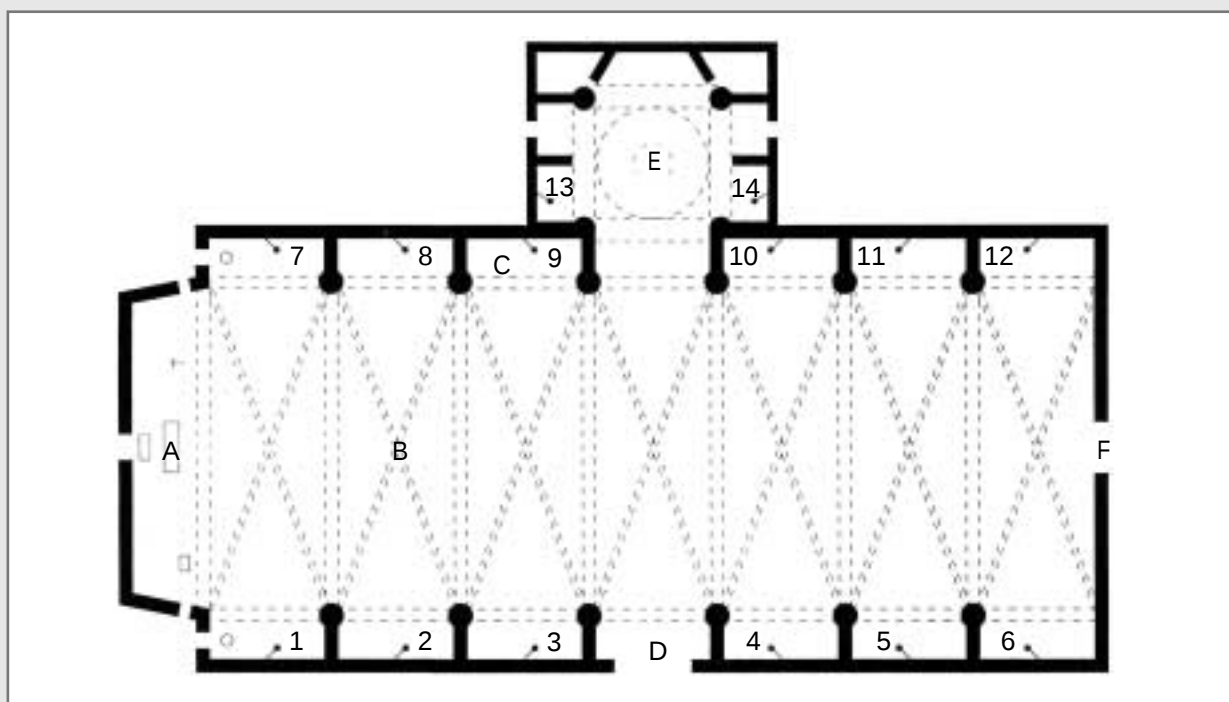
Al costat esquerre, on es troba el portal lateral, es poden observar fàcilment els murs divisoris entre les capelles que actuen com a contraforts interns i ajuden a suportar la coberta. Petites finestres, quadrades al primer pis, i en forma d'òculs a la part superior, es retallen sobre el parament.

A prop del portal lateral se situa la part més antiga de la construcció, el campanar, amb 7'4 m de costat i una alçada de 28'3 m.

ACTIVITATS

- Completa el plànol de l'església situant-hi el campanar i el sagrat. Posa el nom a la capella del Roser.
- Quin sant apareix en el frontó del portal major? Com se'l representa? Quina data s'hi pot veure?
- Quina santa es representa en el portal lateral? Quin atribut porta? Quina data presenta?
- Fixa't en el campanar:
 - a) Quants pisos té?
 - b) Quina forma tenen l'arc de la porta i els de les finestres superiors?
 - c) En el portal està inscrita la següent llegenda: "*Et verbum caro factum est et habitavit in nobis*" (i la paraula es va fer carn i va viure entre nosaltres), i la data 1596. Localitza-les. Com està escrit l'any?

PLANTA DE LA PARRÒQUIA DE SA POBLA

Interior

L'església té una sola nau, dividida en set trams, amb capelles laterals, per damunt d'elles es desenvolupa una tribuna amb balustrada i doble arc. La nau principal, que acaba en un absis trapezoïdal, es cobreix amb volta de canó amb arcs creuats i nervis emmotllurats en cordó. Als peus de l'edifici, per damunt del portal major, s'hi situa el cor.

La capella de Nostra Senyora del Roser és de planta quadrada acabada en un petit absis presenta capelles als laterals. Està coberta per una cúpula sobre petxines rematada per un llanternó.

Estilísticament es pot relacionar l'edifici amb l'església dels Socors de Palma, del s. XVII, de nau única i amb tribunes laterals. Pel que fa a la coberta

Cúpula capella del Roser. Foto: Martí Canyelles

cupulada de la capella del Roser presenta alguna semblança amb la de Sta. Caterina de Sena i la de l'església de les Tereses, totes dues a Palma.

ACTIVITATS

- D'acord amb la descripció anterior assenyalat a quines parts de l'edifici corresponent les lletres de la planta: A, B, C, D, E i F.
- Com ja hem assenyalat, dins el temple rebien sepultura els membres dels estaments benestants. Cerca i localitza en la planta la tomba del capità Pere Antoni Ferragut i Cànoves, cunyat del rector Serra, que realitzà grans donatius per la construcció de l'edifici. Una pista: es troba en una de les capelles ja acabades el 1700.

Els retaules

A l'interior de l'edifici destaquen els retaules, situats a cadascuna de les capelles i a l'absis principal. D'una gran monumentalitat quasi tots són barrocs, l'excepció és el de la capella de les ànimes, d'estil renaixentista. En aquests retaules domina l'escultura a diferència del que succeïa en el període gòtic quan eren més senzills i estaven composts per pintures.

Altres elements importants que trobam a l'interior són la trona, l'orgue de Damià Caimari de 1717, la imatge-sagrari de Nostra Senyora de Vialfàs, del s. XVI, i la pila baptismal, abans situada al costat del portal major on ara se troba una vitrina amb relíquies.

ACTIVITATS

- Localitza i situa en la planta els elements esmentats en el darrer paràgraf: trona, orgue, pila baptismal, imatge de Nostra Senyora de Vialfàs...
- El sant principal al qual està dedicat el retaule és el que dóna nom a la capella. Després de llegir la història dels diferents sants, localitza les imatges dins l'església i completa el llistat de capelles.

Capelles:

	8.-
1.-	9.-
2.- Sagrat Cor de Jesús	10.-
3.- Sant Francesc	11.-
4.- Les ànimes	12.-
5.- Ntra. Sra. de Lourdes	13.- Mare de Déu del Carme
6.-	14.- Mare de Déu de Lluc
7.-Sant Crist	

ICONOGRAFIA

Sant Sebastià

Vida i llegenda:

Nat probablement a Milà, va ésser un alt càrrec militar de l'exèrcit romà en temps de Dioclecià, segle III. Professà el cristianisme i ajudà molts cristians a la presó. Detingut, va ésser condemnat a morir traspasat per sagetes. Irene, l'alliberà, encara viu, i curà les seves ferides. Més tard, va desafiar l'emperador, el qual ordenà que el lapidessin i va fer llançar el seu cos a la claveguera màxima de Roma. El sant aparegué en somnis a una matrona romana cristiana i li va indicar el lloc on era. D'aquesta manera, va poder ésser sepultat a una catacumba cristiana de la Via Àpia.

Representació:

A partir del segle XIII se'l sol representar com un jove, mig despullat, fermat a un arbre o a una columna, amb el cos travessat de sagetes. A partir de l'edat mitjana va tenir molta devoció com a protector contra la pesta. És el patró de Palma. La seva commemoració és el 20 de gener.

Sant Joaquim i Santa Aina

Tradició:

Sant Joaquim i Santa Aina, els pares de Maria, no apareixen al Nou Testament. La primera vegada que se'ls cita correspon a l'evangelí apòcrif de Santiago, del segle II. Les circumstàncies de la maternitat tardana són referències preses de l'Antic Testament. Una escena de la seva vida llegendària és la trobada de Joaquim i Aina a la Porta d'Or de Jerusalem.

Representacions:

Són molt variades: l'anunciació de l'àngel, enmig d'un jardí, la besada dels esposos a la Porta Daurada, amb Maria en braços, ensenyant-li a llegir i escriure, etc. A partir del segle XVI, el motiu de St. Joaquim i Sta. Aina és reemplaçat pel tema de la Immaculada Concepció i les lletanies.

La Immaculada Concepció

Tradició:

El naixement de la Verge sense pecat original és un tipus de representació d'origen bizantí, a Occident apareix a finals de l'edat mitjana. Segons el dogma de 1854 de l'Església catòlica, Maria hauria nascut sense pecat, com Jesús, d'un besada entre Joaquim i Aina davant la Porta d'Or de Jerusalem. Aquesta creença va suscitar una llarga controvèrsia al llarg de tota l'edat mitjana. Sant Bernat i Sant Tomàs d'Aquí varen ésser hostils al dogma de la Immaculada.

Representació:

El segle XVII Murillo divulga la representació de la Puríssima amb un mantell d'estrelles, dreta sobre la lluna en quart creixent.

Sant Pere

Vida i llegenda:

Pescador a Palestina, va ésser, juntament amb el seu germà Andreu, el primer dels dotze apòstols. Continuador de Crist després de la seva mort. Va ésser empresonat per Herodes a Palestina, però va ésser alliberat per un àngel. Organitzà l'església cristiana a Palestina i Àsia Menor i després viatjà a Roma on dirigí la comunitat cristiana juntament amb sant Pau. Quan se n'anava, se li aparegué Crist, qui el va convèncer que tornàs a patir el martiri. Condemnat a morir crucificat va demanar que el posassin cap per avall, per diferenciar-se de Crist, l'any 64 o 67, el mateix dia que sant Pau va ésser decapitat. Després de la seva mort va ésser considerat el primer papa de l'església.

Representació:

Escenes de la seva vida: lavatori dels peus, pesca miraculosa, amb les cadenes, amb el gall, caminant sobre les aigües, etc. El seu atribut més freqüent són les claus del regne del cel. També pot aparèixer vestit de papa. Sovint sant Pere i sant Pau es situen un a cada costat de Crist. La seva commemoració és el 29 de juny, juntament a sant Pau.

Sant Josep

Tradició:

Del llinatge de David, fuster de Natzaret i casat amb Maria, és el pare putatiu de Crist. Segons els evangelis apòcrifs, va ésser elegit entre tots els pretendents que es volien casar amb Maria ja que la vara que portava va ésser l'única que florí.

El seu culte a Occident és molt tardà, divulgat pels jesuïtes i per santa Teresa de Jesús. El 1870 el papa Pius IX el nomena patró de l'església universal i fixa la seva festa el 19 de març. El 1955 Pius XII va instituir una segona festa dedicada a sant Josep Obrer, el 1r de maig, festa del Treball.

Representació:

Se'l representa amb la vara florida o amb el nin Jesús.

Santa Catalina Tomàs

Vida:

És la santa més venerada de Mallorca, coneguda popularment com sor Tomasseta. Nada a Valldemossa el 1531, probablement de família rica, si bé la tradició la considera filla de carboners, i òrfena de molt petita. Va ésser criada de la família Fortesa i el 1522, als 21 anys, ingressà al monestir de santa Magdalena de Palma, on residí fins la seva mort el 1574.

Ja en vida gaudí de gran fama de santedat i era consultada per les grans personalitats de l'illa. Tingué visions místiques i les seves topades amb el dimoni tenen ampla difusió popular. Va ésser beatificada el

1792 a iniciativa del cardenal Despuig i canonitzada el 1930. El seu cos incorrupte es troba a l'església de santa Magdalena.

Representació:

Se la sol representar amb hàbits de monja, amb la visió extasiada, i sol portar un pa de figa a la mà.

ACTIVITATS

- El retaule de l'altar major és un dels més complexos, a més de trobar-hi la figura del sant titular hi ha altres personatges sagrats. Realitza un dibuix de l'estructura del retaule i, després d'identificar-los segons els seus atributs, localitza-hi els diferents sants i arcàngels:

Sant Antoni Abat (o de Viana)

Vida i llegenda:

Visqué a l'Alt Egipte, aproximadament entre el 251 i el 356. Des de molt jove, es va retirar al desert, on amb un grup de deixebles organitzà un cenobi. Més tard, la necessitat de solitud l'empenyí a viure al desert, cap a la mar Roja, on passà la major part de la seva llarga vida.

En una ocasió visità sant Pau, l'ermità més vell de la Tebaida, de qui es conta que cada dia un corb li portava un pa per menjar. El temps que durà l'estada de Sant Antoni, el corb portà dos pans. Més tard, en assabentar-se de la mort de sant Pau, tornà per a donar-li sepultura, amb l'ajuda de dos lleons. Sant Antoni visqué solitari fins a la seva mort, havent superat l'edat de cent anys. Les seves relíquies varen ésser traslladades del desert a Constantinoble, i a finals del segle XI foren portades a França, a la ciutat de Viana, on va néixer l'orde de Sant Antoni. Als països mediterranis se'l considera el patriarca dels ermitans.

Representacions:

La seva commemoració és el 17 de gener. Se'l representa generalment com un ancià vestit amb l'hàbit d'ermità i la tau, o creu en forma de T. Sol anar acompanyat d'un porc, un bastó de caminant i una campaneta.

Santa Llúcia

Vida i llegenda:

Llúcia pertanyia a una rica família siciliana i segons la tradició va renunciar al matrimoni i va repartir els seus béns entre els pobres. Denunciada per un dels seus pretendents, durant les persecucions de l'emperador romà Dioclecian contra els cristians, va ésser condemnada a morir decapitada el 304.

Se li atribueix la protecció contra el mal als ulls. És la patrona dels oculistes.

Representacions:

A partir del segle XIV se la representa amb els ulls dins una palangana o una copa. Segons una versió, s'hauria arrencat els ulls i els hauria enviat al seu pretendent. A voltes se la representa amb una làmpada o uns ciris. La seva festa és el 13 de desembre.

Sant Joan Baptista

Tradició:

Considerat l'últim dels profetes va anunciar la vinguda del Messies. Cap a l'any 27 duia una vida ascètica a la vora del riu Jordà, batejant la gent i predicant el penediment. Batejà sant Pere i sant Andreu, i mentre batejava Jesús, el reconegué perquè un colom - l'Esperit Sant - es va posar sobre el seu cap.

Pila baptismal

Empresonat perquè havia denunciat la unió incestuosa d'Herodes amb la muller del seu germà. Salomé, filla d'aquest, obté del seu oncle el cap del Baptista en palangana de plata.

Representació:

Se sol presentar amb un bastó vestit d'anacoreta. El seu símbol és un blasó amb una ovella i una creu. Es commemora el 24 de juny, solstici d'estiu.

Santa Catalina

Vida i llegenda

D'historicitat dubtosa, visqué entre els segles II i III. Procedent d'una família noble d'Alexandria, es negà a casar-se amb l'emperador, Maximian, ja que s'havia lliurat a la vida en Crist. Va mantenir victoriosa una disputa amb cinquanta filòsofs que volien refutar el cristianisme. Furiós, Maximian, que els havia encarregat la feina, els va fer cremar vius i condemnà Catalina a morir destrossada per una roda amb punxes de ferro, però aquesta es trencà miraculosament. Finalment morí decapitada.

La seva figura adquirí molta popularitat al llarg de l'edat mitjana. És la patrona de les dones joves, de la gent culta i dels carreters. La seva festa és el 25 de novembre.

Representació:

Sol anar associada a les verges Bàrbara i Margalida. Els seus atributs són la roda amb punxes i també l'espasa de la decapitació.

Els arcàngels

Ocupen el lloc més elevat en la jerarquia celestial, per sobre els àngels. Són els missatgers de Déu i els protectors del cel i la terra contra els dimonis. Segons els Pares de l'Església, eren set. Els més coneguts són Miquel, Gabriel i Rafel. Se'ls representa amb ales.

Sant Gabriel: se'l representa normalment com a missatger, amb un bastó. Va ésser ell qui va anunciar a Maria que tindria un fill.

Sant Miquel: cap de la milícia celestial i defensor de l'església, va combatre amb els àngels rebels i contra el drac de l'Apocalipsi. És el sant de la psicomàquia, és a dir, que condueix els morts i pesa les ànimes el dia del Judici Final.

La seva figura va ésser represa per la Contrareforma, com a símbol de lluita contra l'heretgia protestant. Sobretot és un sant militar. Sol aparèixer vestit de soldat, a peu, o volant la qual cosa permet distingir-lo de Sant Jordi-, amb una llança o espasa i escut amb una creu, combatent el drac

Sant Joan Evangelista

És un dels quatre evangelistes, se li atribueix també la redacció de l'Apocalipsi. Es representa amb el seu símbol: l'àguila, conjuntament amb els altres tres: sant Mateu (l'home), sant Marc (el lleó) i sant Lluç (el bou). Mateu i Joan varen ésser a més dos dels dotze apòstols i conegueren a Crist.

Santa Margalida

Vida i llegenda:

Nada a Antioquia de pare pagà, es convertí al cristianisme gràcies a la seva dida, quan sols era encara una simple pastora. Més tard va ésser pretesa pel governador romà Olibri, però, havent fet vot de virginitat, el rebutjà, i va ésser tancada a la presó. Mentre resava, va ésser devorada per un drac, però amb una creueta que portava li va obrir el ventre i miraculosament aconseguí sortir. Aquest fet va provocar moltes conversions al cristianisme. Torturada pel seu carceller, finalment va ésser decapitada.

Representacions:

Se la representa normalment amb la creu i el drac. Va ésser molt popular i venerada a quasi tota la cristiandat. Les seves relíquies són molt nombroses. Se la invocava com a protectora de les dones embarassades, per tenir un part sense dolor ni problemes. La seva festa és el 20 de juliol.

5.4.- Crestatx. L'arquitectura historicista

Història

L'oratori de Crestatx es troba situat a la carretera que va cap a Pollença, a uns 3 quilòmetres del nucli urbà. Apareix documentat el 1285, és per tant anterior a l'establiment de la vila de sa Pobla. Aquest primer edifici formava part del conjunt d'esglésies de repoblació que s'aixecaren poc després de la conquesta catalana; sant Miquel de Campanet, sant Pere d'Escorca o santa Aina d'Alcúdia en serien altres exemples propers.

La primitiva església presentava una estructura molt simple, nau única, rectangular, coberta amb enteixinat de fusta substituït posteriorment per una volta de canó. Aquesta edificació es trobava, el 1747, en estat gairebé ruïnós, tal com ho descriu en la seva visita pastoral el bisbe de Mallorca José de Cepeda. La campana de l'espada fou substituïda en dues ocasions, el 1791 i el 1911. El 1820 es reformà l'edifici i entre 1895 i 1906 es realitzà l'ampliació, construint-se un nou cos molt més alt en estil neoromànic.

La nova construcció va ser projectada per mossèn Miquel Alcover Sureda, prevere de Manacor, i cal

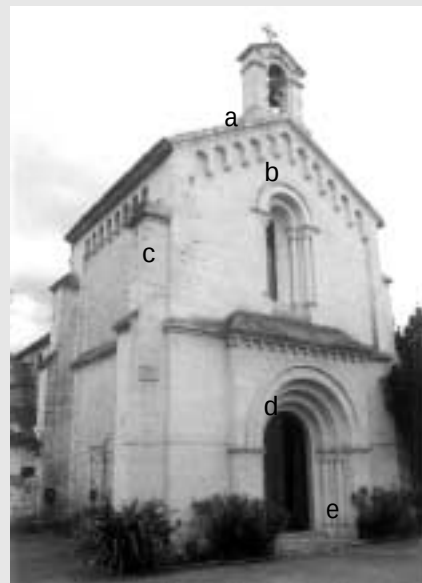
emmarcar-la dins els corrents historicistes que dominaren gran part de l'arquitectura europea del s. XIX. Els historicismes cercaven la inspiració en els models i formes del passat. A l'àmbit català tingué gran importància el neogòtic però també es desenvolupà el neoromànic. Monestirs i esglésies foren restaurats i, a vegades, ampliat, seguint els patrons medievals reinterpretats, això sí, pels estudiosos de l'època. En el cas de Crestatx l'estructura presenta reminiscències del romànic llombard que es desenvolupà en els s. XI i part del s. XII al nord d'Itàlia, sud-est de França i a Catalunya.

Exterior

Al lateral esquerra de l'edifici es pot veure la façana restaurada del primer oratori. La façana principal, corresponent a l'ampliació neoromànica, presenta una portalada de mig punt amb arquivoltes concèntriques sense decorar que descansen sobre els brancals laterals. Aquest esquema es repeteix en l'obertura del pis superior. Tant la façana com els laterals, on sobresurten els contraforts, es troben rematats per arcuacions cegues. Una espada amb la corresponent campana culmina la façana.

ACTIVITATS

- D'acord amb la descripció identifica els següents elements assenyalats en la imatge: arcuacions cegues, arquivoltes, brancals, contraforts, espadanya.
- Cerca imatges d'alguna església del romànic català, com les de la Vall de Boí, i compara la seva estructura externa amb la part nova de l'oratori de Crestatx, anota semblances i diferències.
- Al museu es pot veure aquesta fotografia antiga que mostra l'estat en què es trobava la part més primitiva de la construcció abans de la restauració. Compara-la amb l'edificació actual.

Interior

A l'interior, l'oratori presenta una única nau coberta per volta de canó reforçada per arcs faixons amb correspondència amb els contraforts exteriors. El petit absis de planta rectangular de la capçalera presenta el mateix tipus de coberta. El portal del lateral esquerre comunica amb un petit museu ubicat a l'espai on es trobava l'oratori original.

Del conjunt de retaules destaquen el de l'altar major i el del Roser, situat al museu. Els retaules, generalment, es componen d'una base, el banc o predel·la, i d'una sèrie de cossos verticals anomenats carrers, el remat de carrer central, s'anomena àtic. Aquesta és l'estructura seguida pel retaule de l'altar major, construït entre 1673 i 1674, dins l'estil barroc-classicista. En canvi el del Roser, de 1570, és més antic i també molt més simple. Atribuït a Mateu Llopis júnior, és un retaule pla d'un sol cos amb fornícula

central on se situa la Mare de Déu amb Nin en posició sedent. Aquesta és la imatge més antiga de sa Pobla ja que la talla presenta trets més propers al romànic que al gòtic si bé cronològicament se situa al s. XIII. Envoltant a la Mare de Déu hi ha pintats els quinze misteris del rosari. Als angles inferiors hi ha sant Domenge i santa Catalina de Sena. Una motllura, anomenada guardapols, emmarca tot el conjunt.

Als laterals de l'oratori es troben dos retaules que abans estaven a l'església parroquial: el de sant Vicenç Ferrer i el de l'Assumpta. Aquest darrer, que ens explica els darrers episodis de la vida de la Verge, es trobava on ara hi ha el de Nostra Senyora de Lurdes i la imatge jacent de la Mare de Déu que formava part lògica del primer conjunt.

Dues talles més destaquen: la situada al costat de l'altar i el sant Crist que es troba al museu, del s. XIV i de més de 2 m d'alt que presenta un gran realisme.

ACTIVITATS

- Observa el retaule de l'altar major i contesta les següents preguntes:
 - a) Quants carrers té el retaule?
 - b) Quina santa se situa a la fornícula central? Quins atributs porta? I a les laterals?
- A la dreta de l'altar, al costat de l'epístola, hi ha una altra imatge força antiga. A quin sant correspon?

- Fixa't en la vitrina del museu està plena d'ex-vots. Quina funció tenien aquests petits objectes? N'hi ha alguns amb una forma que segurament et cridarà l'atenció amb quina santa del retaule de l'altar major els podem relacionar?
- Mira amb atenció el retaule del Roser:
 - a) Compara la figura de la Verge amb el Nin amb la Mare de Déu de Vialfàs de l'església parroquial.
 - b) Seguint el sentit de les agulles del rellotge, i començant pel primer a la dreta, l'Anunciació, identifica i ordena les imatges de la vida de Crist i de la Verge que componen el roser:
 - L'Anunciació
 - La Visitació, la Verge visita a la seva cosina Isabel
 - La coronació de la Mare de Déu
 - L'Assumpció de la Mare de Déu
 - La corona d'espines
 - La presentació de Jesús al temple
 - La crucifixió
 - L'oració a l'hort
 - El naixement
 - Jesús amb la creu
 - Jesús entre els doctors
 - Jesús fermat a la columna
 - L'ascensió de Jesús
 - La vinguda de l'Esperit Sant, la Pentecosta

Retaule del Roser, 1570, atribuït a Mateu Llopis

5.5.- Les sínies

La sínia és una construcció d'origen àrab, que utilitza la força animal per treure aigua de pous de poca fondària. El mot "sínia" ve de l'àrab *sanija*, o pou d'on la roda treu aigua per a regar, i varen ésser els àrabs els introductors, o al manco els que en feren un ús més generalitzat, d'aquests artefactes a la nostra illa.

Segons l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, sa Pobla era el poble on hi havia més sínies de tota Mallorca. El 1872 en comptabilitza unes 1.400 de les 3.516 existents a l'illa. A un inventari de 1951 es comptabilitzaren 671 sínies a sa Pobla, d'un total de 2.813 de Mallorca. Sens dubte, ambdues xifres constaten la importància que tingué l'agricultura de reguiau a sa Pobla.

Es traca de construccions descobertes, sovint elevades respecte al nivell del sòl, sobre una plataforma dita **mota** o peu de sínia. A més de la seva utilitat en l'agricultura, les sínies podien ésser utilitzades per a subministrar aigua per a diversos processos industrials. Es feien rodar amb muls o amb ases, que duïen els ulls tapats amb cucales i feien la força necessària per extreure l'aigua. El seu funcionament

sínia

es basa, doncs, en la força animal, mitjançant la qual una bèstia va donant voltes, subjecta a la **perxa**, fent rodar una roda horitzontal o **rodet**, fixada per un eix o **arbre**. Mitjançant uns travessers, el rodet imprimeix un moviment de rotació a la **roda**, vertical, que fa moure una cadena o **rest**, que mou els **cadufs**,

normalment de test, que treuen l'aigua i la depositen sobre la **pastera**, de la qual, per una canal, va al safareig o als solcs de reg directament.

Per a facilitar el funcionament de l'artefacte, el pou es feia de planta ovalada, interiorment forjat de pedra.

Les sínies més antigues eren totes de fusta. Posteriorment s'incorporà el ferro a certes parts: el rest, el rodet i la roda.

Normalment es construïen a llocs sensiblement elevats per tal d'afavorir la treta de l'aigua.

Si el pou és poc profund, els cadufs estan ben acostats un de l'altre; en cas contrari estan separats per tanta distància, que la resistència que ofereixen no superi les forces animals. Els cadufs són en general allargats, fets de test i tenen un foradet a la base a fi de reduir la resistència. En algunes sínies els cadufs també són de test i tenen una forma diferent, però de vegades també es fan de fusta o de zinc. Els cadufs de test, amb la seva corda doble que els abraça i subjecta i que en algunes sínies és una cadena, formen una espècie de rosari, l'anomenat niu, que es mou lliurement sobre la roda vertical. Per impedir que patini, en algunes sínies les dents de la part exterior de la roda vertical estan doblegades cap amunt per defora, i en els pous més profunds es posen dues travesses encastades a dos dels pals laterals que s'alcen a dins, entre les quals i la paret passa el niu. Una palanca associada que acaba en forma de forquilla, la qual en cada rodada encaixa una dent de la roda vertical en l'altra, impedeix que tot l'aparell torni enrere quan s'atura.

Font: Arxiduc Lluís Salvador.: *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, Mallorca (part general), volum III, Promomallorca edicions, Palma, en vies de publicació, pp. 85-86.

ACTIVITATS

- Quina utilitat tenia una sínia?
- Per què creus que les sínies eren abundants a sa Pobla?
- Explica com funciona una sínia

5.6.- Els molins

Sa Pobla, pel fet d'estar situada en una planura, no s'ha caracteritzat per tenir molts molins, però així i tot les restes d'alguns d'ells encara dibuixen un perfil característic de la zona. Segons Alexandre Ballester, a la zona compresa entre llevant i migdia del casc urbà del poble se situaven la major part dels molins: molí de Can Curt –al carrer des Lledoner-, molí de Can Puça –als carrers Antoni Maura i Tomàs Serra-, el molí de Can Palou –al carrer Reina Victòria-, el molí de Can Robí –al carrer Renou-, el molí de Can Moc –als carrers Renou i Molí, el molí de Can Revell –al carrer Sagasta-, el molí de Can Rua –als carrers Renou-Goleta, un molí davant Can Torres –al carrer Ric-, i el molí de Can Monjo o de na Mora –al carrer Lluna-.

A la franja nord-est del poble hi havia tres molins: el molí de Cas Moliner –al carrer Progrés-, el molí de Can Tos –entre els carrers Fadrins i Marina-, i el molí de Can Verdera –dins la tanca den Verdera-.

A poc a poc, aquests molins han anat desapareixent, tal i com ho han fet molts d'altres a la geografia illenca. El molí den Verdera fou enderrocat el 26 de gener de 1917 i en el seu lloc s'hi construïren algunes cases.

Tot i això, ens queden algunes anècdotes curioses relacionades amb ells. De fet, l'estructura i el

funcionament dels molins els ha fet protagonistes d'algunes anècdotes desgraciades:

El 25 de juny de 1910, mentre posaven una antena nova al molí [molí de Can Curt] va caure abaix de la terrada na Catalina Homar Ballester, de 28 anys, casada, va morir a conseqüència de la caiguda. I el dia 15 d'agost de 1918, en traspasar un sac de blat, Bartomeu Martorell Villalonga, Bugerró, de 54 anys, va ésser agafat per una antena de molí, voltejat i llançat a l'aire, va caure dins el corral, va morir dos dies després.

Alexandre Ballester: *Àlbum del temps. Històries pobleres*, Edicions Albopàs, sa Pobla, 2000, p. 69.

Els molins de vent aiguaders

L'energia eòlica és una de les més antigues utilitzades pels éssers humans, i per aprofitar-la aquests han fet servir els molins. Per al seu ús, però, s'havien de lligar dos elements imprescindibles: l'aigua i el vent. Com bé assenyala Alexandre Ballester, "el vent era en l'altura i l'aigua en la profunditat i, entre mig, la terra que esperava el miracle de la tècnica per a produir els esplets generosos d'una horticultura avançada que, aleshores, sols era un somni".

Els molins de vent aiguaders no són més que una adaptació dels tradicionals molins fariners, que daten a

Mallorca probablement del segle XV, que utilitzen la mateixa energia del vent amb la finalitat de treure aigua.

Tradicionalment s'accepta que va ésser un enginyer holandès, Paul Bouvy, l'introduïdor dels molins de vent aiguaders a Mallorca. Aquest enginyer va arribar a Mallorca el 1835, per a dirigir l'explotació de les mines de lignit de Binissalem i Selva, i el 1846 es va encarregar de la dessecació del Prat de Sant Jordi, on probablement introduí aquest tipus de molins per a drenar l'aigua. A més de participar en altres obres, com la canalització d'aigua a Palma i el ferrocarril i realitzar diversos estudis geològics, es va plantejar la dessecació de s'Albufera, que no va dur a terme per manca de capital. Alexandre Ballester creu que, tal vegada durant les visites a s'Albufera, aconsellà la introducció dels molins de vent per a treure aigua.

En qualsevol cas, els molins aiguaders arribaren a sa Pobla el 1885. Concretament, el primer molí fou el construït per l'amo en Bartomeu Pericàs "Borneta" a la finca de Can Culenrera. Aquest molí tenia el ramell de lona, però tots els que es feren després el tenien de fusta.

A partir de 1882 s'anaren construint molins per tota la marjal, de manera que el 1917 hi havia més de 340 molins a sa Pobla.

La construcció d'un molí necessitava la participació de diferents professionals. Els picapedrers feien la torre, els fusters muntaven el ramell, la càbria, la coa, el violí i altres peces, i els ferrers instal·laven les parts mecàniques.

Els primers molins aiguaders tenien una torre cilíndrica, i l'antena tenia vuit antenes amb veles triangulars. Posteriorment la torre es va reduir i es va transformar en un caixò mòbil, de secció quadrada, que aguantava l'antena. A sa Pobla predominaven els molins de planta rodona, baixa i massissa, fets de pedra.

La **torre** del molí és l'element arquitectònic que sostenia la maquinària, formada per l'antena i pot ser cilíndrica d'uns 2-3 metres de diàmetre i uns 4 m d'alçada o quadrada. A sa Pobla predominen els molins de torre rodona, baixa i massissa.

L'**antena** pot estar formada per sis o vuit antenes, que formen una estructura poligonal. Aquestes poden ésser de diferents tipus: de veles triangulars, engraellades, formant una graella de fusta que sostenia la vela, de ramell. L'antena de ramell és exclusiva dels molins aiguaders. Cada antena està

formada per uns llistons de fusta longitudinals que s'obren i es tanquen com un ventall, en funció de la força del vent.

La **coa** és l'element que orienta l'antena en relació al vent, segons la necessitat de força motriu. El seu funcionament es basa en el gir de les antenes, que imprimeixen un moviment rotatori a l'eix, el qual, mitjançant una biela, transforma la rotació en un moviment de vaivé a una llarga barra vertical que acciona l'èmbol de la bomba.

Avui encara les torres dels molins aiguaders, mig desmantellats pel temps, són un element característic del paisatge pobler, i un símbol arquitectònic del passat, que es mereix una especial protecció.

Terminologia popular referent a les parts d'un

molí: caixa, plat de s'oli, punt de la caixa, tija, ses orelles, cigonyal, estrella, antenes, aros o cercols, aro mestre, cartons, barretes, escarabats, clavilló, bou, fils, ramell, tancacartons, coa, cabria, cadenes, corrioles, violí, tortugues.

Els molins de vent fariners

Els molins de vent fariners són de tipus torre i començaren a aparèixer a l'illa cap al s.XIII, tot i que no es varen estendre fins ben entrat el s.XV. La farina, element bàsic per a l'elaboració del pa, fou durant segles un aliment indispensable dels mallorquins.

En aquestes construccions hi ha uns elements que cobreixen la necessitat de captar, emmagatzemar i conduir l'aigua, i uns altres que estan relacionats amb els mecanismes que permeten moure les moles.

Actualment tan sols queden dos exemples d'aquesta tipologia: el molí d'en Cero o de Can Bisó -al carrer del Molí-, i el de Cas Moliner -al carrer del Progrés-.

En els molins fariners la torre té forma cilíndrica o troncocònica, coberta pel capell en forma de con. A la base hi ha d'haver un espai lliure que permeti manejar les antenes. Dins la torre hi ha una escala de caragol que possibilita l'accés als diferents pisos -normalment tres o quatre-. La maquinària sempre es troba al pis superior on entra l'eix gairebé horitzontalment (arbre), mogut per les aspes (antenes), que a través d'un engranatge vertical (roda) transmeten el moviment a un altre engranatge horitzontal (llanterna), que fa girar la mola, sostinguda per grosses bigues d'ullastre (jàsseres).

ACTIVITATS

- Visita el molí de Can Bisó o el molí de Cas Moliner i fes-ne una descripció formal.
- Defineix les parts d'un molí fariner i fes-ne un croquis: jàsseres, llanterna, roda, arbre, antenes.
- Fixa't en la terminologia popular referent als molins i intenta esbrinar el seu nom tècnic.
- Què és un caduf?

5.7.- Les creus de terme

L'existència de creus en els pobles de tradició cristiana ve del molt antic. Les creus a l'entrada dels pobles ens han servit sempre per indicar que ens acostam al nucli de població en qüestió. Normalment aquestes creus són de pedra, ferro, o fusta (tot i que aquestes no són gaire freqüents).

A sa Pobla hi ha hagut diverses creus, tot i que la major part ja han desaparegut. Sa Creu d'Amunt, la dels Fadrins, la des Pou d'Avall i la de Son Palou. A continuació en recordarem algunes:

La Creu d'Amunt.- La Creu d'Amunt es trobava a l'entrada del carrer Major, en el camí de Sa Pobla a Palma. Inicialment era de pedra i fou construïda cap a l'any 1500. Segons consta als arxius, el 1702 es va esbucar. Però el 1851, sobre l'antic sòcol que encara es conservava, es va construir una altra creu de fusta. Però la fragilitat d'aquest material provocà que, amb una ventada, la creu anàs a terra. El 1923 la creu fou restaurada i es col·locà al carrer Major, amb un sant Crist de metall.

Curiosament, al voltant d'aquesta creu es va crear una antiga llegenda:

(...) Un año de mucha peste en tierras mallorquinas, venía hacia La Puebla, donde nunca se había propagado gracias a San Sebastián, un perro apestado, del que huían, aterrorizados, los poblenses, pero, al estar frente a la Creu d'Amunt, cayó fulminado, librando a nuestra villa de una terrible epidemia.

Alexandre Ballester: "Las viejas cruces del término de La Puebla", a Vialfás, 5 d'abril de 1958, tom II, edició facsimil, sa Pobla, p. 370.

Davant d'aquesta creu, amb motiu de la festa de la Santa Creu, antigament es beneïen els cultius que els pagesos de sa Pobla havien recollit de les terres.

La Creu dels Fadrins.- Aquesta creu inicialment es trobava a la cruïlla dels carrers Solteros i Luna. Era de pedra i sabem que cap a l'any 1840 va desaparèixer.

La creu des Pou d'Avall.- Aquesta creu rep el nom del pou que hi havia al carrer Ample. De fet, la seva desaparició va lligada a l'ús del pou.

Un dia de l'any 1873, una senyora va anar a rentar la roba al pou i, en voler estendre-la, va fermar una corda a la creu i aquesta, amb el pes de la roba, es va trencar.

La creu de Son Palou.- Situada al camí de Muro, a l'altura del molí de Can Palou. Probablement fou construïda al voltant de 1588. D'estil renaixentista, té esculpida en una cara la imatge de Jesús crucificat i, a l'altra, la mare de Déu. En els braços es troben les cares dels Evangelistes i en el capitell vuit cares de Sants. El 1892 el batle Antoni Palou, va fer que la

traslladassin al Sagrat. En el seu lloc, el 1922 es beneí una nova creu d'estil gòtic a la carretera de Muro.

La creu de Sa Punta d'En Capó.- A la punta de Capó, lloc on comença la carretera de sa Pobla a Llubí i Sineu, es troba una creu de pedra d'estil neoenaixentista, de 4m i 35 cm d'alçària. Al capitell es troba la inscripció 1922, que fou l'any en què fou col·locada allà.

La creu de Can Fat.- Al segon decenni del s.XX, es construí una creu a la zona de Can Fat (entre la carretera d'Inca i el carrer Creu). De 5 m d'altària, està formada per un Crist de metall. Es va construir gràcies a la donació d'uns pams de terra per a construir-hi una creu per part dels propietaris de les finques adjacents.

La creu des Crevé.- A la confluència de les carreteres de Palma al Port d'Alcúdia i Sa Pobla al Port de Pollença, es va construir una creu en el primer decenni del s.XX. En la seva construcció hi participaren mestre Bernat Thomàs "Betzo" i mestre Pere Bennàssar "Campaneter". La creu es va col·locar l'any 1921. Al capitell tenia quatre escuts ogivals (l'escut de sa Pobla, l'escut parroquial, un escut amb la inscripció de l'any en què es va acabar la creu, i l'altre escut representava un camp sembrat de blat com a símbol de la riquesa d'aquelles terres).

Descripció de Sa Creu des Crevé

Sa elevació total de sa creu, qui es de gust gotic original, contant es socol, sa canya i sa lleterna te uns vintidós pams d'elevació. Els quatre escuts ojivals, gravats a sa lleterna o capitell, ombretjats i protegits pels brassos de sa creu qui sostenen un S.Cristo de metal, s'escut de Sapobla, o sia es grif coronat, animal álegoric, compost de miaga águila i mitx lleó, que representa sa realza d'els aucells i dels animals, es domini des vent i de sa terra que fa honor i rendeix tribut d'omenatge a Cristo Rey, es lleó de sa tribu de Judá, i el Verbo divinal descubert, contemplat i descriu per s'Aguila de Patmos, S.Juan Evangelista. S'altre, escut parroquial, está representat per se creu de S.Antoni, nostro S.Titular, en sa campaneta i sa flama de foc espressius recordatoris d'alguns fets principals de sa vida d'aquest gran sant. Una altre escut du sa cifra de 1921, any de sa colocació de sa creu i finalment s'escut que fa quatre, representa un redol de monjetes dominades i presidides per una canya de blat de les indies, que com sia lo mes classic i tipic de sa nostra Marjal [sic].

Vialfás, 8 de desembre de 1962, tom VI (febrer 1962-gener1963), edició facsimil, sa Pobla, p.1.958.

5.8.- La creu d'en Martí Seguí

Es tracta d'una creu situada al camí de Marjal, a la carretera que va a l'Albufera. És de pedra grisenca i té una inscripció amb la data de construcció: 1832. Una crònica assenyala que es va construir per encàrrec de la família den Martí Seguí i que aquest era un jove fadrí que morí assassinat en mans d'un rival amorós.

*Martí Seguí, qui t'ha mort?
Aixeca't, que el rei et crida.
Ai! si tenguessis la vida
Tan segura com la mort*

*Na Catalina du dol
i ningú hi troba què dir.
És mort en Martí Seguí,
un jovenet com un sol!*

En canvi, un document de la parròquia de sa Pobla fa referència a la mort den Martí Seguí, espòs de Caterina Socias, atropellat per un carro. Així, segons avala el *Llibre d'Enterros* de l'arxiu parroquial: "Als 11 Abril 1832. Fonc enterrat en lo cementeri de la present vila de la Pobla Martí Seguí, marit de Catalina Socies. Morí el dia 9 de desgràcia de un carro en el cós d'en Palou".

La família Seguí, poblera de tota la vida, s'havia dedicat al treball del camp amb bastant d'èxit econòmic i diversos membres havien ocupat càrrecs públics al poble. De fet, el 1832, uns temps de misèria i penúries econòmiques, eren poques les famílies que es podien permetre construir una creu en memòria d'un difunt seu.

Alexandre Ballester narra així aquest fet:

*Anem a aquell fatídic
onze d'abril de 1832. El
guerrer d'en Martí Seguí
l'esperava, s'havia
amagat rera un poll de
tronc gruixat i branques
escampades, les fulles
tremoloses feien ombra
damunt el fang del camí
des Vinyet. (...) Ell, el
guerrer, vigilava, sols
pensava en el moment
en què, pel camí vendria
en Martí, tant xalest com*

*sempre. L'escena fou una breu seqüència de força
i d'odi, de violència cega. El guerrer li va sortir per
darrera, d'un cop de gamella al cap, ben dirigit i
d'una força ferotge, en Martí Seguí va caure a terra.
I, abans de tocar aquella terra que acabava de
trepitjar, ja era més de mig mort. La cara de Martí
Seguí quedà de perfil damunt el fang. Un ull mirava
esglaiat l'infinit, l'altre era tancat. Un fil de sang,
vermella com una rosa, li sortia d'un costat de la
boca i es perdia entre la terra fangosa.*

Alexandre Ballester: *Flamarades de festa*,
Ajuntament de Sa Pobla, 2000.

Creu d'en Martí Seguí.
Foto: Martí Canyelles

Les creus que actualment encara es conserven a sa Pobla amaguen llegendes, anècdotes i tradicions que les fan importants, no tant des d'un punt de vista artístic, sinó sentimental.

ACTIVITATS

- Identifica les creus que apareixen en aquest quadre.
- Situa damunt un plànol de sa Pobla on es troben aquestes creus.

5.9. Les possessions

5.9.1. Funcionament i estructura de les possessions

Les possessions eren unitats de producció formades pels terrenys de conreu i pastura, i per un conjunt d'edificacions: les cases de possessió. Les seves dimensions, configuració i dependències variaven segons la ubicació geogràfica de l'explotació, l'extensió i els tipus de conreus majoritaris. Així, les possessions situades a la Serra de Tramuntana que es dedicaven a l'olivera tenien tafona, si es conreava vinya es necessitava un celler i, les zones cerealícoles comptaven amb molins fariners. La presència d'aquests elements ens ajuda a conèixer què es produïa a cada explotació.

Les possessions eren propietats dels senyors que, si bé tenien reservades una part de les cases, normalment només hi passaven temporades i residien habitualment a Ciutat. Qui vivia i s'encarregava de l'explotació era l'amo, el pagès que a canvi d'aquesta feina rebia una part dels beneficis, d'això se'n diu anar a mitges. Per això, a l'amo, se l'anomenava també amitger. Una altra possibilitat era que se n'encarregués un majoral, home de confiança del senyor que cobrava un sou per administrar les terres. La madona, la dona de l'amo o del majoral, tenia un paper molt important en el funcionament de la possessió: portar la casa, cuinar, rentar, encarregar-se dels animals... eren algunes de les seves feines. Però per fer funcionar una possessió es necessitava molta més gent. D'una part estaven els missatges, que hi treballaven tot l'any, i d'altra, els jornalers, llogats per feines específiques. Tots ells vivien i realitzaven part de la seva feina en les diferents dependències que configuraven les cases de possessió.

Els edificis principals es distribueixen entorn de la clastra, pati descobert que pot adoptar diferents variants: rectangular o quadrada, envoltada de les cases i tapiada pels costats no edificats o envoltada completament pels edificis... S'hi sol accedir mitjançant el portal forà format per un gran arc. La clastra sol estar empedrada i sovint s'hi troba una cisterna. A les grans possessions podem trobar en un dels costats de la clastra una capella.

Un dels costats l'ocupen les cases dels senyors, separades de la dels amos o situades en el pis superior. Tenen el seu propi accés i estan formades per una gran sala, un menjador i diferents cambres.

Les cases dels amos són més senzilles. L'entrada fa de distribuïdor dels diferents espais, el més important és la cuina amb la seva foganya per cuinar i encalenticar l'aigua; al seu costat se solia situar el cossi de la bugada i en un racó es trobaven els rentadors. Algunes d'aquestes cuines conserven part dels estris

Son Cladera

que es feien servir diàriament: olles, greixoneres, ribells, morters, vaixelles de test, paners, culleres i cullerots, esmolles i bufadors per al foc, etc. A devora la cuina se situa el rebost, també hi pot haver una salera (per salar xulla, cuixots...), un pastador (per pastar el pa). Altres dependències serien els graners i l'anomenada botiga (per guarda-hi diferents estris). Pel que fa a les cambres dels amos eren molt senzilles. En el cas dels altres treballadors sovint dormien als porxos amb matalassos de palla.

Un poc allunyades de les cases, per evitar olors, se situen les dependències per al bestiar: la pallissa o estable per al ramat equí (cavalls, someres, mules...). les solls per als porcs, el sestador per a les ovelles, la vaqueria per al ramat boví, el corral per a l'aviram.

Com ja hem assenyalat també pot haver-hi tafones, cellers o molins. Per altra banda, els estris agrícoles, els ormejos i els vehicles comptaven amb el seu propi espai.

5.9.2. Les possessions de sa Pobla

Sa Pobla no ha estat un municipi de grans possessions, aquest fet s'explica per la progressiva fragmentació de la propietat de la terra. Les més importants estan situades a la part més seca mentre que sa Marjal està fortament parcel·lada. A la zona nord del municipi destaquen: Son Mascord, Son Cladera, Gaieta Gran, Gaieta Petit, Son Ferragut i Crestatx; a la part sud hi trobam sa Llebre i Talapi.

Son Mascord

Possessió de muntanya, situada al nord-oest del municipi, va dependre fins el s. XVII de s'Obac. La possessió té unes 100 quarterades amb alzinars, pinars, zones de garriga, olivars, garroverars, ametlerars i fruiters. Pel que fa a les cases, destaca una petita capella amb arc apuntat i una espadanya. Altres edificis són cas Garriguer i cas Carboners.

Son Cladera

Situada prop del camí d'Alcúdia. El poblament d'aquestes terres es remunta a l'època prehistòrica ja que s'hi han trobat restes d'un talaïot, a més d'una cova artificial i de la cova natural de la Baldriga. Atesa la seva posició, Son Cladera podia combinar l'olivar i la ramaderia pròpies de zones de muntanya, amb el conreu de cereals, lleguminoses i horts característics del pla. El segle XIV la possessió ens apareix com a alqueria de Bernat Baldric. Després passà a Pere Blanc i Pere Font i, des del s.XVI pertany a la família Cladera. En aquella època comptava amb una tafona i un molí de sang. En el segle XIX, quan era la segona possessió més gran del municipi, es realitzaren importants reformes a les cases. El segle XX passà a ésser propietat de la família Socias.

Gaieta Gran

En aquesta propietat s'han trobat dues coves d'enterrament de l'edat del bronze. Als Estims de 1578 apareix valorada en 1.800 lliures. Cal destacar que no ha experimentat el procés de fragmentació que patiren altres possessions; així, la seva extensió actual, 157 ha, és fins i tot major a la consignada per l'Arxiduc Lluís Salvador en el segle XIX. A les cases destaca la tafona, encara en bon estat de conservació

Son Ferragut

Situat als peus de la serra de Tramuntana, no lluny del torrent de Sant Miquel. Els seus orígens es remunten a l'època de la conquesta quan el rei Jaume donà aquestes terres a Pere Ferragut, cavaller de les muntanyes de Jaca. El 1310 està documentat com a veí d'Uialfàs i censaler del rei: Bernat Ferragut. Membres d'aquesta família ocuparen el càrrec de batle reial de sa Pobla als segles XIV i XV, i alguns foren membres del Gran i General Consell. El 1584, quan era propietari Miquel Ferragut, la possessió tenia celler, tafona i molí de sang. Es dedicava a olivars, garrovers, vinya, lleguminoses, cereals, lli i cànem; també tenia ramat oví, porcí i cabrum a sa Marjal. Com ja hem explicat un dels seus propietaris més famosos fou Pere Antoni Ferragut Cànaves, el capità

Son Ferragut

Pere, que en morir sense descendència, deixà els seus béns a la seva neboda Anna Ferragut, casada amb el senyor Salvador Peretó. El 1863 n'era propietari Joan Vanrell i tenia una extensió de 337 quarterades. Actualment Son Ferragut és d'Antoni Gelabert.

Crestatx

Documentada el 1256 era llavors una gran propietat. Limitava amb Pollença, sa Torre de Vernissa, el torrent de Sant Miquel, Son Cladera, Son Ferragut i s'Obac. Es fragmentà per primer cop el s. XIII, donant lloc al Molinàs, i després en el s. XVI quan apareix Son Sabater. Actualment es troba totalment parcel·lada i les cases estan abandonades.

Sa Llebre

Situada a la carretera que va a Búger. El 1577 apareix documentada com a propietat de Martí Capó, "de sa Llebre". Es dedicava a vinya, conreu de cereals i ramaderia ovina. Comptava amb un celler, un molí de sang i un molí d'aigua, fariner, que aprofitava el cabal del torrent de Massanella. Va pertànyer a la família dels Capó de sa Llebre fins que el s. XIX passà als Alemany. Situada en uns terrenys molt humits va estar molt afectada de paludisme. Les vinyes, destruïdes per la fil·loxera, varen ser substituïdes a principis del segle XX per ametlerars. Entre els segles XIX i XX les cases antigues, situades molt a prop del torrent, varen ser abandonades i convertides en sestadors per a la ramaderia ovina. Les cases noves es construïren en un lloc més saludable. Presenten dues ales perpendiculars que s'obren a la clau, una correspon a la casa dels amos i l'altra a la dels senyors. Les dues façanes presenten una disposició simètrica de les finestres als costats dels portals d'arcs rebaixats.

Sa Llebre. Foto: Martí Canyelles

Talapi

Es troba situada al sud-oest, a la carretera que va a Llubí, a uns tres quilòmetres del nucli de població. Ja hem explicat la importància d'aquest lloc dins la història poblada: la troballa de restes prehistòriques com el cap de bou, fou una de les principals alqueries

de l'època islàmica, era la possessió més important segons els estims de 1578, valorada en 15.500 lliures. Al segle XV n'era propietària la família Olesa, en el s. XVII passà als Guals de Talapi. Serà un membre d'aquesta família, Gregori Gual Desmur i Pueyo, militar de professió, que durà a terme l'ampliació més important de les cases amb la construcció d'una ala de tres plantes i una llotja a l'extrem de la façana. A la relació de possessions que fa l'Arxiduc Lluís Salvador ja hem vist com continua essent la propietat més gran, 326 ha., dedicades al blat, la vinya i l'horta. A l'actualitat té una extensió de 115 quarterades, ja que una part va ser fragmentada en horts. Des de 1994 pertany a Joan G. Bauzá Castanyer.

A l'exterior la façana configura un gran bloc rectangular. Les finestres es distribueixen de manera simètrica a banda i banda d'un portal de mig punt amb grans dovelles i l'escut de la família Gual-Desmur. Per sobre de la planta baixa se situa la planta noble, amb sis finestres balconeres amb correspondència amb les inferiors i les del porxo. A un extrem trobam la llotja, formada per dos arcs de mig punt a cada costat sostinguts per columnes toscanes que descansen damunt una barana de pedra i que, als laterals, estan emmarcades per pilastres decorades

Des de l'exterior s'hi accedeix per un arc forà al vestíbul on se situa la capella i es passa a la clastra a través de dos arcs. Al centre se situa la cisterna que du la data, 1781, i l'escut de la companyia de Jesús inscrit al coll. Entorn a la clastra es distribueixen les diferents dependències. Al lateral esquerre una escala ens porta a la casa dels senyors mentre que la dels amos es troba a la part inferior. Les dependències d'ús agrícola són els magatzems, les pallisses i el celler, del qual pràcticament no queda res, així com la tafona que funcionà fins a principis del segle XX. Darrere del celler hi ha el cubet, lloc on es trepitjava el raïm, i on podem veure grans piques. Al seu costat hi ha un aljub.

Talapi. García, N, Oliver, G: *Cases de possessió*. Col·legi d'arquitectes, Palma, 1986.

Talapi. García, N, Oliver, G: *Cases de possessió*. Clastra. Col·legi d'arquitectes, Palma, 1986.

El Molinàs

Situat al camí vell d'Artà a Pollença, al peu de sa Penya Roja, es tracta d'una antiga casa de possessió, dedicada a l'agricultura tradicional de secà i ramaderia ovina.

Destaca la façana, de dues plantes, per la seva senzillesa, amb portal amb arc rebaixat, que s'obre a la clastra. A la part dreta es conserven encara les restes del cup i síquia d'un antic molí d'aigua, que és el que dona nom encara a la possessió.

Es Molinàs. Dibuix Vicenç Vicedo

El 1284 hi havia dos casals de molí situats a les aigües que surten vora els "oms de Sila", a la zona propera a Crestatx (Rosselló Vaquer, 1978). La finca del Molinàs va ésser una segregació de l'antiga alqueria de Crestatx. Apareix ja el 1387, amb motiu d'un establiment.

Relacionat amb el Molinàs hi ha l'aqüeducte conegut com "sa Paret dels moros". Probablement portava les aigües de les fonts de Crestatx fins el molí, cercant el mínim desnivell, per tal de poder aprofitar el salt d'aigua. Un torrentó que segueix per la vora del camí

d'Artà portava les aigües sobrants cap a sa marjal i Albufera.

Els molins fariners d'aigua usaren la força hidràulica mitjançant un salt d'aigua o cup que movia el rodell que accionava les moles. El seu origen és a l'Orient, i probablement varen ésser portats pels àrabs.

A Mallorca, els molins de vent, daten del segle XIV. Hi ha una referència de 1395 d'un molí de vent a Ciutat, vers la porta de Sant Antoni. La primera representació que coneixem d'un molí de vent és al retaule de Sant Jordi, de Pere Niçard, vers 1470. No serà fins el segle XVII en que es generalitzarà la construcció de molins de vent fariners.

Es Molinàs. Foto: Martí Canyelles

ACTIVITATS

- Localitza en el mapa de sa Pobla aquestes possessions
- Visita'n alguna i fes-ne un petit estudi:
 - Fes un recull de les dades de tipus històric
 - Observa els diferents edificis: fes-ne un plànol, una descripció i explica com eren i per a què servien les diferents dependències.
 - Informa't de quins han estat els usos agrícoles de l'explotació i quins són els actuals.

Imatge de Sant Antoni de Viana . Vicenç Matas (1871).
Església parroquial de sa Pobla.

6.- LA TRADICIÓ I LA CULTURA

6.1.- Festes populars de sa Pobla

Festivitat de Sant Antoni (17 de gener)

La festa de Sant Antoni és la més important de les que se celebren a sa Pobla i la que té un arrelament tradicional més antic (tenim constància de la seva gran devoció des de l'any 1365). L'entusiasme popular envers la figura del sant no ha decaït mai.

L'església de Sant Antoni d'Uialfàs fou erigida parròquia l'any 1357 (va ésser enderrocada el 1697 i al mateix lloc es construí l'actual temple, igualment dedicat al sant abat).

Així, tenim clar que des d'antuvi, Sant Antoni ha estat present a la història dels poblers.

Segons Alexandre Ballester, cronista oficial de la vila de sa Pobla, la pervivència de les festes de Sant Antoni a través dels segles s'explica per tres vectors: el poble, la parròquia i l'ajuntament. A més a més, la festa té un doble caràcter: religiós i profà. Religiós per la devoció al sant eremita protector del bestiar. Profà per la idea de festa (foguerons, ximbomba, bauxa...) que és comuna en molts pobles mediterranis que celebren el solstici d'hivern.

El següent text ens posa de manifest l'antigor de la celebració:

Poblers estimats: poc después de sa Reconquista, que va ser el dia de Sant Silvestre i Santa Coloma o sia el darrer dia del any 1229, i molt antes del any 1300, és cert que ja existia Sapobla de Vialfàs, situada en los voltants del Santuari de Crestaig, essent titular i patrona d'aquell vetust oratori la verge i martir Santa Margalida. Però vengué l'any 1300, en que provablement sa primitiva població se trasladá desde Crestaig aquí aont está avuy en día, i el Rei en Jaume II en aquest any declarà Vila Real Sapobla de Vialfàs i regularment se fabricá desseguida, prenguent per titular el gloriós Sant Antoni Abad, l'ésglésia antiga de Sapobla que comensaren a esbucar l'any 1697, per construir l'esglesia actual.

El gloriós Sant Antoni era tan popular dins Catalunya, aont havia obrat molts de miracles, que els catalans que vengueren amb el Rei en Jaume el Conquistador segurament importaren a sa nostra Illa sa devoció de tots els pobles an el Sant Abad. Per axó no és d'estranyar que Sapobla de Vialfàs qu'el prengué per Titular també li tenga desde sa fundació una devoció extraordinaria.

Are fa 554 anys, o sien 65 anys después de declararse Vila Real, sa festa del Sant Anacoreta ja

se celebrava en el nostre poble am gran solemnitat, i així és que segons un document molt curiós escrit l'any 1365 ja consta que per la festa de Sant Antoni sa gent ja anava bastant de bulla, pués segons tal document en la nit de la festa de Sant Antoni, segurament sa vigília del Sant Titular, com avui en dia, un tal Joan monjuich pobler acompanyava dues dones amb una espasa la qual li fonc llevada o presa, porque estava prohibit dur armes; pero essent lícit portarné si acompanyaven dones per evitar desordes, vataquí qu'ell s'apelá an el Governador contra es Batle de Sapobla de Vialfás, qui tengué que restituir-lí la dita espasa. Tot axó mos fa veure quant antiga és sa devoció an el gloriosíssim Sant Antoni, i que es va comensá am sa fundació de Sapobla, no s'ha d'acabar jamai, mentres existesca Sapobla.

Vataquí l'antiquíssim document:

"En Rodrigo de Sent Martí, cavaller, lochtinent del noble Olfo de Proxida, cavaller e conseller del senyor Rey, e portantueus de Governador General en Mallorques; al amat lo Balle de Huyalfas, salut e dilectio: Deuant nos a proposat en Johan Monjuich, del vostro batliu, que la nit de la festa de sent Anthonj propassada, li leuas una spasa ell acompanyant dues dones, per que ha anos supplicat que com de bona costuma sia que armes no sien leuades a alcu mentre acompanya dones, li deguessim provehir de remey couinent. Nos, empero, attenents que so que es request per lo dit Johan es cosa rahonable, com no sia deguda cosa que a hom que acompanya dona o dones sien leuades armes; emperamor dasso vos dehim eus manam que si aci es, com per lo dit Johan es proposat, li restituiscats la dita spasa. Vista la present hoc encare e a cautela vos en pregam car a aquells que prouexen e acompanyen les dones deuen esser fetes cortesies, e nols deuen esser leuades armes. Data Majoric. XXVIII mensis februarii anno anat. dni. M^o.ccc lxx. quinto."

Sa Marjal, 1919, vol. VI, -tom XI- (1919-1920), ed. facsímil, sa Pobla, 1990, pp. 17-18.

Tots sabeu, poblers i no poblers, quines són les principals activitats que es desenvolupen durant aquestes festes. N'hi ha que tenen un vessant religiós -les Completes- i d'altres que són més lúdiques menjar, beure, sonar les ximbombes i fer gloses... Però no hi ha dubte que la nit de Sant Antoni és també la festa del foc. El foc està omnipresent aquest dia, ja sigui per allunyar mals esperits, ja sigui per escalfar-nos o, per què no dir-ho!, per torrar.

Aquest foc és també un símbol de la recuperació d'hores de sol, és a dir del triomf de la llum sobre les tenebres. És el renaixement del sol, que fertilitza la terra (se solien escampar les cendres dels foguerons de Sant Antoni pels conreus perquè això afavoria les collites). El solstici d'hivern (pràcticament un mes

abans de Sant Antoni) marca el punt d'inflexió de recuperació d'hores de sol i això la cultura popular ho té ben present:

*Per Nadal, creix el dia una passa de gall,
Per sant Esteve, una passa de llebre,
Pels reis una passa de vell,
per Sant Antoni, una passa de dimoni.*

Xerrant de dimoni, el paper que representa a la nostra festa és consubstancial a la pròpia celebració. Sense dimonis no hi hauria Sant Antoni. Els dimonis representen les temptacions, l'accés a les coses prohibides, a la bona vida i als plaers pecaminosos. Sant Antoni no feia cas de les males intencions dels dimonis per atractives que semblassin. Responia a les seves seduccions amb oració i disciplines i, per això, sempre triomfava.

Alexandre Ballester diu, però, dels dimonis de sa Pobla que:

Per la revetlla de sant Antoni, a sa Pobla, els dimonis de la tradició ballen i ballen al contrallum dels foguerons. Són dimonis mediterranis, clars i familiars, són part dels nostre patrimoni cultural i popular. Són dimonis de festa. Els altres, els dimonis de la perdició, no surten a ballar. Jo crec que hi ha dimonis filosòfics, o teològics, que no saben què és una revetlla poblera fins a trenc d'alba.

Alexandre Ballester: *Àlbum del Temps. Històries pobleres*, ed. Albopàs, sa Pobla, 2000, p. 32

Després de les Completes es produeix l'encesa de foguerons i comença la gresca. Gresca en què no pot faltar el vi (per poder cantar millor) ni l'espínagada (la coentor de la qual ens retorna al vi i entrem dins un cercle viciós del qual sortirem quan el sol estigui ben alt).

El que no pot faltar, però, la nit de Sant Antoni, són les cançons i els sons de les ximbombes. Moltes i variades són les gloses que es canten aquesta nit: algunes tenen una tradició molt antiga i estan molt arrelades i, algunes, fins i tot estan una mica pujades de to (però aquest dia tot està permès).

Algunes de les que es canten són les següents:

*Sant Antoni ha vengut
dia desset de gener.
venturós s'homo que té
sa dona i no el fa banyut*

*Sant Antoni i el dimoni
jugaven a trenta-u;
el dimoni va fer trenta,
Sant Antoni trenta-u.*

*Sant Antoni gloriós
de Viana anomenat,
siau es nostro advocat
de tot perill guardau-mos*

Però n'hi ha moltes més que segur que entre tots elaborarem. És la nostra cultura popular i mai no s'ha de perdre.

Sant Antoni és, també, la festa dels animals. No de bades el patró és també conegut com dels ases. Segons Jaume Sastre, aquest dia estava molt malt vist fer matances, als animals no se'ls feia treballar, se'ls donava un menjar extraordinari i si era possible, se'ls deixava a lloure. També se'ls guarnia amb els millors arreus, per ser beneïts i per lluir-los.

*Sant Antoni ha vengut
amb un ase amb quatre cames,
amb un covo d'ensaimades
i una botella de suc.*

El sant és també el protector de tot el referent a la pagesia: els conreus, els camps, els oficis relacionats amb els animals: manescals, ferrers, porquers...

Festes d'estiu. Santa Margalida (20 de juliol) i Sant Jaume (25 de juliol)

Les festes d'estiu són també importants a sa Pobla, tot i que no tenen la nomenada de la festa de Sant Antoni (sobretot a la resta de Mallorca) i coincideixen amb celebracions també molt solemnes a altres pobles: Santa Margalida, Felanitx, Algaida, Montuïri, Santa Maria del Camí.

Santa Margalida és la patrona de sa Pobla i l'església erigida en el seu nom és la de Crestatx.

En el seu honor, el dia 20 de juliol se celebra una missa solemne que sol anar acompanyada d'un acte d'acció de gràcies i el vespre a la plaça de sa Pobla hi solen haver actuacions de caràcter popular.

Com la festivitat de Sant Jaume és molt propera, els dies que es troben entre les dues dates solen tenir un seguit d'activitats diverses que fan que el poble no perdi intensitat ni vida en una època que molts dels seus habitants romanen a la costa.

Totes les celebracions esmentades no serien possibles sense el concurs de les nombroses associacions de tota casta que existeixen a sa Pobla i del conjunt de dinamitzadors culturals que fan arribar el nom de sa Pobla per tot arreu (pensau per exemple que una setmana després de Sant Antoni, es dona a conèixer la nostra festa al municipi de Gràcia de Barcelona amb una enorme i entusiasta participació popular).

Imatge de Santa Margalida

Aquestes associacions són, com hem dit, múltiples i variades, i van des de les de caràcter esportiu (futbol, bàsquet, atletisme, tennis, petanca...), les confraries, les adreçades a activitats i oci (teatre, titelles, glosats, grup d'esplai, agrupament escolta...), les associacions culturals (destaca la figura del senyor Antoni Torrens, gran divulgador de la cultura pobleira), musicals, de la tercera edat, etc.

En definitiva, sa Pobla pot bravejar de ser un dels pobles que més vida té de tot Mallorca (a les nou del matí tots els bars estan plens de gent que berena, xerra, riu i discuteix de manera planera i sana) i això li fa veure el futur amb gran optimisme.

ACTIVITATS

- Cerca informació sobre la figura dels tres sants que se celebren a sa Pobla.
- Localitza altres indrets (dins la Mediterrània) que tinguin el foc com a element imprescindible de les seves celebracions.
- Fes una selecció de les gloses que es fan servir a sa Pobla i a la resta de Mallorca i separa-les per blocs temàtics. Entre tots podem recopilar material per fer-ne un llibre, ja ho veureu.
- Una vegada sabem quina és l'estructura bàsica de les gloses, ja en podem fer-ne d'originals. Escribeu totes les gloses que se t'acudeixin relacionades amb les nostres festes i tradicions (cinc com a mínim).
- Localitza altres pobles de Mallorca (i de les Balears) que també celebrin les nostres festes i indica les principals activitats que s'hi desenvolupen.

6.2- Espais culturals

6.2.1.- Can Planes: espais d'art i cultura

Can Planes és un antic casal de finals del segle XIX reconvertit en centre d'art, seu del Museu d'Art Contemporani i del Museu de la Jugueta.

Pep Llambias, *Àfrica*, collage/ tela (810x810 mm)
Fons del Museu d'Art Contemporani de Mallorca – sa Pobla

El 1972 l'Ajuntament comprà l'edifici on ubicà, en un principi, el museu d'etnologia i història local. Passà després per diferents modificacions i usos culturals fins que es realitzà la darrera reforma, el 1998, que fixà l'estructura actual.

El Museu d'art contemporani

El Museu compta amb un fons de més d'un centenar d'obres d'artistes mallorquins o que han treballat a l'illa els darrers vint anys. L'origen de la col·lecció està lligat a les Trobades de Pintors que, coincidint amb la fira de tardor, es realitzaren entre 1975 i 1996. El Club Cultural impulsà aquesta iniciativa que anava més enllà de la simple exposició. Les obres aportades pels pintors a les trobades se subhastaven i amb els doblers obtinguts es compraven les peces que formarien la col·lecció del Museu. El fons, molt heterogeni, permet aproximar-se al que ha estat la producció plàstica a Mallorca durant el darrer quart del segle XX.

L'exhibició de la col·lecció es combina amb exposicions temporals. En tots els casos es fa present la vocació didàctica del Museu que té com un dels seus principals objectius aproximar l'art contemporani al gran públic i, molt especialment, als escolars. En aquest sentit es realitzen visites guiades i tallers per a centres educatius i també per a adults. Cursos de pintura, fotografia i d'altres disciplines completen el programa d'activitats del centre.

Del Museu depenen també la Sala Blanca, annexa al mateix edifici de Can Planes, i la petita sala dels Cavallets a la Plaça Major. Ambdues són obertes a l'organització d'exposicions temporals

El Museu de la Jugueta

El pis superior de Can Planes acull el Museu de la Jugueta. Format essencialment per la col·lecció de Ton Boig Clar, compta amb més de quatre mil peces que es van exposant en mostres diferents tant de caràcter selectiu com dedicades a temes monogràfics. Jocs per riure, per arrossegar, per fer sonar; joguines de fusta, de

llauna, de drap; pepes, cotxets, trencaclosques... el museu ens ofereix un món màgic que ens trasllada a la infantesa dels nostres avantpassats. Aquesta magnífica col·lecció ens permet conèixer l'evolució del joc i les joguines, artesanes i industrials, al llarg dels segles XIX i XX.

Sonall
Llauna litografiada, 1930

ACTIVITATS

- Fes una visita a la col·lecció d'art contemporani del Museu:
 - a) Anota els diferents tipus d'obres (pintura, escultura, gravat...), tècniques i materials que han emprat els artistes.
 - b) Tria les tres obres que més et cridin l'atenció: fes-ne una descripció, explica quins sentiments, reaccions, emocions et provoquen, per acabar, planteja hipòtesis sobre el seu significat.
- Fes una visita al Museu de la Jugueta:
 - a) Quines d'aquestes joguetes es continuen emprant avui en dia? Quines diferències hi ha entre les actuals i les antigues?
 - b) Tria les tres joguetes que més t'hagin agradat i explica com són i per a què servien.
 - c) Demana als teus avis i als teus pares a què i amb què jugaven. Compara-ho amb els teus jocs.

6.2.2.- Sa Congregació

A finals del segle XIX s'instal·là en el carrer del Rosari la Congregació Mariana. Punt de trobada dels joves catòlics, s'hi celebraven activitats religioses i culturals. Sa Congregació també va ser la seu de l'Escola Parroquial, impulsada per capellans com Antoni Aguiló Valls, - Don Toni Toniet -. El 1959, el rector Jaume Vallés reconvertí la sala d'actes en cine parroquial, espai que també va ser emprat en algunes ocasions per fer-hi teatre. Als anys setanta l'edifici patí un greu deteriorament, es va haver d'apuntalar per evitar un possible enderroc, i es va acabar tancant.

Després d'una remodelació total de l'edifici, duita a terme pels arquitectes Pere Soler i Miquel Pomar, sa Congregació tornà a obrir les seves portes el 2002. El centre, depenent de l'Ajuntament, és ara un espai sociocultural dirigit especialment a la gent jove. Sa Congregació inclou: el Centre Universitari que ofereix

un servei d'informació, préstec de publicacions de la UIB, cursos de formació; l'Aula Informàtica Municipal amb connexió a internet; la Biblioteca Municipal que desenvolupa iniciatives de foment de la lectura (l'hora del conte, bibliopiscines...), préstec de llibres, revistes, CD, vídeos i DVD.

L'edifici compta amb diferents espais polivalents que són emprats per diferents associacions culturals del poble: "Marjal en Festa", el club d'esplai "Jardí màgic", l'agrupament escolta i guia "Sa Marjal", la coral i també, de moment, l'escola de música i banda. Tallers diversos: ràdio, còmic, escacs... completen l'oferta formativa del centre.

Tal volta la principal aportació de sa Congregació és el retorn del cinema a sa Pobla. Entre setmana es fan sessions de cine-club i els caps de setmana es projecten pel·lícules adreçades a un públic més general.

ACTIVITATS

- Llegeix amb atenció aquest text d'Alexandre Ballester i contesta les preguntes:

L'edifici de "sa Congregació" ja existia com una gran casa amb pati a mitjans del segle XIX. Per una nota documental, sabem que el 20 d'abril de 1889 es va fundar la "Congregació dels Joves de la Immaculada Concepció i de sant Lluís Gonzaga". La que, en el llenguatge planer de la gent fou la "Congregació Mariana". Amb tot, el medalló en baix relleu que adorna la façana, sobre l'antic portal principal, porta la data de 1886. Tres anys abans que l'esmentat document

A la vella sala d'actes de "sa Congregació", al llarg de la primera meitat del segle XX, se celebraven, cada any, nombroses activitats religioses, conferències, certàmens literaris, vetllades teatrals i concerts de música, a més de les activitats, pròpies d'una congregació cristiana, estrictament devocionals"

El rector Jaume Vallés, l'any 1959 va realitzar una total transformació de la sala d'actes. Amb dues fases de construcció el va transformar en un "cine parroquial"

Alexandre Ballester. Butlletí Municipal, Sa Pobla, juny 2002

- a) Amb quina nom i quan es fundà sa Congregació?
Quin problema presenten les dates?
- b) Quin tipus d'activitats s'hi duïen a terme? Compara-les amb les actuals.

6.2.3. Altres espais culturals

Sant Antoni i el dimoni: espai de festa

Des de 2003 sa Pobla compta amb un nou espai expositiu dedicat a la seva festa més arrelada: Sant Antoni. L'antiga estació del tren, rehabilitada el 1999, n'és la seu. En ella es recullen els aspectes visuals, musicals, literaris i l'evolució històrica d'una festa que ja se celebrava el 1672. Els caparrots, minyons i vells, s'hi poden veure ara durant tot l'any. L'objectiu del centre, que defuig la denominació museística, és difondre i donar a conèixer de manera dinàmica i entenedora aquest ric patrimoni cultural.

Fundació Mossèn Joan Soler Planes

De recent constitució, la Fundació Mn. Joan Soler Planes, formada per la parròquia i per l'Ajuntament de sa Pobla, s'encarregarà de gestionar el llegat testamentari d'aquest prevere. Al casal que ha deixat al poble, situat al c/ Mercat 45, s'ubicarà una biblioteca d'autors poblers i, segurament, s'hi traslladaran l'arxiu parroquial i municipal.

Caparrots. Foto: Jaume Falconer

BIBLIOGRAFIA

- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR: *Las Baleares*, Ed. Olañeta, Palma, 1984.
- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR: *Rondaies de Mallorca*. Ed. Olañeta, Palma, 1986
- ALEXANDRE BALLESTER: *Àlbum del temps. Històries pobleres*, Ed. Albopàs, sa Pobla, 2000.
- ALEXANDRE BALLESTER: *L'ahir de s'Albufera. La constant lluita poblera. De 1300 a 1800, claus inicials*, Programa de festes de Santa Margalida i Sant Jaume, sa Pobla, 2000.
- ALEXANDRE BALLESTER: *El clam dels molins*, Felicitació de Nadal, sa Pobla, 1997.
- ALEXANDRE BALLESTER: *"L'escenari del nostre ahir. Una mirada a les marjals de Sa Pobla"*, a Programa de les festes de Santa Margalida i Sant Jaume, sa Pobla, 2002.
- ALEXANDRE BALLESTER: *Flamarades de festa*, Ed. Ajuntament de sa Pobla, 2000.
- ALEXANDRE BALLESTER: *L'home i la terra entorn al mil nou-cents deu*. Programa de festes de Sant Jaume, 1990.
- ALEXANDRE BALLESTER: *Parròquia de St. Antoni Abat III centenari del començament de l'església 1697-1997*, Gelabert Arts Gràfiques, sa Pobla, 1997.
- ALEXANDRE BALLESTER: *Retalls de la memòria*, Ed. Albopàs, sa Pobla, 2000.
- ALEXANDRE BALLESTER: *"Sa Congregació", Butlletí Municipal*, Ajuntament de sa Pobla, juny 2002.
- ALEXANDRE BALLESTER: *Senyora dels teixidors de Ili*, Tarja de felicitació de l'Ajuntament de sa Pobla, desembre 2002.
- ALEXANDRE BALLESTER: *"Talapi, un pasado arqueológico", Pobles, sa Pobla (I)*, Krom ediciones S.A, Palma, 1988.
- BALLESTER, R; CLADERA, M.S; SOCIAS, F: *Sa Pobla. Guia dels pobles de Mallorca*, Ed. Hora Nova S.A, Inca, 2001.
- BARCELÓ, B: *Contribución al estudio de la geografía agraria de Mallorca. El proyecto de De Caüterac para la desecación de la Albufera de Alcudia en 1792*, BSAL XXXI, 1962.
- BARCELÓ, B: *Realidad y mito de la Albufera*, conferencia pronunciada a sa Pobla per les festes de Sant Antoni, 1965. Boletín Oficial de la Cámara de Comercio, Industria i Navegación nº 648, Palma, 1965
- BERARD, J. DE: *Viaje a las villas de Mallorca (1789)*, Ajuntament de Palma, 1983.
- BONAFÉ, F: *Flora de Mallorca*, Palma, Ed. Moll, 1980.
- BUJOSA ROSSELLÓ, G: *Manual del teixidor a mà*, Palma, 1979.
- CAÑABATE, J. A: *Les organitzacions juvenils a les Balears (segles XIX i XX)*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, núm. 27, Ed. Documenta Balear, Palma, 2001.
- CAÑELLAS, N.S: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, col·lecció Menjavers, núm. 6, Ed. Documenta Balear, Palma, 1993.

- CAPELLÀ, LL: *Diccionari Vermell*, Ed. Moll, Mallorca, 1989.
- COLOM, B: *Les institucions públiques a les Balears (1977-1998)*, col. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, núm. 14, Ed. Documenta Balear, Palma, 1998.
- COMPANY, J: "*La comercialització de la patata*", comunicació de la Jornada Autònoma de Balears sobre el "*Libro blanco de la agricultura y el desarrollo rural*", Palma, 2003.
- CRESPI, G: *Cultiu de l'arròs a s'Albufera*. Treball de curs de Magisteri, 1996-97. Inèdit.
- DA: *Cent cinquanta anys d'obres públiques a les Illes Balears*. Sa Nostra, Palma, 1996
- DA: *I Congrés rural. Documents de treball*, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.
- DA: *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, Ajuntament d'Inca, Inca, 1994.
- DA: "*S'Albufera d'Alcúdia*", *Lluc*, núm. 25, març-abril 1985, Palma.
- DA: *S'Albufera de Mallorca*. Itineraris de les Balears, Palma, 1986.
- DA: *S'Albufera. Àrees naturals d'especial protecció a les Illes Balears*, MA-7, Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori, Govern Balear, Palma,
- DA: *S'Albufera. Guia de passeig*, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma, 1991.
- DA: *Aportaciones para una guía de los archivos de Baleares*, Id'EB, Palma, 1983.
- DA: *Atles de les Illes Balears*, Govern de les Illes Balears, Palma, 1995.
- DA: *Bases de dades Municipal*, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.
- DA: *Cens agrari 1999*, Conselleria d'Economia, Comerç i Indústria, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.
- DA: "*L'economia a Mallorca en el primer terç del segle XX. Miscel·lània*", a *Estudis Baleàrics*, núm. 53, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1996.
- DA: *Fons del Museu d'Art Contemporani de Mallorca – Sa Pobla*, Ed. Museu d'Art Contemporani de Mallorca, sa Pobla, 1998.
- DA: *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*, Actes del 2n Congrés de la CCEPC, Palma, 16,17 i 18 d'octubre de 1997, Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Barcelona, 2001.
- DA: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Ed. Promomallorca, Palma, 1988-98.
- DA: *Història de les Illes Balears*, Ed. Documenta Balear, Palma, 2000.
- DA: *Història de Mallorca*, Ed. Moll, Palma, 1989.
- DA: *Història de Muro*, vol. III i IV, Ajuntament de Muro, 1990 i 1991.
- DA: "*Història industrial, història en construcció. Mallorca 1850-1950*", *Estudis Baleàrics*, núm. 43, març-agost de 1993, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear, Palma, 1993.
- DA: *Itinerari de natura. S'Albufera*, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, i s'Albufera de Mallorca, Parc Natural, Palma, 1995.
- DA: *Jaume II i les ordinacions de 1300*, Consell de Mallorca, Palma, 2002.
- DA: *Josep Maria Quadrado i l'Arxiu del Regne de Mallorca*, Ed. Conselleria d'Educació i Cultura, Govern Balear, 1996.

DA: *Mallorca prehistòrica* (cd), Ed. InFORMàtica d'ensenyament. Forment, Felanitx, 1999

DA: *Mapes de geografia humana, Mallorca*, Cort, 1994

DA: *Mapes de geografia física, Mallorca*, Cort, 1994

DA: *Mallorca: Història i cultura*, Ed. Moll, Palma, 1987.

DA: *Museu de la jugueta de Can Planes*, Ed. Can Planes Espais d'Art i Cultura, sa Pobla, 1998.

DA: *Pla d'Estadística Unificada*, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.

DA: *Per què volem salvar s'Albufera*, GOB, Palma, 1975

DA: *Verguisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s.XX a Mallorca*, col·lecció Coneixements, realitats i perspectives, núm. 3, Fundació Emili Darder, Palma, 1997.

DE BUEN, S: *El paludismo en el campo*, Ed. Calpe, Madrid, 1922 .

DIDAC LLUCH, F: *Geografia de les Illes Balears*, Ed. Lleonard Muntaner, Palma, 1997.

DURAN JAUME, D: "Producció i crisi arrossera de sa Pobla i Muro", *Trabajos de Geografía* nº 35, UIB, Palma, 1978 i 1979.

DURAN PASTOR, M: *Bernat Nadal i Crespí. Un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*, Ajuntament de Palma, 1986.

ESCARTÍN, J.M^a; SERRANO, A.R.: *La dona en la Mallorca contemporània*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, núm. 6, Ed. Documenta Balear, Palma, 1997.

FONT I QUER, P: *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*, Labor, Madrid, 1982.

GABRIEL, P: *El moviment obrer a les Balears (1869-1936)*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània, núm. 2, Ed. Documenta Balear, Palma, 1996.

GARCÍA, N, OLIVER, G.: *Cases de possessió*, Ed. Col·legi d'arquitectes de Balears, Palma, 1986.

GINARD I FERÓN, D: *L'economia balear*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de Balears, núm. 18, Ed. Documenta Balear, Palma, 1999.

GINARD I FERÓN, D: *El moviment obrer de Mallorca i la Guerra Civil (1936-1939)*, Biblioteca Serra d'Or, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.

GINARD I FERÓN, D: *L'oposició al franquisme a les Balears (1936-1975)*, Ed. Documenta Balear, Col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, núm. 7, Palma, 1997.

GINARD I FERÓN, D: *L'oposició antifranquista i els comunistes mallorquins (1939-1997)*, Biblioteca Serra d'Or, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998.

GRIMALT I GELABERT, M: *Geografia del risc a Mallorca. Les inundacions*. Id'EB, Conselleria de cultura, educació i esports, Palma, 1992.

GUASP, B: *Origen de la Parròquia de sa Pobla de Vialfàs i construcció del temple actual*, Ed. Imprenta Politécnica, Palma, 1966.

JANER MANILA, G: *Les festes llunyanes*, col·lecció la Foradada, Olañeta editor, Palma, 1999.

- JANER MULET, M^a M; MARTÍNEZ MIRÓ, T: *Les festes a les Illes*, Conselleria d'Educació, Palma, 1998.
- JUAN VIDAL, J: *Els agermanats*, col·lecció Biografies de Mallorquins núm. 11, Ajuntament de Palma, 1985.
- LLABRÉS CAMPINS, J; VALLESPÍR SOLER, J: *Els nostres arts i oficis d'antany*. Estudis monogràfics del Museu Arqueològic de la Porciúncula, Palma, 1981.
- LLABRÉS, J; POU, J: *Notícias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, Toms I a IX, Gráficas Miramar, Ajuntament de Palma, 1962-1998.
- LLADÓ Y FERRAGUT, J: *Catálogo general del archivo municipal de la Puebla de Huyalfás*, Imp. Viuda F. Soler, Palma, 1945.
- LLINÀS, G: "Documentos concernientes a la parroquia de Sa Pobla", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, núms. 801-803, t. XXXIII, 1965, Palma.
- LLINÀS, G: "Origen de la Parròquia de sa Pobla de Vialfàs i construcció del temple actual", *Lluc*, núm. 549, desembre 1966, Palma, pp. 340-342
- LLINÀS SOCIAS, G: *Sobre la Germanía en sa Pobla y Campanet*, BSAL, Palma, 1972.
- LLOMPART, G: *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca, folklore de Europa*, Ed. Olañeta, Palma, 2001.
- LLOMPART, J. M^a: *La literatura moderna a les Balears*, Ed. Moll, Palma, 1964.
- LÓPEZ I NADAL, G: "Polémica de tesis sobre la Germania", *Lluc*, núm. 616-617, jul-ag. 1972.
- LUCAS I VIDAL, A.M: *Les Activitats Agràries, pesqueres i forestals a les Illes Balears*, Ed. Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern de les Illes Balears, Palma, 2002.
- MARTÍNEZ, A I MAYOL, J (ed): *S'Albufera de Mallorca*, Monografies de la Societat d'Història Natural de les Illes Balears, Moll, 1995
- MASCARÓ PASSARIUS, J: *Corpus de Toponímia de Mallorca*, Ed. Promocions, Palma, 1986.
- MASSOT I MUNTANER, J: *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Col. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears , núm. 1, Ed. Documenta Balear, Palma, 1996.
- MATEU VIVES, P: "El cançoner de l'Albufera", *Jornades de cultura popular a les Balears*, Muro, 1993.
- MAYOL, J: "S'Albufera a les gloses i tonades de la comarca de Muro", *Jornades de cultura popular a les Balears*, Muro, 1993.
- MAYOL, T: *Informe sobre la producción de la patata*, Conselleria d'Agricultura i Pesca, Govern Balear, Palma, 2001.
- MELIÀ, A: *Els mallorquins*, Ed. Daedalus, Palma, 1967.
- MIRALLES I MONSERRAT, J: *La història oral. Qüestionari i guia didàctica*, col·lecció La Finestra. Textos didàctics , Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1985.
- MONREAL Y TEJADA, L: *Iconografía del cristianismo*, col·lecció El Acantilado, Ed. Quaderns Crema, Barcelona, 2000.
- MOREAU, F: *Alcaloides i plantas alcaloideas*, Ed. Oikos Tau, Madrid, 1973.
- MORRO VENY, G: *Mallorca a mitjan s. XV. El Sindicat i l'alçament forà*, Ed. Documenta Balear, Palma, 1997.

- NADAL, A: *La preautonomia balear (1975-1983)*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de Balears, núm. 20, Ed. Documenta Balear, Palma, 1999.
- NADAL CAÑELLAS, J: *Els foners balears*, Ed. Grup Serra, Palma, 2000.
- OBRADOR SOCIES, J; CLADERA, B: *Crestatx*, Ajuntament de sa Pobla, 1999.
- OBRADOR SOCIES, J: *Huyalfas (sa Pobla) I Alqueria de Talapi*. Ses Jonqueres Veres, sa Pobla, 1985
- OBRADOR SOCIES, J: *Huyalfas (sa Pobla) II Alqueria de Son Ferragut, Monografia històrica*, Quadern ARCA núm. 11, Palma, 1992.
- OBRADOR SOCIES, J: *Marginalia. Marjals de Huyalfas (sa Pobla)*, Ed. CAP, sa Pobla, 1987.
- OBRADOR SOCIES, J: *El pou de Subac. Succeí a sa Pobla*, Ajuntament de sa Pobla, 1980
- ORDINAS MARCÉ, G: "L'explotació de l'Albufera als segles XVII, XVIII i XIX a través dels arrendaments". *I Jornades d'estudis locals d'Alcúdia*, Alcúdia, 1999.
- PAGENSTECHER, H. A: *Viatge a Mallorca (1865)*, Palma, Ed. El Drac, 1989.
- PEÑARRUBIA, I: *La Restauració a Mallorca (1874-1923)*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, núm. 5, Ed. Documenta Balear, Palma, 1997.
- PIÑA HOMS, R: "Las relaciones entre cristianos viejos y conversos de Mallorca en el siglo XVII", *Estudis Baleàrics*, núm. 21, Palma, 1986.
- PONS, N: *Les venes del món*. Ed. Inforaiguer, Inca, 2003
- PUJALTE, F: *Transports i comunicacions a les Balears durant el segle XIX (1800-1890)*, col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de Balears, núm. 17, Ed. Documenta Balear, Palma, 1999.
- QUADRADO, J.M^a; PIFERRER, P: *Islas Baleares*, Ed. de Ayer, Palma, 1968.
- QUADRADO, J.M^a: *Forenses y ciudadanos*, Ed. Miquel Font, Palma, 1986.
- RAMIS, A: "Els corders mallorquins. Notes d'etnologia", *Mayurqa* núm. 20, Palma, 1980-84.
- REVILLA, F: *Diccionario de iconografía y simbología*, Ed. Cátedra, Madrid, 1999.
- Revista *Lluc*, monografia de s'Albufera, nº 115, març-abril 1985
- Revista *Sa Marjal* (1909-1928), edició facsimil, Ajuntament de sa Pobla, 1990.
- Revista *Vialfàs* (1957-1963), reedició Ajuntament de sa Pobla, 1999.
- RIERA MONTSERRAT, F: *Lluites antixuetes en el segle XVIII*, Ed. Moll, Palma, 1973.
- ROSSELLÓ DE SON FORTESA, J: *Obres completes*, Impremta Politècnica, Palma, 1992.
- ROSSELLÓ I VAQUER, R: "Campanet, sa Pobla i Búger en el segle XIII", *Fontes Rerum Balearium II*, Palma, 1978.
- SALES, P: *El poder i els poderosos a les viles de Mallorca (1868-1898)*, col·lecció Menjavers, núm. 8, Edicions Documenta Balear, Palma, 1997.
- SANCHIS GUARNER, M: *Els molins de vent de Mallorca*, Biblioteca Folklòrica Barcino, vol. XI, Ed. Barcino, Barcelona, 1955.
- SEGUÍ LLINÀS, G: *El descubrimiento de las Islas Olvidadas. Las Baleares y Córcega vistas por los viajeros del siglo XIX*, Ed. Alpha 3, Palma, 1992.

- SERRA, J: *Pau Casesnoves i les Germanies a Inca*, Ed. Documenta Balear i IES Pau Casesnoves, Inca, 2001
- SERRA, S: "L'emigració mallorquina a Amèrica Llatina de començaments de segle fins els anys 30. El cas de l'Argentina". *Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma (1970 -1984)*, Ajuntament de Palma, 1986.
- SERRA I CIFRE, F. M.: *Alcúdia al segle XVIII i primera meitat del XIX*, Ajuntament d'Alcúdia, 1988.
- SIQUIER I SERRA, B: *Les festivitats de Sant Antoni Abad i Sant Sebastià a sa Pobla*, Ed. Jonqueres verdes, Sa Pobla, 1990.
- SIQUIER I SERRA, B: *Places i carrers de sa Pobla*, Ajuntament de sa Pobla, 1984.
- SOCIES I COMPANYY, R: "La patata de sa Pobla. Un problema?", *Lluc*, Palma, juny 1972.
- SUREDA I BLANES, J: *Petites històries*, Ed. Moll, Palma, 1971.
- SUREDA I BLANES, J: *Mallorquins d'ahir*, Ed. Moll, Palma, 1974.
- TAMAYO, A: *Archivística, Diplomática y Sigilografía*, Ed. Cátedra, Madrid, 1996.
- TEJERINA, J.M.: *Historia de la medicina en Mallorca*, vol II, Sa Nostra, Palma, 1984.
- TORRENS, C; VALERO, G: *Búger, guia de passeig*, Ajuntament de Búger, 2000.
- VALERO, G: "El camí de na Pontons", *El Mirall* núm. 111, abril-maig 2000.
- VILANOVA, B; CERDÀ, M; MARTORELL, A: *Vida i costums a la possessió mallorquina*, Ed. El Gall, Pollença, 2001
- VUILLER, G: *Les Illes olvidadas. Viatge a les Balears (1888)*, Ed. Moll, Palma, 1990.
- WEYLER Y LAVIÑA, F.: *Topografía físico-médica de las Islas Baleares 1855*, Ed. El Tall, Palma, 1992.

MARTÍ CANYELLES CRESPI (Santa Maria del Camí, 1957).

Mestre de primària i professor d'Història. Fa 14 anys que es dedica a l'educació, i ha treballat a diferents camps de l'ensenyança. És coautor de les guies didàctiques "Coanegra" i "L'església parroquial de Santa Maria del Camí", editades per l'ajuntament de Santa Maria del Camí. Ha realitzat també publicacions a les jornades d'estudis locals d Marratxí i de Santa Maria del Camí. Des de l'any 2000 exerceix de professor a l'IES Sa Pobra.

MARGALIDA PUJALS MAS (Palma, 1974).

Doctora en Història, Màster en Estudis Baleàrics i professora d'ensenyament secundari, actualment amb plaça a l'IES Mossèn Alcover de Manacor. És coautora del llibre "Classificació 3R. El cinema a Mallorca" i "Pere d'Alcàntara Penya", a més d'autora del llibre "Oci als anys seixanta, música, cançó i sales de festa". Ha publicat a més diversos articles a revistes especialitzades i a jornades d'estudis locals.

SARA RIPOLL VAQUER (Palma 1968).

Llicenciada en Història d'Art per la Universitat de Barcelona. Completà la seva formació amb cursos d'art contemporani i d'història del cinema. Ha treballat en educació d'adults i fa 10 anys que es dedica a l'ensenyament secundari, actualment treballa a l'IES Sa Pobra.

ALEXANDRE SEGUÍ COLL (Palma, 1965).

Llicenciat en Geografia i Història per la UIB i postgrau d'Arxivística. Fa deu anys que es dedica a l'ensenyament. Ha treballat a diversos instituts de les Illes Balears i actualment imparteix classes a l'IES Sa Pobra.

LAVS DEO

AQUEST LLIBRE VA ACABAR DE IMPRIMIR-SE EL DIA
22 DE NOVEMBRE DE 2003,
FESTIVITAT DE SANTA CECÍLIA,
AL TALLER D'ARTS GRÀFIQUES GELABERT
DE SA POBLA, ILLES BALEARS.
EL TIRATGE ÉS DE 1.000 EXEMPLARS.

